

Felebarát vagy embertárs

Felebarát vagy embertárs

BIBLIAFORDÍTÁSOK ÉS HASZNÁLATUK
A MAI MAGYARORSZÁGON

Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány
Luther Kiadó – Kálvin Kiadó

A Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának Vallástörténeti és Bibliai Teológiai Tanszéke, a KRE-BTK Hermeneutikai Kutatóközpontja és a Magyar Bibliatársulat által 2013. április 2–3-án rendezett *Bibliaolvasás és bibliafordítások a mai Magyarországon* című konferencia előadásai.

Szerkesztette:

FABINY TIBOR
PECSUK OTTÓ
ZSENGELLÉR JÓZSEF

Tartalom

A szerkesztők előszava	7
FABINY TIBOR: Felebarát vagy embertárs – gerjedező vagy lángoló szív?	13
1. A zsidó Biblia magyarul	19
BALOGH KATALIN – ZSENGELLÉR JÓZSEF: Az IMIT-fordítás	19
KÖVES SLOMÓ: A Tanach fordításai és az IMIT-fordítás	32
2. A Károli-Biblia és mai változatai	45
ZSENGELLÉR JÓZSEF: Az 1908-as „Károli-Biblia”	47
SZABÓ ZOLTÁN: Bibliaolvasás és bibliafordítások a nazarénus történelemben	58
HORVÁTH ORSOLYA: Miért az 1908-as Károli-revíziót használja ma a Keresztény Advent Közösség?	66
GYÖRI TAMÁS JÓZSEF: Az újonnan revideált Károliról	71
RUFF TIBOR: A Patmos-Biblia	78
3. Római katolikus és ortodox bibliafordítások	81
JELENITS ISTVÁN: Katolikus bibliafordítás a második vatikáni zsinat után	83
TARJÁNYI BÉLA: A Káldi-Neovulgata bibliafordítás	88
DEJCSICS KONRÁD: „Isten szava: lélek és élet” – A Békés–Dalos-féle Újszövetség-fordításról	91
KISS ETELE: Az ortodoxok szentíráshasználata Magyarországon	100

4. Mai protestáns bibliafordítások	119
KARASSZON ISTVÁN: A Magyar Bibliatanács 1975-ben megjelent új bibliafordítása	121
PECSUK OTTÓ: Az 1975-ben megjelent új fordítású protestáns Biblia 1990-es revíziója	125
PECSUK OTTÓ: Az 1975-ös protestáns új fordítás 2014-es revíziója	133
TUNYOGI LEHEL: Kecskeméthy István bibliafordítása	140
 5. Újabb mai fordítások és kísérletek	 151
SZALAI ANDRÁS: A Jehova Tanúi „Új világ”-fordítása	153
RUFF TIBOR: A Szent Pál Akadémián készülő Újszövetség-fordítás	161
SZÓCS ZOLTÁN: Az egyszerű fordítású (EFO) Biblia	165
 Függelék	 173
Tizenkét párhuzamos szöveg	175

A szerkesztők előszava

Bibliaolvasás és bibliafordítások a mai Magyarországon címmel rendeztünk konferenciát 2013. április 2–3. között a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán (KRE-HTK). A konferencia létrehozásában együttműködött a KRE-HTK, a KRE Bölcsészettudományi Karán működő Hermeneutikai Kutatóközpont és a Magyar Bibliatársulat; mindenki a maga sajátos szempontjaival igyekezett gazdagítani az eseményt.

A konferencia célja a mai Magyarországon használatban lévő bibliafordítások áttekintése és a különböző felekezetek bibliahasználati szokásainak és szempontrendszerének megismerése volt. Arra törekedtünk, hogy az egyes bibliafordításokat olyanok mutassák be, akik vagy egy felekezet, vagy a bibliafordítás elkészítőinek és kiadóinak képviselőjében hitelt érdemlő módon tudnak megszólalni a témában. Ez újszerű s némi bátorságot is igénylő szempont a kérdéssel már korábban foglalkozó Bottyán János *A magyar Biblia évszázadai* (1982; illetve bővítve 2009, Kálvin Kiadó) című gazdag áttekintéséhez; valamint dr. Tóth Kálmán teológiailag is mélyenszántó *Bibliafordítás – bibliamagyarázás* (1994, Kálvin Kiadó) címet viselő könyvéhez képest.

A KRE-HTK és Zsengellér József dékán sajátos szempontja a szervezésben nyilvánvalóan teológiai volt, vagyis olyan kérdések napirendre tűzését és tisztázását kérték, amelyekben fény derülhet az egyes bibliafordítások elkészítésének teológiai-egyháztörténeti indítékaira, valamint azokra a nyelvi-exegetikai megoldásokra, amelyek a bibliafordítást annak idején egyedivé és jelentőssé tették. Fabiny Tibornak, a Hermeneutikai Kutatóközpont vezetőjének más hangsúlyai voltak: a hatástörténettel foglalkozó irodalmárként a vizsgált bibliafordítások recepciótörténetére és a bibliaolvasó, -használó közösségek igényeire összpontosított. Pecsuk Ottó a bibliatársulatot képviselve arra törekedett, hogy a felkért előadók jóvoltából jobban megismerhessük a magyar nyelven napjainkban közkezen forgó bibliafordítások szakmai, fordításelméleti hátterét, már ha ez egyáltalán feltárható. Ezekből az eltérő, önmagukban is egy-egy konferencia témáját meghatározni tudó szempontokból próbáltunk kiformálni egy szempontlistát, amelyet azután elküldtünk

a felkért előadóknak. Ez a következő pontokat tartalmazta: 1. a fordítás rövid története; 2. fordításelméleti kérdések (alapszöveg, fordítói elvek és gyakorlati munka, célkitűzés); 3. célközönség és kiadói háttér (internetes elérhetőség); 4. pozicionálás más fordításokhoz képest (hol helyezné el?); 5. használata (kik, hányan és hogyan olvassák?).

Ahogy ez lenni szokott, kevés előadó tartotta magát pontosan az említett szempontokhoz, a referátumok teljesen egyéni hangvétellük és tartalmúak lettek. Önmagában azonban ez nem jelentett komoly gondot, hiszen a konferenciát úgy terveztük, hogy jusson elég idő a kérdésekre és a hallgatói reflexiókra, ha tehát valaki arra volt kíváncsi, ami nem hangzott el egy ismertetett bibliafordítással kapcsolatban, nyugodtan megkérdezhetette.

Ezt a párbeszédre való készséget szerettük volna tovább erősíteni a két kerekasztal-beszélgetéssel, melyek lehetőséget adtak arra, hogy egy-egy ó-, illetve újszövetségi fordítási kérdést alaposabban körbejárjunk. Mindannyiunk gyakori élménye a korábban megismert tudományos tanácskozások kapcsán, hogy éppen a legizgalmasabb részen, a beszélgetéseken, véleménycseréken igyekeznek időt nyerni a szervezők, ezzel szemben túlságosan is megértőek az időkeretnek akár kétszeresen is túllépő, „fegyelmezetlen” előadókkal szemben. Mi igyekeztünk „könyörtelenül” moderálni a húsz-huszonöt perces előadásokat, de bármilyen időzavar állott is elő, a vitákat és a kerekasztal-beszélgetéseket nem rövidítettük le.

A konferencia első napján tizenöt előadást hallgattunk végig négy szekcióban. Az első szekció témája *A Károli-fordítás és annak mai változatai* volt. Zsengellér József összegző előadásában számba vette az 1590-es Vizsolyi Biblia megjelenését követő fontosabb Károli-revíziókat, majd részletesebb vizsgálat alá vette az 1908-as kiadás keletkezési körülményeit és fordítási szempontjait. Ez a Károli-revízió a ma is legtöbbször által használt és ismert Károli-Biblia, mégis vajmi keveset tud a közvélemény a létrejöttéről, a közreműködőkről, a revíziós elvekről és arról a fogadtatásról, amelyben ez a revízió az első világháborút megelőzően, majd a két háború között részesült. Szabó Zoltán építész a nazarénus közösség nevében beszélt arról, hogyan vezette el a nazarénusok kicsiny, de az évszázados állami és egyházi üldöztetésben is kitartó népét saját identitása a Károli-Biblia egy korábbi, még az 1908-as revízió előtti szövegének használatához. Az előadás főként a nazarénusság szociológiai és esztétörténeti vizsgálatára és kevésbé a nazarénusok által használt „revízió előtti” Károli-Biblia jellemzésére összpontosított. Horváth Orsolya filozófus a Keresztény Advent Közösség (Kerak) bibliahasználatáról beszélt előadásában. Elmondta, hogy bár más fordításokat, elsősorban az új protestáns fordítást is ismerik és használják a Kerak hívei és lelkeszei, Isten ígését a legteljesebben mégis az 1908-as Károli-fordításban ismerték fel.

Ezt követően a napjainkban folyó vagy nemrég publikált újabb Károli-revíziós kísérletek kerültek terítékre. Először Győri Tamás József evangélikus

lelkész beszélt a Protestáns Média Alapítvány kezdeményezésében elvégzett és a Veritas Kiadó által megjelentetett „új Károli-fordításról”. Ezután Ruff Tibor a Hit Gyülekezete által nemrég elkészített és a Patmos Records kiadó által megjelentetett Károli-revízióról beszélt. A Veritas-Bibliához képest ez a revízió sokkal konzervatívabb, ugyanakkor következetesebb munkának nevezhető, hiszen gyakorlatilag semmit nem változtattak az 1908-as szövegen, pusztán ortográfiai jellegű simításokat hajtottak végre benne.

A nap második szekciójában a katolikus bibliafordítások álltak. Először Jelenits István nyugalmazott egyetemi és gimnáziumi tanár, piarista szerzetes mutatta be a Szent István Társulat Bibliáját, amely a közelmúltban szintén szövegrevízió esett át. Ő nem volt alkotó részese a fordításnak, ezért belső műhelytitkokat hiába is vártunk volna előadásától, ugyanakkor objektíven és a tőle megszokott finom humorral és iróniával elemezte a munka egy-egy megoldását. Kiemelte, hogy minden kritikai észrevétel ellenére az új katolikus fordítás megszületése a '70-es években óriási lépés volt a magyar katolikusok Biblia felé fordulásában, a II. vatikáni zsinat szellemében. Tárjányi Béla professzor, a Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat igazgatója az általuk megjelentetett Káldi-Neovulgata kiadásáról beszélt. Előadásának egyik érdekessége volt, hogy részletesen kitért az Újszövetségben szereplő Septuaginta-idézetek és az Ószövetség-fordítás alapszövegének (Hebraica vagy Septuaginta) kérdésére is. Dejcsics Konrád bencés szerzetes a Békés–Dalos-féle Újszövetség-fordítás keletkezési körülményeit, elveit és a kiadással egykorú – főleg protestáns – kritikákat ismertette. Kiss Etele művészettörténész az ortodox egyház képviselőjében tartott előadást az ortodoxok bibliahasználatáról, a Septuaginta-alapú ortodox bibliafordításokról, valamint Berki Feriz korszakalkotó, ugyanakkor sokáig kevésbé értékelt zsoltárfordításairól.

A harmadik szekció a mai protestáns fordításoké volt. Karasszon István professzor (KRE-HTK) bemutatta az 1975-ös protestáns új fordítást és elveit. Ezt követően Pecsuk Ottó az új fordítású Biblia 1990-es revízióját ismertette. A konferencián még nem esett szó a 2014 tavaszán megjelentetett legújabb revideált új fordításról, de a kötetben Pecsuk Ottó tollából ennek a bemutatását is olvashatjuk. A szekciót Tunyogi Lehel erdélyi református lelkész előadása zárta, melyet az előadó távollétében Zsengellér József olvasott fel. Kecskeméthy István fordítói örökségét a Koinónia Kiadó gondozta és jelentette meg immár második kiadásban. Ennek a munkának a kalandos és tanulságos történetét elevenítette fel az előadás.

Az első nap utolsó szekciójában, az *Újabb mai fordítások és kísérletek* cím alatt három fordítást ismerhettek meg a hallgatók. Először Szalai András, az Apológia Központ munkatársa tartott előadást a Jehova Tanúi által használt „Új világ”-fordításról és annak jellemzőbb problémáiról. Ettől a fordításnak valójában csak engedményekkel nevezhető munkától annak idején a Magyar Bibliatársulat is közleményben határolódott el, és óvta a magyarországi ke-

resztény bibliaolvasókat attól, hogy ennek alapján olvassák az igét. Az „Új világ”-fordítás legsúlyosabb problémája a szándékolt, a Jehova tanúinak dogmatikájától függő szöveghamisítás és a héber és görög eredetiktől független, az angol „alapszövegtől” ellenben szolgaian függő fordítás (Szalai András volt a felkért előadók közül az egyedüli „külső” szakértő; mások az általuk készített vagy használt bibliafordítást mutatták be).

Ebben a szekcióban Ruff Tibor a Hit Gyülekezete készülőben levő új fordításáról beszélt, amelynek elvei és gyakorlata a következő napi ószövetségi kerekasztal-beszélgetésben élénk vita tárgyát képezték.

Végül Szócs Zoltán biológus szólt előadásában az általa készített, úgynevezett *Egyszerű fordítás*ról. Az angol szakirodalom alapján készített bibliafordítás népszerűsége egy valóban létező dilemmát tükröz: még a rendszeresen templomba járó híveink sem értik a hagyományos bibliafordítások nyelvezetét, és ez a helyzet sodorja őket olyan irányba, ahonnan – szakmai szempontból komolyan megkérdőjelezhető – „fordításkísérletek” sietnek a segítségükre. Ez a helyzet nem az *Egyszerű fordítás*hoz hasonló munkák elkészítőinek a hibája, hanem a Magyar Bibliatársulaté, és ezáltal egyházainké, hiszen az elmúlt húsz-huszonöt évben nem tudtunk létrehozni olyan valóban mai nyelvű, ugyanakkor minőségi és az eredeti szövegeket hűségesen továbbadó fordítást, amely ezt a valós olvasói igényt kielégíthette volna.

A konferencia második napján a hangsúly már inkább az interaktivitáson és kevésbé a „frontális előadásokon” volt. A magyarországi zsidóság – vagy inkább annak egy sajátos csoportja – képviselőjében Köves Slomó tartott előadást a bibliai írásrendszer kialakulásáról, az Ószövetség (itt inkább Héber Biblia) szöveghagyományozásáról, fontosabb ókori és újabban készült magyar nyelvű fordításairól, illetve arról, hogy általában hogyan tekint a zsidóság a Szentírásra.

A konferencia második napjának legizgalmasabb része az a két kerekasztal-beszélgetés lett, amely ószövetségi és újszövetségi kérdések körül forgott. Sajnos ennek anyagát nem tudtuk a jelen kiadás számára is megörökíteni. Az ószövetségi kerekasztal-beszélgetés résztvevői Zsengellér József moderálása mellett Xeravits Géza, Hack Márta és Kustár Zoltán voltak. Több kérdést érintettek, de a legjobb vita talán az ószövetségi szövegkritika megítélése és használata körül bontakozott ki.

Az újszövetségi kerekasztal – Tarjányi Béla, Cserháti Sándor, Vladár Gábor, Ruff Tibor részvételével, Pecsuk Ottó moderálása mellett – olyan „örökzöld” témákat igyekezett körüljárni, mint a Szentlélek- vagy Szent Szellem-fordítás, a páli antropológiai kifejezések (sóma, sarx, psyché, pneuma) fordítási lehetőségei, és általában a bibliai emberkép és annak lefordíthatósága a mai ember nyelvére és világképére. Mint várható volt, a fő demarkációs vonal nem katolikus és protestáns bibliafordítók, hanem a „mainstream” keresztények és a Hit Gyülekezetének teológusai – akik ebben a kérdésben még számos

kisegyház és karizmatikus közösség véleményének adnak hangot – között húzódott. A legélénkebb hallgatói részvételt és a legkihívóbb kérdéseket ez a téma váltotta ki. Bár természetesen nem sikerült megnyugtató egyezsége jutnunk, a beszélgetés egyértelmű eredményének tartjuk azt a nyitottságot és kulturált vitahangnemet, amelyben az eltérő nézeteket a Biblia iránti alázat jegyében tudtuk megbeszélni. A mai Magyarországon és a mai keresztény felekezeteken belül ez a fajta vitakultúra teljes mértékben hiányzik, ezért szervezőként és résztvevőként is büszkék vagyunk arra, hogy ezt – mind ez idáig egyedülálló módon – mégis megvalósíthattuk.

A konferencia nyilvánvalóan nem dolgozhatott fel minden kérdést, amelyet napirendre tűztünk. Külön öröm, hogy az előadások és a hallgatókkal folytatott diskussziók teljes hanganyaga elérhető a Magyar Bibliatársulat honlapján¹.

Az előadások szövegei átdolgozott, szerkesztett, többségük tudományos apparátussal ellátott formában kerültek a kötetbe. Az elhangzott témák a zsidóság magyar bibliafordításairól szóló írással egészültek ki Balogh Katalin és Zsengellér József tollából.

A kötet tanulmányainak olvasásához, az itt felvetett és felvetődő fontos fordításelméleti, hermeneutikai kérdések továbbgondolásához sok örömet és fantáziát, valamint hasonló nyitottságot, ám a lényegi kérdések iránti elkötelezettséget kívánunk minden kedves olvasónak.

Együttal köszönetet mondunk a kötet gondozását végző és azt a nyomtatásra előkészítő három egyházi intézmény: a Luther Kiadó, a Kálvin Kiadó és a Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány alapos és lelkiismeretes munkatársainak.

Budapest, 2014 bőjtében

A konferencia szervezői és a kötet szerkesztői:

*Fabiny Tibor
Pecsuk Ottó
Zsengellér József*

¹ <http://bibliatarsulat.hu/?p=3314>

FABINY TIBOR

Felebarát vagy embertárs – gerjedező vagy lángoló szív?*

Szeretettel köszöntök minden megjelentet a szervezők, dr. Zsellengér József dékán és dr. Pecsuk Ottó adjunktus, a Magyar Bibliatársulat főtktára nevében is.

A Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítványt képviselem ezen a konferencián, amely több felekezet és felsőoktatási intézmény összefogásának köszönhetően jött létre majdnem húsz évvel ezelőtt.

A kutatóközpontot működtető katolikus, evangélikus, református és baptista szakemberekből álló kuratórium tagjait az a cél vezérelte kezdettől fogva, hogy újszerű (sokszor világi) módszerek bemutatásával segítse a Szentírás megértését, ösztönözzön annak olvasására és rendszeres tanulmányozására.

Kutatóközpontunk egy protestáns felsőoktatási intézmény, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karán belül működik, de az általunk szervezett konferenciákkal, a *Hermeneutikai Füzetek* eddigi 35 számával célunk nemcsak a protestáns egyházakhoz tartozókat, hanem minden magyar keresztényt és minden Szentírás iránt érdeklődő hívő, kereső vagy nem hívő személyt megszólítani.

E célkitűzés megvalósítása közben állandóan szembesülnünk kell a nyelv kérdésével. Ha egyetemi intézményként, egyetemesen, mindenkire szeretnék szólni, akkor keresztényeket vagy keresztyéneket írunk-e? Katolikus magyarul, protestáns magyarul vagy esetleg zsidó magyarul beszéljünk-e? Izajást vagy Ézsaiást, esetleg Jesaját; Getszemáni- vagy Gecsemáné-kertet, Kafarnaumot vagy Kapernaumot használjunk? És így tovább... Felmerült már az is, nem kellene-e a Hermeneutikai Kutatóközpontnak egy magyar–magyar bibliai és teológiai szótárt kiadnia.

Kéves olyan Bibliával foglalkozó, keresztény hiten alapuló kézikönyv van, amely megpróbálja kikerülni a felekezeti nyelv korlátait, s „bilingvis” módon egyszer tudatosan a katolikus, máskor tudatosan a protestáns bibliafordításokat idézni. Dér Katalin könyvei példamutatóan ilyenek: *A Biblia ismerete*

* Elhangzott a *Bibliaolvasás és bibliafordítások a mai Magyarországon* című konferencia megnyitóbeszédéeként 2013. április 2-án a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán.

(Műszaki Kiadó, 1999), *A Biblia olvasása* (Kairosz Kiadó, 2008), *A zsoltárok világa* (Mária Rádió, 2008).

A bibliafordítás természetesen sohasem csupán nyelvi kérdés, hanem legalább annyira teológiai probléma volt, legalábbis a reformáció óta. Jőmagam anglistaként az angol bibliafordítások kérdésével foglalkoztam, elsősorban a hitéért mártíriumot elszenvedő első angol bibliafordító, William Tyndale (kb. 1492–1536) életművével. Rendkívül tanulságos volt számomra az angol katolikus, ugyancsak mártírhálált halt Sir/St. Thomas More (1477–1535), alias Morus Tamás és William Tyndale hitvitájának megismerése. A katolikus Morus is nagyon jól ismerte és szerette a Bibliát, csak éppen az eretneknek vélt teológiai megoldások megosztó és egyházromboló következményeitől rettegett. Az idő azonban mégis Tyndale-t igazolta, akinek fordítását 85 százalékban átvette a híres 1611-es King James Bible vagy „Authorised Version”, magyarul: Jakab király Bibliája. Két évvel ezelőtt a Hermeneutikai Kutatóközpont és a Magyar Bibliatársulat nemzetközi konferenciát rendezett az angolszász kultúrára oly nagy hatást gyakorló King James Bible megjelenésének 400. évfordulója kapcsán.

A Szentírás fordítása nemcsak nyelvi, nem is csupán teológiai kérdés, hiszen a Szentírás nyelvezete szorosan összeforrott keresztény – lám, protestáns létemre én „keresztényt” használok – hitünkkel. A bibliafordítás ezért személyesen is érzékeny kérdés. Ritkán szokta egy protestáns hívő katolikus magyarul vagy egy katolikus hívő protestáns magyarul megvallani a hitét.

Arról nincs adatom, hogy katolikus körökben vannak-e Szent István- vagy Szent Jeromos-fordítást választók. Arról viszont bősz tapasztalattal rendelkezem, hogy protestáns körökben éles viták zajlottak az úgynevezett Károli-pártiak és az új protestáns fordítás hívei között. Sokszor a lelkes Károli-pártiak nem tudják, hogy az általuk használt 1908-as revízió és Károli 1590-ben használt nyelve között nagyobb a különbség, mint az 1908-as revízió és az új fordítás között. (Érdekes adalék, hogy a 17. században a puritánok inkább az 1560-as Genfi Bibliát használták, és nem az akkor még modernnek számító King James Bible-t. Egyes 20–21. századi konzervatív, fundamentalista körök pedig az 1611-es Authorised Version-t tekintik egyedül ihletettnek – s ezt az attitűdöt nevezik a modern fordítás hívei „AVolatry”-nak, vagyis az Authorised Version bálványimádásának.)

A Magyarországi Református és Evangélikus Egyházban egy nemzedékkel ezelőtt történt meg a nagy paradigmaváltás, amikor az 1975-ös fordítás használatát vezették be a gyülekezetekben. Míg a református egyházban a zsinati döntés alapján a Károli-Biblia (1908-as verzió) használata is ajánlott volt, addig a Magyarországi Evangélikus Egyház hivatalosan az új fordítás használatát rendelte el. (Aki ma evangélikus gyülekezetekben a Károlit használja, azt gyakran konzervatív pietistának tartják.)

Minden újítás egyszerre nyereség és veszteség is. Húszéves voltam, amikor

az új fordítást kézbe kaptuk, s óriási élményt jelentett, hogy már nem okoz nehézséget a bibliaolvasás: a szövegek érthetőek, ráadásul a tipográfia is jelzi, hogy éppen költői vagy prózai műfajjal van dolgunk. Pietista háttérből jövő egyháztörténész édesapámnak azonban nem kis traumát okozott, hogy egyháza az egyik percről a másikra „kivette kezéből” a megtérése óta rendszeresen olvasott, különböző színekkel aláhúzott saját Károli-Bibliáját (1908). Nem akart maradi lenni, ezért szorgalmasan olvasta az új fordítást is, de emlékszem rá, sokszor kifakadt: ez a bibliaolvasás nem ugyanaz az élmény, amit az igével való találkozás jelentett a Károlin keresztül három évtizeddel korábban.

Evangélikus egyházam alkalmi igehirdetőjeként természetesen követem egyházam elvárásait, és én is az új, immár az 1990-es revideált fordítást használom, de sokszor összevetem azt a „Károlival”, s alkalmanként katolikus fordításokkal is. Exegétaként, hermeneutaként minden megoldás gondolkodásra késztet, és segít Isten igéjének „hasogatásában”, mélyebb kibontásában.

Két esztendővel ezelőtt egy volt hallgatóm esküvőjére voltam hivatalos. Az ifjú pár nazarénus, életemben először jártam nazarénus gyülekezetben. Hegyezttem a fülemet, miközben az eskető lelkész – vagy ahogy ők mondják: egyházi szolga – olvasta a Szentírást: de hát ez nem az általam ismert Károli-fordítás! Hamarosan kiderült, hogy a nazarénusok hivatalos Bibliája az 1908-as revízió előtti bibliafordítás!

Irodalmárként nem áll távol tőlem azok véleménye, akik a Károli-fordítás szépségéről és mélységéről beszélnek, arról, hogy ez a nyelv szólt igeként hazánkban évszázadokon át; ez a nyelv inspirálta legjobb költőinket. Így megértem azokat a törekvéseket, amelyek megpróbálják átmenteni a Károli nyelvezetét a 21. század olvasói számára. De megértem a bibliai nyelveket alaposan ismerő szakemberek, szakbizottságok óvatos hozzáállását is.

Sajnálatosnak véltem, hogy hazánkban a személyes kapcsolatokon túl nincs hivatalos munkakapcsolat a katolikus és a protestáns bibliafordítók között, hogy szemben a német vagy az angol gyakorlattal, a magyar nyelvet beszélők kis közösségében még nincs ökumenikus fordítás. Örök emberi betegség, hogy a „nagy testvér” sokszor lenézi a „kis testvért”.

E régi problémákat aligha fogjuk legyőzni az előttünk álló két napban. Mégis egyedülállónak és példaértékűnek tekintem, hogy ortodoxok, katolikusok, reformátusok, evangélikusok, adventisták, nazarénusok, a Hit Gyülekezetének képviselői, az új fordítások és a régebbiek hívei, a különféle revideált kiadások szakértői egyaránt elmondhatják a véleményüket.

A Hermeneutikai Kutatóközpont kezdettől fogva az előítéletektől mentes tudományos nyitottságot képviselte, s a különféle nézetek ütköztetésének szükségét hangoztatta. A gondolkodást ugyanis mindig az egészséges disputa viheti tovább.

Ma és holnap minden közösség tudományos szempontból egyenrangú félként mondhatja el itt véleményét, és ülhet le a kerekasztal mellé. Kereszté-

nyekként beszélgetünk vagy vitatkozunk tudományos kérdésekről. A szerdai napon az idősebb testvér, a zsidóság képviselői is közöttünk lesznek. Egyedül a Jehova Tanúi „Új világ”-fordításának bemutatására kértünk fel egy külső, kritikusan értékelő szakembert. Ez talán érthető, hiszen az említett vallási közösség szemben áll a Szentháromság Istenbe vetett hitet képviselő keresztény hagyománnyal.

Meggyőződésünk, hogy az idősebb testvér, a zsidóság hitéből, írásismertéből és írásszeretetéből ma is tanulhatunk, hiszen Megváltónk is a zsidóság hitében nőtt fel; ám egy keresztény alapokon álló tudományos intézmény a kereszténység hitelveivel szembeforduló irányzat képviselőit már – éppen hitbeli okok miatt – nem tudja nyitott lélekkel hallgatni. Nyitottságunknak, toleranciánknak tehát határai is vannak.

Keresztény hitünk legnagyobb ünnepének lelkületével, a húsvéti öröm és nevetés, a *risus paschalis* fényében, gyermeki hittel, ahogyan az egyház tanítja, újszülött csecsemőként – *quasi modo geniti* – kezdjük meg kétnapos konferenciánkat itt, a legnagyobb magyar bibliafordítóról elnevezett református egyetemen.

A feltámadott Krisztus világosítsa meg előttünk is az írásokat, ugyanúgy, ahogyan a hit misztériumát magyarázta ő az emmausi tanítványoknak, akik a kenyértörés után eltávozó Jézusról Lk 24,32 szerint így szóltak egymás között: „*Nemde buzgó vala-é a mi szívünk, mikoron (...) magyarázná az Írásokat?*” (Pesti Mizsér Gábor 1536-os fordítása); „*Nemde gerjedezett-e a mi szívünk, mikor magyarázá nékünk az Írásokat?*” (Károli régi és revideált változatok), „*Nem hevült-e a mi szívünk (...), amikor feltárta előttünk az Írásokat?*” (Protestáns fordítás); „*Hát nem lángolt-e a mi szívünk (...), amikor beszélt és kifejtette az Írásokat?*” (Szent István-, Szent Jeromos-fordítás); „*Nem égett-e bennünk a szívünk (...), amint magyarázta nekünk az Írásokat?*” (Kecskeméthy István fordítása); „*Hát nem ezt éreztük, amikor (...) feltárta előttünk a próféciaik igazi értelmét?*” (Egyszerű fordítás) „*Ugye, hogy lánggra gyúlt a szívünk (...), mikor feltárta előttünk az Írásokat?*” (Hit Gyülekezete fordítása)

Ezekkel a szavakkal kívánok fényt és áldást: értelmet és érzést: „gerjedező-hevülő-lángoló szívet” a mai és a holnapi előadóknak, a kerekasztal-beszélgetés résztvevőinek és konferenciánk minden kedves vendégének! Minden felebarátomnak és embertársamnak (ez utóbbi a Szent István Társulat 1973-as kiadásában olvasható).²

² A Szent István Társulat bibliafordításának 2006-os kiadásában már a felebarát szó szerepel. Lásd Jelenits István tanulmányát a 83–87. oldalon.

1. A zsidó Biblia magyarul

Az IMIT-fordítás

Bevezetés

A Szentírás más nyelvekre történő fordítása a zsidóság diaszpóralétével már az ókortól kezdődően szorosan összekapcsolódó jelenség. Ennek okát Balu Lajos így fogalmazza meg:

„Ellentétben más vallásokkal, a zsidó vallás minden időben és minden országban arra törekedett, hogy a köznép hallja és olvassa a bibliát (...). Olvassa maga a nép a bibliát, aki pedig nem tud, hallja a zsinagógában.”¹

Európában és Magyarországon is hosszú időn keresztül a jiddis nyelv² szolgált zsidó népnyelvként a Biblia olvasásához. A zsidó felvilágosodás (*haszkala*) kiemelkedő alakja, Moses Mendelssohn német nyelvű fordítása kiszorította a jiddist, és a német nyelvet helyezte a középpontba. Miután Németország területén ez a folyamat lejártszódott, szükségessé vált a „zsidók modernizálása”, beolvadásuk az európai nemzetek táborába más országokban is. Már a 19. század negyvenes éveiben erőteljes igény támadt a német nyelvű Biblia nemzeti nyelvű – és így természetesen magyar nyelvű – megfelelőinek elkészítésére. A hazai zsidóság körében a magyar nyelv általános térfoglalása jól nyomon követhető volt; egy-két generáció alatt, hihetetlen gyorsasággal zajlott a magyarosodás folyamata. A német nyelv lassan háttérbe szorult, de ezzel együtt sajnos a Biblia naponkénti olvasását is egyre többen elhagyták. Vallási szempontból tarthatatlanná vált a magyar zsidó fordítás hiánya.

Az első szövegfordítások töredékesek a zsidó felekezeten belül is. Az első hivatkozást Rokonstein Lipót, a szentesi zsidó iskola tanára *Zsidó hit- és erkölcsstanában* találjuk, ahol egy bizonyos Mordehaj-féle fordításra utal. Ez feltehetően Bloch Móric, a későbbi Ballagi Mór 1840-ben megjelent tóra-fordítását jelenti.³

¹ BLAU 1910, 159.

² A középfelnémetből a középkor során kialakuló, héber szavakkal kevert és héber karakterekkel író sajátos, zsidók által használt nyelv. Lásd FODOR 1999.

³ ROKONSTEIN 1841.

BLOCH MÓRIC (BALLAGI MÓR) HEXATEUCHUS-FORDÍTÁSA

Egy rövid kitérő erejéig érdemes néhány szót szentelni Bloch Móric Hexateuchus-fordításának. A szerző rendkívül kalandos életútjának első irodalmi „terméke” az 1840–41 folyamán nyomtatásban is megjelent *Mózes öt könyvének*, illetve az *Első Jósok* címen 1842-ben kiadott Józsué könyvének fordítása. Ez a fordítás igen komoly tudományos munka. Bloch Móric saját bevallása szerint még mindig nem tudott kielégítően jól magyarul, bár ez nem érezhető fordításán. Az esetleges „magyartalan” fordulatok az eredeti héber szöveg iránti ragaszkodásából születtek. Ő maga így nyilatkozik saját munkájáról:

„...előképének oly mását törekszik adni, melyben – mennyire nyelvünk bírja – amannak minden sajátosságai, még nélkülözései is utánozva legyenek; tán többet akar, mint amennyit elbír, de úgy akarja adni az eredetit, a mint a szerző adta volna, ha magyarul beszél: visszatükröztetni akarja a nehézkes nyelvet úgy, mint annak szépségeit.”⁴

Már első olvasásra is szembetűnő ennek a rövid kis értékelésnek néhány sora. Azokat a fordítói alapelveket láthatjuk itt megfogalmazva 1863-ban, amelyek hasonló módon szerepelnek napjaink fordításelméleti munkáiban. Bloch Móric az eredeti szöveg mellett közli saját fordítását, valamint igen értékes magyarázatait. A fordítások jegyzetanyaga azért bír különleges értékkel, mert tartalmazza a 19. század közepén meglévő exegetikai irodalom minden eredményét, valamint a talmudi és rabbinikus irodalom értelmezéseit is. Bloch Móric fordítása éppen az előbb felsoroltak miatt korának egyedülálló vállalkozásai közé tartozik. A munka a szerző kiváló héber nyelvtudásán kívül az ókori Izrael életében való jártasságát is jól mutatja. Nagy gondot fordított a szójátékok, alliterációk, a hangfestő és a hangutánzó szavak visszaadására. Megpróbálja a gondolatpárhuzamokat és a héber szólásformák tömörségét hűen visszaadni magyar nyelven. A nagy munkát 1840. szeptember 5-én a Magyar Tudós Társaság levelezői tagsággal jutalmazta.

Két másik töredékes fordításról is tudomásunk van még az 1840-es évekből: Rosenthal Móric: *Dávid király énekei* 1841-ből.⁵ A fordító a fentebb említett Mendelsohn-féle német fordítás alapján készítette munkáját, s kiadásában a magyar szöveg mellett közli a héber eredetit is. A másik mű Bauer Márkfi Henrik Példabeszédek-fordítása, melyben a fordítás mellett ő is közli az eredeti héber szöveget.⁶

Egy kicsit előreszaladva az időben megállapítható, hogy a 19. század második fele is zömmel a népszerűbb bibliai elbeszélések, a liturgiában gyakran

⁴ BALLAGI 1863, 1600. kol.

⁵ ROSENTHAL 1841.

⁶ BAUER MÁRKFI 1844.

használatos szövegrészletek, a speciális olvasóközönséget – gyermekeket, ifjúságot, családokat – megcélzó, szemelvényes fordításokban bővelkedik. A töredékes fordítások nagy részét a fordítók magyarázó jegyzetekkel is ellátták, tehát nem egyszerűen a magyar nyelvre való fordítás volt a szerzők célja, hanem egyszersmind a jobb szövegértés és a hozzá tartozó teológiai állásfoglalás átadása is.

Az IMIT-fordítás rövid története

ELŐZMÉNYEK

Joggal adódik a kérdés, hogy miért nem használták a zsidó közösségek a már létező egyéb, magyar nyelvű – keresztény és keresztény felekezeti – teljes bibliafordításokat. A kérdést Blau Lajos a következőképpen válaszolja meg:

„Az egyik magyar biblia (Káldi) a Vulgátából folyt, a másik (Károli) Tremellius kitért zsidó latin fordításából. A szent szót egyik sem adta vissza hiven – épen ebből a szempontból maguk a protestánsok csak a legújabb időben revideálták bibliájukat az eredeti héber szöveg alapján – és már ez okból sem lehetett arról szó, hogy a zsidó vallás hívei más felekezet Bibliájához folyamodjanak, több más fontos szempontról nem is szólva.”⁷

És mik lehetnek ezen „más fontos szempontok”? Erről Lőw Lipót pápai – később szegedi – rabbi tollából olvashatunk, aki az *első felszólaló* volt a teljes magyar nyelvű bibliafordítás elkészítésének ügyében 1847-ben. Lőw az általa szerkesztett *A Magyar Zsinagóga* című újságban fejtette ki véleményét,⁸ melyben tételesen ismerteti kifogásait a meglévő teljes bibliafordításokkal kapcsolatban. A hittan tanításához elengedhetetlenül szükséges a bibliai szöveg helyes fordítása, hiszen az izraeliták vallási elveik oktatásához az iskolákban a Szentírást mint a legfontosabb és legalapvetőbb „tantárgyat” használják. Az eddig létező fordítások minden érdemük mellett sok esetben nem felelnek meg az eredeti szavak értelmének. „...a biblia bájló egyszerűségét vissza nem tükröztetik (...) a magyar nyelv tisztaságát fen nem tartják.”⁹

⁷ BLAU 1910, 160.

⁸ A következőket írja: „...megvitázhatatlanul kívánatos marad, hogy az egész szentírás hű és a bibliai tudomány mostani állapotának megfelelő magyar fordítása újra bocsáttassék közre s pedig nem tudós apparatussal, hanem igen egy-, s népszerű népiskolákban alkalmazható módon, a külföldön megjelent Salamon s Zunz bibliáinak mintáját követvén. Olyan munka azonban nem lehet egyes emberé, legalább honunkban nem, hol ilyen vállalatok részvét hiányában, a kezdetben már akadályokra találhatnak; czélszerűnek gondolnók tehát, ha a szentírás ilyen fordítására minél előbb *társaság alakulna*.” In: *A Magyar Zsinagóga*, 53. Lásd BACHER–BÁNÓCZI 1886, 673.

⁹ Uo. 673.

Lőw felszólította a hazai „tudós férfiakat”, hogy szakmai tudásukkal járuljanak hozzá a teljes bibliafordítás nemes vállalkozásához. Leginkább „az izraeliták között a magyar nyelvet terjesztő pesti egyesület” figyelmébe ajánlja az ügyet. Így fonódott tehát össze a Biblia magyar fordításának ügye az irodalmi társulat megalakításának ötletével. A bibliafordítás egyértelműen a hazai zsidóság magyarosítását, a magyar nyelv körükben való elterjesztését akarta szolgálni. Egy ilyen kezdeményezés Eötvös Józsefnél biztosan visszhangra talált volna. Eötvös azonban Bloch Móricot szemelte ki ennek az ügynek a megvalósítására, aki el is készítette a fentiekben már említett, sajnos csak töredékes bibliafordítását.

Lőw Lipót 1847-es felhívásának megvalósítását az 1848–49-es események megakadályozták. Ötletét tizenöt év múlva az Izraelita Magyar Egylet iskolai bizottságának ülésén elevenítették fel. A Szentírás teljes és tökéletes magyar fordítására konkrét lépéseket javasoltak, és a fordítás alapelveit is leszögezték. „A kiadandó fordítás a közhasználatra szánt szó szerint hű legyen, de egy külön iskolai is rendeztessék.”¹⁰ A fordítás szerkesztésénél figyelembe kell majd venni a javaslat szerint, hogy vallási szempontból, iskolai használat szempontjából és magyar nyelvhelyesség szempontjából is megfelelő kiadványt adjanak az olvasók kezébe. Az egylet a szerkesztőbizottság elnökének Lőw Lipót szegedi főrabbit, tagjainak dr. Steinhardt Jakab aradi, dr. Zipser Májer rohonci főrabbit, valamint Grosszmann Ignác tanárt és Mezei Mór irodalmárt javasolta.

„Hiszi továbbá a bizottság, hogy ezen vállalat fogja csak teljesen megnyitni a vallásbeli és erkölcsi életünk kapuit a magyar nyelv számára, lehetségessé teszi iskoláink teljes és kivétel nélküli megmagyarosítását!”¹¹

Ebből a határozott és részletesen kidolgozott tervezetből sem valósult meg semmi.

A bibliafordítás ügye legközelebb hét év múlva, 1869. február 20-án, a magyar és erdélyi zsidók egyetemes gyűlésén vetődött fel. Megszavazták, hogy az iskolai alapból a zsidó tankönyvek kiadása mellett a bibliafordítás elkészítésére is fognak áldozni. Fontos megjegyezni, hogy itt a teljes Biblia lefordításáról volt szó, hiszen egyéb részfordítások 1869-re már szép számban megjelentek.

Lőw Immánuel szegedi főrabbi keserűen jegyezte meg az alábbiakat 1884-ben:

„Negyven éve prédikálunk magyarul s magyar bibliánk még mindig nincs. Kezdeményezés volt elég, de eredmény kevés. Pedig egy magyar–zsidó tudós biblia fordítása nemcsak vallásos, nemcsak hazafias, hanem irodalmi tett volna.”¹²

¹⁰ Uo. 674.

¹¹ BACHER–BÁNÓCZI 1886, 675.

¹² Lőw 1884, 22.

Nála fogalmazódik meg először az a későbbiekben sokak által hangoztatott érv, miszerint egy magyar nyelvű bibliafordítás elkészítésével a magyarországi zsidóság nem csupán saját felekezetének használna sokat, hanem a magyar irodalmat is gazdagítaná azzal.¹³

A bibliafordítás ügyével foglalkozó irodalmi társaság megalakítását dr. Goldziher Ignác is szorgalmazta a *Magyar-Zsidó Szemlé*ben közzétett cikksorozatában:

„Hogy a vallásos élet felekezetünkben minél magasabb és műveltebb szintre emelkedjék, nincs rá jobb eszköz, mint ha a felekezet vallásos történetének s tudományának ismeretét a művelt közönség körében terjesztjük.”¹⁴

A megindítandó „irodalmi vállalat” létesítésére Goldziher nem tartott szükségesnek egy külön együletet megalakítani. A legcélszerűbbnek azt vélte, ha a „vállalat” a *Magyar-Zsidó Szemle* szerkesztőségével szoros kapcsolatban állna, és e folyóirattal párhuzamosan működne. Löw Immánuel még azt is hozzátette:

„Milyen szép lesz, ha a vállalat évi jutaléka közt évenként szerepel majd a szentírás egy része. Így majd lassan lassan levesszük a magyar zsidóságról azt a szégyent, hogy nincs magyar bibliája. Pedig lehetne – ha a papok s tudósok kényelmöket s a gazdagok filléreiket nem sajnálnák feláldozni. Az utóbbiakhoz nem fogunk hiába fordulni, csak az előbbiek helyt álljanak!”¹⁵

A témában a szerkesztők – dr. Bacher Vilmos, az Országos Rabbiképző Intézet tanára, később igazgatója és dr. Bánóczi József, szintén az Országos Rabbiképző Intézet tanára – is nyilatkoztak:

„Tartozunk vele nemzeti literaturánknak, mely az irodalom ez ágának megalapítását első sorban tőlünk várja; és tartozunk vele önmagunknak, hogy az ország többi felekezetének mintájára mi is erősítsük felekezeti érzésünket, mely veszendőben és vallásos tudásunkat, mely hanyatlóban van. Ha tehát valaha volt ügy, mely egyúttal zsidó és magyar nemzeti és felekezeti, bizonyára a Népszerű Irodalmi Vállalat az.”¹⁶

Az alapítandó társulat iránt tanúsított nagy érdeklődés pár év múlva, külön e célra létesített szervezet hiányában lelohadt.

¹³ Ehhez a felszólaláshoz érdekes adalék lehet az a tény, hogy Löw Immánuel nem említi Bloch Móric fent említett fordítását, ami arra utal, hogy az ekkorra már kereszténnyé lett tudós munkáját áttérését követően elutasította a zsidóság.

¹⁴ BACHER 1884, 442.

¹⁵ LÖW 1884, 22.

¹⁶ BACHER 1884, 442–443.

Annak, hogy a vállalkozásból nem lett újból semmi, más okai is voltak. Azok a személyek, akiket a „vállalat” elindításával és vezetésével bíztak volna meg, nem fogadták el a felkínált tisztségeket. A *Szemle* szerkesztői azonban nem hagyták nyugodni az ügyet, s folyamatosan jelentették meg cikkeiket változó sikerrel. 1886-ban újból felvetik a társulat és a bibliafordítás kérdését. Az előző intézkedés óta, melyet az 1869-es egyetemes gyűlés hozott tizenhét év telt el.

„A porondra ezóta egy új nemzedék lépett, mely már nyelvre is egészen magyar. Most a bibliafordítás nem a magyarosítás eszköze többé, hanem a meglevő, az eleven szükség követelménye. S nem az iskolában kell egyedül: nagy részünket egy új áramlat vihar sodort a nevelésünk által elhagyogatott vagy elfelejtett ösvényekre és felekezeti közösségünk érzete élénkebb, mint negyven év óta bármikor. Elégge magyarok vagyunk már arra nézve, hogy zsidók is merjünk lenni. Nekünk a biblia kell mint taneszköz az iskolában, mint olvasmány a családban; tartozunk vele nemzeti irodalmunknak, mert magyarok vagyunk és tartozunk vele felekezetünknek, mert zsidók vagyunk.”¹⁷

A szerkesztők a megváltozott körülményekre való tekintettel elevenítik fel a bibliafordítás ügyét, és bíznak abban, hogy a munkára kizemelt személyek támogatni fogják a vállalkozást. Határozottan ígérik, hogy a magyar zsidók bibliafordítása nemsokára meglesz. Beszámolnak arról is, hogy a felkért tudós közreműködők, egyetlen kivételtől eltekintve, készséggel vállalkoztak a rájuk bízott feladat elvégzésére. Huszonhat fordítóról van szó, akik mind született magyarok. A szerkesztők azt akarták, hogy a magyar zsidóság maga készítse el a nagy munkát.¹⁸ A készülő mű legyen valóban zsidó felekezeti, szöveghű és magyaros fordítás.

Amikor 1890-ben Bacher Vilmos és Bánóczi József leköszöntek a *Magyar-Zsidó Szemle* szerkesztői tisztségéről, az olvasókhöz intézett lemondó soraikban sajnálkozva említették meg, hogy a bibliafordításra irányuló tervük kudarcot vallott. Bár a huszonhat fordító már készen állt a munkára, de a tanítók és a rabbik között nem volt egyetértés. Az iskolai Biblia készítői nem voltak eléggé tudósok a rabbik szemében a Biblia teljes lefordítására. A szerkesztők, felülvizsgálva régebbi álláspontjukat, arra a következtetésre jutottak, hogy a bibliafordítás ügye csak egy különálló irodalmi társulat keretében képzelhető el. A *Szemle* új szerkesztője, dr. Mezey Ferenc 1891-ben azt írta, hogy már az alapszabály-tervezet is elkészült, mely a társulat feladatai között a bibliafordítást első helyre tette, de a dolog pártolás hiányában meghiúsult.

Az irodalmi társulat és a bibliafordítás történetében az 1893-as esztendő döntő fordulatot hozott. 1893. június 15-én a pesti hitközségben értekezletet

¹⁷ BACHER-BÁNÓCZI 1886, 676.

¹⁸ BACHER-BÁNÓCZI 1886, 677–678.

tartottak, amelyen a megalakítandó zsidó irodalmi társulat alapszabály-tervezetét terjesztették elő. A bizottság a tervezetet végleges formába öntötte, majd azt az októberi hitközségi gyűlésen megszavazták, és az előkészítő bizottságot mint ideiglenes elnökséget megbízták a szükséges adminisztratív teendők végrehajtásával. Az alapszabályokat a kormányhoz felterjesztették és a taggyűjtő íveket szétküldték. A Belügyminisztérium 1893. december 31-én az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (továbbiakban IMIT) alapszabályait jóváhagyta, s így a társulat törvényesen is megalakulhatott. A taggyűjtés során 1893-ban 811-en kérték felvételüket a társulatba.

Az alakuló közgyűlést 1894. február 14-én, szerdai napon tartották a pesti izraelita hitközség dísztermében. A megnyitó beszédet dr. Kohn Sámuel, a hitközség főrabijja tartotta, melynek érdemes egy rövid részletét kiemelni:

„Tisztelt alakuló közgyűlés! Zsidóságunknak van nagy múltja, terjedelmes irodalma és különleges tudománya, melyeknek – valljuk be nyíltan – eddigelé a magyar szellemi életben nem jutott még kellő helye. Elég utalnom arra, hogy a mai napig sincsen egyáltalán magyar bibliánk, mely a héber eredeti szöveg szerint híven adná vissza az ó-szövetség könyvét.”¹⁹

Ezzel a kijelentésével Kohn Sámuel ítéletet mondott az addig készült részfordításokról, de egyben az új fordítás készítőivel szemben támasztott elvárásainak is hangot adott. Kohn kitért még beszédében arra is, hogy ezzel a fordítással a magyarországi zsidóság tevékenyen járulhat hozzá a magyar szellemi élet kibővítéséhez, s nem csupán a magyar irodalom felé, hanem a hazai – immár magyar ajkú – zsidóság felé is régi adósságot törleszthet.²⁰

A FORDÍTÁS MENETE

Jól látható, hogy milyen fontos helyet foglalt el a társulat életében a bibliafordítás kérdése. 1894. május 10-én az igazgatóság ülésén megtörténtek az első gyakorlati lépések a bibliafordítás ügyében. A fordítás ügyét egy öttagú szerkesztőbizottságra bízták. A bizottság tagjai dr. Kohn Sámuel, dr. Bacher Vilmos, dr. Löw Immanuel, dr. Bánóczi József és dr. Krausz Sámuel – utóbbi a Bécsi Rabbiképző Intézet tanára – voltak. A bizottság feladata volt, hogy a

¹⁹ MEZEY 1894, 9.

²⁰ A közgyűlés az IMIT elnökéül dr. Kohn Sámuel, társelnökéül dr. Weinmann Fülöp királyi tanácsost választotta meg. A társulat főtítkára dr. Mezey Ferenc lett. Az IMIT alapszabályainak tervezetét a *Magyar-Zsidó Szemlé*ben megjelentették. Témánk szempontjából legfontosabb paragrafusa a „2.§ Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat céljai:

a) a Szentírás magyar fordításának eszközése, kiadása és terjesztése;
b) a Szentírásnak és későbbkori vallásos irodalomnak és általában az izraelita vallás és erkölcsnek ismertetésére és megvilágítására szolgáló művek kiadása és terjesztése;
c) a Szentírásra és a zsidóság történetére s irodalmára vonatkozó előadások szervezésének elősegítése hazai egyetemünk bölcsészeti karán külföldi egyetemek módjára.” MEZEY 1893, 236.

munka kiosztásáról, a fordítás alapelveiről, a fordítás megkönnyítésére dr. Lőw Immánuel által átadott anyag felhasználásáról és a bírálat megszervezéséről, illetve minden fontosabb, később felvetődő eseményről ügyrendet készítsen.

Az első kötet, azaz Mózes öt könyvének anyagát Bernstein Béla szombat-helyi – később nyíregyházi – rabbi fordította. Ennek a résznek dr. Blau Lajos, a Budapesti Rabbiképző Intézet tanára volt a lektora. A történeti könyveket Fischer Gyula győri – majd prágai, később budapesti – rabbi ültette át és Schill Salamon budapesti tanár lektorálta. A nagypróféták könyveit Neumann Ede nagykanizsai rabbi, a kisprófétákeit Lőwy Mór temesvári rabbi ültette át. Lektorálóik többen is voltak: Vajda Béla losonci, Goldschmied Lipót prossnitzi és Kecskeméti Lipót nagyváradai rabbi, valamint Büchler Adolf, a Bécsi Rabbiképző Intézet tanára. A Zsoltárok, a Példabeszédek, Jób és a Siralmak könyvét Perls Ármin pécsi rabbi fordította. Az Énekek énekének fordítását Vajda Béla, Ruth könyve és a Qohelet fordítását Bárány József kecskeméti rabbi készítette. Eszter, Dániel, Ezra, Nehemja, valamint a Krónikák könyveit Herczog Manó kaposvári rabbi fordította. A lektori munkálatokat ezúttal a szerkesztőbizottság tagjai – Bacher Vilmos, Bánóczi József és Krausz Sámuel – látták el.

Az így létrehozott fordítási szöveget egységes és tárgyyszerű nyelvezet szempontjából dr. Bánóczi József, a Magyar Tudományos Akadémia tagja nézte át. A bírálati eljárás alapjául elfogadott egész bibliafordítást először *próbabibliaként* nyomtatták ki. Ez a próbabiblia szolgált – az említett bírálaton kívül – a végleges szerkesztés alapjául.

A KIADÁS

Az IMIT-Biblia első kötete 1898-ban jelent meg, a negyedik kötet pedig 1907-ben. A fordítási alapelvek közül a legfontosabbak a hűség és a magyarosság voltak, s az 1886-ban a *Magyar-Zsidó Szemlé*ben megjelentetett elvektől sem sokban tértek el. Az egyik ilyen kisebb eltérés az volt, hogy a bibliai szövegfordításban jelölték a heti szakaszokat. Az első teljes héber bibliafordítást nagy várakozás előzte meg. Ez a korszak általánosságban vágyott új bibliafordításokra, s a zsidó fordítástól egyébként is valami egészen újat vártak: Károli és Káldi fordításainak hagyományaitól mentes, a zsidó hagyományokat magában foglaló, független munkát. Az IMIT vállalkozásáról így írtak a *Sárospataki Lapok* című újságban:

„A Társaság nagy reményekkel indul a munkára és igen valószínű, hogy az izraelita magyarok meg fognak szégyeníteni bennünket protestáns magyarokat a Biblia lefordításában és kiadásában.”²¹

²¹ Vegyes közlemények. Az izraelita Magyar Irodalmi Társulat megalakulása. *Sárospataki Lapok*, 254–255.

Az IMIT nem akart megszégyenítő lenni, hanem azt remélte, hogy bibliafordítását a keresztény felekezetek is haszonnal fogják forgatni, ahogyan azt dr. Mezey Ferenc írta:

„Egy ily szellemi kapocs jelentékenyen hozzájárulna ahhoz, hogy a testvériség érzete közöttünk megszilárduljon.”²²

Az IMIT-Bibliát a rendszerváltás után adták ki újra, először 1993-ban, majd 1997-ben és 2002-ben héber és magyar szöveggel, Raj Tamás magyar és héber nyelvű előszavával a Makkabi Kiadó gondozásában.

HATÁSA

Radácsi György, a Károli-revízióban részt vevő sárospataki református teológiai tanár az első kötet megjelenése után írta meg bíráló cikkét. A szerző úgy véli, hogy a kiadók által megfogalmazott cél, amely szerint az eredeti szöveg „legkisebb árnyalatát és stílusbeli sajátosságát” akarják visszaadni, a legkevésbé sem egyeztethető össze azzal a másik törekvéssel, miszerint a mai magyar nyelvérzéknek maradéktalanul eleget tevő fordítást szándékoznak készíteni.²³ Radácsi szerint ez csak akkor volna lehetséges, ha a magyar nyelv is sémi eredetű volna. A fordítást a bíráló inkább hűségeseznek, semmint magyarosnak tartja. Hozzáteszi azt is, hogy a fordítóknak a mai magyar nyelv összes előnyét fel kellett volna használniuk, s elődeik hibáiból okulniuk kellett volna, hiszen az ő kezüket nem kötötte a háromszáz éves hagyomány.²⁴

A korabeli kritikák sorában a protestáns bibliarevizorok egy csoportja az IMIT-Biblia első kötetének megjelenése után egyenesen visszavonásra javasolta a művet. Ugyanez a csoport később a revideált protestáns Tóra- és Józsué-köteteket is visszavonatta tárgyi hibákra való hivatkozással.²⁵

Az IMIT-Bibliát joggal tekinthetjük a magyar zsidó bibliafordítás csúcspontjának. Mint láthattuk, átfogó, a teljes bibliai szöveget érintő fordítás nem készült sem előtte, sem utána, és hozzá kell tennünk, azóta sem. Újabb szemelvényes és részfordítások jelentek meg a 20. század első felében. Ilyen volt a Blau Lajos által fordított és összeállított *Biblia az ifjúság és a család számára*, melyet 1925-ben adtak ki. A másik fontos zsidó fordítás Frenkel Bernát *Szentírás a család és az iskola részére* című munkája 1927-ből. Érdekes tény, hogy lehetőség és igény egyaránt volt két szemelvényes bibliafordítás

²² MEZEY 1894, 571.

²³ RADÁCSI 1899, 56–197.

²⁴ Radácsi az elkészült fordítás kifejezéseit idegen hangzásúnak, szólásait pedig határozatlanoknak és bizonytalanoknak ítéli meg. A szöveget túlságosan tömörnek véli, szerinte sokkal több kiegészítő szóra lett volna szükség a gördülékeny nyelvezet biztosítására. A törvénykönyveknél a bíráló a pontosságot, egyértelműséget és a világosságot hiányolja. A fordítás a szenvedő igealakokat kerüli ugyan, de nem következetesen. A cikkíró sokallja a helytelen szóösszetételeket.

²⁵ BLAU 1910, 161.

megjelentetésére, időben ennyire közel egymáshoz, mintegy húsz évvel az első teljes zsidó bibliakiadás után. A sort az úgynevezett Hertz-féle tórafordítás zárja 1939–42 között, mely párhuzamosan hozza a héber szöveget, valamint a magyar fordítást, és a heti szakaszok prófétai szövegrészeit, a Haftárákat is tartalmazza.²⁶ Közkeletű nevét nem a fordítókról,²⁷ hanem a hasonló beosztású angol kiadás magyarázatainak írójáról, a Brit Birodalom magyar születésű fő-rabbijának, dr. Joseph H. Hertznek a nevére kapta. A fordítás az IMIT-fordítás revíziójának tekinthető.²⁸

Fordításelméleti kérdések

A fordítás szempontjait, alapelveit a *Magyar-Zsidó Szemlében* publikálták.

„Írányelvek, melyek hivatvák a fordítás egyöntetűségét biztosítani:

1. A tervezett bibliafordítással nem annyira a tudomány, mint a zsinagóga, iskola és család céljait, érdekeit kívánjuk szolgálni.
2. A fordítás a masszórai szöveghez ragaszkodik, a szöveghez lehetőleg hű s az egyeni fölfogást teljesen mellőzi.
3. Kerülve kerüljük a fordításban az archaizmusokat: a kihalt vagy érthetetlen lett vagy szokatlan kifejezéseket s fordulatokat; valamint a neologizmusokat is, melyek nem csak hibássá, hanem tulságosan modernné tennék a nyelvezetet. Hanem fordítunk a mai nyelvtudomány orthologus elvét valló, a különböző részek tartalmához alkalmazkodó, méltó nyelven. Szó- mint mondat szerkezetben a szöveghűség mellett is főszempont: kifogástalan magyarosság. (A mondat p.o. nem kezdődik mindig »és«-sel a magyarban is; a vav consecutivum nem mindig »és«.)
4. A tulajdon- (földrajzi és személy-) nevek átírásában a következő elv biztosítja az egyöntetűséget: a mely nevek nyelvünkben honosak, magyarosan íratnak, tehát: Egyiptom, Jordán, Jeruzsálem, Eufrates, Mózes, Áron, Jób, Ezsajas, stb. A nem honos neveket keleti (szefárdi) kiejtés szerint írjuk.
5. Állandó kitételek magyarosítását a fordító legjobban eltalálja ugyan munka közben s a revízióknak lesz föladata a legjobbal helyettesíteni a többi. Mind-azáltal szükségesnek látszik néhánynak eleve való meghatározása. Ilyenek: a tetragrammaton = Örökkévaló; דבר (prófétai) = ige; תורה (mint műszó) = tóra, különben = tan.

²⁶ Szentírás. Mózes öt könyve és a Haftárák. I. בראשית Genesis. Budapest, 1939.

²⁷ Dr. Hevesi Simon, a pesti izraelita hitközség főrabija és dr. Guttmann Mihály, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója jegyzik a Tóra fordítását, a magyarázatokét dr. Löwinger Sámuel és dr. Guttmann Henrik, az Országos Rabbiképző Intézet tanárai. Dr. Balassa József, a Magyar Nyelvőr szerkesztője végezte a magyar nyelvi lektorálást.

²⁸ HEVESI et al. 1939, vii.

6. Nagyobb szakaszok elé lehetőleg általános fölíratot teszünk – de nem fejezet, hanem tartalom szerint.
7. A szöveg versei folytatólag íratnak, kivéve a hol az értelem új kikezdést kíván; a versszámok a magok helyén kiíratnak.
8. A gyér soru írás a közönséges nagyságu folio-papíron félhasábon foly.
9. Az átvállalt munkának egy-egy ötöde szerkesztőségünkhöz külön beküldetik.
10. Minden fölmerülhető kérdésre vagy kétségre nézve a szerkesztőség, a meny-nyire teheti, a fordítónak szíves készséggel áll rendelkezésére.
- (...)
17. A retorikai kérdésekre (nemde...?, avagy nem...?, bizony...?) – ha a következő mondat nem ad feleletet – a fordítónak kell rájuk választ adnia.
- (...)
25. A Bibliában gyakran előforduló tiszteletteljes, megalázkodó – általában uralkodóval, néha Istennel folytatott párbeszédekben előforduló – ún. udvari stílusban gyakran keverednek az egyes igealakok. A fordítónak az ilyen keveredést meg kell szüntetnie, és az igealakok használatát egyöntetűvé kell tenni.”²⁹

Ha végigtekintjük a fordítási alapelveket, láthatjuk, hogy számos ma is érvényes és használatos kitélt tartalmaznak. A 3. pontban szerepel az, hogy a modern nyelven való fordítást szorgalmazza, a célnyelvi szövegnek pedig nyelvtani és stiláris szempontból kifogástalannak kell lennie. Az „és” kötőszóról írottak is állandó kérdései a fordításnak. Rendkívül gyakorlatias a 4. pontban leírt alapelv, hiszen akkoriban – gondoljunk csak a Károli-fordítás revízióinak előkészítése során megfogalmazott alapelvekre – fontos szempont volt a fordításnál, hogy az olvasóközönség által megszokott fordulatokat és formákat változtatlanul kell hagyni. Mindez érvényes volt a tulajdonnevekre is. Igen lényeges a fordítók munkájának összehangolása szempontjából az állandóan előforduló kifejezések egységes fordításának megállapítása, amint az az 5. pontban megtörtént.

A jóval később megjelent bibliakiadásban a kitűzött irányelvek nem mindegyike valósult meg. Nem kerültek tartalmi összefoglalások a nagyobb szakaszok elé (6. pont). A szöveg versei valóban folytatólagosan íródtak, de a 7. ponttal ellentétben nem ott tagolták, ahol az értelem kívánja, hanem első sorban ott, ahol a héber szövegben is tagolás található.

²⁹ BACHER–BÁNÓCZI 1886, 677–678.

Pozicionálása más fordításokhoz képest

Az IMIT-Biblia gyakorlatilag a revideált Károli kiadásával egy időben jelent meg. Talán ezért is kapott kisebb visszhangot keresztény vagy akadémiai körökből. Másrészt névhasználata egyértelműen a zsidó olvasóközönséghez köti, így szélesebb körű ismertségre nem tett szert.

Használata

A fentiek fényében egyértelmű, hogy az IMIT-bibliafordítást a zsidó közösségek, azon belül is a neológ és a status quo közösségek használták. Ez a használat azonban a tanulásra, a zsidó tudományosságra és az egyéni vallási elmélyedésre korlátozódott.³⁰ Istentiszteleti célú felhasználása nem történt meg, melynek egyik oka talán éppen az egynyelvű kiadás volt. Az IMIT-Biblia azonban már az 1930-as években nem volt elérhető, és új kiadása csak a rendszerváltást követően vált lehetségessé, így közel hatvan évig csak a családi könyvtárakban a vészkorszakot túlélő példányokat használták. Ma már online felületen is elérhető.³¹

Hivatkozott művek

A Magyar Zsinagóga. Felvilágosodott vallásosság, tiszta erkölcsösség és buzgó hazafiság az izraeliták közti elterjesztésre. Kiadja Löw Lipót főrabbi Pápán. I. (egyetlen) füzet. 1847.

BACHER Vilmos – BÁNÓCZI József: A biblia új magyar fordítása. *Magyar-Zsidó Szemle*, 3. évf. 1886. 672–678.

BACHER Vilmos: Népszerű irodalmi vállalat. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1. évf. 1884. 442.

BALLAGI Mór: Tanulmányok a magyar bibliafordítások körül. I–IX. rész. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, Új folyam, 6. évf. 1863. 28. 865–872. kol.; 30. 929–939. kol.; 32. 997–1005. kol.; 34. 1061–1066. kol.; 37. 1157–1166. kol.; 39. 1221–1227. kol.; 42. 1337–1343. kol.; 43. 1369–1378. kol.; 46. 1471–1477. kol.; 47. 1506–1512. kol.; 48. 1529–1537. kol.; 49. 1561–1567. kol.; 50. 1596–1602. kol.; 51. 1628–1633. kol.

BAUER MÁRKFI Henrik: *Salamon hasonlatai*. Buda, 1844.

BLAU Lajos: Bacher Vilmos és a magyar biblia. *Magyar-Zsidó Szemle*, 17. évf. 1910. 159–169.

FODOR István (főszerk.): *A világ nyelvei*. Budapest, 1999.

HEVESI Simon et al.: A szerkesztők előszava. In: *Szentírás. Mózes öt könyve és a Haftárak. I. בראשית Genesis*. Budapest, 1939. vi–vii.

³⁰ Lásd HEVESI et al. 1939, vii.

³¹ <http://www.zsido.com/konyvtar/6/Biblia>. Letölthető alkalmazása: <http://baranyilaszlozsolt.blogspot.hu>.

- LÖW Immánuel: A Szentírás elhanyagolásáról. *Magyar-Zsidó Szemle*, 1. évf. 1884. 22.
- MEZEY Ferenc: A Magyar-Zsidó Irodalmi Társaság alapszabályainak tervezete. *Magyar-Zsidó Szemle*, 9. évf. 1893. 236.
- MEZEY Ferenc: Égető seb. *Magyar-Zsidó Szemle*, 8. évf. 1894. 571.
- MEZEY Ferenc: Izraelita magyar irodalmi társulat. *Magyar-Zsidó Szemle*, 11. évf. 1894. 9.
- RADÁCSI György: Az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat által kiadott „Szentírás I. kötet. A Tóra Mózes öt könyve, 1898” című fordítás bírálata. *Protestáns Szemle*, 11. évf. 1899/56. 196–223.
- ROKONSTEIN Lipót: *Dat Jehuda Zsidó hit- 's erkölcsana*. Buda, 1841.
- ROSENTHAL Móric: *Shire David ha-melekh vagy Dávid Király énekei*. Buda, 1841.
- Szentírás. Mózes öt könyve és a Haftárak. I. בראשית Genesis*. Budapest, 1939.
- Vegyes közlemények. Az izraelita Magyar Irodalmi Társulat megalakulása. *Sárospataki Lapok*, 13. évf. 1894/11. 254–255.

A Tanach fordításai és az IMIT-fordítás

Milyen Bibliát olvas ma a héberül nem tudó magyar zsidóság?

Írásomban azt próbálom meg körüljárni – zsidó szempontból, teológiai vagy hittudományi szempontból –, milyen követelményei vannak és milyen története van önmagában a bibliafordításoknak. Elsőként azt tárgyalom, hogyan alakult a biblia-, tóramásolások története, egyáltalán lehet-e vagy hogyan lehet a Bibliát lefordítani, és zsidó szemmel miként tekintettek az első bibliafordításokra. Írásom második felében térek rá a magyar fordításokra.

Mózes öt könyve és a későbbi bibliai könyvek

Az ókori történelmi előzmények ismerete mindenképpen fontos a magyar fordítások történetének kontextusba való helyezése miatt is. A zsidó vallás tanítása szerint a Biblia szövege – engedtesék meg, hogy ne azt mondjam, a zsidó Biblia vagy a héber Biblia, hanem csak azt, hogy Biblia – három részre osztható: *Tóra*, *Növiim*, *Kötuvim*, azaz Mózes öt könyve, a *Tóra*, amely a tóratekercsben van leírva, a *Növiim*, a Próféták könyvei és a *Kötuvim*, a szent Iratok könyvei. Ezek mindösszesen huszonnégyszöveg foglalnak magukban. A zsidó vallás szerint azonban minőségi különbség van az első rész, Mózes öt könyve, a Tóra és minden más későbbi szent Irat, illetve a Próféták könyvei között. A legfontosabb teológiai különbség az, amint a zsidó vallás tanítja – és erre a Tóra szövege is utal –, hogy Mózes volt az első és a legnagyobb próféta. A Tóra ezt úgy határozza meg: *párim böpárim dibber löhasém* – azaz: „ő szemtől szemben beszélt Istennel” (Bam 12,8; Dev 34,10).

Ez az első különbség: Mózes nem valamilyen metafora által, nem áttételesen, transzban vagy álomban, hanem *párim böpárim*, szemtől szemben, közvetlen isteni sugallattal vagy ihlettel íratott Mózes kezével. A másik jelentős különbség, amit maga a Tóra szintén feljegyez, hogy Mózesnek nem volt szüksége arra, hogy megvárja, amíg megszállja az isteni ihlet, hanem maga is tudott „hívást kezdeményezni”, ahogyan ma mondanánk: ha bármilyen kérdése felmerült, Istenhez fordulhatott közvetlenül. Ilyen történet a

Tórában Celofhád lányainak az esete (Bam 27,1.12), mely egy öröklési kérdés volt: Celofhád idő előtt halt meg, fiúörökös nélkül. Mózes ekkor megkérdezte Istent, mi is ilyenkor a teendő, ami későbbi prófétákról már nem mondható el ugyanígy.

Az is lényeges eltérés, hogy a Tórában feljegyzett parancsolatok lezárulnak Mózes életével, és az, amit mi 613 parancsolatként számolunk össze Mózes öt könyvében, nem folytatódik a későbbi prófétáknál. Nekik nincs is felhatalmazásuk arra, hogy újabb parancsolatokkal gazdagítsák a 613-as kört. Más kérdés, hogy a későbbi rabbiknak és minden nemzedéknek megadatik a lehetőség, hogy mintegy védőfalat emeljenek, újabb szabályokat vagy elővigyázatossági rendszabályokat hozzanak, de ezek soha nem lesznek egyenértékűek a Mózes által leírt és meghagyott 613 parancsolattal.

A leírt betűk tartalmának és formájának szentsége

Egy próféta hitelességéhez az is hozzátartozik a zsidó értelmezés szerint, hogy nem változtatja meg a mózesi parancsokat, nem vehet el belőle és nem adhat hozzá, mert ha ezt tenné, akkor magát az alapot vonná kétségbe. Ebből az is következik, hogy a zsidó vallás azt tanítja, hogy a Tóra minden szava és minden betűje fontos, hiszen azt nem egyszerűen egy isteni metafora generálta, mint a későbbi próféciaikat. Az szóról szóra és betűről betűre az isteni prófécia manifestálódása, tehát nemcsak tartalmában, hanem formájában is az isteni prófeciát közvetíti. Ami azt is jelenti, hogy a héber szöveg, amely megjelenik a Tórában, a hagyomány szerint ugyanaz a szöveg, amit Mózes maga írt több mint 3300 évvel ezelőtt.

Hagyományos zsidó értelmezés szerint Mózes a szöveget kétféleképpen írhatta: az egyik vélemény szerint Mózes az egyiptomi kivonulás után rögtön elkezdte írni a Tórát, gyorsan az első két könyvet, a teremtsérről és a kivonulásról. Ezeket sietve lejegyezte, és azután folyamatosan írt. Fontos alapelv a Tóra rabbinikus értelmezésében, hogy *én mukdam umöuchar báTorá*, „nincs előbb vagy később a Tórában” (Peszahim 6b), nincs kronológiai sorrend, tehát történeteket olvasunk, amelyek előbb történtek, és később kerültek feljegyzésre. De alapvetően a negyven év során írta le az egészet – egészen az utolsó nyolc mondatig, amelyben vagy előre leírta, hogy mi fog történni a halála után, vagy azt már esetleg Jósua, az utódja írta le. Egy másik vélemény szerint Mózes nem írt a negyven év alatt folyamatosan, hanem a negyven év végén leült, és egy nap alatt leírta az egészet.

Maga a leírás folyamata, a tóramásolás, a hivatásos tóramásolók – a *szóferek* – munkája külön szakma. Úgy kell ezeket a betűket megrajzolni, hogy azok kóserek legyenek, aminek hátterében az áll, hogy a Tóra szövegének minden betűje és még a betűk formája is az isteni prófécia manifestációja. Nagyon

kell tehát ügyelni arra, hogy a betűk ne változzanak meg, ugyanis ha a héber szövegben egy betű elmarad vagy akár átformálódik, és egy másik betű lesz belőle, az nagyon könnyen megváltoztathatja a szöveg értelmét is.

Az egyik klasszikus példa, a Tóra egyik legfontosabb mondata, amely így hangzik: *Söma Jiszraél, Adonáj Elohénu, Adonáj, echád* – „Halljad, Izrael, az örökkévaló Istenünk, az Örökkévaló egy” (Dev 6,4). Ha az *egy* szóból, vagyis az *echád*-ból (אחד) az utolsó betűnek, a *dálet*-nek (ד) a vége lekopik, akkor az már nem *dálet*, hanem egy másik betűhöz, a *rész*-hez (ר) hasonlít. Ha ezt így kiolvassuk, akkor az lesz belőle, hogy *áchér* (אחר), ami azt jelenti, hogy ’más’. Akkor az *egy* helyett az lesz benne, hogy *más*, és így az egész mondatnak is értelemszerűen más a jelentése: Halljad, Izrael, az örökkévaló Istenünk, az Örökkévaló más. Nagyon fontos, hogy ügyeljünk minden apró részletre. Ezért van az is – a Talmud azt meséli –, hogy rabbi Akiva, az egyik legnagyobb talmudi bölcs és a Tóra egyik legnagyobb magyarázója az ókori rabbinikus világban nemcsak minden betűből, hanem minden betűnek a koronájából is – a betű tetején található díszítésből – komoly szabályokat következtetett ki. Ha megváltozik egy betű a Tóra szövegében, mert a betű kikopott vagy eleve rosszul van megírva, a közösségi olvasás során ezt észrevesszük. Akkor azt a tóratekerctet nem lehet a továbbiakban használni, amíg ki nem javítják. Ezzel kapcsolatban is őrzünk egy érdekes hagyományt: ha egy betűről nem tudjuk megállapítani, hogy pontosan melyik is – vegyük a példánkat –, hogy *dálet* vagy *rész*, és csak a szöveggörnyezetből tudjuk kikövetkeztetni, akkor odahívunk egy kisgyereket, aki a betűket ugyan ismeri, de még nem tud olvasni, és megkérdezzük tőle, hogy a kérdéses betű micsoda. Ha a gyermek azt mondja, hogy *rész*, akkor attól kezdve félre kell tenni azt a tóratekerctet.

A Tórát a legtöbb elmélet szerint közel 3000 éve Ezra írástudó osztotta fel olvasási rendre, és a mai napig így olvassuk. Minden évben végigolvassuk Mózes első öt könyvét, a Tóra tekercsét, majd újrakezdjük.

Lehetséges hibák a héber betűk használatában

Az úgynevezett *ássúri* írás az, amellyel ma az összes tóratekerctet írják. Az *ássúri* szónak több értelmezése is lehet. Az egyik az, hogy asszír, a másik pedig a héber *áser* kifejezésből ered: *isur*, *meusár*, ami azt jelenti: ’jóváhagyott’. Ez tehát az a jóváhagyott betűkészlet, amelyet az íráshoz használni kell, mert a vallástudomány szemlélete szerint ez volt az eredeti betűforma, amellyel Mózes is írt. A zsidó diaszpóra erre nem volt hatással, minden zsidó közösségben ugyanezeket a betűket használják, apró eltérésekkel. Ha megnézzük a *chet* betű esetét, a szefárd, tehát észak-afrikai közösségekben nem „háztető” van rajta, hanem egyenes, lapos tetőt rajzolnak neki, de ezek apró eltérések, lényegében ezek a betűk megfelelnek egymásnak.

Nézzünk meg egy olyan esetet, amikor valami gond lehet az írással. Az első szó az *Elohim*, Isten neve: אֱלֹהִים. Ennek írásképeben arra kell figyelni, hogy a *jod* (י) és a *mem* (מ) vajon összeérnek-e. Ha igen, ez már alkalmatlanná teszi a Tórát, mert nemcsak az előírás, hogy a betűknek meglegyen az adott formája, hanem az is, hogy a pergamen fehér része körülvegye a betűt, ne érjenek össze. Előírás szabályozza, hogy két szó között mekkora távolság legyen, és ugyanígy a két betű közötti „szünetet” is, hogy ne lehessen félreérteni, hogy egy adott betű ide vagy oda tartozik.

Vegyünk egy másik példát! Az előbb említett mondatban: *söma Jisraél*, Isten nevének az első betűje, egy *jod* (י). Ha ennek egy kicsit megnyúlt az alja, mert túlhúzta a szófer, és ezért már úgy néz ki, mint egy *váv* (ו), ez megint egy olyan eltérés, amely kizárja a használatból a tóratekercset. Ebben az esetben ráadásul nem is lehet helyesbíteni, mert Isten nevét nem javíthatjuk, nem szabad kitörölni.

A szöveg másolásából fakadó eltérések

Közismert a „postás” játék, amikor súgok valamit a mellettem ülő fülébe, ő továbbadja, és a végén egészen más lesz a szöveg, mint ami eredetileg elhangzott. Érdekes kérdés, hogy ha az összes tóratekercset, ami a világon van, összevetnénk, mennyi eltérést találnánk, hányféle változata lehet a Tóra szövegének. Ha megnézzük például a jemeni közösségeket – amelyek az első diaszpórák közé tartoznak, mintegy 2500 évvel ezelőtt jöttek ki Izraelből –, az ő tóratekercseik feltehetőleg utoljára 2500 évvel ezelőtt „találkoztak” egy bodrogkeresztúri tóratekerccs őisével – tehát már nagyon távoli „unokatestvérek” – összesen tizennégy helyen van közöttük eltérés. Az első és az utolsó eltérést említem, csak hogy lássunk egy példát. Azt mondta Káin az Úrnak, hogy nagyobb a büntetése, „semhogy elviselhetné” (*minöszo* – מִנֹּשָׁא) Ezt lehet írni *vávval* (וֹשָׁא) és *váv* nélkül (נֹשָׁא) is, de kiejtésében ugyanaz a magánhangzó. Megvan a lehetőség, hogy beleírjuk a szövegbe, de ez már különbségnek számít, pedig sem a hangzásban, sem a szöveg értelmében nincs különbség, egyedül a formában, az írásmódban.

Egy másik példa: „ne járjon zúzott heréjű az Úr gyülekezetébe”: a *pácuá dáká* a zúzottat jelenti, amit lehet írni *hével* (הֶ), és lehet írni *aleffel* (אֶ). Megint csak sem az értelmében, sem a hangzásában nincs különbség a szövegekben, egyedül a formában. Ahhoz hasonló helyesírási kérdés ez, mint hogy valamit ly-nal írunk vagy j-vel, hosszú í-vel vagy rövid i-vel, de tulajdonképpen nincs sem jelentésbeli, sem hangzásbeli különbség. A Tórában összesen több mint háromezrezer betű van, és összesen – ha mindenfajta tóratekercset összevetünk – tizennégy különbséget fedezhetünk föl, és ezek közül egyik sem változtat a szöveg értelmén. Mindez azt jelenti, hogy valóban nagyon

figyeltek és figyelünk arra, hogy a szöveg másolása a legapróbb részleteiben is pontos legyen. Gondolhatjuk, hányféle változat alakulhatott volna ki ebből a szövegből háromezer év alatt, ha nem ügyelünk rá ennyire szigorúan.

Más kérdés, hogy a próféták könyveire ez nyilvánvalóan nem igaz, ott nincs ilyen szigorú ellenőrzés. A Holt-tengeri tekercsekben például, ahol Ézsaiás könyvének a nagy részét is megtalálták, több eltérés van, de meglepő módon az eltérések nagy része ott sem változtat a szöveg értelmén és hangzásán: inkább formai vagy helyesírásbeli különbségek ezek.

Mindez fölveti a kérdést: egyáltalán le lehet-e fordítani a szöveget? Egy fordítás önkéntelenül is változtat a szöveg értelmén, és ha a fordítás írásban történik, akkor az már új hivatkozási alapot teremt. Ez vallási, hittudományi kérdés is egyben: szabad-e lefordítani a szöveget, és ha igen, a fordítást szabad-e leírni? Az első 1200-1300 évében a zsidóság egyetlen írott szövege a Tóra volt. Nagyon sok értelmezés létezett kezdetektől fogva, de azt mindig csak szóbeli tannak neveztük és nevezzük. A szóbeli tan, ahogy a nevében is benne rejlik, csak szóban magyarázza a szöveget: az írás szentsége és tisztelete csak a Tórának járt. Az már más kérdés, hogy a diaszpórákban a rabbik szükségét érezték, hogy a szóbeli tan hagyományának a lényegét leírják, így született meg tulajdonképpen a talmudi irodalom. De ez is csak kiélezi a kérdést, hogy szabad-e egyáltalán, és ha igen, hogyan szabad a Tórát fordítani. A következőkben három tolmácsolást – nem csak fordítást – emelek ki a korai időszakból.

Arámi tolmácsolás – az első zsidó fordítás

A hagyomány szerint az első alkalom, amikor a Tóra szövegét lefordították, inkább tolmácsolás volt, mint fordítás. Ez Ezra idejében történt. A hagyományos zsidó történelemfelfogás szerint ő volt az, aki a második szentély idején a zsidóságot új alapokra helyezte, és nagyon sok előírást, hagyományt, szabályt Ezrához vezetünk vissza. Így például azt is, hogy az ő idején kezdték el alkalmazni a tolmácsolást a közösségi tóraolvasásban, ami azt jelenti, ha összejön tíz férfi, a *minjen*, akkor ki lehet venni a Tórát, fel lehet olvasni, az olvasásra pedig felkérünk embereket. Ez körülbelül 4-500 éve megváltozott, hiszen már nem mindenki tudja olvasni a szöveget, ezért van egy külön avatott tóraolvasó személy a mai közösségekben. Régebben hagyományosan úgy történt, hogy valaki a közösségből fölolvasta a szöveget fennhangon, először héberül, minden mondatnál megállt, és utána pedig másvalaki lefordította arámira. Nem volt még hangosbemondó, jó hangú embernek kellett lennie, hogy mindenki hallja. Ennek két célja is volt, egyrészt, hogy mindenki hallja, másrészt pedig, hogy mindenki értse a szöveget. Abban az időben, az első szentély lerombolása után, amikor a zsidóság nagy része Babilóniába került fogságba, elfelejtették a héber nyelvet. Nem véletlen, hogy Ezra és Dániel is

részben arámiul fogalmazták az írásaikat, és az arámi lett a beszélt nyelv a zsidók között. Ez azután is így maradt, hogy a zsidóság nagy része visszatért a Szentföldre, és fölépült a második szentély. Ennek nem egyszerűen néprajzi okai vannak, hanem a hagyomány szerint a zsidó nép már nem volt azon a szentségi szinten, hogy a szent nyelvet a hétköznapi beszéd színvonalára alacsonyítsa, ezért maradt az arámi.

Mi következett ebből? Mivel a zsidók nagy része már nem beszélte a hébert, kénytelenek voltak lefordítani a szöveget. Ez nem írásban történt, hanem tolmácsolással: hangosan kiáltották a szöveget, és utána rögtön arámira fordították. Ez a szokás Európában már valószínűleg közel ezer éve nem létezik, de abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a feleségem édesanyja jemeni zsidó. Ő ugyan Izraelben született, de a nagymama igazi jemeni, s tőle tudom, hogy a jemeni zsidóknál, akik – korábbi elszigeteltségük okán – a leginkább őrzik a régi hagyományokat, a mai napig így olvassák föl a Tórát. Az izraeli jemeni közösségekben – természetesen Izraelben laknak, hiszen Jemenben ma már csak száz-kétszáz zsidó él – így olvassák föl a szöveget héberül, és egy gyerek, akinek jó magas hangja van, minden mondatot arámiul is elmond. Ez azért is nagyon érdekes, mert a közösség nagy része már nem tud arámiul. Sokkal jobban tud héberül, mit arámiul, de ez a szokás a mai napig él, ezért egy ilyen jemeni közösségben a tóraolvasás kétszer olyan hosszú, mint az európai zsidók között. Ez tehát az első olyan tolmácsolás és fordítás, amelyről tudomásunk van, amely körülbelül 2500 éve kezdődött.

Septuaginta és Onkelosz

A következő közismert fordítás a szent szöveg görög nyelvű változata. A zsidó hagyomány szerint – amelyet többek között a Talmud is följegyez – Ptolemaiosz király összehívott hetven zsidó bölcsöt, és úgy fordíttatta le velük a szöveget, hogy nem tudtak egymásról. Nem is sejtették, hogy mindannyiukat fölérték, majd külön-külön ültették le, hogy fordítsák le a Tóra szövegét. Meg is tették, s mivel a király tudni akarta, hogy becsapták-e, összehasonlította a szövegeket. A Talmud följegyzi – ismét az Eszter könyvéről szóló traktátusban –, miként is történt mindez. Egymásról nem tudtak ezek a bölcsek, de úgy találták, hogy a fordítás érdekében meg kell egy kicsit változtatni a szöveget. A csoda az volt, hogy mind a hetvenen ugyanott változtatták meg, ezért nem is következett utána büntetés. Annyira pontosan illeszkedett egymáshoz a hetven fordítás,¹ hogy a király nem is vette észre a szöveg értelmét érintő változtatást.

¹ Ennek alapján nevezik ezt a fordítást a Hetvenes fordításnak, görögül Septuagintának (jele: LXX).

A következő fordítás, amely hagyományosan mind a mai napig benne van a zsidó Bibliában, az Onkelosz-fordítás. Itt is arámi fordításról van szó, amely már komoly értelmezést is hozott. Onkelosz személye önmagában is nagyon érdekes. Az i. sz. 1. században élt, több néven is ismerjük: Onkeloszként, de a jeruzsálemi Talmud Ekilászként utal rá, mindenesetre egy római császári családból származó, a zsidóságba betért ember, aki arámira fordította le a Bibliát. Az a megtiszteltetés érte, hogy a fordítása bekerült az első nyomtatott héber Bibliába, és ez a fordítás a mai napig minden hagyományos, rabbinikus Bibliában szerepel. Létezik egy olyan előírás, hogy minden héten el kell olvasnunk az adott szakaszt magunknak, meg kell tanulnunk, és mellette el kell olvasni az Onkelosz-féle arámi fordítást is. Egy rabbinak tudnia kell arámiul, vagy legalábbis annyira mindenképp, hogy a szöveget követni tudja, hiszen az arámi és a héber rokon nyelvek.

Szabad-e mindent lefordítani?

Egy érdekes idézet a Talmudból azt mondja, hogy „aki az írást szó szerint fordítja, az örült, aki hozzátesz, az gyalázatos és átkozott” – nehéz tehát megtalálni az arany középutat. Ügyelni kell arra, hogy szó szerint fordítani nem vagy nem minden esetben lehet, mégsem szabad megváltoztatni a szöveget. Miért? Egy fordítás már soha nem tudja átadni az eredeti szöveg igazi jelentését. Minden nyelvben vannak olyan nyelvi fordulatok, szójátékok, amelyeknek önmagukban van a jelentése, és ezeket egy fordítás soha nem tudja átadni, amint erre példákat is látunk majd. Azt szeretném bemutatni az előbb említett három fordítás segítségével, hogyan vették figyelembe ezt a dilemmát; tudniillik azt, hogy egy fordítás már nem ugyanaz, mint az eredeti. Illetve azt, ami még szintén fontos, hogy a hallgatóságnak – aki nem ismeri a héber szöveget, aki nem tanult írástudó, és aki feltehetőleg más hitelvi kérdésekben is képzetlen – át szabad-e adni az írás minden részletét. Szabad-e mindent lefordítani annak, aki esetleg mindebből helytelen következtetésekre juthat?

Maimonidész azt mondja, hogy annak idején nem minden részét tolmácsolták az Írásnak; például Júda esetét Támárral, a kohanita áldást és az aranyborjú történetét nem fordították le. Az aranyborjú története kapcsán értjük: eléggé kényelmetlen, hogy a zsidók ilyen gyorsan letértek a jó útról. A kohanita áldás esetében – amely a hagyományos papi áldás – azt mondja a Talmud, hogy „áldjon meg Isten, és vigyázzon rád, fordítsa az arcát feléd, és legyen veled kegyelmes, és nézze el neked Isten, és adjon neked békét” (Bam 6,24–26). Azt mondták a rabbik, hogy ez a „nézze el” nem hangzik olyan jól, az egyszerű nép majd azt gondolja, hogy bármit meg lehet tenni, mert Isten úgyis elnézi, ezért ezt inkább nem fordították le.

Három példa, ahol „megvezették” Ptolemaioszt

A Talmud mintegy tíz helyet sorol fel, amelyet a hetven bölcs megváltoztattott, és ahogy fentebb említettem, ugyanúgy változtatott meg. Most nézzünk ezekből hármat.

A Tóra első mondata: *börésit bárá Elohim et hasámajim vöet háárec* – „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet” (Ber 1,1). Erről azt mondták a rabbik – akik külön-külön ültek a kis kuckójukban –, hogy ez nem hangzik jól. A bálványimádó Ptolemaiosz még azt gondolhatja, hogy „kezdetben teremtette Istent”, vagyis hogy Kezdetben, aki egy személy, először megteremtette Istent, és csak aztán az eget és a földet. Ez nem vezet jóra, tehát megfordították a szórendet, és azt írták: *Elohim bárá börésit* – „Isten teremtette kezdetben”.

Szintén Mózes első könyvében található a sok kérdést felvető híres idézet: *Násze ádáam böcálménu kidmuténu* – „teremtsünk embert képmásunkra és formánkra” (Ber 1,26). Itt rögtön több gond is akad. Az egyik a képmás, ami nyilvánvalóan teológiai kérdés, a másik a többes szám. Mi az, hogy „teremtsünk”? Erre megvannak a zsidó értelmezés válaszai, mint ahogy nyilvánvalóan minden más értelmezésben. Úgy gondolták, hogy ezt Ptolemaiosz király biztosan nem fogja helyesen érteni, hiszen némileg bálványimádó felhangja van, ezért megváltoztatták, és egyes számba tették: *eesze ádáam böcelem kidemut* – „teremtek embert formára és képre”. Ezzel megoldották mind a két problémát. Tehát sem a „formánkra és képünkre”, sem pedig a többes szám nem maradt meg.

A harmadik példa az a történet, amikor az angyalok megjövendölik Izsák születését. Előbb Isten maga jövendöli Ábrahámnak, utána jön a három angyal, akik az egész családnak. Mind a két esetben, amikor Isten elmondja neki, hogy fia fog születni, Ábrahám arcra borul és nevet. Azután Sáránál is azt látjuk: *vátichák Szará bökirbá* – „Sára nevetett magában” (Ber 18,12). Itt kialakul egy kis vita Sára és az angyalok között arról, hogy nevetett-e, vagy sem, és Isten meg is rója, amiért nevetett. Hiába kilencvenéves Sára, Isten előtt nincs lehetetlen, meg fog születni az a gyerek. Itt Isten miért rója meg Sárát? Azért, mert nevetett? Akkor miért nem rója meg Ábrahámot? Sőt Ábrahám esetében két fejezettel korábban Isten maga mondja, hogy nevezd el őt Izsáknak, ami nevetést jelent. Miért van ez a különbség?

Sokféle válasz létezik, a legközismertebb, hogy Ábrahám jókedvében nevetett, mert örült, Sára viszont kételyei miatt. Mindenesetre a hetven bölcs úgy érezte, hogy ez bonyodalomhoz vezethet. Feltételezték, hogy Ptolemaiosz majd szigorúan olvassa a szöveget, ezért így írták: *vátichák Szará bikrovehá*. Ez héberül jó szójáték: a *bökirbá* azt jelenti, hogy 'magában', tehát „nevetett Sára magában”; a *bikrovehá* pedig azt, hogy nevetett Sára 'a hozzá közel állókkal'. A *körová* azt jelenti, 'közel', a *kirbá* azt jelenti, hogy 'akik közel állnak hozzá',

vagyis a rokonai. Tehát gúnyosan mesélte a rokonainak, és ezért róttá meg őt Isten, szemben Ábrahámval, aki csak úgy magában, örömeiben nevetett.

Ez a három példa mutatja, hogyan változtatta meg a fordítást a hetven bölcs. A legújabb korban a Bernstein Béla-féle fordításból, amely a gyerekeknek, iskolai használatra készült, kihagyták Lót lányai vagy Júda és Támár történetét.

A HÉBER EREDETI	A GÖRÖG VÁLTOZAT HÉBERÜL	FORRÁS
בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים	בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים	Ber/1Móz 1,1
וַעֲשֶׂה אָדָם בְּצִלְמִנוּ כְּדִמוּתֵנוּ	אֵעֲשֶׂה אָדָם בְּצֶלֶם וּבְדִמוּת	Ber/1Móz 1,26
וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ	וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבֶּיהָ	Ber/1Móz 18,12

Onkelosz értelmező fordítása

A harmadik az Onkelosz-fordítás, ez tér el leginkább az eredeti szövegtől, ugyanis Onkelosz nem egyszerűen fordított, hanem értelmezett is. Három példát emelek ki, az egyik Bileám története. Itt ezt találjuk: *vájákár Elohim et Bilám* – „és az Örökkévaló Bileám elé jött” (Bam 22,9). Felvetődik a kérdés, hogy egy bálványimádó varázsló miként érdemelheti meg, hogy Isten úgy beszéljen vele, ahogy azt a történet leírja. Az egyik hagyományos rabbinikus értelmezés szerint a *vájákár* nem is azt jelenti, hogy Isten odamegy, hanem hogy belebotlott. Isten nem vette komolyan, hanem csak úgy véletlenül belebotlott. Ez egy kissé lekezelő értelmezés, mindenesetre Onkelosz úgy érezte, hogy ezt jobban alá kell támasztania. Ezért tehát azt írta, hogy az Örökkévaló szava jött Bileám elé, nem ő maga, hanem az üzenet. Ez már a szöveg értelmezése, magyarázata, ami egy szóval kiegészítve kicsit szépíti a szöveget.

A következő példánk már vallási szabályokat is belekever az értelmezésbe: közismert szabály, hogy *ló tövassél gödi bahalév immó* – „ne főzz gödölyét az anyja tejében” (Sem 34,26), amire a zsidó vallás azt mondja, hogy ez nem csak a gödölyére és nem csak az anyja tejére és nemcsak a főzésre vonatkozik. Minden húsról minden tejben, és nem csak a főzésre, hanem az evésre is. Onkelosz ezért már így is fordítja: ne egyetek húst tejben, megváltoztatva ezzel a szöveg értelmét.

A harmadik példa szerint: „ne maradjon lelkem az emberben örökké, hanem legyenek napjai százhusz év” – Mózes első könyvének az elején (Ber 6,3), Nőé története előtt olvassuk ezt, amikor Isten elmondja Nőének, hogy az emberiség megromlott. De miért százhusz, amikor látjuk, hogy az első nemzedékekben mindenki jóval tovább élt ennél? Erre a rabbinikus magyarázat: legyenek napjai százhusz év: vagyis az emberiség mostantól számolva ennyi türelmi időt kap, hogy jóvátegye a cselekedeteit. Tehát nem az egyes ember, hanem az emberiség. Onkelosz már így is fordítja: ezért engedményt adok, százhusz

évet, hogy megtérjenek. Láthattunk mind a három esetben példákat arra, hogy az értelmezés segítségével a fordítás hogyan változtatta meg a szöveget.

A HÉBER EREDETI	MAGYAR FORDÍTÁS	ONKELOSZ	ONKELOSZ MAGYARUL	FORRÁS
וַיִּקַּר אֱלֹהִים אֶל בִּלְעָם	És az Örök-kévaló Bileám elé jött	וַעֲרַע מִימֶר מִן קֶדֶם יִי לֹות בִּלְעָם	És az Örökkévaló szava Bileám elé jött	Bam/ 4Móz 23,16
לֹא תִבְשֵׁל גִּדִּי בַחֲלָב אִמּוֹ	Ne főzz gödölyét az anyja tejében	לֹא תִיכְלוּן בֶּסֶר בַּחֲלָב	Ne egyed a húst tejben	Sem/ 2Móz 23,19
וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה	...azért legyenek napjai százhusz év	אֲרַכָּא יְהִיב לְהוֹן מֵאָה וְעֶשְׂרִין שָׁנִין אִם יִתּוּבוֹן	...azért enged-ményt adott nekik: 120 évet, hogy megtérjenek	Ber/ 1Móz 6,3

Újkori zsidó fordítások

IMIT ÉS HERTZ

Hagyományos zsidó környezetben tulajdonképpen az egyetlen legitim fordítás az előbb említett görög és az arámi fordítás. Az arámi a mai napig használatban van, a görög pedig – a Talmud-irodalomból úgy tűnik – kétezer évvel ezelőtt ugyanúgy része volt a tóraolvasásnak, mint az arámi, tehát része volt a folyamatos tolmácsolásnak, sőt írásos formában is létezett.

A késő középkortól léteztek különböző jiddis fordítások, ezek nem voltak rendezettek, majd füzetekben megjelent Moses Mendelssohn *Biur*-fordítása. Ez nagy vihart kavart több okból is. A legtöbb rabbi szerint Mendelssohn nem a Tóra szövegét akarta közelebb vinni az egyszerű néphez, hanem fordítva: a tanult zsidóságot akarta a némethez közelíteni. Ezt már egy asszimilációs folyamat kezdetének tartották, amit nem akartak elfogadni, ezért nagyon hamar el nem ismertté vált a hagyományos ortodox körökben.

Kettős vagy inkább ellentmondásos a viszonyunk magával a fordítással, mert abban az időben, amikor a magyar fordítások elkezdődtek, az első érdemi munka az IMIT, az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat fordítása volt. Ez célul tűzte ki maga elé, hogy a magyar nyelv ápolása és ismerete minél jobban terjedjen el a zsidó közösségben. Arról megoszlottak a vélemények, hogy ez jó cél-e, és ha igen, vajon a bibliafordítás a legmegfelelőbb eszköz-e erre. Nyilvánvalóan komoly az eltérés az ortodox és a neológ megközelítés között.

A neológ rabbik – akik ezt a fordítást is készítették – azon a véleményen voltak, hogy ez fontos célkitűzés, az előbb említett asszimilációs folyamat része. Az ortodox rabbik azonban nyilvánvalóan azt a véleményt képviselték, hogy ez nem jó eszköz. Azt el kell ismerni, hogy ebben az időben – a 19. szá-

zad végén – a zsidó közösség Magyarországon nem beszélt héberül, és nem is értette a héber szöveget; vagy németül, vagy magyarul tudtak. Nem úgy, mint Mendelssohn esetében, ahol a fordítás héber betűkkel íródott: német szöveg, de héber betűkkel.

A magyar fordítás kapcsán figyelembe kell vennünk a már említett tényt, hogy a 19. század végén a zsidó társadalom nagy része már nem tudott héberül, viszont magyarul vagy németül mindenképp. Az IMIT-fordítás nagyon komoly munka, amely nemcsak a Tórát, hanem a teljes Tanachot magában foglalja. Az eredeti négy kötetben jelent meg, és ez a legjobb jelenleg is használatban lévő teljes magyar fordítás, amelyet Raj Tamás adott ki a rendszerváltás után többször is reprint formában. Az 1993-as kiadás nagyon hasznos: a héber és a magyar szöveg egymással szemben olvasható. Kicsit régies, archaikus, de nem zavaró mértékben. A szerkesztőbizottság tagjai, tíz-tizenöt rabbi – mind nagy nevű tudós – dolgozott a fordításon, akik sokszor egészen részletekbe menő vitát folytattak. A *Magyar-Zsidó Szemlé*ben, egy korabeli folyóiratban valamelyikük följegyezte, hogyan zajlott maga a munka. Volt egy alapszövegünk, melyet először önállóan fordítottak, majd összevetették az eredményt. A *Szemle* lehozta a próba fordítást, mellette a végleges változatot, és mutatta, hogy milyen különbségek jelentkeztek, érzékeltetvén ezzel is, mennyi munkát fektettek bele.

A másik fordítás – immár a 20. század eredménye – az ötkötetes, csak Mózes öt könyvét tartalmazó Hertz-Biblia. Hertz József magyar származású brit főrabbi volt 1913-tól 1946-ban bekövetkezett haláláig. Az ő értelmezését, kommentárját fordították le, 1939-ben kiadták, melyet több hasonmás kiadás követett – az utolsó 1996-ban. A héber és a magyar szöveg itt is egymás mellett fut, a lábjegyzetekben, illetve elő- és utószóként találunk értelmezéseket. Ezek az értelmezések a rabbinikus és a tudományos értelmezés határán állnak, melyek részben a brit főrabbi értelmezései, részben a szerkesztő neológ rabbik saját kiegészítései. A szövege valószínűleg ennek a legmodernebb az összes fordítás közül. A Bernstein Béla-féle fordítás tulajdonképpen az IMIT-fordítás része, annak egy nagyon jól átdolgozott formája gyermekeknek.

Szintén iskolai használatra készült a Frenkel Bernát-féle válogatás rajzokkal, képekkel. Látható, hogy a zsidó hittan a 1920-as években nagyon erőteljesen igényelte az ilyen típusú kiadványok megjelentetését.

RÁSI-FORDÍTÁS

Rási, aki a 11. században élt, és egy személyben volt borkereskedő és rabbi, hihetetlen szellemi teljesítménnyel kommentárt írt a teljes Tanachhoz, és csaknem a teljes Talmudhoz is. A hagyományos zsidó értelmezésben minden rabbinikus Biblia az előbb említett Onkelosz-fordítással és Rási magyarázataival jelenik meg. Egy új fordításon dolgozunk Rási értelmezésével együtt. Tulajdonképpen az IMIT-fordítást vesszük alapul, de Rási értelmezése miatt

sok helyen meg kell változtatni a fordítást. Ez nagyon hosszú folyamat, sok éve folyik kisebb-nagyobb szünetekkel, de nagyon izgalmas vállalkozás, melynek nem értünk még a végére.

Eltérések a fordításokban

Szeretnék bemutatni egy mondatot példaként arra, hogy az egyes fordítások milyen egymástól eltérő, elsősre lényegtelennek tűnő különbségekkel adnak vissza egy-egy szöveget. Azt a mondatot választottam, amely a tizedik próbatételhez, Izsák megkötözéséhez tartozik. Isten fölkéri Ábrahámot, hogy fogja egyetlen, szeretett fiát, és vigye fel a hegyre, ott kötözzé meg, és áldozza föl. Ábrahám nekiindul. Izsák itt már nem volt kisfiú: harminchét éves volt, ezt pontosan ki tudjuk számolni a szüleinek az életkorából. Felnőtt férfi tehát, és mégis azt látjuk, hogy követi az apját, aki sokat nem árul el neki, míg oda nem értek. De amikor megkötözi, még akkor se látjuk, hogy Izsák ellenkezett volna, hanem hagyta magát, hogy mintegy az apja próbatételének az eszköze legyen. Amikor mennek föl a hegyre, megkérdezi Izsák az apjától: „Látom, hogy itt van a kés, a tűz, de hol van az áldozat?” Ábrahám így felel: *Elohim jire lo hásze leolá beni vajéhu snéhem jáchdáv*. Sokféleképpen lehet ezt fordítani, például: „Majd Isten gondoskodik az égőáldozatra való bárányról, és mentek ketten együtt.” (Ber 22,8)

Nézzük először a Károli-féle fordítást: „És monda Ábrahám: Isten majd gondoskodik az égőáldozatra való bárányról, fiam, és mennek ketten együtt.” Az a „fiam” hogy került oda? Ha az egy megszólítás, akkor inkább a mondat elején lenne a helye. A Károlihoz képest igazából nincs nagy különbség sem a Káldi-féle katolikus, sem a Bibliatanács új fordítású Bibliájában. A Hertz-féle Biblia az egyetlen, amelyik érzi ezt a problémát, és nagyvonalúan kezeli, mert a *fiam*at az elejére rakja. A Rási-fordításban tulajdonképpen majdnem ugyanaz a szöveg, mint az első négyben, annyi különbséggel, hogy a *fiam* előtt nincs vessző. Miért nincs? Részben azért, mert nem úgy fordítottuk, hogy ketten, hanem mindketten, részben, mert a Rási-féle értelmezésben, amikor Ábrahám azt mondja Izsáknak, hogy *majd megmutatja az égőáldozatot fiam*, akkor egy szójátékkal utal arra, hogy *majd megmutatja az égőáldozatot fiam! Te leszel az! Te vagy az égőáldozat!* A vesszőnek tehát nincs ott helye, mert a *fiam* nem megszólítás, hanem utalás, hogy Izsák érezze: itt ő maga lesz az égőáldozat. Miért áll utána a *snéhem jáchdáv*, vagyis „mindketten együtt”? Mert annak ellenére, hogy Izsák megértette az utalást, hogy ő lesz az áldozat, továbbra is mindketten mentek együtt, közösen, egyetértésben, s nem volt semmiféle rossz érzés vagy visszakozás Izsák részéről.

Nézzük meg magát a szöveget: „S felelt Ábrahám: Isten majd kiszemeli magának a bárányt, az égőáldozatot fiam, és mentek mindketten együtt.”

Nézzük meg Rási magyarázatát, ami a kiadásban a szöveg alatt található: „majd kiszemeli magának a bárányt”, vagyis Isten majd széttekint, és választ magának bárányt, s ha nem lesz bárány, akkor, fiam, te leszel az áldozat. S noha Izsák megértette, hogy ő lesz az áldozat, mégis azt mondja a szöveg, hogy mentek mindketten együtt, egyenlő szívvel vagy változatlan kedvvel, nem volt semmi visszakozás Izsák részéről. Ez csak egy példa a sok közül, hogy bizony a Tóra szövegében – és itt Rásinak óriási szerepe van – fölfedezhető látszólagos helyesírási hibák, furcsaságok mind-mind konkrét utalást tesznek valamire, és nyilván a zsidó értelmezés szerint nekünk, a magyarázóknak, az értelmezőknek, a tanulóknak az a feladatunk, hogy ezeket az utalásokat megtaláljuk és megértsük.

FORDÍTÁS	BERÉSIT/IMÓZES 22,8
Héber	וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יְרַחֵם-לִּי הִשָּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיִּלְכֹּד שְׁנֵיהֶם וַיַּחְדֵּר
Károli	És monda Ábrahám: Az Isten majd gondoskodik az égő áldozatra való bárányról, fiam; és mennek vala ketten együtt.
Káldi	Mondá pedig Ábrahám: Az Isten szerez magának, fiam, égő áldozatra való állatot. S így mennek vala együtt.
Bibliatanács	Ábrahám azt mondta: Isten majd gondoskodik az áldozatra való bárányról, fiam. Így mentek tovább ketten együtt.
IMIT	És mondta Ábrahám: Isten fogja kiszemelni magának a bárányt az égőáldozatra, fiam; és mentek ketten együtt.
Hertz	És felelt Ábrahám: Fiam, Isten majd kiszemeli magának a bárányt az égőáldozathoz. És mentek ketten együtt.
Új Rási	És felelt Ábrahám: „Isten majd kiszemeli magának a bárányt az égő-áldozathoz fiam.” És mentek mindketten együtt.

2. A Károli-Biblia és mai változatai

Az 1908-as „Károli-Biblia”

A köznyelvben csak „Károli-Biblia” névre hallgató és az 1908-as évhez kötődő bibliakiadás a 20. és eddig a 21. század protestáns egyházai számára „a” klasszikus bibliakiadás, illetve „a Károli-bibliafordítás”. A Magyarországi Református Egyház VII. budapesti zsinata 1975-ben, a hazai reformátusság történetében először teszi határozati szinten is az egyház hivatalos bibliafordításává a Károli-fordítást az ugyanabban évben elkészült új fordítás mellett. A határozat így szól:

„A Zsinat határozata: Az országos Zsinat Isten szent nevét magasztalva hálaadással és örömmel fogadja el egyházunk törvényes rendjének megfelelően az új fordítású Bibliát és azt a Károli-Bibliával egyidejűleg engedélyezi, hogy a gyülekezetek az istentiszteleteken, bibliaórákon és más liturgikus alkalmakon használhassák.”¹

Az előbbi, talán meglepőnek tűnő megállapítás nem az egyetlen, talán kicsit különös felfedezés, mely az 1908-as fordítás vizsgálata során találtam. A született fordítás történetének klasszikussá vált forrása, Bottyán János *A magyar Biblia évszázadai* című könyve² jelentőségéhez képest kurtán-furcsán elintézi úgy az előzményeket, mind pedig a hatását.³

¹ A Biblia új fordításának bemutatása. *Református Egyház*, 1977/3. 50–52. kül. 51. Az MRE Alkotmányáról és kormányzatáról szóló törvény a 133.§ h) bekezdésében kimondja, hogy a „Zsinat rendelkezik a hivatalos bibliafordítás ügyében” (http://www.reformatus.hu/data/documents/2013/01/14/MRE_torvenytar_2013.pdf).

² BOTTYÁN 2009. Az 1927-ig tartó időszakra nézve gyakorta szó szerint idézve, de sehol sem hivatkozva használja fel HARSÁNYI 1927-es könyvét.

³ Vö. pl. a kiadásokkal kapcsolatos általánosító megjegyzését: „Károli Gáspár teljes fordítása több mint százhuszszor jelent meg; ha a zsoltárok, evangéliumok, bibliai részek kiadásait is egynek-egynek vesszük, akkor több mint háromszáz megjelenésnek örülhetünk.” BOTTYÁN 2009, 68.

A fordítás rövid története

Elsőként azt kell megállapítanunk, hogy bár általánosan elterjedt a vélemény, az 1908-as mégsem az első revíziója a Károli Gáspár által fordított Vizsolyi Bibliának. Már maga a Vizsolyi Biblia kiadója, Mantskovit Bálint igyekezett javítani a nyomdahibákat 1596-ban bekövetkezett haláláig, s 1600 körül feltehetően meg is jelent egy második kiadás, mert ennek megvannak a töredékei.⁴ Szenczi Molnár Albert 1608-ban kijavítja és átdolgozza a Vizsolyi Bibliát a hesseni Hanauban (Hanaui Biblia), majd 1612-ben újra revideálja a rajna-pfalzi Oppenheimben. 1661-ben (1660-as címlappal) Váradon I. Rákóczi György kezdeményezésére újra revideálják „az eredeti nyelveket, a zsidó és a görög nyelvet jól tudó istenfélő emberek”⁵ a párizsi polyglotta segítségével.⁶ 1685-ben Misztótfalusi Kis Miklós készíti el az 1645-ben Amszterdamban megjelent, Jansonius nyomdászról elnevezett kiadás revízióját.⁷ A későbbi kiadások – Utrechben hétszer, Bázelen háromszor, majd Pesten és Pozsonyban – Misztótfalusi Aranyos Bibliáját követték, szinte mindig javítva kicsit a korábbi kiadások hibáin. Az 1805-ben Pesten Landerernél megjelent Biblia a Váradai Biblia kiadását követi. 1835-ben már a Brit és Külföldi Bibliatársulat támogatásával Sárospatakon Somosy János (MTA-tag) és Kálniczky Benedek sárospataki teológiai tanárok revíziója nyomán jelent meg. A társulat kőszegi, majd budapesti nyomdáiban szinte évente újranyomta a Bibliát. Emellett önálló kiadások is születtek a korábbi kiadások valamelyikét követve. Így a 19. század végére igen összekuszálódik a Károli-Biblia kiadásainak menete. A következő oldalon látható ábra a különböző kiadások összefüggéseit ábrázolja.

A Vizsolyi Biblia 350 éves jubileumára kiadott kötetben Erdős Károly elkészített egy „törzskönyvet” a Károli-fordításokról.⁸ Ebben feltüntette a kezdetektől 1940-ig megjelent általa látott, ismert, illetve mások által hivatkozott teljes, valamint újszövetségi bibliakiadást; évszámmal, kiadási hellyel, nyomdással, kiadóval, oldalszámmal, oldaltükörmérettel, ahol volt, ott példányszámmal és lelőhellyel együtt. Erdős ezek alapján megállapítja:

„a revideálatlan teljes bibliát, nem számítva a kétséges kiadásokat, az 1908-as revízióig 75 ízben, azóta 25 ízben, összesen 100-szor, a revideálatlan újszöveget-

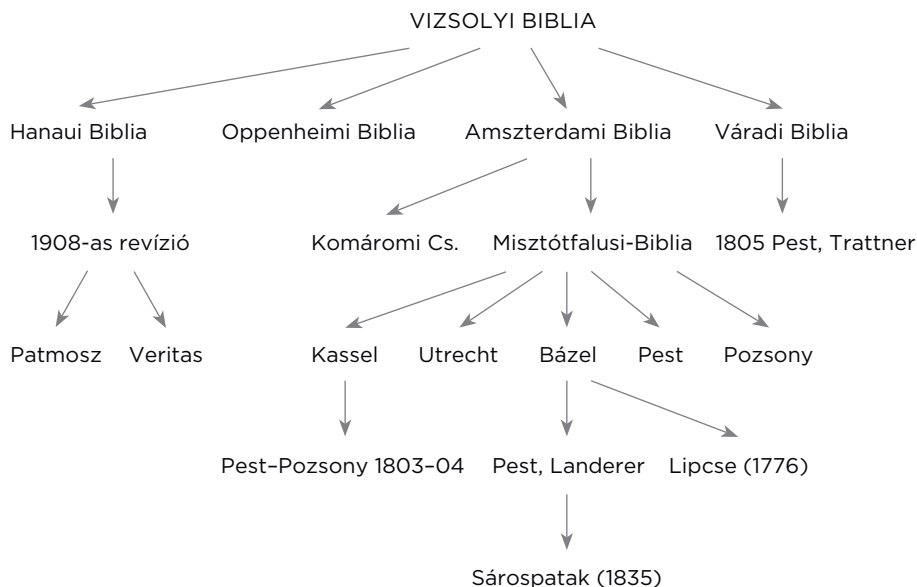
⁴ Tizenhárom ívnyi töredék maradt fenn a 2Móz–4Móz közötti szakaszból. HARSÁNYI 1927, 54–55.

⁵ HARSÁNYI 1927, 61. Vö. BOTTYÁN 2009, 79.

⁶ 2. kiadása Pest, Trattner Mátyás költségén és betűivel készült.

⁷ Ugyanezt teszi Komáromi Csipkés György is 1668-ban befejezett fordításában. Misztótfalusi átdolgozása olyan nagy port kavart, hogy azt külön meg kellett védelmeznie. Erre írja *Apologia Bibliorum* (Claudiopolis, 1697) című művét, melynek harmadik része már egy önálló nyelvtani mű (*Ratiocinationem de Orthographia eo modo instituenda*). Ennek megjelent egy reprint kiadása a '90-es években a Református Sajtóosztály kiadásában, Fekete Csaba szerkesztésében.

⁸ ERDŐS 1940, 40–58.

séget, nem számítva a Győry–Menyhárt–Filó-féle revíziót, 1908-ig 62 ízben, azóta 3 ízben, összesen 65-ször nyomták ki.”⁹

Erdős sem számítja a korábbi javításokat revízióknak, ezért fogalmaz így, és veszi egybe a kiadásokat.¹⁰ A fenti ábra, illetve az elmondottak alapján azonban nyilvánvaló, hogy már az első négy kiadás is javított és átdolgozott volt, nem számítva a többit. Igaz tehát Ballagi Mór megállapítása:

„Károlyi Gáspár fordítási művét egész tisztaságában csak is egyedül a Visolyi kiadásban bírjuk, s azért fejtegetésünkben azt tartjuk folyvást szem előtt, a később tett igazításoknak külön vizsgálatot szentelvén.”¹¹

A revízió elkészülése és kiadása két önálló kérdéskör. Elsőként a revízióról, illetve annak viharos vagy inkább zaklatott előzményeiről kell szólni.

⁹ Uo. 58.

¹⁰ RADÁCSI 1898 szerint: „A mi a letűnt háromszáz év alatt történt a *vizsolyi biblia* hiányainak oszlatgatása végett, az bármilyen soknak tűnjék is fel némelyek előtt, valljuk meg őszintén, hogy édes-kevés volt s javításnak, a szó mélyebb értelme szerint, alig nevezhető.” (506.)

¹¹ BALLAGI 1864a, 5.

Előzmények

1844-ben Horvát János egyházunk több téren való megújításának feladatai között elsőként sorolja elő egy új bibliafordítás szükségességét.¹² Az Újszövetség fordítására Székács József evangélikus püspök, Bloch Móricz, Török Pál és Dobos János már ebben az évben ráadták fejüket, melyből a *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* mutatványokat közölt, és a kritikákat is lehozta.¹³ A vállalkozás azonban feltehetően az 1848–49-es szabadságharc miatt abba-maradt. Legközelebb Ballagi (Bloch) Mór 1864-ben veti fel újból a revízió szükségességét,¹⁴ aki 1841–42-ben megjelent Tóra- és Józsué-fordításait tovább folytatva 1871-ben létrehozta a Protestáns Egyletet, mely a fordítást és kiadást támogatta volna. A Ballagi-féle nyelvezetet sokan túl liberálisnak tartották, ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy fordítása nagy nyilvánosság előtti vita és párbeszéd eredményeként készült. Időközben a Brit és Külföldi Bibliatársulat Győry Vilmos evangélikus lelkészt, műfordítót és Menyhárt János református teológiai tanárt kéri fel az Újszövetség revíziójára Filó Lajos ellenőrzése mellett, amely 1878-ban meg is jelent, de nem nyerte el a szakmai és olvasói támogatást. 1881-ben Szeremley Samu hódmezővásárhelyi lelkész a zsinat debreceni ülésén javasolja „a közegyház tudtával és akaratával” új fordítás készítését.¹⁵ 1885-ben a Brit és Külföldi Bibliatársulat nevében Duka Tivadar bízta meg Szász Károly dunamelléki püspököt, költőt a revízió megszervezésével.¹⁶ Szász a következő évben, 1886-ban meghirdeti a fordítással kapcsolatos elképzeléseit, melyek alapjául az angol „Király Biblia” (King James version) átdolgozása, a „Revised Version” szolgált.¹⁷

¹² HORVÁT 1844, 551–553. kol., kül. 551. kol. felhívása: „1) *Biblia kell*. Nem igazi protestáns, evangélikus háznép az, bár palotákban, vagy kunyhókban lakó, hol biblia s a confirmálandó gyermekek kezében új testamentom nincs. De, meddig késünk, lelkisméret szerint kimondani: eddigi bibliánk, nem korszerű fordítás 's műveltebbek körébe alig ajánlható. Ezt bebizonyítanom, talán csak nem szükséges. Hát még több embernyomokra is elakarjuk-e a mindig ujjabban nyomtatandó régi s elavult fordítás által szebb izlésű magyar protestáns feleinket a biblia olvasásától s kedvelésétől idegeníteni? Ám legyen áldott a köznépre nézve, Wimmer barátom' eddigi bibliaterjesztése; de jobb fordítás szükséges. Szepeszy' bibliája is nem ezért készült-e? Az új fordítás, nem czikornyás, czifra magyar, hanem férfias, népszerű nyelven, talán egy új lépés lehetne az unióra is, ha azt a' superintendentiák vagy a' pesti generál convent által fölszólított 's kinevezett evangélikus és református prédikátorok s professorok maguk közt aránylag fölosztva, az új testamentomon megkezdenék, 's munkáikat a' 8 Superintendentia' neve alatt kiadnák.”

¹³ PEIL, 36. évf. 1844/29.

¹⁴ BALLAGI 1864b.

¹⁵ A debreceni zsinat 1881-es ülésének jegyzőkönyve, 209. és 240. pontok.

¹⁶ RADÁCSI 1885, 785–790, 800–806. = Uő 1910, 172–185.

¹⁷ SZÁSZ 1886, 963–967. kol.

A fordítás menete

Még abban az évben felállt az úgynevezett Központi Bizottság, mely a revízió tudományos tekintélyét volt hivatva biztosítani, hiszen tagjai mind akadémikusok voltak: Szász Károly műfordító, költő, püspök (elnök), Ballagi Mór keleti nyelvész, teológus, Hunfalvi Pál nyelvész, Szilády Áron irodalmár.¹⁸ Szintén 1886-ban ülésezett az Előkészítő Bizottság is: Keresztes József, Kenessey Béla, Petri Elek református teológiai tanárok, illetve Bachát Dániel és Fröhlich Róbert evangélikus teológusok.¹⁹ Majd 1887 elején a további szakértőkkel bővített Revideáló Bizottság,²⁰ összesen tíz református és öt evangélikus résztvevővel. A munka első fele tíz éven keresztül tartott. Az ószövetségi rész 1898-ban jelent meg,²¹ de részleteket, „mutatványokat” a *Sárospataki Lapok*ban tettek közzé. A munkát a Brit és Külföldi Bibliatársulat 300 font sterlinggel támogatta, amit a revíziót és szuperrevíziót végzők között az átdolgozott oldalszám alapján fizettek ki.²² Az Újszövetségről a revíziót bemutató történészek közül alapvetően senki sem beszél, annak elkészültéről nincsen kiadott központi bizottsági beszámoló sem. Szóts Farkas 1908-ban ismerteti a teljes Bibliát mint a „hazai irodalom” egyik darabját.²³ Ő írja az Ószövetség elkészültének bemutatása után: „Ezt követőleg s részben ezzel egyidejűleg munkába vették az újszövetség revízióját is, aminek befejeztével elkészült az idén a teljes Károli Biblia revíziója.” Erdős Károly szerint is 1908-ra fejeződött be az Újszövetség revíziója, amit igazol a Nemzeti Múzeum akkori könyvtárának iktatókönyve.²⁴ Az Újszövetség revízióját végző csoport: Bartók György és Kenessey Béla püspökök, Erdős József, Kecskeméty István, Masznyik Endre, Marton Lajos és Petri Elek teológiai tanárok és Dicsőfi József lelkész. A bizottság elnöke Petri Elek volt, aki egyben a szuperrevíziót is elvégezte.²⁵

A kiadás

Az Ószövetség fordításának 1898-as megjelenésekor Radácsi György, a bizottság egyik tagja hosszú, lelkes és dicsérő ismertetőt írt, ám ennek végén maga is megállapítja, hogy a revízió „apróbb s tagadhatatlanul meglévő fogyatkozásait el kell majd távolítani az első alkalommal”.²⁶ A „próbakiadás” számos kritikát

¹⁸ RADÁCSI 1898, 578. 3. j.

¹⁹ Uo. 4. j.

²⁰ A résztvevők változtak, részben halálozás, részben elfoglaltságaik miatt. Vö. RADÁCSI 1898, 578. 5. j., illetve ettől egy kicsit eltérő névsort közöl HARSÁNYI 1927, 92.

²¹ SZÁSZ 1898, 497–503.

²² SZÁSZ 1898, 501.

²³ SZÓTS 1908, 538–541.

²⁴ ERDŐS 1940, 49.

²⁵ SZÓTS 1908, 539.

²⁶ RADÁCSI 1898, 603. o. és különösen a lábjegyzet, ahol a sajtóhibák eltávolítását sürgeti, idézve:

kapott,²⁷ aminek alapján javították, alakították még a szöveget. Ennek a javításnak a munkáját már Petri Elek irányította néhány új tag bevonásával. A végső forma 1905-re készült el, ekkor került sajtó alá Budapesten Hornyánszky Viktor nyomdájában.²⁸ Erdős szerint az 1905-ös Őszövetség-kiadás fennmaradt „nyomtatványából volt annyi példány, hogy érdemes volt érte 1905-ös nyomású újszövetséget készíteni”.²⁹ Következésképpen a teljes revideált szöveg egyszer megjelent 1905-ös dátummal Hornyánszkyknál 1908-ban, de helyes, 1908-as dátummal a Pallas Rt. is kinyomtatta ugyanabban az évben.³⁰ A dátummizériát tovább bonyolítja, hogy a Brit és Külföldi Bibliatársulat a kiadás kódszámaként is az évszámot, vagyis 1908-at tartja nyilván, így akár ez is lehet az „1908-as Károli-revízió” névadója, ahogyan azt Bottyán János tartja.³¹ Az mindenesetre bizonyos, hogy minden kiadási költséget ők álltak.

Hatása

Az 1908-as revíziót alapvetően nem új fordításnak tekintették. Radácsi György így fogalmaz:

„Most, hogy megválnék *tőle*, vagyis csak három évszázadon át egészen lelkünk-höz tapadt ódon formájától...”

„A kettő ugyanaz, de mégis mennyire más! Az utóbbi újnak tűnik fel, de azért mégis régies, Károlias. Minden feleslegesség hiányzik belőle, de azért egyszerre érthető, unalom és bosszúság nélkül olvasható. Lehetne még szabatosabb, tömörebb, de akkor már nem illenék Károli neve alá. Átmenetnek – úgy hisszük – nyugodtan elfogadható.”³²

„Bálványok» *bárányok* helyett, »prédálók» *próbálók* helyett, stb., az ilyenek tönkre teszik egy-egy szép részlet értelmét, pedig nagy érték az, hogy a bibliát senki ne olvassa boszankodással.” Maga Szász Károly is jelzi, hogy minden igyekezet ellenére számos hiba, sajtóhiba maradt a szövegben, amit később még javítani kell. SZÁSZ 1898, 502–503. SZÓTS 1898, 754–756. (hibás a lapszámozás, kétszer van 754–755).

²⁷ Pesszimistán összegzi HAMAR 1905, 449–450. „Revideáltatott az új-testamentom. Nem kellett senkinek. Revideáltatott az ó-testamentom. Nem kellett senkinek. Újra kellett a munkát kezdeni egészen. Még folyamatban van; de hogy nem részesül-e hasonló sorsban, mint az előbbi: előre senki meg nem mondhatja.”

²⁸ A végleges, teljes kiadást követően HARSÁNYI 1927, 94. megjegyyez egy mégis bennmaradt „bosszantó sajtóhibát”: Mt 28,19-ben a keresztesítés szereztetési igéjében *nevében* olvasható a helyes *nevébe* helyett.

²⁹ ERDŐS 1940, 49. „NM Bibl 809 x u/3., illetve magyarázata 56. ad 151b.” Lásd még HARSÁNYI 1927, 93.

³⁰ Valószínűleg ezt a kiadást ismerteti SZÓTS 1908, 538., amikor adatait így adja meg: „Az eredeti szöveggel egybevetett és átdolgozott kiadás. Budapest, 1908, kiadja a Brit és külföldi Bibliatársulat...”

³¹ BOTTYÁN 2009, 120.

³² RADÁCSI 1898, 504.

Néhány évtizeddel később Harsányi hasonlóan vélekedik:

„Nem teljesen új, nem teljesen modern fordítás ez, hanem a több mint háromszáz éves Károlyi-biblia gondos, lelkiismeretes, jól sikerült javítása s átdolgozása.”³³

A teljes kiadást követően erős bírálat érte a revíziót, és elutasítása legalább oly mértékű volt, mint elfogadása.³⁴ Alátámasztja ezt egyrészt az a tény, hogy a Brit és Külföldi Bibliatársulat annak ellenére, hogy saját maga finanszírozta a revíziót, még 1930-ig huszonöt ízben kiadta a revízió előtti változatot, s csupán tizenhétszer a revideáltat.³⁵ Másrészt alátámasztják a részleges elfogadottságot a 20. század első felének egymás után sorjázó újabb bibliafordításai. Újszövetségek: Soós István (1911), Masznyik Endre (1917–1925), Czeglédy Sándor (1924), Raffay Sándor (1929), Kecskeméthy István (1931), Farkas László (1938), Budai Gergely (1967), Ravasz László (1971), két teljes, bár meg nem jelent bibliafordítás: Kecskeméthy Istváné és Czeglédi Istváné.³⁶ Végső bizonyásgul kell említeni egy újabb hivatalos református–evangélikus revíziót a Brit és Külföldi Bibliatársulat megbízásából, melyet Czeglédi István és Raffay Sándor végeztek el 1931-től, s *Próbabiblia* néven jelent meg 1938-ban.³⁷

Következésképpen elmondható, hogy az 1908-as Károli-revízió nem volt tökéletes, és bár a világháború elmosta a fordítás alapvető problémáiról szóló diskurzust, sőt a kommunista-szocialista rezsim első negyedszázadában az is

³³ HARSÁNYI 1927, 93.

³⁴ Pozitívan vélekedik róla még SZÓTS 1908, 539–541. Kiegyensúlyozott véleményt mond, de az újabb revízió szükségességét hangsúlyozza CZEGLÉDI 1940, 158–168., kül. 163.: „...vannak könyvek, amelyekben aránylag sok a félreértés és a szándéktalanul bennfelejtett hiba. Józsué-Eszter könyveiben kb. 100–150 esetben lehetett és kellett megállapítanunk, hogy a revizorok vagy félreértették a szöveget, vagy hibásan adták vissza annak egyes helyeit. Különösen törmelékenységé vált a fordítás a használt szövegek gyengesége és túl konzervatív revizori eljárás következtében Ap. Csel., Ján. Jelenései, stb. könyveiben.”

³⁵ Vö. ERDŐS 1940, 49–52. adatait. CZEGLÉDY 1940, 163.: „A Bibliatársulat három esztendeig nézte aggodalommal a raktárában felhalmozott és gyéren fogyó revideált bibliapéldányokat, míg végre megindult az élet természetes folyamata, s a revideált Károli elfoglalta méltó helyét.”

³⁶ Az egyes kiadások részleteihez lásd HARSÁNYI 1927, 104–107., illetve BOTTYÁN 2009, 121–149.

³⁷ Sylvester Rt. Brit és Külföldi, Budapest, 1938. A teljes kiadás 3100 példányban, Máté evangéliuma és a Példabeszédek könyve pedig 5000–5000 példányban jelent meg ugyanabban az évben (Vö. ERDŐS 1940, 53.). A fordítási alapelveket a két egyház közös bibliabizottsága a következőkben határozta meg: „A revíziót úgy kell végezni, hogy Károli Gáspár bibliafordításának tiszteletre-méltó és évszázados egyházi használata által a köztudatba átment szövegéből minél kevesebb menjen veszendőbe. A revíziós szövegnek nem szabad azt a látszatot keltenie, mintha új bibliafordításról volna szó, s azért Károli szövegétől csak ott kell eltérni, ahol az új szöveg alap, a nyelv ódonysága, másfelől az újabb tudományos exegetikai eredmények szükségessé teszik.” Ennek a revízióknak egyik sarkalatos problémája éppen az említett „új szöveg alap”, vagyis Eberhardt Nestle 1898-as görög újszövetségi *textus receptus*a, amely nagyban különbözött a Károli által használt alapszöve(ek)től. Így ez már nem is revízió volt, hanem mindenképpen új fordítás. Ennek kritikáját lásd BÉKÉSI 1943. Lásd még BOTTYÁN 2009, 141–143. A fordítás szükségességéről és annak menetéről lásd CZEGLÉDY 1940, 163–168.

örömmel volt nyugtázható, hogy egyáltalán ki lehet adni a Bibliát magyarul, mégis szükségszerűen eljött az újabb revízió, illetve újabb fordítások ideje.

Fordításelméleti kérdések

Az első fordításelméleti kérdések már 1844-ben megfogalmazódtak Bloch (később Ballagi) Mór és Székács tollából az Újszövetség fordításának sürgetését követően,³⁸ melyekből többet viszontláthatunk majd a revízió elvei között.

Az első és legfontosabb a kiindulási pont, vagyis az alapszöveg megállapítása, ami az 1908-as revízió esetében a Hanai Biblia volt. Vagyis nem a korábbi Károli-revíziók/-javítások megújítása volt a cél, hanem visszatérve majdnem a forráshoz, a Szenczi Molnár Albert által javított első verzió revideálása.³⁹

Az alapvető vezérelveket Szász Károly fogalmazta meg 1886-ban, de a három bizottság tagjainak véleményével kiegészítve végül a következő pontokban kristályosodtak ki:

1. Az átdolgozásnál a *masoretikus* héber szöveg és az 1608-iki *hanai* (Szenczi Molnár Albert-féle) biblia veendő alapul.
2. A *Jehova* helyett, ott a hol ez az értelem kára nélkül mellőzhető, az „*Úr*” szó használtassék.
3. A hely és egyéb személynevek a Károli útján megszokott alakjukban maradjanak meg.
4. Az olyan nevek, a melyeket Károli lefordított, eredeti alakjukban visszaállítandók.
5. A részek és versek maradjanak a Károli-Biblia szerint, legfőlebb a masoretikus szövegre lehetnek az átdolgozók némi tekintettel.
6. A részek előtt álló tartalmi kivonatok rövidítendőek s a mennyiben nem felel-

³⁸ Horvát *Sürgős igazítani valók* című írására BLOCH és SZÉKÁCS válaszukban ezt írják (1844): „A’ mi már az általunk követett elveket illeti, azokat ekképen állapítottuk meg: A’ fordítás történik a’ görög szövegből*) folytonos tekintettel a’ létező Károlyi féle fordításra, mint a’ mellytől harmadfél százados megszokás miatt a’ nép nem egykönnyen volna elszoktatható. Megtartandónak ítéltünk ennél fogva a’ régi fordításból: 1) a’ szertartásokba átment, és onnan az életbe átszívárgott mondatokat, 2) a’ tulajdon nevek’ írásmódját, 3) a’ fejezetek’ elosztását. Megtartandónak hittük továbbá a’ régi fordítást, maga’ teljes épségében a’ hol az eredetijének mint anyagra, mint alakilag hű képmássá, a’ nyelv pedig szint olyan, hogy a’ nép’ szájából eddigelé ki nem esett. Eltérti pedig Károlyi’ fordításától szükségesnek hittük, hol e’ buzgó lelkiatya kora’ szellemétől vezéreltetve és a’ polémia’ érdekeinek hódolva (sit venia verbo) a’ szent ígét honi nyelvünkre úgy hívé átteendőnek, hogy ha bár az eredetiben nem épen olly világos, miként azt korlátolt eszünkkel minden kétséget kizárva felérjük, a’ magyarban ollyan legyen, hogy semmi tétováz meg ne engedjen; de azt nem ritkán, csak körülírás’ útján tudta elérni.”

³⁹ Érdemes figyelni arra, hogy a korabeli értékelésekben mégsem ezt emelik ki. Radácsi például a két változat párhuzamba állításánál nem a Hanai Biblia szövegével, hanem „annak a Brit és Külföldi Bibliai Társaság által nyomtatni szokott többé-kevésbé javított kiadásával” hasonlítja össze a revideált szöveget. Vö. RADÁCSI 1898, 585–602.

- nek meg teljesen a tartalomnak, átalakítandók s különösen abban az esetben, ha már valamely írásmagyarázati irányzatot képviselnek.
7. A zsolotárók felirataiban található s mindez ideig megfejtetlen szavak eredeti alakjokban hagyandók meg.
 8. A párhuzamos helyek megjelölésénél a tartalmi, tárgyi, eszmei és nem a szóbeli hasonlatosság vagy azonosság legyen elhatározó.
 9. Az egymástól eltérő exegetikai felfogásokra, magyarázatokra az angol „Revised Version” szövege legyen mérvadó.
 10. Oly közmondásszerűvé vált mondások, a melyek bementek a köznyelvbe, hagyassanak meg még ott is, hol az exegeta különben nem tudná elfogadni a Károli fordítását.
 11. Az ódonszerű s hosszabb formájú kötőszók és névmások ne cseréltessenek fel a rövidebb, de újabb szavakkal.
 12. Azok a latinismuskok és germanismuskok, a melyekhez úgy a kathedrai nyelv, mint a nép nyelve hozzászólt, ne írtassanak ki teljesen.
 13. Ugyanazon szavak lehetőleg ugyanazon szavakkal fordíttassanak.
 14. A különböző isten-nevekre nézve Károli tartandó szem előtt, ha azonban a szöveg értelme más név használatát kívánja, az használtassék.
 15. A *ki*, *mely*, *mi* névmások helyett jobb az *a ki*, *a mely*, *a mi*, amazok tehát nem erőszakoltassanak.
 16. A sok conjunctivus modus és „*vala*” korlátozandó.
 17. A költői és prófétai iratokban – a melyekkel a XVI. századbeli magyar nyelv még nem birkózhatott meg teljesen – az átdolgozó több szabadsággal működhetik, mint egyebütt.
 18. A revisorok az egyes bibliai műveket a maguk egészében nézzék át s egymással érintkezve beszéljék meg netalán eltérő nézeteiket.
 19. Az utolsó szó a vitás esetekben, de minden tekintetben is a *Központi Bizottság*.⁴⁰

A revizorok megadott szövegeket alakítottak át. Ezeket a szuperrevizorok újraolvasták és véleményezték, esetleg visszaadták újraformálásra. Az így elkészült szövegeket a Központi Bizottság olvasta, újraértékelte, esetenként visszaadta egyenesen a revizoroknak vagy szuperrevizoroknak.⁴¹ Egy szöveg tehát többszörös olvasaton, ellenőrzésen esett át, de az egyes könyveken túli egységességre már csak a Központi Bizottság figyelt oda, ha odafigyelt.

⁴⁰ A *PEIL* 1887 és 1890 évfolyamában és a *Sárospataki Lapok* 1887/15. és 1890/39. számaiban. Vö. RADÁCSI 1898, 580. 1. j.

⁴¹ Lásd SZÁSZ 1898, 501. és RADÁCSI 1898, 582.

Célközönség és kiadói háttér

A Károli-revízió célja a teljes magyar protestáns olvasótábor elérése volt. Ez alapvetően teljesült, mert a határokon innen, majd később azokon túl, sőt a tengerentúli protestáns magyarság is a Károli-Bibliában látta a nemzeti identitását megtartó erőt. A kiadás joga a Brit és Külföldi Bibliatársulaté volt, és érdemes felidézni a társulat egyik vezetőjének a *Bible in the World* 1905-ös évfolyamában megjelent írását, amit a *PEIL* is lehozott:

„Európa egyetlen országában sem oly szépreményekre jogosító a Bibliaterjesztő Társaság munkája, mint Magyarországon. A világ egyetlen országában sem életteljesebbek azok az elemek, amelyek egy népet vallásossá és igazságossá tehetnek, mint ebben a hatalmas királyságban.”⁴²

A 2. világháború után 1949-től a Magyar Bibliatanács, majd 1991–92-től a Magyar Bibliatársulat adja ki a Károli-Biblia revideált fordítását. Ettől függetlenül az Evangéliumi iratmisszió keretében az 1970-es, '80-as években „Bibliatársulat” feltüntetéssel is forgalomba került. Az 1908-as Károli-Biblia szövege szabadon felhasználható, így az első magyar bibliafordítás volt, mely felkerült az internetre is. Ma több honlapon is online elérhető.⁴³

Pozicionálása más fordításokhoz képest

Az 1908-as revideált Károli-kiadás a tradicionális protestáns körökben a sértetlen, néha szinte inspiráltnak tartott „Károli-fordítás”.⁴⁴ Holott láthattuk, hogy a Vizsolyi Bibliától, Károli eredeti szövegétől igen messze van. Ez a revideált szöveg lett az újabb „Károli”-revíziók alapja.

Használata

1975-ig, vagyis közel háromnegyed évszázadig a teljes magyar protestantizmus használta az 1908-as revideált Károli-kiadást. 1945 után elfogadottsága teljesnek mondható, a gyülekezeti tagok és lelkészek a korábbi fenntartásokra és vitákra már nem emlékeztek. A Brit és Külföldi Bibliatársulat kiutasításával a bibliakiadás a Magyar Bibliatanács kezébe került, és az emberek örültek,

⁴² MORRISON 1905, 311–312. (Eredetileg angolul jelent meg.)

⁴³ Csak néhány példa: <http://biblia.hit.hu>; <http://www.pastorerno.com/hu/karoli/index.html>; <http://netbiblia.hu/karoli/index.html>; <http://www.bibl.u-szeged.hu/Biblia>; <http://online-biblia.ro>; <http://biblia.jezusert.com>.

⁴⁴ Lásd CZEGLÉDY 1940, 166.

hogy a szocializmusban egyáltalán lehetőség nyílt biblianyomtatásra. Az új fordítás elkészültével megoszlott a használat a két, immár hivatalossá lett fordítás között még a Magyarországi Református Egyházban is, és ez ma is tart.

Hivatkozott művek

- A Biblia új fordításának bemutatása. *Református Egyház*, 29. évf. 1977/3. 50–52.
- BALLAGI Mór: A Biblia X. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (PEIL)*, 7. évf. 1864a/1. 5. kol.
- BALLAGI Mór: Tanulmányok a magyar bibliafordítások körül. *Nyelvtudományi Közlemények*, 3. évf. 1864b.
- BÉKÉSI Andor: *Felemás Biblia. A legújabb Károli-revízió bírálata*. Pestkörnyéki Református Egyházmegye, Budapest, 1943.
- BOTTYÁN János: *A magyar Biblia évszázadai*. 2. kiad. Kálvin Kiadó, Budapest, 2009.
- CZEGLEDI Sándor: A bibliafordítás kellékei és feltételei. Gondolatok a Károlyi-fordítás 1938-as revíziója körül. In: *Károlyi Emlékkönyv. A vizsolyi biblia megjelenésének háromszázötvenedik évfordulójára*. Szerk. Vasady Béla. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1940. 158–168.
- BLOCH Mór – SZÉKÁCS József: Biblia kell. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 36. évf. 1844/24. 553–559. kol.
- ERDŐS Károly: Károlyi Gáspár bibliafordításának törzskönyve. In: *Emlékkönyv a Vizsolyi Biblia megjelenésének háromszázötvenedik évfordulója alkalmából*. Szerk. Vasady Béla. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1940. 40–58.
- HAMAR István: Sikertelen revíziók. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 48. évf. 1905/29. 449–450. kol.
- HARSÁNYI István: *A magyar Biblia*. Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1927.
- HORVÁT János: Sürgős igazítani valók. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 36. évf. 1844/24. 551–553. kol.
- MORRISON, Michael A.: A biblia Magyarországon. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 48. évf. 1905/20. 311–312. kol. (Eredetileg angolul jelent meg.)
- RADÁCSI György: Az átdolgozott Károli-Bibliáról és Bibliából. *Protestáns Szemle*, 10. évf. 1898. 504–514., 576–603.
- RADÁCSI György: Az új biblia hírére. *Sárospataki Lapok*, 47. évf. 1885. 785–790., 800–806. = In: uő: *Emlékjelek, bizonyságok. Összegyűjtött dolgozatok II.* Dani és Fischer, Sárospatak, 1910. 172–185.
- SZÁSZ Károly: Az Ó-Testamentom Károli Gáspár-féle fordításának átdolgozása. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 29. évf. 1886/31. 963–967. kol.
- SZÁSZ Károly: Jelentés az Ó-Testamentom Károli-fordításának az Angol Biblia-Társaság segélyével eszközölt revíziójáról. *Protestáns Szemle*, 10. évf. 1898. 497–503.
- SZŐTS Farkas: A revideált Károli-biblia. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 41. évf. 1898/48. 754–756. (Hibás a lapszámozás, kétszer van 754–755.)
- SZŐTS Farkas: Károli Gáspár: Szent Biblia. In: *A Magyar Protestáns Irodalmi Társaság 1908-i évkönyve*. Szerk. Szőts Farkas. Hornyánszky, Budapest, 1908. 538–541.

Bibliaolvasás és bibliafordítások a nazarénus történelemben

Miért használják még mindig a több mint száz éves fordításokat?

Az 1820-as évek végén Svájcban megindult, majd a '30-as évek végétől Magyarországon is gyökeret vert nazarénus mozgalom bibliaolvasási gyakorlatát, a használt bibliafordításokhoz való hozzáállását az elmúlt százhetvenöt évben jóval kevesebb mozgás jellemezte, mint az az egyéb keresztény egyházakban nyomon követhető változások alapján várható lenne. Ennek okai a nazarénusság sajátos történelmében (a külvilággal és azon belül is az őket legtöbbször üldöző nagyegyházakkal való feszült kapcsolatában), hasonlóképpen meghatározó szociológiai összetételében keresendők, valamint a fenti két tényezőnek a mozgalom identitására, valamint a hívekre gyakorolt maradandó hatására vezethetők vissza. Az egymással folyamatos kölcsönhatásban álló külső és belső tényezők közül mégis a szociológiai háttér mélyebb megértése segíthet az alcímben olvasható kérdés megválaszolásában.

A magyarországi nazarénusság – Eötvös Károly szóhasználata szerint – „apostolai” svájci vándoréveikből hazatért és Pesten megtelepedett egyszerű iparoslegények voltak. Az általuk hirdetett evangélium is ebben a nagyobb képzettséggel nem rendelkező közegben terjedt. A kezdeteket követő tíz-tizenöt évben a történeti Nagy-Magyarország egyéb területeire az új hit főleg a Pesten munkát vállaló és nazarénus hitre tért iparoslegények otthoni látogatásai nyomán jutott el. Szöllősi Antal református lelkész megállapítása szerint „1854-ig (...) nagyon gyenge hódítást tett e tan, s követői itt-ott csak szórványosan mutatkoztak. Rendszeres terjedése és életre törekvése ez évtől s különösen azon időtől számítható, midőn Kalmár [korábbi nevén Krámer István – Sz. Z.] a tan apostolává avatta fel magát.”¹

Kalmár István a Bács megyei Pacséron született, és későbbi missziós tevékenységének is ez lett a központja. Szolgálatának hátterét elemezve érdekes korrelációnak tekinthető, hogy megtérése előtt – a svájci alapító, Heinrich Frölich Samuel életútjához hasonlóan – ő is bölcsészeti és teológiai tanulmányokat folytatott. A jó eszű ifjú harmadéves korában hittudományi tanulmá-

¹ SZÖLLŐSI 1871, 471–492.

nyait abbahagyva kilépett a ferences rendből, hogy ezután jogásznak, majd színésznek álljon. Az 1848-as szabadságharcban kémként tevékenykedett, a bukás után Bécs körül bujkált, majd innen hazatoloncolták, és mivel vétkét nem tartották súlyosnak, a fegyveres katonai szolgálatot megtagadó nazarénusok közé zárták. Megtérése is itt, ezek között az egyszerű emberek között zajlott le. Kiszabadulása után Pesten keresztelte meg a szintén délvidéki Bánátból származó üzemi lakatos, Hackel Ferenc, majd hazatért és Bácskában kezdett missziót nagy tűzzel. Hackel és Kalmár délvidéki missziójának eredményeképpen az 1870-es években már Bácskát tartották a nazarénusok „tűzhelyének”, legfontosabb központjának. Kalmár történelmi jelentősége a nazarénizmuson belül az volt, hogy az addig a városok szegényebb iparosrétegei között terjedő nazarénus hitet kapcsolatba hozta a Bibliát forgató parasztság tömegeivel. A következő évtized nazarénus missziós sikereinek társadalmi bázisa éppen ezekben a dél-alföldi parasztyülekezetekben volt.

Az 1857–58. évben a „sectáriánusok” ellen megkezdett hatósági üldözések során Kalmárt is letartóztatták, mint „szent őrültet” Bécsbe vitték és a dőblingi tébolydába zárták. De Kalmár nem volt őrült. Hétesztendős fogsága alatt lefordította magyar nyelvre az Újszövetséget és a zsoltárokat, melynek autográf kézírata az Országos Széchényi Könyvtár féltett kincse. Szigeti Jenő szerint a fordítás alaposabb és szakszerű vizsgálatot érdemelne. Eötvös – aki hosszasan beszélgetett erről a bibliafordításról 1873-ban Kalmárral, és kísérletet tett arra, hogy a könyvet megszerezze a Nemzeti Múzeum számára – feljegyzi, hogy Kalmár latinból és németből fordította a könyvét. A kéziratba tett bejegyzés szerint az Újszövetség könyveinek fordítását 1862. augusztus 11-én, míg a zsoltárokét november 8-án fejezte be.

Értelemszerűen merülhet fel a kérdés, hogy egy ilyen kiváló adottságú ember szellemi hagyatéka miért nem vált a nazarénus örökség tartós részévé. A válasz – különös módon – éppen a nazarénus hagyománynak a Bibliára mint egyedüli tekintélyre való támaszkodásával magyarázható. A Zsid 13,7 azt tanítja: *„Megemlékezzetek a ti előttek járókról, kik néktek szólták az Istennek beszédét: kiknek kövessétek hiteket, meggondolván minémű vége volt az ő életeknek.”* Márpedig Kalmár életének vége a Biblia erkölcsi tanításait nagyon komolyan vevő, egyszerű nazarénus hívek szemében nem volt példamutató. Eötvös némileg leegyszerűsített beszámolója szerint a korábban püspöknek – nazarénus szóhasználatban egyházi szolgának – elismert Kalmárral a hívek a későbbiekben elégedetlenek lettek, s ő tanítói állásáról lemondott és félrevonult. Egyéb források arra utalnak, hogy a börtönből kiszabadult ember szabadgondolkodóvá vált, szeszes italt ivott, pipázott – ezeket a szenvedélyeket a nazarénusság egyértelműen bűnnek tartotta –, és mint megtört, sokat szenvedett ember passzivitásba vonult.

Visszatekintve azt valószínűsíthetjük, hogy a Kalmár hagyatékán átlépő, a kulturális értékek absztrakciójára képtelen egyszerű hívő emberek magatartása

olyan – az akkor már dialektikusan gondolkodó értelmiségi környezet számára érthetetlen – gondolkodásmódban gyökerezett, amelyet pedig éppen a hívők egységes szociológiai háttere befolyásolt. Kalmár példája egyben hozzásegíthet ahhoz is, hogy jobban megértsük azt a tartózkodást, amellyel a közel száznegyven évig egyházi és állami intoleranciát szenvedő nazarénusok az általuk ismeretlen bibliafordítók munkásságát kísérték.

Maradt hát a Károli-féle fordítás, amely a maga kétszázötven évnyi távolságtartásával már mentes tudott lenni mindazoktól a felhangoktól, amelyek a fordítót a fordítással összekapcsolhatták volna.

A nazarénusságnak a fordításokkal szemben támasztott elvárásai között – ha ilyenekről beszélhetünk egyáltalán – amúgy sem szerepelt a hermeneutikai mélységek jobb visszaadásának kritériuma. Úgy tartották és tartják ma is, hogy a Biblia megértésének elsődleges fóruma nem az agy, hanem a szív; maga a megértés pedig nem annyira agyi tevékenység, mintsem annak az igazságnak hittet való befogadása, amit Jézus Jn 14,22-ben így fogalmazott meg: *„Aki ismeri az én parancsolataimat és megtartja azokat, az szeret engem; aki pedig engem szeret, azt szereti az én Atyám, én is szeretem azt, és kijelentem magam annak.”* Ebben a kontextusban az elsődleges szempont az Istennel való szeretetkapcsolat (pietista örökség, amely már Frölichnél is jelentkezik), valamint ezzel karöltve a bűn nélküli, tiszta élet – a parancsolatok megtartása –, melyek együttes megléte esetén a Krisztustól nyert személyes kijelentés az azzal együtt járó erő tartást és biztonságot nyújt a hívőknek az őket körülvevő ellenséges világban.

Nyilván nem érdemes és talán nem is lehet állást foglalni abban a kérdésben, hogy az elsődlegesen a szívével gondolkodó egyszerű ember „szegényebb” marad-e, mint a hermeneutika mélyrétegeit felfejteni tudó, a dialektikát ösztönösen is alkalmazó értelmiségi olvasó. Az azonban mindenképpen történelmi tény marad, hogy a nazarénusság a körülbelül 1840-től a századfordulóig tartó expanziós korszakában a nyilvánvaló intellektuális hátrányok ellenére is terjeszkedni tudott. Szeberényi Lajos Zsigmond evangélikus lelkész és egyházi író 1888-as művéből idézve:

„Nem jól ismerik azok a bajt, akik a nazarénizmus terjedése ellen szép szónoklatokban keresik az óvszert. Híveink nem az elragadó szónoklatok által lettek nazarénusokká s így visszatérítésüket is nem fényes szónoklatok fogják eszközölni. A vallásos meggyőződés megalapításánál kétség kívül fontos eszköz az Ige: ne felejtjük azonban, hogy ez még csak egy tényező a sok közül.”²

A történelmi egyházak tagjai nem azért váltak ki egyházukból, mert papjuk szónoklatával nem voltak megelégedve, hanem azért, mert a megüresedett

² SZEBERÉNYI 1888, 79.

egyházi élet helyett a nazarénusok új mozgalmában testvérekre, élő közösségekre találtak.

A szofisztikált igehasogatás hiányát ugyanakkor pótolta és pótolja mindmáig a hiteles életre való törekvés. Az elsődlegesen a szívével gondolkodó egyszerű nazarénus hívő még napjainkban is elsősorban a néhány szóban megfogalmazható lényegre koncentrál, és minden egyéb passzust csak ezen alapigazságok sokoldalú megközelítésére adatott lehetőségként értékeli.

Ennek fényében érthető, miért csak ritkán olvassák fel a nagyobb tájékozottságot (történelmi ismereteket, hermeneutikát stb.) igénylő bibliai részeket (prófétai írások, Jelenések könyve), és az sem meglepő, amikor azt tapasztaljuk, hogy a lényegi üzenet még ezen ritka esetekben is a nazarénus identitás számára sokat mondó alapgondolatokra koncentrál. Ily módon például a Jel 7,13–17 képe a nagy nyomorúságból jött hívekről elsősorban a nyomorúság elhordozásához adhat erőt, vigasztalást és segítséget nyújthat az üldöztetések elviselésében.

A lényegre koncentráló eljárás – és ez főleg a megtérés és az azt követő, Istennek tetsző szent élet szükségességének hangsúlyozásában jut kifejezésre – másodlagossá teszi a hermeneutika és ezzel együtt a korrekt fordítás kihívásait. Történelmileg is nyilvánvalónak tűnik, hogy a bibliafordításokkal szemben támasztott fokozott elvárások, illetve az azokból eredeztethető helyes igeértés kérdésköre mindig is elsősorban a gondolkodó, intellektuális rétegekhez köthető, és ez a korreláció már önmagában is magyarázatot adhat a nazarénusságnak a fordításokkal szemben támasztott jóval szerényebb igényeire.

A homogén szociológiai háttérből vezethető le a bibliai történetek nazarénus megközelítése is. Jellemző az elsődleges, a felszínen is ellentmondás nélkül megérthető gondolatok szó szerinti értelmezése. Így vált például a Jn 3,5-ben megfogalmazott víztől és Szentlélektől való újjászületés szükségessége a nazarénus gondolkodás alapját képező vezérgondolattá. Meghatározóak továbbá a fekete-fehér jellemrajzok is. Ily módon szorúlnak háttérbe például a 2Pt 2,7–8 szerint „igaz Lótként” aposztrofált bibliai unokaöcs jellemének gyengébb vetületei, válik Bálám csupán a „próféta” szó használata okán Isten emberévé, és kap „visszafogott” értékelést Jákób minden kiszorítási kísérlete úgy Ézsauval, mint Lábánnal szemben csupán azon az alapon, hogy Jákób Isten kiválasztott embere, pátriárka volt.

Kérdéssé válhat, hogy a hermeneutikai sokrétűség tetten érhető hiánya vajon mennyire hátrányos akár az egyéni élet, akár a misszió szempontjából. Az erre adható válasz már korántsem egyszerű. Általánosságban véve azt mondhatjuk, hogy az eredmény az eltérő módon szocializálódó emberek – azaz a célközönség – habitusán múlik. Mivel a nazarénusság történelmileg meghatározott szociológiai összetétele nagyon hosszú időn keresztül nem vagy alig tette lehetővé a jóval igényesebb, intellektuálisan fogékony polgári rétegek evangélizálását, így egészen az 1950-es évekig – ez az az időpont, amelytől

kezdve a társadalmi változások a nazarénusság addig egységes szociológiai összetételét megbolygatták – ez a hátrány nem vagy alig jelentkezett. A miszsió területe több mint száz évig a városok iparosai, illetőleg a parasztok lakta faluközösségek voltak és maradtak – a Szeberényi-idézet tanúsága szerint nem kevés eredménnyel...

Az 1950-es évektől tömegesen a városokba kényszerülő paraszti családok sarjai már ahhoz az átmeneti generációhoz tartoztak, amelynek gyermekeit a második világháború utáni új szocialista társadalom képezte egy olyan marxista dialektika szellemében, amely alapjaiban igyekezett megrengetni a polgári dialektika hagyományait sem ismerő nazarénus értékrendet. Nyilván nem véletlen, hogy az első, már városban fogant generációnak az 1970-es évekre tehető öntudatra ébredése óta a gyülekezetekben sürgető módon jelentkezik újra és újra a közösségekben felnövő, de eltérő neveltetésük okán a családokat és a gyülekezeteket egyaránt megosztó, addig ismeretlen szociológiai rétegek integrálhatóságának kérdése. Olyan probléma ez, amely értelemszerűen foglalja magában a megszokott régies fordítások kicserélésének, az igényesebb, hermeneutikára épülő prédikációk igényének, valamint a nagyvárosi létből fakadó új missziós területek elfogadtatásának a kérdését is. A zökkenőmentes integrálás legfőbb akadálya ugyanakkor éppen az, hogy a változás befogadása egyben a nazarénus identitás újrafogalmazását igényelné, miközben egy ekkora horderejű változást a nazarénus utat még mindig zsigereiben hordó többség nem vagy csak nagyon nehezen tudna elfogadni.

A nazarénusságnak a Bibliához való hozzáállása nem sokat változott az idők folyamán. Mindenekelőtt látnunk kell, hogy a nazarénusság mindig is bibliaolvasó közösség volt a tömegek szintjén is. Ujlaki Antal 1897-ben *Bibliás emberek* címen kiadott könyvének a *Vasárnapi Újság*-ban megjelentetett ismertetője szerint: „Sikerül is a szerzőnek világos képet nyújtani ezen emberekről, kik előtt ez földi élet úgyszólván semmi s a kiknek lelki szemei folyvást csak a jövő, földöntúli világon függenek, kik egyetlen könyvet ismernek és olvasnak: a bibliát, melyet minden jó és tökéletes egyedüli forrásának tartanak, minden egyebet pedig csak hiúságnak, vagy éppen az ördög munkájának.”

Noha ez a jellemzés ma már több helyen is korrekcióra szorulna, az mindenképpen tény, hogy több mint száz éven át valóban a Biblia volt a családok életének valódi központja: a tisztaszoba asztalán a gyerekek mindig is a nyitva álló Szentírást láthatták, és a családfő sosem hanyagolta el, hogy otthon töltött idejének jelentős részét az ige mellett ülve, olvasással és elmélkedéssel töltse. A Biblia volt a hosszú téli estéken benti munkavégzésre összegyűlő „atyafiak” beszélgetéseinek központja, s annak ősi, lassan hömpölygő, időtlenséget árasztó patetikus nyelve oly mélyen beivódott az emberek lelkébe, hogy az már a hétköznapi szóhasználatára és ezen keresztül az identitástudatra is jelentős mértékben kivetült.

A bibliai nyelvezet ugyanis nemcsak hitelesíti, de tekintéllyel és nyoma-

tékkal ruhazza föl az egyébként szerény szókinccsel bíró, tanulatlan emberek kommunikációját az őket körülvevő világgal. Az Írásból vett idézetek, állandósult szófordulatok az identitás alapvető alkotóelemei, az Isten gondolatával való azonosulás ismertetőjegyei, az analitikus érvelésre alkalmatlan, egyszerű hívő legfőbb – ha nem kizárólagos – támasza, tartást ad, elválaszt és összeköt, biztonsággal húzza meg a határvonalat testvér és világ között.

Érthető, ha az identitásuk megőrzésére törekedő gyülekezetek, különösen az 1970-es éveket követő időszakban már csak a fenti okok miatt is távolságtartó magatartást tanúsítottak minden olyan kezdeményezés irányában, amely őket a korszerű fordítások elfogadtatása révén identitásuk egy nagyon fontos részének feladására készítetné.

Tanulságos lehet rámutatni arra a korrelációra, amely a nazarénus történelem állomásai, az identitás megtartásáért folyó külső és belső harc és a fordítások között észlelhető.

A 19. század végére a nazarénus expanziós korszak lezárult, és szinte törvényszerű, hogy ezen az idősíkon „merevedtek állóképpé” az addig elért eredmények; vált a „hősi múltat” megidéző hagyomány – beleértve a használatban lévő fordítást is – az akkor még töretlen identitás őrzésének egyik alappillérvé. Nem csoda, hogy miközben 1908-tól a protestáns egyházak körében a Brit és Külföldi Bibliatársulat gondozásában megjelentetett átdolgozott Károli-fordítás hódított teret, addig a nazarénus hívők többsége továbbra is az „eredeti”, átdolgozatlan bibliakiadásokat vásárolta.

Történelmi tény, hogy nyelvezetének könnyű rokoníthatósága ellenére az átdolgozott Károli-Biblia csak igen lassan találta meg az utat a nazarénuság közösségeihez, és a II. világháborút követő évtizedekben megfigyelhető *átmeneti* befogadását is inkább a Szentírás mint folyamatosan használatban lévő lelki táplálék iránti fizikai igény, mintsem a változtatásra való készség motiválta. Mivel az „eredeti” Károli-fordítások piacon tartásáról is gondoskodó Brit és Külföldi Bibliatársulathoz Magyarországról való kivonulását követően a bibliakiadások kínálati oldala erősen beszűkült, a Szentírás beszerzése a korábbiaknál jóval nagyobb nehézségekbe ütközött. A főleg a '10-es, illetve a '30-as évek közötti időszakból származó Bibliák száma nem volt elég az új nazarénus generációk Bibliával történő ellátásához, újabb kiadások ezekből az „eredeti” változatokból pedig már nem készültek. A beszűkült mozgástérhez való kényszerű alkalmazkodással magyarázható, hogy az 1970-es és '90-es évek között a vasárnapi iskolákból kikerülő nyolcadikos gyerekeknek Bibliával való hivatalos gyülekezeti megajándékozása már kizárólag a református könyvesboltokban beszerezhető, átdolgozott Károli-kiadásokból volt lehetséges. A változástól való idegenkedés ugyanakkor még ezekben az évtizedekben sem szűnt meg. A történelmileg megkerülhetetlen „felhígulás” ellenére az átöröklött régi Bibliák mindvégig kitüntetett szerepet játszottak a

közösségben, és az idő múlása ellenére ezek a régi, veretes darabok maradtak a közösségi felolvasások egyedüli letéteményesei.

A fordítások egységesítésére való törekvés egészen az 1990-es évekig nem volt érzékelhető a nazarénus vezetés részéről. A gyülekezetekben mindenki a saját Bibliáját használta, miközben a felolvasások követésének nehézsége a hol átdolgozott, hol pedig átdolgozatlan példányokból egyre többekben támasztotta föl az egységesítésre való törekvés igényét. Azt mondhatnánk, hogy a történelem maga kínálta fel a változtatás lehetőségét.

A 1970-es évek óta egyre jelentősebb arányban helyet kereső új szociológiai rétegek komplexebb igényeinek jelentkezése – a már jelzett okok miatt – mégsem vezetett egy korszerűbb fordítás bevezetéséhez. Az új rétegekkel együtt a gyülekezetekbe „beszivárgó” elvilágiasodás veszélyétől féltő, az ökumenizmussal járó nyitást elutasító, folyamatosan az identitás megtartásáért küzdő – zömükben még a régi nazarénus modellen szocializálódó – rétegek nem tudtak és nem is akartak egy ilyen horderejű változást felvállalni.

A Nazarénus Gyülekezetek 1977-es elismerése, majd a rendszerváltás utáni mozgástér bővülésének lassú tudatosulása – a tagság egy részének tehetősebbé válása mellett – ugyanakkor azt eredményezte, hogy 1998-ban a nazarénus közösségek egy egységes Biblia kiadására szánták el magukat. Etalonnak az identitás konzerválását biztosítani tudó 1923-as átdolgozatlan Károli-Bibliát választották. A tagság képviselőit ellátó egyházi szolgák ezúttal is azt a tényt tartották szem előtt, hogy a nazarénus közösség valóban mindennapi kapcsolatban áll a Bibliával, így a változás is csak a szociológiai átrétegződés folyamatának előrehaladásával, az új szociológiai rétegek békés befogadásával válhat igazán előremutatóvá. A kiadás célja elsősorban az elhasználódó Bibliák pótlása, illetve az egymást követő generációk Bibliával való ellátása volt, a szöszékeken található, nagy becsben tartott Szentírások cseréjére nem került sor, és a padokban található Bibliák között is mindmáig fellelhetők az 1800-as évek kiadásai.

Az elkerülhetetlen változást ugyanakkor mégiscsak jelzi az a tény, hogy a hivatalosan ugyan be nem vett, a gyakorlatban azonban mégis egyre több helyen spontán szerveződő bibliakörök és házcsoportok már szinte mindenütt a korszerű fordításokat használják: az 1970-es évek óta forgalomban lévő átdolgozott Károli-Bibliák mellett a legelterjedtebbek: a Magyar Bibliatanács által 1975-ben kiadott új fordítású Biblia, a Veritas Kiadó által rövid ideig forgalomba hozott Magyarázatos Károli-Biblia, a Csia Lajos-féle Újszövetség, illetve a Nemzetközi Biblialiga gondozásában nemrégiben megjelent *Biblia – Egyszerű fordítás* elnevezésű Szentírás. A gyülekezetek szociológiai palettáján egyre inkább előretörő új, többnyire fiatalokból álló értelmiségi réteg ezen együttlétéin a többféle fordítás gyakran egyidejű használata egyben az

ige értelmezésének jóval szofisztikáltabb megközelítését, a hermeneutikai szempontok egyre teljesebb érvényre jutását is szolgálja.³

Hivatkozott művek

EÖTVÖS Károly: *A Nazarénusok*. Révai Testvérek, Budapest, 1904.

SZEBERÉNYI Lajos Zsigmond: *Nazarenismus*. K. n., Nagybecskerek, 1888. 79.

SZIGETI Jenő: „...*Ti pedig mindnyájan testvérek vagytok...*” A szerző kiadása, Budapest, 1978.

SZÖLLŐSI Antal: *A nazarénusokról. Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező*, 1871/3. 471–492.

UJLAKI Antal: *Bibliás emberek (Nazarénusokról)*. Engel Lajos, Szeged, 1897.

³ Lásd még: UJLAKI 1897, 160. EÖTVÖS 1904, 291–294. SZIGETI 1978, 44–47.

HORVÁTH ORSOLYA

Miért az 1908-as Károli-revíziót használja ma a Keresztény Advent Közösség?

A Keresztény Advent Közösségben (röviden: Kerak) nincs központi előírás valamely Biblia-fordítás kötelező használatáról az istentiszteleteken és a kiadványokban, a tagság gyakorlata is szabad ebben a kérdésben. Ennek ellenére a közösségünkben elhangzó igehirdetések és bibliai témájú publikációk szinte kivétel nélkül mind az 1908-as revideált Károli-fordítást használják. Ez az a fordítás, amelyet a közösség vallásgyakorlatában alapul vesz, és amelyet a tagságnak is ajánl. Ennek azonban nem az az oka, hogy ezt az egy fordítást, illetve ennek 1908-as revízióját tartanánk ma az egyetlen „hiteles” magyar nyelvű bibliaszövegnek, ellenben fontosnak tartjuk, hogy az egy közösséghez tartozó testvérek lehetőség szerint ugyanazzal a szentírási szöveggel éljenek, hogy így megteremtődjék az alapja a közösségen belüli közös nyelvnek.

Érdekes azonban megjegyezni, hogy a szóban forgó fordítással élés nem annak teljesen változatlan idézését jelenti gyakorlatunkban, hanem amennyire ez lehetséges, igyekszünk azt a mai magyar helyesíráshoz igazítani, hogy ezzel is segítsük a könnyebb megértést. 2013. március 17-én például a Kerak honlapján a napi igeszakasz (Zsid 12,1–2) Károli fordításában szerepelt, de egy értést segítő formai módosítással, valamint egy kifejezés (gör. *arkhégoosz*) másik jelentését is megadva zárójelben (lásd a kurzív kiemelést):

1908-AS REVIDEÁLT KÁROLI	MAI HELYESÍRÁSHOZ IGAZÍTOTT 1908-AS REVIDEÁLT KÁROLI (KERAK)	AZ ÚJ PROTESTÁNS FORDÍTÁS 1990-ES REVÍZIÓJA
„Kitartással fussuk meg az előttünk levő küzdő tért. Nézzvén a hitnek fedelmére és bevégezőjére Jézusra...”	„Kitartással fussuk meg az előttünk levő küzdő-teret, nézzvén a hitnek fedelmére (hitünk kezdőjére) és bevégezőjére, Jézusra...”	„Állhatatossággal fussuk meg az előttünk levő pályát. Nézzünk fel Jézusra, a hit szerzőjére és beteljesítőjére...”

Ebből a példából is jól látszik a Kerak gyakorlata: bár a Károli-fordítást vesszük alapul, azt önmagában nem tekintjük „szentnek és sérthetetlennek”, hanem a használat során a mai magyar helyesíráshoz igyekszünk igazítani, valamint

szükség esetén jelezzük az eltérő fordítás lehetőségét vagy szükségességét is a szöveg teljesebb megértése érdekében.

Miért használjuk akkor mégis a Károli-fordítást, ha elismerjük, hogy nyelvezete nehezen érthető, és egyes helyeken a fordítás nemcsak pontosításra, hanem módosításra is szorul? Mindezeket figyelembe véve miért éppen az 1908-as revízió a kitüntetett számunkra? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához az 1908-as revíziót mindenekelőtt az új protestáns fordítással, illetve annak 1990-es revíziójával, valamint a régi Károlival, a Vizsolyi Bibliával kell összevetnünk.

Tudjuk, hogy eredetileg az új protestáns fordítás is Károli-revíziónak készült, és a munka során vált világossá a fordító munkacsoport előtt, hogy nem elég a revízió, hanem új fordításra van szükség. Az új protestáns fordítás erőit és érdemeit a Kerak teljes mértékben elismeri: örülünk annak, hogy ez a fordítás fáradságos munkával elkészülhetett és rendelkezésünkre áll. Ennek az örömnak az oka legfőképp az, hogy az új protestáns fordítás sokkal könnyebben érthető a mai magyar anyanyelvű olvasó számára, emellett pedig sok helyen a fordítás pontosabb, mint a Károli-fordítás. Ezért a munkánk során ezt a fordítást is folyamatosan használjuk és összevetjük a Károli-féle szöveggel. Ennek ellenére azonban mi mégis a Károlit tekintjük alapszövegnek, és nem az új protestáns fordítást. Ennek okát én elsősorban két mozzanatban tudom megragadni. Az egyik az *ihletettség*, a másik a *szöveghűség* kérdése.

Az *ihletettség* kérdéséről azért nehéz beszélni a bibliafordítás kapcsán, mert nem lehet megadni az ihletettség egzakt fogalmát, ahogyan egzakt módon természetesen mérni sem lehet az ihletettség mértékét. Véleményünk szerint a Károli-fordítás a ma rendelkezésünkre álló magyar nyelvű fordítások közül a leginkább ihletettnek tekinthető, ami körülbelül azt jelenti, hogy a magyar nyelvű szövegen átsüt a fordító elkötelezettsége és szeretete Jézus Krisztus és az ő igéje iránt. E nélkül a szeretet és csodálat nélkül bibliafordításhoz fogni nem érdemes. Károli maga *Elöljáró beszédében* így vall erről: „Istennek nevét segítségül híván, minek utána hozzá kezdettem volna egynéhány jámbor tudós atyafiakkal, kik nékem a fordításban segítségül voltak, meg nem szüntem addig, mígnem véghöz vittem a Bibliának egészen való megfordítását, melyben munkálkodtam közel három esztendeig nagy fáradsággal, testi töredelemmel, de oly buzgóságos szeretettel, hogy én egy szempillantásig e nagy munkát el nem untam, hanem nagy serénységgel és szeretettel munkálkodtam, míglen elvégezném azt.” Ebből a fordítói beállítódásból született meg az a szöveg, amelynek minden sora ünnepélyességet és emelkedettséget sugároz: amely által nyilvánvalóvá válik a szöveget kézbe vevő olvasónak, hogy itt nem egy közönséges szöveggel, hanem *Isten beszédével* találkozunk.¹

¹ Ezt állítva azonban érdemes szembenézni a kérdéssel: nem egyszerűen azért érezzük-e ünnepélyesnek és emelkedettnek Károli szövegét, mert régi? A szóban forgó fordítás ódon-sága

Mindezzel korántsem szerettem volna azt sugallni, hogy az új protestáns fordítás munkacsoportjában részt vevők ne lettek volna/lennének csodálói az igének! De a megközelítés, a módszertan egészen más a két esetben. A Károli-fordítás készítőjének legfontosabb szempontja: Isten beszédének átültetése a magyar nyelvre úgy, hogy azon érződjön, hogy az Isten beszéde, és nem pusztán emberi szó. Az új protestáns fordítás esetében a legfontosabb célkitűzés talán így foglalható össze: a mai magyar nyelven megszólaltatni, érthetővé tenni az Írást. E két kiemelt szempont természetesen nem zárja ki egymást, de az, hogy hová esik a legnagyobb hangsúly a fordításkor, alapvetően meghatározza az elkészült fordítás jellegét. A fenti idézetből láthattuk, hogy bár Károli vitte végig a Biblia fordítását, ezt a munkát nem egyedül végezte: segítségére voltak mind a múltbéli fordítók, mind a bibliai és a magyar nyelvben járatos munkatársak. Az új protestáns fordítás esetében azonban partnerek közös munkájáról beszélhetünk, ahol az egyes fordítói döntések az adott munkacsoport egyetértésének létrejöttével születtek meg – minden bizonnyal ezért nem tud az egyéni elkötelezettségből adódó emelkedettség a Károli-fordításnál tapasztalható módon szóhoz jutni. Egyik oldalon a középpontban áll tehát a szöveg emelkedettsége, ihletettsége, a másikon a szöveg nyelvi aktualitása. És bár mi magunk is tudjuk, hogy olyan korban élünk, amikor lassan általánossá válik a funkcionális analfabétizmus, és nemhogy a Bibliát, de ennél jóval egyszerűbb szövegeket sem értenek sokan – nem is szólva a fiatal nemzedékek „ódon” nyelvezetű szövegektől való idegenkedéséről –, mégis úgy látjuk, hogy a Károli-fordításban megjelenő ihletettség olyannyira nélkülözhetetlen a Biblia isteni hangjának meghallásában, hogy azt nem akarjuk feladni a nyelvi frissesség és aktualitás nyereségeért sem. Ugyanakkor az idézett napi ige példája is mutatja, hogy folyamatos küzdelmet folytatunk az 1908-as revízió nyelvének mai magyar nyelvhez való igazításával, azaz a Keresztény Advent Közösség számára egy újra revideált Károli-fordítás lenne kívánatos.

A másik érvem a Károli-fordítás mellett a *szövegűség* volt. Ezt a fogalmat sem könnyű meghatározni. Minden fordítás értelmezés is egyben, azaz a nem értelmező fordítás nem is tekinthető fordításnak. Ez azt jelenti, hogy bármennyire is törekszünk rá, a szöveg eredeti intencióit csak úgy tudjuk visszaadni a célnyelven, ahogyan mi ezeket az intenciókat megértettük, értelmeztük. Ennek fényében válik láthatóvá, hogy a jó fordítás talán egyik legalapvetőbb feltétele a megfelelő nyelvtudás mellett a fordító vagy fordítói közösség *reflexivitása*: azaz az arra való készség, hogy tudatosítsák saját előfeltevéseiket, amelyekkel az adott szakaszhoz közelítenek, és ezzel párhuzamosan a legteljesebb *alázatot*

véleményem szerint valóban hozzájárul ahhoz, hogy a szöveget ünnepélyesnek érezzük. Ugyanakkor valamely szöveg ódon-sága önmagában még nem elégséges garancia a jelenben érzékelt emelkedettségre. A fordítás által napvilágra hozott és a revízió által is megőrzött rendkívüliség minden bizonnyal nem csupán a mi jelenünkben, hanem a kortársak számára is megmutatkozott – még ha a revízió megítélése nem is volt egyöntetű a korabeli olvasók körében.

gyakorolják a fordítandó szöveg iránt. Sokszor a legkézenfekvőbb célnyelvi megoldásról is kiderülhet, hogy erőteljesebben mutatkozik meg benne a saját meglévő elkötelezettség, mint a szöveg eredeti szándéka. A Károli-fordítást – minden korábban már jelzett hiányossága ellenére – azért is tartjuk a legjobb ma elérhető magyar fordításnak, mert az eredeti szöveg iránti alázat érződik sorain: kevésbé értelmező fordítás, mint az új protestáns fordítás – amely véleményem szerint több helyen a frappánsabb és érthetőbb magyar nyelvi megoldás kedvéért az eredeti jelentés rovására hoz döntést –, de mégis értelmező fordítás marad, a szöveghűséget pedig mindig szem előtt tartja.²

Az 1908-as Károli-revízió előnyben részesítése okainak vizsgálatakor szólnom kell arról is, hogy miért ezt a revíziót preferáljuk a régi Károli-fordítás helyett. Úgy tűnik, hogy néhány helyen a Károli-fordítás szöveghűbben adja vissza egy-egy szakasz vagy kifejezés értelmét, ezért megoldása itt-ott jobb, mint az 1908-as revízióé. Nyelve ugyanakkor már olyannyira érthetetlen a mai magyar olvasó számára, mintha nem is az anyanyelvén szólalna meg az Írás. Azért fogadjuk el a múlt század eleji revíziót, mert úgy látjuk, hogy revízió tudott maradni, pedig minden bizonnyal nagy lehetett a készítés a korabeli munkacsoport számára is egy új fordítás készítésére, ugyanakkor a Károli-fordítás stílusát, azaz ünnepélyességét meg tudta őrizni úgy, hogy közben nyelve mégis érthetőbbé vált. Mára, ahogyan erre korábban is utaltam, ez a nyelv is idejétmúlttá vált ugyan, mégis többnyire érthető a mai magyar ember számára is – még ha a szöveg úgy is jelenik meg, mint amely „egy másik, régmúlt világból” szól hozzá.

Összefoglalva tehát a Keresztény Advent Közösség oly módon részesíti előnyben az 1908-as revideált Károli-Bibliát, hogy látja a szöveg újabb revíziójának szükségességét. Látjuk ugyanakkor ennek a munkának a felelősségét is, hiszen csak nagy körültekintéssel, a szükséges módszertani elveket lefektetve és a minőségi időt nem sajnálva lehet egyáltalán hozzáfekedni ehhez a feladathoz. Olyan revíziót látnánk szükségesnek, amely először is Károli nyelvezetét a mai magyar helyesíráshoz és ahol szükséges, szóhasználathoz igazítja, és ugyanakkor megteszi a szükséges pontosításokat, valamint módosításokat is, talán rövid jelzésével annak, miért volt szükséges a tartalmi változtatás. Szeretnénk azonban, ha a revízió valóban revízió maradna, és megőrződhetne, átörököződhetne Károli fordításának eredeti intenciója: azaz hogy az újólag revideált változaton is átragyogjon Isten beszédének csodája. A Kerak

² Lásd pl. Fil 2,7b–8a-t: A görög *szkhéma* szót az új protestáns fordítás magatartásként adja vissza: „[Jézus Krisztus] emberekhez hasonlóvá lett, és *magatartásában* is embernek bizonyult.” A Károli ezt így ülteti át a magyar nyelvre: „...emberekhez hasonlóvá lévén; És mikor olyan *álapotban* találtatott, mint ember...” Az előbbi fordítás értelme meglátásom szerint azt mondja, hogy Jézus Krisztus úgy viselte magát, mint egy ember, ami könnyen félreérthető: mintha Jézus Krisztus ugyanolyan bűnőként viselte volna magát a földön, mint bármely ember; a revideált Károli viszont elkerüli ezt a veszélyt.

által fenntartott Sola Scriptura Teológiai Főiskolán folyamatosan küzdünk, elsősorban az exegetikai tantárgyak esetében azzal, hogy újólag revideált fordítást adhassunk munkapéldányként, kiegészítésként a hallgatók kezébe.

Végezetül közösségünk nevében mondhatom, hogy örömmel tölt el bennünket a Szentírás sokféle fordítási kísérlete mind a múltban, mind a jelenben, mert ez azt jelenti, hogy a Biblia él, és szavai nem engedik meg, hogy egyszerre lezárjuk a fordítások sorát, hanem arra készítetnek bennünket, hogy újra és újra nekifussunk a lehetetlennek, hogy minél tökéletesebben adjuk vissza a saját, most beszélt anyanyelvünkön az Írás életformáló ígét. Károli 1908-as revideált fordításában így hangzik Ézsaiás 55,8–11 ígérete, amelyet a Szentírás egészének magasztalásaként érthetünk. Az ilyen kijelentések fényében mutatkozik meg talán leginkább minden fordítói vállalkozás roppant felelőssége és a belátás szükségessége, hogy a Szentlélek segítségével Isten beszédét nem tudjuk átültetni az anyanyelvünkre: *„Mert nem az én gondolataim a ti gondolataitok, és nem a ti utaitok az én útaim, így szól az Úr! Mert amint magasabbak az egek a földnél, akképpen magasabbak az én útaim utaitoknál, és gondolataim gondolataitoknál! Mert mint leszáll az eső és a hó az égből, és oda vissza nem tér, hanem megöntözi a földet, és termővé, gyümölcsözővé teszi azt, és magot ad a magvetőnek és kenyeret az éhezőknek: Így lesz az én beszédem, amely számból kimegy, nem tér hozzám üresen, hanem megcselekszi, amit akarok, és szerencsés lesz ott, ahová küldöttem.”*

Az újonnan revideált Károliról

Milyen szempontok alapján revideálta a Károl-Bibliát a Protestáns Média Alapítvány?

A Protestáns Média Alapítvány (Proméd)¹ megbízásából készült el és a Veritas Kiadó gondozásában újonnan megjelent a revideált Károl-Biblia. Bibliánk ilyen jellegű bemutatkozására először a Károl Gáspár Református Egyetem falai között került sor 2008-ban. Baranyi József számolt be egy bemutató előadás keretében a Proméd revíziós szakbizottságának tudományos munkamódszeréről. Ez az írás is az ő előadására épült.

Miért készítettük el az újonnan revideált Károl-Bibliát?

Mielőtt a bibliarevíziós munkánk szempontjairól adnék számot, szükségesnek érzem, hogy arra a kérdésre is kitérjek, hogy miért éreztük fontosnak elvégezni ezt a munkát.

Az nem lehet kérdés, hogy a magyar nyelven megjelent bibliafordítások közül kiemelkedik Károl Gáspár gönci prédikátor fordítása. Bár nem gondoljuk, hogy csak egy „autentikusnak” tekinthető bibliafordítás létezik, az általa készített szentírásfordítást évszázadok érlelték nemzeti kincsünké, kultúránk alapkövévé, közös örökségünké. Szavai gyógyították Balassi lelkét, készítették vallomásra Rákóczit, gyóntatták százszor Adyt, emelték magasba Babitsot, s ez volt az a fordítás, melyet Márai is naponta olvasott. Méltán mondhatjuk tehát, hogy ez a fordítás közös, nemzeti múltunk szerves része volt egészen a közelmúltig.

Az utóbbi időben ugyanis megfigyelhető volt, hogy egyre kevesebben olvasák, és ebben nyilván komoly szerepe volt annak is, hogy szövegét már több mint száz éve nem igazították – az elődök hagyománya nyomán – a ma beszélt nyelvhez. Ez azzal fenyegette Károl örökségét, hogy az idő a múzeumok tár-

¹ A Protestáns Média Alapítvány és a Veritas Kiadó célkitűzése a Biblia üzenetének terjesztése a modern média teljes eszköztárával a Kárpát-medencében élő, magyar nyelven beszélő emberek számára. Ennek megfelelően az elektronikus média területén végzett tevékenység mellett a Biblia tanulmányozásához elengedhetetlenül szükséges alpmunkaként 1995-ben megjelentették, illetve újra kiadták Baranyi József *Konkordancia a Károl-Bibliához* című munkáját, majd 2001-ben a magyarázatos Károl-Bibliát, 2007-ben az újonnan revideált Károl-Biblia újszövetségi részét, illetve 2011-ben a teljes újonnan revideált Károl-Bibliát.

lóiába száműzi. Bár ma még talán tömegek olvassák, a statisztika szerint húsz év múlva csupán egy elenyésző kisebbség fogja.

Munkánk elején úgy gondoltuk, hogy egy újonnan revideált kiadással ma még élővé lehetne tenni a Károli-Bibliát, hiszen ha a mai nyelv követelményeinek jobban megfelelő lenne az „öreg Károli” szövege, akkor olvasottsága és a nemzetre gyakorolt hatása megmaradhatna. Ugyanis meglátásunk szerint nem azért kell revideálni a Károli-Bibliát, hogy Károli neve feledésbe ne merüljön, hanem azért, hogy az a hatás, amelyet a Károli-fordítás évszázadokon keresztül a nemzetre gyakorolt, tovább éljen. A Vizsolyi Biblia és annak későbbi – folyamatosan javított, ha úgy tetszik, „revideált” – kiadásai kétségtelenül óriási hatással voltak az egész nemzetre, segítették annak fennmaradását, továbbélését. Ennek a „Károli-hatásnak” újra felélesztését nemhogy jogosnak, hanem egyenesen szükségszerűnek láttuk. A több mint tíz éven át tartó munkánkkal mindenekelőtt szerettünk volna újra kedvet csinálni a sokak számára már nehezen követhető, veretes szöveg olvasásához, de mindvégig arra törekedtünk, hogy amennyire lehet, megőrizzük az eredeti verzió szépségét és értékeit.

Nagyon lényeges, hogy nem a Vizsolyi Bibliát akartuk újraértelmezni, hanem a Károli-fordítást revideálni. Vizsolyi Biblia csak egy van – az, amelyet 1590-ben Károli Gáspár sajtó alá rendezett. Ez volt az első Károli-Bibliák sorában. Károli-Biblia ugyanis – bár laikusok számára ez gyakran újdonságnak tűnik – több is létezik, amelyeket a néven túl leginkább egy közös lelkület, azonos hagyományhoz való tartozás köt össze. Munkánkkal mi ezek sorát kívántuk gyarapítani, elődeink nyomán lépve.

A Károli-Biblia újonnan történő revíziója sok kérdést felvetett, amit a munkában részt vevőknek maguknak kellett megválaszolniuk. Nem kitaposott úton jártunk, jóllehet előttünk már sokan végeztek hasonló munkát. Az általunk kiindulásul választott 1908-as revideált kiadás – mint neve is mondja – egy ilyen munka eredményeként született. A korábbi jelentősebb Károli-kiadások – Szenczi Molnár Albert kiadásai (Hanau 1608; Oppenheim 1612), a Váradi Biblia (1661), M. Tótfalusi Kis Miklós Aranyas Bibliája (1685) – szintén tartalmazznak szövegkorrekciókat, módosításokat, stilisztikai és nyelvtani változásokat, a magyar nyelv változásait követve. Azonban egyik sem közelíti meg az 1908-as revízió mértékét, amely az eredeti héber és görög szöveggel, és ha kellett, annak újrafordításával legalább annyit foglalkozott, mint a magyar nyelv változásainak követésével. Az 1908-as revízió sokkal többet változtatott a korábbi szövegen, mint amennyit az új revízió változtat az 1908-as szövegen. Már akkor is nagy ellenállás mutatkozott a változásokkal szemben, és joggal teheték fel a kérdést, hogy ennyi módosítás után mennyire tekinthető a revideált szöveg még mindig Károli-fordításnak. Álljon itt egy kiragadott példa (Jób 35,9 különböző fordításai) a szöveg változásának bemutatására!

„Az kik az ő nagy hatalmasságokban bízván, azt cselekszik, hogy az nyomorultak kiáltsanak, és kiáltnak az Istenhöz az hatalmasoknak kegyetlen karjuk miatt.” (Vizsolyi Biblia, 1590)

„Az kik az ő nagy hatalmasságokban bízván, azt cselekszik, hogy az nyomorultak kiáltsanak, és kiáltnak az Istenhöz az hatalmasoknak kegyetlen karjuk miatt.” (Hanaui Biblia, 1608)

„A kik az ő nagy hatalmasságokban bízván, azt cselekszik, hogy az nyomorultak kiáltsanak, és kiáltnak az Istenhöz az hatalmasoknak kegyetlen karjuk miatt.” (Váradai Biblia, 1661)

„A sokaság miatt a nyomorgattattakat kiáltatták, és üvöltének az hatalmasoknak karjuk miatt.” (Komáromi Biblia, 1685)

„Az ő nagy hatalmasságokban bízók, azt cselekszik, hogy a nyomorultak kiáltsanak: és kiáltnak az Istenhez a hatalmasoknak karjuk miatt.” (Aranyas Biblia, 1685)

„Az ő nagy hatalmasságokban bízók, azt cselekszik, hogy a nyomorultak kiáltsanak: és kiáltnak az Istenhez a hatalmasoknak karjuk miatt.” (1800-as Károli-Biblia)

„A sok erőszak miatt kiáltoznak; jajgatnak a hatalmasok karja miatt. (Revideált Károli-fordítás, 1908)

„A sok elnyomás miatt kiáltanak; segítséget kérnek a nagyok karja ellen.” (Kecskeméthy-fordítás)

„A sok elnyomás miatt kiáltoznak az emberek, jajgatnak a hatalmasok karja miatt.” (Új fordítású Biblia)

„Jajveszéknek az elnyomók miatt, segítséget hívnak a hatalmasok ellen.” (Szent István Társulat fordítása)

„A sok erőszak miatt kiáltoznak az emberek, jajgatnak a hatalmasok karja alatt.” (Újonnan revideált Károli-Biblia)

A fenti, elég jellegzetesnek tekinthető példa jól mutatja, hogy a nagy változás az 1908-as revíziónál történt, ahhoz képest az újonnan revideált fordítás keveset változott, az új fordítású pedig lényegében csak egy szót cserélt ki (erőszak – elnyomás), de még mindig a Károli-„vonalon” maradt, szemben a Kecskeméthy-féle és a katolikus fordítással, amelyek jelentősen eltérnek a Károli-szövegtől.

Azért tartjuk fontosnak megállapítani, hogy az igazi nagy változás az 1908-as revíziónál történt, és ahhoz képest – ahogyan a példa is mutatja – az újonnan revideált Károli-fordítás nem nagy mértékben változott, mert a legerősebb ellenérv az újabb revízió ellen éppen annak hangoztatása volt, hogy egy újabb átdolgozás már annyira elvinné a fordítást az „igazi” Károli-szövegtől, hogy azt már nem lehetne többé jó szívvel Károli-fordításnak nevezni. Mint közismert, ennek az érvnek alapján döntött annak idején a Magyar Bibliatanács egy új fordítás mellett. Az viszont tagadhatatlan tény, hogy a revízió helyett létrejött új fordítású Biblia a Károli-szövegre épült, és annak tizenöt évvel későbbi, 1990-es revíziója még közelebb vitte azt az 1908-as revideált Károli-szöveghez. Ez most már sajátos történelmi adottság-

nak tekinthető, ezzel kell élnünk, de ez nem tarthat vissza bennünket attól, hogy eleget tegyünk annak a jogos igénynek, hogy a kor követelményeinek megfelelő Károli-Bibliát adjunk a bibliaolvasók kezébe. Ahogy a Lutherbibelt nem kívánták a németek a történelem poros polcára száműzni, és ahogy az Authorised Versiont nem sülyesztették el az angol nyelv művelői, hanem szükségesnek látták annak revideálását és a mai kor követelményeinek megfelelő átalakítását, úgy senki sem tagadhatja meg tőlünk ennek létjogosultságát a Károli-Bibliára nézve. Ezzel ráadásul csupán egy olyan hagyomány folytatói vagyunk, amelyet már Szenczi Molnár Albert megkezdett és Misztótfalusi Kis Miklós is folytatott.

Revíziós célkitűzések

Mint azt már említettük, fordításunk Károli Gáspár fordításának újonnan revideált kiadása, amennyiben a legnagyobb példányszámban elterjedt és olvasott, 1908-ban megjelent kiadást tekintjük az úgynevezett revideált Károli-Bibliának.

A revízió során alapvetően egyetértettünk az utolsó – II. világháború utáni – szakbizottság kiinduló célkitűzéseivel, így ennek megfelelően a jelen revízió törekvése is az volt, hogy

- kiküszöbölje az 1908-as revízió hibáit;
- megszüntesse a régies nyelvhasználatot, ahol lehet, ott a szöveget egyszerűbbé és érthetőbbé tegye;
- helyreállítsa az eredeti Károli-fordítást ott, ahol az megromlott; és
- vegye tekintetbe az új tudományos eredményeket.

A fordítási munka folyamata

A revíziós munkában református, evangélikus és baptista teológusok, nyelvészek és irodalmi szaktekintélyek vettek részt. Az első feladat az alapszöveg vagy javasolt szöveg elkészítése volt. Ezt követte a javasolt szöveg összehasonlítása a korábbi Károli-változatokkal. Ennek eredményét adtuk az irodalmi, nyelvészeti és teológiai szaklektorok kezébe. A módosítások, javaslatok, javítások egyeztetése után kialakult szöveget még a szuperlektorok nézték át.

1. AZ ALAPSZÖVEG ELKÉSZÍTÉSE - ELSŐ FÁZIS

Először is elkészítettük az Ó- és Újszövetség javasolt szövegét, fordítását. Alapvetően az 1908-as revideált szövegből indulunk ki, de már itt figyelembe vettük a rendelkezésükre álló Károli-változatokat, illetve a Szentírás héber és görög nyelvű szövegkritikai kiadásait (Biblia Hebraica Stuttgartensia,

Nestle–Aland Novum Testamentum Graece), valamint a szövegmagyarázat néhol megfelelőbbnek tűnő értelmezéseit is. Ezeken kívül felhasználtunk összességében mintegy húsz magyar és további húsz idegen nyelvű – főleg német és angol – Újszövetséget és teljes bibliafordítást is.

2. ÖSSZEHAISONLÍTÓ MUNKA – MÁSODIK FÁZIS

Az előkészítő fázisban elkészült szöveg az összehasonlító munka vezetőjéhez került, aki versről versre összehasonlította a javasolt szöveget a Károli-Biblia négy korábbi verziójával, illetve más általa választott fordításokkal és az eredeti szöveggel. A munka egy része egyéni stúdium keretén belül, más része pedig több személy bevonásával, nyilvános üléseken történt. Ez utóbbi nyolc hónapot vett igénybe napi nyolcórás, nagy figyelmet igénylő munkával. Az összehasonlítás menete a következő: két-két személy felváltva fennhangon olvasta versről versre a Károli-Biblia négy korábbi verzióját (Hanauai Biblia 1608, Váradi Biblia 1661, Aranyas Biblia 1685 és az 1908-as revideált kiadás előtti Károli-Biblia), a csoport vezetője pedig összehasonlította a hallott szöveget az előtte fekvő javasolt változattal. Amennyiben érdemleges eltérést talált a korábbi változatok, illetve a javasolt szöveg között, azt a felolvasás során, sorközi bejegyzésként jelezte. Abban az esetben, ha jelentős eltérést talált vagy nem értett egyet a javasolt szöveggel, az általa nem elfogadott szöveget ennek megfelelően jelezte, és továbbment a következő versre. Ebben a fázisban a változtatás iránti igényt csak jelezni kellett, a változtatást a következő fázisban a döntőbizottság javasolta, illetve tette meg. A felolvasás hanganyaga rögzítésre került.

3. SZAKLEKTORI MUNKA – HARMADIK FÁZIS

Az első és a második fázis anyaga irodalmi, teológiai és nyelvészeti szaklektorok elé került. A szaklektorok egyénileg mentek végig a javasolt, illetve az összehasonlító fázisból kikerült szövegen, és tették meg javaslataikat. Ez volt a leginkább időigényes munkafázis.

4. VÉGSŐ KORREKCIÓ – NEGYEDIK FÁZIS

A szaklektorok anyaga végső korrekcióra a szuperlektorok elé került, akik a végső döntéseket meghozták, a javításokat bevezették a szövegbe. E munka során a szuperlektorok kétszer mentek végig a teljes anyagon, majd ők hagyták jóvá a betördelt anyag korrektúrázott változatát is.

Az elvégzett revíziós munka összefoglalása

Az átdolgozás során leggyakrabban elavult igealakokat igazítottunk ki, régies-sé vált szavakat cseréltünk le, és ahol lehetett, egyszerűsítettünk a szövegen, olvashatóbbá tettük. Ahol ez nem érezhető, annak főleg két oka lehet: egyrészt az, hogy igyekeztünk közel maradni az eredeti héber, illetve görög szöveg jelentéséhez, másrészt az, hogy nem akartunk elszakadni az évszázadok óta rögzült Károli-szövegtől. A mondatok szerkezetén csak ritkán változtattunk, az újrafogalmazást – amennyire lehetett – kerültük. Az eredetihez, a régihez való ragaszkodás, ugyanakkor az új formavilág érvényesítése minden bibliafordítás alapvető problémája. Mi ebben az esetben hajlandók voltunk lemondani arról, hogy a modernség iránti vágyat maradéktalanul kielégítsük – még annak árán is, hogy így az olvasó részéről a Biblia nyelvezetében való alapvető jártasságot kellett feltételeznünk. (Aminek hiányát természetesen bibliaolvasással lehet pótolni.) De ne felejtjük el: ókori irodalmi alkotást tart kezében az, aki a Bibliát olvassa. Nem véletlen, hogy senkinek sem jut eszébe, hogy egy ókori írást addig modernizáljon, amíg el nem veszti eredeti jellegét. A Biblia úgy szól ma hozzánk, ahogyan megíratott két-három ezer évvel ezelőtt. Mi akkor értjük meg jobban, ha ráhangolódunk, nem pedig akkor, ha áthangoljuk azt a mi fülünknek kíváncsatos hangzásra. A fordítónak, a revíziót végzőnek az volt a feladata, hogy az eredeti szöveget annyira közel hozza napjaink olvasójához, amennyire lehet, anélkül, hogy az veszítsen eredeti tartalmából, ízéből, zamatából. Az olvasó pedig érdeklődésétől hajtva igyekszik a szöveg ódonosságát feldolgozni és annak üzenetét megérteni. Ha nem hinnénk abban, hogy ebben a folyamatban felülről való segítségben van részünk, nem mertük volna e könyvet kiadni.

A héber nevek átírásánál a ma használatos modern átírási szabályoktól csak kivételes esetekben térünk el, ha a több évszázada meghonosodott kifejezés megtartása indokoltnak mutatkozott, mint például Matuzsálem vagy Ézsaiás esetében. Ha egy héber név két vagy akár három változatban is előfordult a maszoréta pontozás eltérései miatt, ott a magyarra történő átírásnál a gyakrabban előforduló változatot részesítettük előnyben, és a magyar szövegben következetesen csak azt alkalmaztuk, jóllehet az eltérések mindössze abban mutatkoztak meg, hogy egy-egy magánhangzó rövidebb vagy hosszabb változatát (i-í, o-ó vagy a-á, e-é stb.) használtuk. Hasonló problémák például a német vagy angol nyelvű Bibliáknál fel sem merülhettek, tekintettel az illető nyelv betűkészletére.

A hagyományos fejezet- és versbeosztást megtartottuk, de a szöveg folyamatosságát zavaró versenkénti tördeléstől eltekintettünk. Ahol lehetett, igyekeztünk érvényre juttatni az eredeti szöveg költői formáját, gondolati ritmusát. Az alapvető bibliai és teológiai fogalmaknak az általánosan elfogadott és meghonosodott írásmódját követtük (Szentlélek, keresztesítés stb.). A Jahve

istennevet kiskapitálissal szedtük (ÚR). A fejezet- és szakaszcímeket dőlt betűvel írtuk; alattuk zárójelben található a párhuzamos helyek megjelölése. A szövegben előforduló dőlt betűs szedés – mint például a zsoltárokból és Habakuk könyvében a *Szela* – a karmesternek adott utasításnak tekintendő.

A kiadvány tipográfiai munkálatai során a Vizsolyi Biblia kéthasábos elrendezését követtük, és a nyomtatáshoz egy kis méretben is jól olvasható betűkészletet kerestünk. A „párhuzamos igehelyek” jegyzékét az azokban lévő hibák miatt egyelőre nem szerepeltettük kiadványunkban, de a jövőben tervezzük ezzel kiegészített Biblia megjelentetését.

RUFF TIBOR

A Patmos-Biblia

A Patmos Kiadó által többféle színben és méretben megjelentetett, revideált Károli-Biblia nyelvi szerkesztési alapelvei között az elsődleges és legfontosabb cél a helyesírási hibák kijavítása volt, ehhez csatlakozott a könnyebb olvashatóság szempontja anélkül, hogy a szerkesztők a korábban a Magyar Bibliatársulat által revideált szövegen érdemben változtatnának. Ezért meghagyták az archaizmusokat (lőn, vala stb.), azon néhány szó kivételével, amely napjaink olvasója számára már szinte értelmezhetetlen volt (például ejéndel – eszel; hűn/hivén – hitt).

Betűcserét hajtottak végre egyes ragoknál, hogy azok illeszkedése a szótőhöz a mai magyar helyesírás szabályainak feleljen meg (például nemök – nemük; velök – velük; gondolatjok – gondolatuk; dicsőségökre – dicsőségükre; illetve névmásoknál: nékem – nekem; véled – veled stb.).

Igyekeztek egységesíteni a különféle képpen írt, de azonos jelölttel rendelkező szavak írásmódját (ez általában a tulajdonneveknél fordult elő): például Jónathán/Jonathán/Jónatán; Timnath-Szeráh/Timnat-Szerá; Abiátár/Abjátár/Abjáthár; Jóathám/Joathám; Tróás/Troás; Tarsis/Társis/Tárus stb., vagy hasonlóképp a temjén/tömjén; báth/bát szavak. Ezek a módosítások a szűkebb körben végzett, „házi” felmérések tanúsága szerint a legtöbb esetben fel sem tűntek az olvasóknak – pontosan ez volt a szerkesztők célja.

Szögletes zárójelet használtak a kurziválás helyett az eredetiben nem szereplő, kiegészítő szóbetoldások jelölésére.

Jézus szavait pirossal kiemelték, itt a nehezen eldönthető helyeknél (például Jelenések könyve egyes igéi) a NIV Biblia megoldását vették át.

A Szentírás szövegének megértését segítő mellékletek kerültek a kötet elejére, végére, sőt a szövegbe is. Az idővonal dr. Grüll Tibor, a színes térképek és a képes mértékegység-átváltó Szabados Attila munkája. A szövegbe ékelt térképek a Szent Pál Akadémia által kiadott *Bibliai atlaszból* származnak, melyek helyesírási vagy elütési hibáit technikai okokból csak nagyon korlátozott mértékben tudtuk javítani. Ugyanezen okból az itt található helység-

és tulajdonnevek a legtöbb esetben más átírás szerint szerepelnek, mint a szövegtörzsben.

Tartalmi változtatást kizárólag két helyen végeztek a szerkesztők: Mikeás 6,4-ben („Hiszen felhoztalak Egyiptom földjéről, és a szolgák házából megváltottalak, és előtted küldém Mózeset, Áront és Máriát!”) Máriát Miriámra cserélték a félreértések elkerülése végett. Jób 19,26-ban („És miután ezt a bőromet megrágnák, testem nélkül látom meg az Istent”) a „testem nélkül”-t „testemből”-re módosították, mert ez a héber pontos fordítása, és a test felátadásának alapvető hitét így nem tagadja a fordítás.

Mivel a kiadó szándékát követve a szerkesztők a mai magyar nyelv helyesírását vették alapul az archaizmusok megtartásával, az első kiadás előkészítésekor mindezt az írásjelekre is vonatkoztatták – például a Tízparancsolat felszólító módban álló mondatai végére felkiáltójeleket tettek, és ugyanezt az elvet követték számos ó- és újszövetségi helyen. Azonban ezeket a második kiadásban sok helyen visszajavították, mert a rengeteg felkiáltójeles mondat – például a mózesi Törvény szövegében – riasztó, idegenszerű és elidegenítő, „parancsolgató” írásképet eredményezett. A készülő, kereszthivatkozásokkal is ellátott további kiadásokban terveik szerint már mindenütt az eredeti írásjelhasználatot hagyják meg, még ha ez a hatályos helyesírási szabályozásnak ellent is mond.

A szerkesztői munkát kilencen végezték, óhatatlanul is némiképp eltérő szemlélettel, éppen ezért egymást is ellenőrizve és folyamatosan egyeztetve. Vissza-visszatérő problémát jelentett, hogy ami egyikük számára az archaizmus kategóriájába tartozott, azt a másikuk helyesírási hibaként értelmezte és javította. Az egyeztetés nem kielégítő volta miatt fordul elő például az, hogy helyenként magánhangzó-betoldás vagy -kihagyás figyelhető meg a Patmos-Biblia szövegében (elhívástok/elhívásokatok, cselekeszik/cselekszik stb.); nem beszélve azokról az esetekről, amikor olyan nyelvtani igeidőt jelöl a szerkezet, amit ma már nem használunk (például: imádkozándanak, megtéréndenek stb., melyeket volt, aki igyekezett imádkoznak, megtérnek formában javítani).

Ezekon kívül is maradtak itt-ott helyesírási hibák, elütések, átírási következetlenségek (például Ráhel/Rákhel), amelyeket a következő, kereszthivatkozásokkal és fejezetcímekkel is kiegészítendő kiadásokban már igyekeznek javítani a szerkesztők.

A Patmos-Biblia 2012-ben elnyerte a Magyar Termék Nagydíját.

3. Római katolikus és ortodox bibliafordítások

Katolikus bibliafordítás a második vatikáni zsinat után

Szent István Társulat – 1974

A katolikus egyházban a huszadik század közepe táján erőteljes mozgalom indult annak érdekében, hogy a Bibliát modern, megbízható fordításban az egyszerű hívek kezébe adják. Ezt az igyekezetet azután a második vatikáni zsinat nagy erővel támogatta, egyúttal ráirányítva a hívek szélesebb körének figyelmét a modern szentíráskutatás eredményeire is. Korábban is vallotta a katolikus egyház, hogy a Szentírás a keresztény hitnek, életvezetésnek igen fontos forrása, de számot vetett azzal, hogy a hívők túlnyomó többsége írástudatlan, s a Biblia szava az igehirdetés által jut el hozzá. Amint a házi-asszony nem maga megy le a bányába, hogy sóot gyűjtsön, amivel a család ételét megízesíti, hanem ezt a munkát a bányászokra bízta, úgy a megfelelő műveltséggel és egyházi megbízással rendelkező papok dolga, hogy a Bibliát ismerjék, s annak kincseit a hívő nép elé tárják. A könyvnyomtatás felfedezéseig a könyv drágasága is akadályozta a szegények között való elterjedését. Csak a legutóbbi évszázadokban vált a tömegek számára megközelíthetővé, s azután hamarosan egyenest kötelezővé az iskolai oktatás. Lassanként mindenki előtt megnyílt az írásbeliség, így annak lehetősége is, hogy hívő emberként a Bibliával személyesen találkozók, s annak rendszeres olvasójává legyen.

Hazánkban a könyvnyomtatás elterjedését és a reformáció megjelenését követően – a trentói zsinat szellemében – Káldi György készítette az első teljes katolikus bibliafordítást, az akkori idők szellemének megfelelően, a Vulgata alapján. Ezt alakították aztán a nyelvi változásokat követve a későbbi századokban. A 19. században két új átdolgozása jelent meg: 1834–36-ban Szepesy Ignác, 1865-ben Tárkányi Béla munkájaként. A huszadik század első felében (1930–34-ben) egy hattagú bizottság korszerűsítette ezt a fordítást, melyet azután a Szent István Társulat adott ki.

A második vatikáni zsinat a *Dei Verbum* dogmatikus konstitúcióban elrendelte, hogy mindenfelé készítsék el a teljes Biblia nemzeti nyelvű modern fordítását az eredeti szövegek alapján, megfelelő tudományos alapossággal, s ezeket gondos bevezetőkkel, jegyzetekkel olcsó kiadásban juttassák el a hívők tömegéhez. A zsinat ugyanakkor arról is intézkedett, hogy az egyház

hivatalos imádságaiban a Biblia szövegei kitüntetett szerepet kapjanak, s így a hívek kedvet, bátorságot kapjanak a Biblia megismerésére, egyéni olvasására.

Magyarországon egy héttagú bizottság már a hatvanas és hetvenes évek fordulóján hozzáfogott az eredeti szövegekre épülő új magyar katolikus bibliafordítás elkészítéséhez. A bizottság vezetője Gál Ferenc professzor volt, aki Rómában végzett teológiát, s bár idehaza a dogmatika tanára volt a teológiai főiskolán, tájékozott volt a biblikus tudományokban is. A bizottság többi tagja ugyancsak teológiai tanár: Gál József, Gyürki László, Kosztolányi István, Rosta Ferenc, Szénási Sándor és Tarjányi Béla. Maguk nyilatkoztak arról, hogy munkájuk közben szemük előtt tartottak egy francia nyelvű bibliakiadást, amely azóta világszerte elismertté vált, a Jeruzsálemi Bibliát.

A Jeruzsálemi Biblia már 1955-ben megjelent. Összehasonlításuképpen érdemes elmondani róla, hogy fordítócsoportját harminchárom tudós alkotta, s a fordítókon kívül volt egy igazgató bizottsága is, amelynek tízegynéhány tagja volt, nem közvetlenül szakmabeliek, de nagy nevű tudósok és irodalmárok. Például a filozófus E. Gilson és G. Marcel vagy A. Béguin, a francia irodalomtudomány jelentős mestere. Ezek a tagok nemcsak a nevüket adták a vállalkozáshoz, hanem a maguk sajátos szempontjait érvényesítve tevékenyen részt vettek benne, s ez tette lehetővé, hogy nagyon átgondolt és érett szöveggel léptek a közönség elé.

Ehhez képest a magyar fordítóknak sokkal nehezebb körülmények között kellett a vállalt feladatuknak megfelelniük. A népi demokratikus Magyarországon érdekes módon politikai szempontból sürgették a fordítói munka elvégzését, hogy igazolják: náluk nincs akadálya az egyház tevékenységének. Mégis, épp a viszonyokból következően, még ennek a hét bizottsági tagnak is a többi munkája mellett, sanyarú viszonyok között kellett a fordítással – sietve – elkészülnie. Végül egy magyar nyelvész, Ruzsiczky Évát kérték föl arra, hogy az elkészült fordítást nyelvhelyesség szempontjából és stilisztikai szempontból nézze át. A végső simításokat ő végezte el az elkészült szövegen tudása és személyes ízlése szerint. Bevezetőjében így ír erről Erdő Péter bíboros:

„[A fordítás] arra törekedett, hogy az eredeti szöveget érthetően, magyarosan és jó hangzással adja vissza, megszüntetve az idegenszerűnek érzett hebraizmusokat, és alkalmas magyar szinonimákkal helyettesítse a naturalista kifejezéseket.”

Ezek a szavak elgondolkodtató problémákra utalnak: kiderült belőlük, milyen sajátos nehézségekkel találja szembe magát egy fordítóbizottság, mennyire fontos tisztázni, kinek szánja a fordítását, miben akar az eredeti szöveghez hűségesen ragaszkodni, miben hajlandó megalkuvásra. Tudjuk, a franciáknál megjelent Chouraqui bibliafordítása, a németeknél Buberé, amelyek épp a hebraizmusokat igyekeztek nagyon hűségesen visszaadni, akár azon az áron is, hogy a szövegük nehéz lesz a modern nyelveket beszélők számára, hogy a Biblia franciául, németül is héber könyv maradjon. Szerencsések azok a nagyobb népek, amelyek egyszerre többféle bibliafordítást forgathatnak! Mi, magyarok

legfőbb különféle felekezetek fordításait vethetjük össze egymással, saját ízlésünk szerint válogathatunk köztük, de ezek nem ilyen világosan kitűzött, megfogalmazott fordítói szempontjaik miatt különböznek egymástól, hanem inkább felekezeti hagyományaik vagy elkötelezettségük szerint.

Egy szó, mint száz, az említett hetes bizottság – a nyelvészeti szakértő szempontjait is figyelembe véve – 1974-re elkészítette a fordítást az egyes bibliai könyvek elé írt bevezetőkkal, a szöveghez mellékelt jegyzetekkel együtt. A kiadvány újra meg újra átdolgozásokon esett át. Gál Ferenc vezetésével Rózsa Huba és Vanyó László 1993 és 1995 között revideálta a fordítás szövegét. Ezt követően a kísérszövegeket írták újra, illetőleg dolgozták át. Rózsa Huba az ószövetségi könyvek bevezető szövegeit írta újra, Kocsis Imre az újszövetségi könyvek bevezetőit. Végül Rózsa Huba a szövegekhez írt jegyzeteket dolgozta át mind az ó-, mind az újszövetségi könyvekben. Ennek eredményeként egy megújult fordítás került az olvasók elé 2003-ban, illetőleg 2006-ban könyv alakban is. A régebbi és a megújult változat egyaránt kapható a könyvesboltokban, a gondos olvasó össze is vetheti őket egymással, akár egy-egy bibliai hely mélyebb megértését követve. A lassan kibontakozó vállalkozásnak nagy érdeme, hogy valóban az eredeti szövegek alapján, a mai exegetikai eredmények figyelembevételével született, s kísérő apparátusával is gondosan, körültekintő módon igyekszik az olvasók, használók segítségére lenni.

Mindebből kiviláglik, hogy a fordítás gondos és értékes. Ha mégis kritikus szemmel olvassuk, talán elsősorban azt kell észrevételeznünk, hogy a fordítók nem érvényesítettek világos, közös fordítói alapelveket, valamelyes ötletszerűség teszi kiszámíthatatlanná munkájuk végső eredményét. Hadd jellemezzem ezt a helyzetet néhány példával!

A fordítók, úgy látszik, közös elhatározással kerülni akarták a korábbi magyar bibliafordítások vissza-visszatérő szavát: a felebarát szót. Helyette az 1973-as kiadásban mindenütt következetesen az embertárs szót használták. Mk 12,31-ben ennek megfelelően azt olvassuk: „*Szeresd embertársadat, mint saját magadat!*” Természetesen ugyanígy a párhuzamos helyeken: Mt 22,39; Lk 10,26. Jézus mind a három helyen az Ószövetségre hivatkozik. S ha megkeressük a fordításban Lev 19,18-at, ott valóban szórul szóra ugyanezt találjuk: „*Szeresd embertársadat, úgy, mint magadat!*” (Bár ha ezt az ószövetségi mondatot teljes egészében olvassuk, valami szöveget üthet a fejünkbe. A mózesi mondat ugyanis így kezdődik: „*Ne légy bosszúálló, és ne gyűlölkedj néped fiaival.*” A „néped fiai” nem ugyanazt jelenti, mint az „embertárs”). Igazán akkor lepődünk meg, amikor Lukács szövegét olvassuk tovább. Ott egy törvénytudó kérdezi Jézustól, mit kell tennie, hogy eljusson az örök életre, s aztán a Mester biztatására maga idézi a Törvényből a két legfőbb parancsolatot. Ám a másodikkal kapcsolatban felvet egy kérdést: „*Kit tekintsek embertársamnak?*” (10,29) A görögben ezt olvassuk: *Καὶ τίς ἐστὶν μου πλησίον?* Az embertárs szó értelmezése aligha vet fel kérdeznivalót. Minden arra mutat, hogy a gö-

rög πλησίον jelentése nem volt annyira világos, azért lehetett/kellett kérdést föltenni vele kapcsolatban. Tudjuk, a görög πλησίον – és annak ószövetségi megfelelője is – elsősorban a „néped fiát/lányát” jelentette, s ezt az eredetileg bizonytalan, de mindenesetre szűkebb jelentéskört Jézus tágitotta egyetemesre épp az irgalmas szamaritánusról szóló példabeszédével. Mindez elvész, ha a teljesebb jelentést eleve belefordítjuk az embertárs szóba.

A fordítók később rájöttek erre, s a 2006-ban megjelent kiadásban már újra használják a száműzött felebarát szót. Legalábbis az evangéliumok említett mondataiban. A főparancs így hangzik: „*Szeresd embertársadat, mint saját magadat!*” A törvénytudó kérdése ezzel indokoltá válik: „*Kit tekintsek felebarátomnak?*” Akár bátrabban oda is simulhatna a görög eredetihez: „*Ki az én felebarátom?*” Csak az a gond, hogy ha ennek a – most már valóban magyarázatra szoruló – parancsolatnak az ószövetségi hátterére rákeresünk (amelyre egyébként a szöveg lábjegyzete nem utal), a Leviticusban még ezt találjuk: „*Szeresd embertársadat, úgy, mint magadat!*”

A modern bibliafordításokban sokfelé, csaknem mindenütt megjelent az igyekezet, hogy a Bibliát a hétköznapi élet szavaival fordítsák modern nyelvekre. Valószínűleg emiatt kerülték a Szent István Társulat bibliafordítói a felebarát szót, amely valóban nemigen terjedt el a hétköznapi, civil beszédben – érezhetően vallási hangulatú. Ám az embertárs rossz alternatíva. Nemcsak egyértelműen tágas jelentéstartalma, hanem hangulata miatt is, hiszen a polgártárs, az elvtárs, jobb esetben a honfitárs, a szaktárs összetételekhez hasonlít, semmi vonzó melegséget nem áraszt, papirosízű. Felebaráti szeretetről a hétköznapi beszédben is jó lélekkel lehet beszélni, embertársi szeretetről csak steril, tudományos szövegben.

Másik példaként a Biblia legelső mondatát idézem. Ezt mindegyik kiadásban így olvassuk: „*Kezdetkor teremtette Isten az eget és a földet.*” Nos: *kezdetkor* szó nincsen a magyar nyelvben, talán nem is írták még le másutt, csak ebben a bibliafordításban. Mintha a fordítók maguk sem vállalták volna teljes meggyőződéssel. János evangéliumát már az ismerős szóval kezdik: „*Kezdetben volt az Ige.*” Azt szoktuk írni, mondani, hogy valaminek a kezdetekor, de a kezdet szóhoz önmagában sose tesszük hozzá a -kor toldalékot. Ahogy mondjuk azt, hogy ősszel, tavasszal, de nem mondjuk, hogy téllal, hanem azt mondjuk, írjuk: télen, nyáron. Jelentős indok kell ahhoz, hogy valaki erőszakot tegyen a nyelven! Itt nem találom ezt az indokot. Milyen jelentéstöbbletet hordoz a *kezdetkor* a *kezdetben*hez képest?

S ha már az első mondatot említettük, inkább a megszokott szórendjén kellene eltűnődni, amely a héber eredetinek szóról szóra való követéséből adódott. Ha egészséges magyar nyelvérzéssel azt mondjuk, hogy „*Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet*”, akkor ebben a mondatban a mondatkezdő és az igei állítmány előtt álló *kezdetben* szó különös nyomatékot kap. A nyelvészek úgy mondják: ez válik a mondat „lélektani állítmányává”. Mintha ezzel a

mondattal egy olyan kérdésre akarnánk választ adni: mikor teremtette Isten a látható világot? A héberben ennek a mondatkezdő időhatározónak nincs ilyen hangsúlyos szerepe. Könnyű volna a magyarban az eredetihez hasonló nyelvi megoldást találni, ha a mondat igei állítmánya elé tennénk egy igekötőt. Így: „Kezdetben megteremtette Isten az eget és a földet.” Ezzel egyszeriben az ige válik hangsúlyossá a mondatban, s a *kezdetben* afféle felütésként nyitja a mondatot.

A bibliafordítók mindig igyekeznek kerülni azokat a nyelvi megoldásokat, amelyek a modern nyelvben szokatlanok, esetleg régiesnek, idegenszerűnek hatnak. Nálunk elterjedt az a felfogás, hogy „-tatik, -tetik a magyarban nem használtatik”. Ezt egyébként a mai nyelvtudomány már másképp tanítja. Ám a Bibliában – nem mindig, de gyakran – sajátos, teológiai jelentése van a passzív szerkezeteknek. Istenre utalnak, akinek nevét (a Dekalógus miatt) még szent szövegekben sem akarják leírni, kimondani. Amikor Jézus a kérő imádságra biztat, azt mondja: „*Kérjétek, és adatik nektek, keressetek, és találtok, zörgessetek, és megnyitvatik nektek.*” Az ígéretet hordozó három állítmány közül kettő szenvedő, mind a három Istenre utal. Hozzá fordulunk kéréseinkkel, tőle reméljük, hogy teljesíti őket. Ha ezt a mondatot így fordítjuk: „Kérjétek, és kaptok, keressetek, és találtok, zörgessetek, és ajtót nyitnak nektek! Mert aki kér, kap, aki keres, talál, aki zörget, annak ajtót nyitnak” (Mt 7,7–8), akkor ez a magyar szöveg valami általános emberi tapasztalatot fejez ki, ami – sajnos – nem érvényes. Legalábbis ma nem. Hány ember kér, és nem kap, zörget, és még jobban bezárják előtte az ajtót! Ezek a mondatok akkor érvényesek, ha világos, hogy Istenre utalnak. Világossá válhatnék ez úgy is, hogy vállaljuk a szenvedő igék használatát, és valahol egyetlen jegyzetben megmagyaráznánk a passivum divinum szerepét a bibliai szóhasználatban. Választhatnánk egy másik megoldást is, azt, hogy beleillesztenénk a magyar szövegbe Isten nevét (vagy az Atyáét): „Kérjétek, és ad nektek az Isten.” Így, ezekkel a megoldásokkal, ahogyan ebben (és sok más fordításban) olvassuk a szöveget (és a sok hozzá hasonló), érthetlenné válik a fordítás, nem azt mondja, amit az eredeti.

A szó kényes portéka, némelyiknek sajátos atmoszférája van. Péter első levelében azt olvassuk: „*Ellenségeitek, a sátán, ordító oroslán módjára ott kószál mindenütt, és keresi, kit nyeljen el.*” (5,8) A görög περιπατέω valóban jelenthet céltalan kószálást is, de fürkésző, figyelmes járkálást is jelent – itt bizonyára azt.

Az olvasó óhatatlanul fönnakad a hibákon, kevésbé örvend annak, ami jó. Azt magától értetődőnek tartja, pedig egyáltalán nem az. Ez a bibliafordítás így, ahogy van, nagyon értékes teljesítmény, mégis hordozza azoknak a viszonyoknak, körülményeknek a következményeit, amelyek között nagy figyelemmel és szakértelemmel elkészítették. Igazságtalanok volnánk, ha csak a fogyatkozásaira figyelnénk, de a jövő szempontjából mégis oda kell figyelnünk ezekre is.

TARJÁNYI BÉLA

A Káldi-Neovulgata bibliafordítás

Először röviden a Káldi-Neovulgatának nevezett katolikus bibliafordítás megszületéséről szeretnék szólni.

Abban az időben, amikor végre megjelent a második vatikáni zsinat után a Szent István Társulat Szentírása, már előjegyzésben elkelt az a harmincezer példány, amelyet engedélyeztek, és utána is folyamatosan hiány volt belőle. Így volt ez egészen a rendszerváltásig, akkor azonban kinyílt az ajtó, elérhetővé vált itthon is a Békés–Dalos-féle Újszövetség-fordítás, amelyet kétszázezer példányban adtunk ki a Szent Jeromos Bibliatársulattal. Gondot jelentett azonban, hogy a Szent István Társulat által kiadott teljes Biblia viszonylag drága és nagy méretű volt, és ugyan a fiatalok szerették volna magukkal vinni az ifjúsági körökbe, de egy egész táska kellett hozzá. Egyszer egy lelkigyakorlaton még a jezsuita páter is a Károli-Bibliát vette elő, mert az kicsi, és könnyebb volt elhozni.

Kisebb méretű Bibliát kellett tehát kiadnunk, a Károli-Biblia méretét vettük alapul. Igen ám, de szöveg is kellett. Természetes volt, hogy a Szent István Társulat nem akart magának konkurenciát. Mit lehetett tenni? Arra gondoltam, hogy protestáns testvéreink mindmáig szeretik a régi Károli-Bibliát, és ugyanannyi elfogy belőle, mint az új fordításból. Ezzel szemben mi sutba dobtuk a Káldi-féle fordításunkat, amely 350 évig a magyar katolikus egyház Bibliája volt. Első megjelenése óta többször is átdolgozták, a huszas-harmincas években nagyon alapos revízió esett át, és ez a szöveg szerzői jogi szempontból már szabad volt. Ez a fordítás azonban régies volt, tele *valával*, *mondával* és hasonlókkal, ezért hozzáfogtunk, hogy a mai beszélt nyelvre átcsiszoljuk, meghagyva csodálatosan szép szókincsét. Amikor ezzel készen lettünk, a következő gond az volt, hogy a katolikus egyháznak akkor már létezett egy hivatalos Bibliája, a mi egyházunkban pedig a püspöki kar engedélye kell ahhoz, hogy megjelenjék egy új bibliafordítás. Várható volt, hogy a püspök atyák azt mondják: Van nekünk már egy Bibliánk, nem is olyan régen készült el, mi szükség egy másik, ráadásul régies fordításra? Sikerült azonban egy áthidaló megoldást találni. A zsinat után ugyanis megjelent már a Vulgata-fordítás javított kiadása, a Neovulgata latin fordítás, amelynek zsoltárai 1969-ben,

az Újszövetség 1971-ben, az Ószövetség 1977-ben, a teljes Biblia pedig 1979-ben jelent meg. Amikor megjelent, a Szentatya azt javasolta, hogy ez legyen a vezérfonal minden katolikus bibliafordításnál.

Mi tehát azt mondtuk a Szent Jeromos Bibliatársulatnál, hogy a Neovulgata is úgy született, hogy volt egy Vulgata-szöveg, azt átdolgozták – nekünk pedig van egy Vulgata-fordításunk, a Káldi-biblia, azt átjavítjuk a Neovulgata szövege szerint. A Vulgata revíziójával megbízott bizottság a zsinat után, a hatvanas évek biblikus eredményeinek szintjén javította a Vulgata szövegét. Ez először is azt jelentette, hogy elfogadták azt az általános alapelvet, hogy ami az Ószövetségben héberül megvan, azt a héberből, az Újszövetséget pedig a Nestle–Aland görög újszövetség alapján fordítjuk, a többi szöveget pedig a Septuagintából. Azt lehet mondani, hogy a kor szintjén fenntartás nélkül elfogadható alapszöveg készült latin nyelven. Mi ennek alapján javítottuk át a korábbi Káldi-szövegünket. Nem volt könnyű, mert mondatról mondatra össze kellett vetni a régi Vulgatának megfelelő szöveget a Neovulgata szövegével. Szerencsére tizenkét ember vállalkozott erre a munkára úgy, hogy először semmi remény nem volt arra, hogy az engedélyt megkapjuk. Végül a katolikus egyház rendelkezéseinek tökéletesen megfelelő, a kor tudományos igényeihez igazodó szöveg mégis megjelenhetett, és azonnal piacra került huszonötezer példány, ma pedig már túl vagyunk a százötvenezredik példányon.

Nagy öröm számunkra, hogy megmenthettük a Káldi-szövegünket, mert egyébként valószínűleg örökre feledésre ítéltetett volna, ráadásul méltóság-teljesen mentettük meg, mert a Neovulgatához igazítottuk. Nyilván ez sem tökéletes fordítás – s Jelenits professzor úr ebből is biztosan tudna példákat hozni a nem tökéletes megfogalmazásra –, de a cél mégiscsak az volt, hogy a kor tudományos igényeinek megfeleltetett Neovulgatát kövessük, ahhoz alakítsuk a szöveget. Ez az Újszövetségben nagyon alaposan megtörtént, az Ószövetségben talán nem sikerült teljes mértékben.

A Neovulgata merész lépésre szánta el magát: bátran kihagyták azokat a szövegrészeket, amelyek csak a Vulgatában voltak megtalálhatók az Újszövetségben, a modern görög szövegkiadásban már nem. Így a Neovulgatában több helyen azt látjuk: a vers (szakasz) után következik egy versszám, majd megint versszám, közben pedig nincs szöveg. Például: „*Ez a fajta pedig nem megy ki, csak imádság és böjtölés által.*” (Mt 17,21) Ismerős szöveg mindannyiunk előtt, mégis hiányzik a Neovulgatából. Az 1992-es Békés–Dalos-féle Újszövetségben ez és több hasonló vers szövege már zárójelben szerepel. Ugyanígy kimaradt Mt 18,11-ből, hogy „*[a]z Emberfia üdvözíteni jött, ami elveszett*”, Mt 23,14-ből pedig: „*Jaj nektek, képmutató farizeusok...*” Ezek a szövegrészek csak a nyugati szövegváltozatokban szerepeltek, a korábbiakban nem, így sem a Vatikáni-, sem a Sínai-kódexben nem találhatók. Nem csoda tehát, hogy a Nestle–Aland-féle Novum Testamentum Graece legújabb kritikai kiadása sem tartalmazza őket. A mi Neovulgata-fordításunk a Neovulgatát követve azt a merész döntést hozta,

hogy ezeket a részeket ugyanígy kihagyja. Ha egyszer a 4. században nem voltak még benne a legfontosabb kódexekben, és a mai bibliatudomány szerint nem eredetiek, akkor a mi kiadásunkban sem lehetnek benne. Ebben a mi Neovulgatafordításunk egyedülálló a hazai, sőt a nemzetközi bibliakiadások sorában. Érdekes, hogy a Szent István Társulat fordításának szövegében Márknál, ahol három ilyen részlet található, azokat kihagyták. Máténál, Lukácsnál és Jánosnál viszont most is szerepelnek. A Békés–Dalos-féle Újszövetség mindezt úgy oldotta meg, hogy ezeket a többlétszövegeket zárójelbe tették – már az ötvenes években is érzékelték a fordítók ezt a problémát. Mi a Neovulgata tekintélye alapján merünk arra vállalkozni, hogy minden ilyen részletet kihagyjunk a Szentírásunkból.

A másik érdekesség az Ószövetséggel kapcsolatos. Máté 21,21-ben Izajás könyvének 42. részéből a 4. verset a következőképpen idézi: „*az Ő nevében bíznak a nemzetek*”. A héber Ószövetségben viszont a megfelelő helyen ezt olvassuk: „*Törvényére várnak a szigetek*.” Az Újszövetség idézi az Ószövetséget, de ha föllapozzuk a saját kiadásunkat, akkor ott az adott helyen nem azt a szöveget találjuk. Vagy vessük egybe Iz 40,5 és Lk 3,6 verseit: „*Minden test meglátja Isten üdvösségét*.” Az Újszövetségben: üdvösség, a Septuagintában: üdvösség, a héber Ószövetségben viszont „egyaránt” (minden test meglátja egyaránt). A héber szövegben nem találjuk meg a teológiailag rendkívül fontos „üdvösség” szót – a Hetvenes fordításban viszont igen.

Egy további példa Lk 4,18-ból és Iz 61,1-ből: „*látást a vakoknak*”. Csak a Septuaginta beszél vakokról, a héber viszont megkötözöttekről. Ugyanilyen eltérést találunk, amikor ApCsel 7,14, Ter 46,27 és MTörv 10,22 szakaszait vizsgáljuk. A Septuagintában hetvenöt lélek ment Egyiptomba, az Újszövetségben ugyanannyi, a héberben viszont csak hetven szerepel. Miért nem az áll az ószövetségi fordításunkban, amit az újszövetségi szerző idéz, nevezetesen a Septuaginta változata? Ugyanígy Zsid 10,5-ben (ami Zsolt 40/39,7 a LXX-ban): „*Testet készítettem nekem*”, míg a héberben: „*a füleimet megnyitottad*”. A kettő nem ugyanaz! Vagy 1Pt 2,9 és Iz 43,21: „*A nép, amelyet megszereztem*” (Újszövetség és LXX), a héber szövegben pedig: „*nép, amelyet én formáltam*”. A „megszerzés” teológiailag igen mély és fontos kifejezés! Végül pedig: a katolikus egyház a Szentlélek hét ajándékáról tud Iz 11,2 alapján, de ez szintén csak a Septuagintában szerepel, a héber Ószövetségben viszont csak hat ajándékról van szó.

Mindezek alapján kénytelen vagyok megállapítani, hogy bármilyen tökéletes tudományos apparátussal is készülnek ma a bibliafordítások, mi becsapjuk az olvasót. Ahol az újszövetségi rész a Septuaginta szerint idézi az Ószövetséget, az Ószövetség megfelelő helyén a mi fordításaink nem az idézett szövegváltozatot tartalmazzák, hanem valami mást, mégpedig azt, amit a héber szöveg tartalmaz. Ezt a hibát a Káldi-Neovulgata fordításban sajnos még mi sem javítottuk ki, pedig ez lenne a tisztességes megoldás. A Septuagintát ma nem tartjuk Szentírásnak, holott az első századokban ez volt a keresztények Szentírása, és az evangélisták is ennek a szövegét idézik az esetek többségében.

„Isten szava: lélek és élet”

A Békés–Dalos-féle Újszövetség-fordításról

E sorok írójának íróasztalán, a számítógép mellett mindig karnyújtásnyira van a Békés–Dalos-fordítás 1991-es kiadása. Zöld műbőr borító, a Krisztus-monogram már lekopott, a lapok sarka pedig kicsit felfelé kunkorodik. Az előzéklapon a fordítónak, Gellért atyának finom, némiképp szálkás kézírásával: „Isten szava: lélek és élet.” Ezzel adta át 1999. február 16-án a könyvet egy pannonhalmi biblikus teológiai főiskolai órán tulajdonosának. A nyolcvanhárom éves Gellért atya lelkesedését, finomságát és istenkeresését idézi fel mind a mai napig ez a mondat – amely túlmutat leíróján, a Szentírás fordítóján, a címzetten, és Isten igéjéhez irányít.

1951-ben jelent meg az Újszövetségi Szentírás első kiadása, amelyet Békés Gellért bencés és Dalos Patrik oratoriánus szerzetes fordított görög eredetiből. A nyomást a németországi Limburgban a palottinusok nyomdája végezte el. Még ebben az évben két további variánsban kinyomták ezt az első kiadást, Rómában a Külföldi Magyar Katolikus Akció kiadásában, majd ismét, 5000 példányban, biblianyomat-papíron nyomtatva. Az 1951-es első kiadást számos további követte. 1990-ig Róma volt a kiadás helye, 1991-ben jelent meg a 12., átdolgozott kiadás immár Magyarországon, a Pannonhalmi Szent Gellért Hittudományi Főiskola, valamint a budapesti Szent Jeromos Bibliatársulat kiadásában. 1996-ban ezt egy újabb átdolgozott kiadás követte a pannonhalmi Bencés Kiadó gondozásában; a legújabb, 18. kiadás 2008-ban jelent meg ugyanott.

A tizennyolc kiadást megért, összesen mintegy félmillió példányszámban elfogyott s a fordítókról Békés–Dalos–Újszövetségnek is nevezett fordítás mindvégig megtartotta eredeti, 1951-es formáját: zsebkiadásban, tizenhatodréti formátumban barna/zöld vászon- vagy műbőrkötésben jelenik meg, a kötéstábla első borítóján a Krisztus-monogrammal.

A görög szöveg fordítását Békés Gellért, Dalos Patrik, valamint a bencés Iróffy Zsolt (az ApCsel és 1–2Pt fordítója, a fordítói közösség utolsó ma élő tagja) készítette el Rómában 1949–1951 között.¹ Fordításuk alapját Augustin Merk jezsuitának az 1933-ban, a Pápai Bibliai Intézet gondozásában meg-

¹ A kéziratot ellenőrizte Borbély István SJ, a korrektúra munkáját Karikás Günter OSB látta el.

jelentetett görög-latin kritikai kiadása képezte, annak is 1948-as, hatodik kiadása. A Merk-féle kiadás sajnálatos módon nem tartozik a legmegbízhatóbb szövegkiadások közé, mindazonáltal a katolikus szövegkritikai munka 20. század első felében végbement megélénkülésének a tanúja.²

Isten igéje a Nyugat nyelvében

A fordítás vezetője, Békés Gellért pannonhalmi bencés szerzetes, Széchenyi-díjas teológus, költő, egyetemi tanár (1915–1998)³ a Merk-kiadás megjelentetésének évében, 1933-ban tizenkilenc évesen kezdi meg filozófiai és teológiai tanulmányait Rómában a bencés Szent Anzelm Kollégiumban, s 1940-ben doktorál ugyanott, majd hazatér. 1946-ban főapátja visszaküldi Rómába, ahol tanárként működik a Szent Anzelm Egyetemen, s számos teológiai diszciplínával foglalkozik, kutatási területei a szentségtan, az egyháztan és kiemelten az ökumenikus teológia. Teológiai munkásságát a II. vatikáni zsinat adta új lendület határozta meg egészen időskoráig. Rómában a teológiai és ökumenikus munka mellett már 1948-tól különösen szívügye az emigrációban élő magyarok sorsa. Az 1949-ben Rómában újraélesztett s az emigráció lapjának szánt *Katolikus Szemle* egyik szerzője, majd 1969-től főszerkesztője.⁴ 1957-től pedig a nyugaton, emigrációban élő magyar bencés szerzetesek főelőjárója, 1974 és 1991 között *vicarius archiabbatis in exteris*. Negyvenhat év római tartózkodás után 1992-ben tért haza Pannonhalmára.

Az emigráns magyarság körében végzett pasztorációs munka képezi a Békés–Dalos-fordítás történeti hátterét. Ahogy már az új Újszövetség-fordítás irányelveit tematizáló, a *Katolikus Szemle* 1951/4. számában megjelentetett⁵ írásában beszámol róla, a fordítás igénye az 1949-ben megélénkülő emigráció láttán fogalmazódik meg a Rómában működő magyar teológusok csoportjában: „[M]it adjunk búcsúzóul magyar véreink kezébe, amikor az olasz kikötőkből útra kelnek messzi világrészek felé? Olyan valami kell, ami krisztusi hitének és magyarságának szentistváni örökségére emlékeztet minden igaz magyart: hontalanságában megvigasztalja, az élet küzdelmében megerősíti és a kereszténység és magyarság számára megőrzi a világ minden táján. Természetesen keresve sem találhattunk volna önmagában jobbat és célunknak is megfelelőbbet, mint a Szentírást.”⁶ Az ezt megelőző katolikus bibliafordítás 1930-ban

² METZGER–EHRMAN 2008, 214.

³ Békés Gellért munkásságához: VÁRSZEGI 2000.

⁴ „A Katolikus Szemle főszerkesztőjeként bekapcsolta a magyar diaszpórát a megújuló katolikus világegyház életébe és a háború után kibontakozó, útkereső Nyugat-Európa szellemi vérkeringésébe, miközben magyarságuk megtartására buzdította őket. Kezdeményezte a külföldi magyar egyházi közösségek közötti párbeszédet.” VÁRSZEGI 2000, 5.

⁵ BÉKÉS–DALOS 1951.

⁶ Uo. 1.

jelent meg a Szent István Társulatnál, s a korabeli katolikus gyakorlatnak és a trienti zsinat előírásainak megfelelően a Vulgata latin szövegét hozta a Káldi György-féle 1626-os fordítást⁷ átdolgozva. Rómában ez a fordítás 1949-ben elérhetetlen volt, ezért úgy döntöttek: lefordítják az Újszövetséget, ám a görög szöveget veszik alapul, s ahol szükséges, kiegészítik a Vulgata szövegvariánsainak fordításával.⁸ Ezzel a célkitűzéssel egyszerre két újdonságot értek el: görög eredetiből fordítottak, másrészt új és nem revideáló fordítást készítettek el. „Akkor világviszonylatban is újnak számított modern nyelvre lefordítani a Szentírást, hiszen nálunk Magyarországon is archaizáló fordítást használtunk.”⁹

Az új fordítás célkitűzései tehát: 1. eredeti szöveget fordítani; 2. mai magyar nyelvre fordítani. Ez alatt a modern magyar irodalmi nyelvet, a Nyugat és a „nyugatosok” nyelvét értik, amely gördülékenyen olvasható és érthető. Ennek megfelelően – ismételten szakítva a korabeli tudományos felfogással, még ha akkoriban nem is a Nida-féle terminológiát használták¹⁰ – a *formális ekvivalencia* helyett valamiképpen a *dinamikus* vagy *funkcionális ekvivalencia* elvét fogalmazták meg a magunk számára és követték munkájuk során.¹¹ a következőképpen fogalmaztak: „A mi szándékunk [n]em az volt, hogy hazai ruhába öltöztessük a görög nyelvű szent iratokat, hanem hogy az élő magyar nyelven mondjuk el Isten újszövetségi kinyilatkoztatását.”¹² Definiált célkitűzésük, hogy a görög helyett a magyar nyelv képvilágát használják („hatalmas, szent az ő neve” / „ő a Hatalmas és a Szent”); a körmondatokat felbontják és rövidebbekre tagolják (Lk 1,1–4); a szöveg gondolati ugrásait egy-egy szó beszúrásával oldják (Róm 4,16); a sokszor ismétlődő kifejezéseket nem konkordanciásan, hanem a *varietas* stíluselvé szerint fordítják; a korábbi nyelvállapotot tükröző alakokat elhagyják (régies és félmúlt igealakok [lőn, látá], szenvedő szerkezet [Mt 5,4: „megvigasztaltatnak”], népies vagy elavult kifejezések [malaszt, inaszakadt, bélpoklos]); a zsoltárrészleteket pedig Sík Sándor rímes-ritmikus zsoltárfordításából veszik. A kantikumokat a szöveg belső ritmusa alapján (Lk 10,21–22; 1Kor 13,1–14,1a) verssorokra tagolják a nyomtatásban is. Az Újszövetség-kiadás gyakorlati használhatóságának érdekében kisalakú formátumot és egykolumnás szövegrendezést használnak, a szöveget tartalmilag tagolják és ennek megfelelő új peritextusokkal látják el, miközben a hagyományos peritextusok (fejezet- és versbeosztás) a lap szélé-

⁷ Szent Biblia. Az egész keresztyénségben bévött régi deák bötüböl magyarra fordította a Jésum-alatt vitézkedő társaság-béli nagy-szombati Káldi György pap. Béchen, 1626, Formika Máté nyomda.

⁸ A Békés–Dalos-fordítást követően egészen 1973-ig várni kellett a következő magyar nyelvű bibliafordításra. Ez a II. vatikáni zsinat után készült el, és szakított a Káldi-féle hagyománnyal. (A Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Szent István Társulat, Budapest, 1973.)

⁹ A Vigília beszélgetése Békés Gellérttel, 525.

¹⁰ WAARD–NIDA 2002.

¹¹ A fordításelméleti paradigmák rövid összefoglalásához lásd: PECSUK 2008, 97–98.

¹² BÉKÉS–DALOS 1951, 3.

re kerülnek. Az egyes könyvekhez bevezetést, a szöveghez rövid exegetikai jegyzeteket fűznek. Mindezek eredményeképpen egy gördülékeny, olvasható és követhető, finom nyelvi megformáltságú, modern szöveget hoztak létre, amely mindmáig nem veszített frissességéből. Ez a fordítás képezi a bencés szerzetesközösség 2003-ban megjelent zsolozsmáskönyvében szereplő újszövetségi helyek alapját, beleértve az énekelt újszövetségi kantikumokat is.

A bibliafordítási háttér

Az így elkészült Újszövetség-fordítás hatalmas sikerre tesz szert. Sikerének legmarkánsabb jegye az, hogy a kiadás nem pusztán az emigrációba kényszerült magyarság körében terjed el, hanem visszaérkezik Magyarországra is. Mivel 1930-tól fogva nem jelenik meg új katolikus Újszövetség-fordítás, ez a külföldről becsempészett, majd különböző úton-módon Magyarországra bejuttatott könyvecske válik az igényes katolikusok Szentírásává. A '60-as és '70-es években fiatal katolikus nemzedék tagjainak mind megvannak a saját történeteik a Békés–Daloshoz kötődően. Voltak, akik a vonaton erről ismerték fel, hogy ugyanarra a titkos lelkigyakorlatra utaznak; volt, aki egyenként szárította meg a Balaton vizébe esett Szentírása lapjait, akkora értékszámba ment. Előfordult, hogy görög katolikus liturgián ebből olvasták fel az evangéliumi szakaszt, s az is, hogy római katolikus liturgián ezt a fordítást használták a hivatalosan kiadott olvasmányos könyvek helyett.

A Békés–Dalos itthoni recepciójának történetéhez tartozik, hogy a fordítás megjelenését követően 1954-ben és 1955-ben két kritika is megjelenik a *Református Egyház* című folyóiratban, előbb Varga Zsigmond, majd az Újtestamentumot 1952–1963 között ugyancsak lefordító Budai Gergely professzorok tollából.¹³ Mindkét kritika kiindulópontjaként azt a tényt fogalmazza meg, hogy egyre több református egyháztag kezdi megismerni és használni az új katolikus Újszövetség-fordítást,¹⁴ sőt némelyek szembe is állítják a református egyházban az '50-es évek első felében zajló, a Károli-Biblia 1908-as revíziójának revíziójára irányuló munkával, illetve annak eredményével.¹⁵ Különös, ám valamelyest érthető módon a két kritika egyformán nem vesz tudomást a Békés–Dalos-fordítás történelmi keletkezési hátteréről, nevezetesen, hogy az emigrációba kényszerült magyarok kísérésének lelkipásztori szüksége hívta létre az új fordítást. 1954–55-ben az 1948-as kommunista hatalomátvétel eme következményéről beszélni feltehetőleg tényleg veszélyes volt. Ebbe a tendenciába illik a fordítók magyar nyelvi kompetenciájának elvitatása is:

¹³ VARGA 1954; BUDAI 1955.

¹⁴ VARGA 1954, 4.

¹⁵ BUDAI 1955, 241.

„Sajnos, a külföldön készült Rk. íróiról néha az a benyomása a magyar hazában élő magyarnak, hogy elvesztették a nyelvükkel való élő kapcsolatot!”¹⁶ Annál nagyobb erővel vonják kétségbe a másik szempontot, a modern magyar nyelvű fordítás szükségességét. Varga Zsigmond üdvözli a görög szöveg fordítását, s kritikáját inkább az előbb említett nyelvi jellegű újításokra összpontosítja (magyarosságra törekvés, modernizáló tendenciák a nyelvhasználatban, a stílus élénkítése).¹⁷ Értékelését messzemenően a preskriptív nyelvművelői hozzáállás, valamint a formális ekvivalencia megkövetelése (s ennek megfelelően a dinamikus ekvivalencia elutasítása) határozza meg. Különösen akkor él kritikával, ha az új, modern magyar nyelvi alak nem tükrözi teljességgel a szöveghelynek az exegézis módszereivel kibontott értelmét (Róm 3,21; ApCsel 1,8; Róm 8,24). Mindazonáltal ő testvéri irgalmasságot gyakorol a fordítással szemben. Több szöveghelyet és fordítási megoldást Gellért atya módosított is a későbbi évek során. Ami pedig a magyarázatokat illeti: azokban még ténylegesen átüt a korabeli katolikus egyházban az evangéliumok történeti hitelességéről vallott hivatalos vélemény. Másfelől a fordításnak elsődlegesen pasztorális célja van, s ez akkor válik érthetővé, ha arra gondolunk, hogy a 20. század elején a Szentírást nemcsak magyarázni kell a katolikusok számára, hanem elhanyagoltsága miatt valamiképpen előbb közel is kell vinni hozzájuk. A Békés–Dalos-fordítás elsősorban a közelítés, közvetítés munkájára vállalkozott.

Budai Gergely értékelésében előbb hat szempontban állítja fel a jó (református) bibliafordítás követelményrendszerét, s ezek alapján mond ítéletet a Békés–Dalos-fordításról. Szempontjai között vannak biblikus jellegűek (exegetikai kérdések; revízió elsőbbsége az új fordítással szemben), preskriptív nyelvművelői jellegűek (nyelvhelyességi kérdések), valamint a formális ekvivalencia érvényesülését megkívánó szempontok (szövegkiadás megválasztása, szöveghűség). Budai Gergely mind a hat szempontja alapján megvonja a bizalmat a Békés–Dalos-fordítástól. Ezt írja többek között:

„Az az érzésem: nincsen ebben a Dallos–Békés-féle újtestamentom-fordításban sehol olyan egymásután következő 15 sor, amelyet nyugodt lélekkel meg lehetne hagyni változatlanul. Mert ebben a fordításban igen kevés a hűség és az alázat. [...] Szinte nem is azt érzem, hogy hazai ruhába öltöztették a görögnyelvű evangéliumokat, mint inkább azt, hogy a saját szerzetesi ruhájukba öltöztették.”¹⁸

Kemény szavak, ám az a meggyőződése, hogy az utolsó mondatot „nem magától mondta, hanem jövendőlt”, és megnevezte a fordítás újdonságának kulcsát. A Békés–Dalos-fordítás újdonsága abból fakad, hogy magyar nyelvű, de nem magyarországi, hanem római, a Szent Anzelm Egyetem mellett létre-

¹⁶ VARGA 1954, 6.

¹⁷ Uo. 5.

¹⁸ BUDAI 1955, 246–247.

jött fordítás: a korabeli bencés világ, bencés teológia szellemkörnyezetében készült el. Ahhoz, hogy megértsük, miben volt tehát forradalmi, látnunk kell azokat a viszonyokat, amelyek a Bibliával való foglalkozást a korabeli katolikus egyházban jellemezték. Ezek pedig mai szemmel meglehetősen áldatlanok vagy éppen javulásban lévőek voltak. Erre a katolikus egyházi vonására egyébként egy harmadik református teológus, dr. Nagy József, a kolozsvári egyetemi fokú Protestáns Theológiai Intézet tanára felfigyelt és kitért 1973 húsvétján Békés Gellértnek írott levelében: „Azt üzenem magyarországi protestáns barátaimnak, akik szintén új Bibliafordításon dolgoznak, hogy vegyék alapul ezt a Róma-i fordítást, mert a patina nem sokat ér, ha azt külön magyarázni kell a ma beszélő embernek. Érdemes lett volna, ha már kritikailag szabad szólnom, pld. a legújabb biblia-irodalomtörténeti kutatások eredményét felmérnie [...] De lehet, hogy »kánonilag« ezt a bibliakritikát nem alkalmazhatták Önök, kedves Fordítók.”¹⁹

A katolikus teológiai háttér

Nagy Józsefnek igaza volt. A történetkritikai módszer alkalmazásának megengedettségéről még 1962-ben, a II. vatikáni zsinat megnyitásának évében is komoly kétségek vannak.²⁰ Egyfajta nyitás a magasabb tudós kritika és a nem katolikus tudósok munkája irányába ugyan már 1893-ban megindul XIII. Leó *Providentissimus Deus* kezdetű enciklikájával, amely nem állít akadályt a nyelvészeti és exegetikai kutatások útjába, ám a *modernizmusban* látott veszély 1900 és 1940 között jelentősen visszavetette a fejlődést.²¹ A modernizmus követői éppen a német protestáns exegézis alapján fogalmazták meg álláspontjukat. A Pápai Biblikus Bizottság 1905 és 1915 között a történetkritikai kérdésekkel és a formatörténeti kutatásokkal kapcsolatban rendkívül konzervatív döntéseket hozott, amelyeknek ereje kötelező a katolikus teológusokra nézve. Ezeket csak 1955-ben oldják fel, amidőn deklarálják: a Szentírás értelmezője teljes szabadsággal folytathatja tudományos vizsgálódását, és elfogadhatja annak eredményeit, feltéve, hogy tiszteletben tartja az egyház tanítói tekintélyét.²² Ami a Vulgata elsőbbségét illeti: a *Providentissimus Deus* enciklika 1893-ban még a Vulgata hiteles verzióját írta elő alapul, mindazonáltal hangsúlyozta, hogy a kutatásba a korábbi kéziratokat is be lehet vonni. A latin Vulgata és a más verziók viszonyát XII. Pius *Divino Afflante Spiritu* kezdetű enciklikája

¹⁹ Nagy József levele Békés Gellértnek, Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár. Köszönöm Ásványi Ilona igazgatóhelyettes asszonynak, hogy felhívta figyelmemet a levélre.

²⁰ RATZINGER 1967, 498.

²¹ BROWN–COLLINS 2003.

²² Uo. 245.

fordítja meg 1943-ban, és ösztönzi a bibliatudósokat az új bibliafordítások eredeti nyelvekből való elkészítésére.²³

Az 1943-ban tapasztalható nyitás mérséklődik, s a következő tíz évben, a II. vatikáni zsinat előestéjén még mindig a Szentírás és a szenthagyomány alá-fölérendeltségi viszonyát, a történetkritikai módszer megengedettséget és az evangéliumok történetiségének kérdéseit taglalják. A Békés–Dalos-fordítás megjelenése után tíz évvel a katolikus biblikus világ még azon aggódik, hogy a zsinati dokumentum előkészített első verziója érvényre jut-e: ez teljes visszalépést jelentett volna az addig elért eredményekkel szemben. Az első dokumentum a szenthagyomány túlsúlyát képviselte a Szentírással szemben, a sugalmazás verbalisztikus elképzelését tartalmazta, és kritikátlanul állította az evangéliumok történeti valóságosságát.²⁴ Végül csak a zsinat utolsó évére, 1965-re készül el a *Dei Verbum* kezdetű konstitúció, amely kompromisszumokat, de inkább áttörést jelentett. Ennek 22. pontja a Vulgata tiszteletben tartása mellett felszabadítja az eredeti nyelvekből készített új fordításokat, sőt ökumenikus fordításokat szorgalmaz.²⁵

Az 1893-tól 1965-ig tartó fejlődésnek és nyitásnak a háttérben az úgynevezett „biblikus mozgalom” áll, amely a liturgikus mozgalomhoz hasonlóan szerzetesi és bencés gyökerekkel rendelkezik, s a német nyelvű egyházak sajátos helyzetére, a felekezetek egymás mellett élésére megy vissza. E mozgalom szorgalmazta a Szentírás szerepének növelését a lelkipásztori munkában, a hittanoktatásban, az igehirdetésben és a spiritualitásban, s gyümölcsei a II. vatikáni zsinaton érték be. Békés Gellért a ’30-as évektől kezdve bibliával átítatott levegőt szív be egy olyan bencés egyetemen, amelynek oktatói a modern bencés rendtörténet legnagyobb alkotói, a biblikus mozgalom elkötelezettjei, s akik a leghaladóbb biblikus nézeteket képviselik, jöllehet még

²³ „Így tehát a Vulgata kiváló tekintélyét, vagy mint mondják, hitelességét, a Zsinat mindenekelőtt nem kritikai megfontolásból kiindulva alapozta meg, hanem sokkal inkább abból a törvényes használatból, amely annyi század folyamán az Egyháztól részesült [...]. Épp ezért a Vulgata tekintélye tan dolgában nem akadályozza, sőt manapság inkább követeli, hogy ugyanazt a tanítást bizonyítsák és megerősítsék maguk az eredeti szövegek, és hogy állandóan azoknak a segítségéhez folyamodjanak, mint amelyek egyre világosabbá teszik és alátámasztják a Szentírás helyes értelmét. Éppoly kevésbé tiltja a Trentói Zsinat határozata, hogy a hívek használatára és javára, valamint Isten igéjének könnyebb megértése végett modernnyelvű fordítások készüljenek, mégpedig egyenesen az eredeti szövegek alapján, mint ahogy tudomásunk szerint már vannak is ilyenek sokhelyütt, dicséretes módon, az egyházi hatóság jóváhagyásával.” DS 3825.

²⁴ „In dem Ringen, das die katholische Theologie in allen diesen Fragen bewegte, wären damit die Versuche zu einem Neuverständnis des Traditionsbegriffs wie auch einem Großteil des Bemühens der modernen Exegese verurteilt worden; die Belastung, die daraus der katholischen Theologie für ihren Weg in die Zukunft erwachsen würde, war nicht abzusehen – sie wäre vermutlich noch gravierender gewesen als die Schwierigkeiten die sich aus der Einseitigkeit der antimodernistischen Verurteilungen ergaben.” RATZINGER 1967, 500.

²⁵ „Mivel pedig Isten igéjének minden korban elérhetőnek kell lennie, az Egyház anyai törődéssel gondoskodik róla, hogy megfelelő és pontos fordítások készüljenek az egyes nyelveken, főleg a Szent Könyvek eredeti szövegei alapján.” *Dei Verbum*, 22.

nem lehetnek biztosak afelől, hogy nézeteiket nem ítéli-e el valamely kánon vagy tanítóhivatali megnyilatkozás.

Bár Békés Gellért a modern magyar nyelvű Újszövetség megszületése háttereként a lelkipásztori szükséghelyzetet adja meg, már ebben is a modern biblikus mozgalom hatása alatt áll. Jó katolikus szokás szerint adhatott volna Szent Imre- vagy Szent István-életrajzot a kivándorló magyaroknak, imakönyvet vagy éppen verseskötetet, hisz költő volt. Ehelyett ő a Szentírást adja. Az 1943-as *Divino Afflante Spiritu* jegyében nem a Vulgatát, hanem az eredeti szövegeket tartja szem előtt, jóllehet még a katolikus kritikai kiadást használja, a Vulgata szövegétől való eltéréseket jegyzeteli, az előszóban szükségét érzi, hogy megmagyarázza a bevett latin szövegtől való eltérés okát. Nem a korábbi katolikus fordítás revízióját készíti el, hanem újat alkot. Újszerű fordítási alapelvei – ismét a pasztorációs szempont miatt – a dinamikus ekvivalencia későbbi terminusával írhatóak le, s természetesen itt-ott hordozzák ennek vadhajításait is.

A Békés–Dalos-fordítás – amellet, hogy modern magyar nyelven szólaltatja meg és adja kezébe a magyaroknak az Újszövetség görög szövegét – teológia-történeti szempontból tükrözi a katolikus egyházban és teológiájában a 20. század második harmadában uralkodó viszonyokat, valamint az előremutató próbálkozásokat. Mi magunk ezeknek a próbálkozásoknak már a gyümölcseit arathatjuk le. Gellért atya a zsinat után az ökumenikus együttműködés teológusa és szorgalmazója volt. Jó volna, ha a Bibliát tekintve ugyancsak beérnének az ő kezdeményezései.

Felhasznált irodalom

- A Vigilia beszélgetése Békés Gellérttel (Lukács László beszélget). *Vigilia*, 51. évf. 1986/7. 524–531.
- BÉKÉS Gellért – DALOS Patrik: Az újszövetségi Szentírás új magyar fordítása. *Katolikus Szemle*, 1951/4. 1–4.
- BROWN, Raymond E. SS – COLLINS, Thomas Aquinas OP: Egyházi megnyilatkozások. In: *Jeromos Bibliakommentár*. 3. köt. *Biblikus tanulmányok*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest, 2003. 237–250.
- BUDAI Gergely: Hozzászólás a Békés–Dallos-féle [sic!] Újszövetségi Szentírás-fordításhoz. *Református Egyház*. 7. évf. 1955/11. 241–248.
- METZGER, Bruce M. – EHRLMAN, Bart D.: *Az Újszövetség szövege*. Harmat, Budapest, 2008.
- MÜLLER, Paul Gerhardt: Die römisch-katholische Bibelbewegung und ihre Vorgeschichte. In: Berger, T. – Geldbach, E. (szerk.): *Bis an die Enden der Erde. Ökumenische Erfahrungen mit der Bibel*. Benziger, Zürich; Neukirchener, Neukirchen-Vluyn, 1992. (Ökumene konkret 1.) 38–69.
- Nagy József levele Békés Gellértnek. Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár.

- PECSUK Ottó: A bibliafordítás nemzetközi elmélete és gyakorlata napjainkban. In: Heltai János – Gáborjáni Szabó Botond (szerk.): *Biblia Sacra Hungarica. A könyv, „mely örök életet ad”*. OSZK, Budapest, 2008. 93–109.
- RATZINGER, Joseph: Einleitung zur Dogmatischen Konstitution über die heilige Offenbarung. In: Das zweite Vatikanische Konzil II. (szócikk). *Lexikon für Theologie und Kirche*. Herder, Freiburg–Basel–Wien, 1967. 498–503.
- STÖGER, A.: Pius Parsch und die Bibelbewegung. In: Höslinger, N. – Maas-Ewerd, Th. (szerk.): *Mit sanfter Zähigkeit. Pius Parsch und die biblischliturgische Erneuerung*. Klosterneuburg, 1979. (Schriften des Pius-Parsch-Instituts Klosterneuburg 4.) 120–154.
- TIWALD, Markus: „...iam Ecclesiae Patres... ad textus primigenios recursum magnopere commendabant”. Die Frage nach der authentischen Bibelübersetzung im Spiegel katholisch-lehramtlicher Dokumente. *Protokolle zur Bibel*, 12. évf. 2003. 3–11.
- VARGA Zsigmond: Néhány szó az új római katolikus Újszövetség-fordításról. *Református Egyház*, 6. évf. 1954/23. 4–9.
- VÁRSZEGI Asztrik: Békés Gellért – en Kriszto. *Vigilia*, 2000/1.
- WAARD, Jan de – NIDA, Eugene A.: *Egyik nyelvről a másikra. Funkcionális ekvivalencia a bibliafordításban*. Ford. Pecsuk Ottó. Kálvin Kiadó, Budapest, 2002.

Az ortodoxok szentíráshasználata Magyarországon

Az ortodox egyház Bibliája és különféle fordítások

Az ortodox egyház a Szentírás megismerését mint Krisztus teljességének, illetve a Szentléleknek a befogadására és átélésére való felkészülést mindig istentiszteleti aktusnak fogja fel, csak az egyházon belüli interpretációt fogadja el. Ez természetesen nem zárja ki a tudományos kutatást mint előkészületet, illetve a teljes Szentírás megismerését, magában foglalva azt is, ami az istentiszteleteken nem hangzik el, de az egyház az Újszövetségben leírt kezdeteitől fogva mindent Krisztus fényében vizsgál és magyaráz.

Az ortodox egyház istentisztelete mindig különbséget tett a legszentebbnek tekintett evangéliumok, a középső szintet elfoglaló apostoli levelek, valamint a „Prófétáknak” nevezett ószövetségi könyvek között, melyeknek csak kis része kerül nyilvános felolvasásra. Az ezeket tartalmazó könyvek is különböző tiszteletben részesülnek, s a felolvasás módja is eltér az előírások szerint: az evangéliumokat és az apostoli leveleket, melyek részben az eucharisztikus liturgiában, részben az azt megelőző hajnali istentiszteleten hangzanak el, sajátos módon recitálják, míg az ószövetségi könyveket általában egyszerűen felolvassák az esti istentiszteleten. A Zsoltárok könyve mint Jézus és az egyház imakönyve az istentisztelet egészét áthatja, s itt érvényesül leginkább – bár nem teljesen – a *lectio continua* elve, hiszen a szertartási rend hetente előírja a zsoltárok elejétől végéig való felolvasását.

Az Újszövetség esetében az ortodox egyház általában az úgynevezett „bizánci” szövegváltozatot (a Nestle–Aland szerinti B variáns) veszi alapul, míg az Ószövetségnél az ősegyház gyakorlatának folytatásaként a Septuagintát, az Alexandriában a hagyomány szerint Kr. e. 3. században hetvenkét ihletett zsidó tudós által készített első fordítást használja (LXX).¹ Az ortodox egyház a sajátjának vallja az újszövetségi Szentírás létrehozását és a kanonizálás folyamatát, s ez az Ószövetség könyvei esetében a mai zsidó–protestáns kánontól eltérően számos egyéb könyvet is tartalmaz, s kis mértékben a katolikus Vul-

¹ Ennek a fordításnak a története és változatai könyvtárnyi irodalmat töltenek meg, magyarul lásd VANYÓ 2002.

gata kánonjától is eltér.² Bár az egyházatyák által ihletettnek tartott könyvek kánonja igen különböző volt, és sorrendjük, illetve csoportosításuk is nagy változatosságot mutatott, sőt elnevezésük, valamint esetenként számozásuk is eltérhet a nyugati egyházakban megszokott kánonoktól, a teljes Szentíráások általában a korai időszakoktól fogva tartalmazták ezeket a – nyugati egyházban apokrifnek nevezett – deuterokanonikus írásokat is, kihagyva ellenben számos, elsősorban apokaliptikus művet az Ószövetségből.³ Így ez a bővebb kánon vált az ortodox Szentírás elfogadott formájává, s az egységesítést a könyvnyomtatás teljesítette ki. A görög egyház általában a Septuaginta standardizált 1928-as kiadását nyomtatja ki újra és újra, melyben hivatalosan a Tischendorf-féle 19. századi kiadást veszi alapul, noha egyes helyeken – így a zsoltárok esetében – kisebb-nagyobb mértékben eltér ettől.⁴

A modernebb, 19–20. századi teljes bibliafordítások forrásuk tekintetében még ortodox közegben is megoszlanak, gyakori ugyanis itt is a maszoréta héber szöveg és a Vulgata kánonjának, illetve szövegének alapul vétele; legjellemzőbb példa erre az úgynevezett orosz szinodális fordítás (Újszövetség 1820, Ószövetség 1876).⁵ Mindazonáltal a Zsoltároskönyv mint az ószövetségi Szentírás legismertebb és sokak által kívülről megtanult könyve ebben a fordításban is megpróbálja az ószláv, Septuaginta alapján készült változatot követni, amivel végül egy semmihez sem hasonló kevert változat született. A forradalom előtti Oroszországban még négy részleges fordítás is elkészült a Septuaginta alapján, elsősorban a szertartások során is használt szövegekből, de a templomi felolvasás csak ószlávul zajlott.⁶ A 19. századi, gyakran az angol/amerikai bibliatársulatok által ihletett fordítások más nyelveken is a maszoréta

² A régi protestáns Bibliák is tartalmazták a Vulgata kánonját, így azok esetében lényegesen kisebb eltérés volt az ortodox egyházban használt Szentírás rendjétől. Apró eltérések az ortodox egyházakon belül is előfordulnak, de ez a liturgikus életben nem jelent különbséget.

³ Ez utóbbiak közel számos kötetet az apostoli korban még ihletettként idéztek, mint amikor a Júdás levelében Hénokh könyvére utalnak, vagy a Jubileumok könyve is megjelenik, mely belekerült például az etióp kánonba.

⁴ Az evangéliumi perikópák görög szövegei elérhetőek interneten Leo Scheffé alaszakai pap tevékenységének köszönhetően: <http://analogion.gr/glt/misc/Evangelion.htm>, az apostoli olvasmányok ugyanitt: <http://analogion.gr/glt/misc/Apostelos.htm>, és a zsoltárok is: <http://analogion.gr/glt/misc/Psaltirion.htm>, a görög szertartásrend további részeivel együtt.

⁵ Az orosz szinodális kiadás főszerkesztője, (Szent) Filaret Drozdov archimandrita, később moszkvai metropolita 1845-ben megírta, majd 1858-ban kiadta *Alapelveit* a Szentírás fordításáról, amelyben az egyházi hagyománynak és benne a Septuagintának is nagy szerepet biztosít a vitatott esetekben, az Újszövetséget meghatározó auktoritásnak tekintve, ez azonban a végső kiadásban csak részben érvényesült: О догматическом достоинстве и охранительном употреблении переводов Священного Писания. A váltásban esetleg az eredetileg betiltott, később mégis figyelembe vett egyéb, héber alapján készített fordítások, így a napjainkban szintén szentté avatott Makarij Gluharjov archimandrita által készített fordítás is fontos szerepet játszhatott.

⁶ Ezeket A. A. Szerghijevszkij, Agafangel (Szolovjev) metropolita, Porfirij Uszpenszkij püspök, P. A. Jungerov készítette. Ezekről a kérdésekről részletesebben, illetve a különféle fordítások szövegét lásd <http://biblia.russportal.ru>.

szöveget vették alapul, mint a szerb Đuro Daničić-féle (valójában Popovics György, 1852 és 1865)⁷ vagy a bolgár Neofit/Petko Szlavejkov-féle fordítás (1871). Másrészről a Septuaginta alapján készült teljes ortodox Ószövetség-fordítások közül kiemelkednek a román fordítások a 17. századtól kezdve, így Nicolae Milescu Spătarul ismeretlen (?) fordítása (1661–1668), illetve az 1688-ban, eredetileg cirill betűkkel kiadott Bukaresti Biblia, amit természetesen többször revideáltak egészen 1914-ig, és a részben a Vulgata alapján készült görög katolikus Balázsfalvi Bibliába is beledolgozták (1795).⁸ A román ortodox egyházban elfogadott mai fordítások, az úgynevezett Szinodális Biblia vagy az Anania-Biblia is a Septuagintát követik az Ószövetség terén, s ezzel az európai egyházi használatban szinte egyedüli módon lehetőségük nyílik arra, hogy az Ó- és Újszövetség harmóniáját megteremtsék (már amennyire az lehetséges), noha nem mindig élnek vele.

A Septuaginta első teljes fordításai modern nyugati nyelvekre a 19. században készültek el: angolul először az amerikai Charles Thomson fordításában 1808-ban,⁹ másodszor Sir Lancelot Brenton, a protestáns Plymouth Brethren mozgalom tagja fordításában adták ki (1844-ben és 1851-ben) a héber kánon alapján.¹⁰ Pierre Giguët francia fordítása pedig 1865–1872 között jelent meg.¹¹ A Septuaginta új keletű fordításai angolul, franciául és németül szintén elkészültek vagy úton vannak. Ilyen a teljes angol az Oxford University Press kiadásában: *A New English Translation of the Septuagint*, Benjamin G. Wright és Albert Pietersma szerkesztésében (2007), amelyben az előszó szerint igyekeztek a maszoréta héber szöveget is szem előtt tartani.¹² A franciák már 1986-tól fogva elkezdtek egy nagyon részletes kommentáros kiadást készíteni Marguerite Harl, Gilles Dorival és Olivier Munnich, valamint Cécile Dogniez vezetésével *La Bible d'Alexandrie* néven a Cerf Kiadónál. A megjelent kötetek számozása előre megállapított sorrendben történt, ehhez képest nem az ösz-

⁷ A teljes fordítást lásd <http://www.yu.com/biblia/>, az Újszövetség fordítása: Vuk Karadzics munkája.

⁸ Külön téma lenne a különféle részleges, részben magyar hatásra és megrendelésre a héber alapján készült 16–17. századi román fordítások bemutatása és összehasonlításuk a Septuaginta alapján készült fordításokkal. A Szentírás-fordításoknak a románban a többi ortodox néptől eltérően kimagasló szerepe nem csupán annak köszönhető, hogy nem volt korai, a hagyomány által szentnek tekintett fordításuk románul, mint amilyen az ószír, óörmény, ógrúz, ószláv stb. változat, hanem jelentős mértékben tekinthető a korai, elsősorban erdélyi magyar hatásra készült fordításokra adott válasznak is.

⁹ THOMSON 1808.

¹⁰ BRENTON 1844.

¹¹ Az interneten többféle változat is elérhető: egy kevert változat a görög szöveggel együtt: <http://epelorient.free.fr/>; www.ellopos.net/elpenor/greek-texts/septuagint/default.asp; <http://archive.org/details/LaBibleDesSeptanteEnFrancaisVol1>.

¹² Az angol szöveg a New Revised Standard Versiont követi, ahol lehetett. A teljes szöveg elérhető, könyvenként bevezetővel: <http://ccat.sas.upenn.edu/nets/edition/>. A fordítás alapjául szolgáló görög szöveg azonban egy eklektikus változat, ami az egyházi használatra kevésbé teszi alkalmassá.

szes jelent meg, s ez a komoly vállalkozás sajnos elakadt, úgyhogy például a tizenkét próféta a 23. sorszámot viseli, de például Jób vagy a Zsoltárok könyve csak tervbe volt véve, el sem kezdtek rajtuk dolgozni. Mózes öt könyve (a Tóra) rövidített kiadásban, *Pentateuque* címmel külön is megjelent a Gallimard-nál (2001). Ebben a kiadásban a szerkesztők a görög szövegeket önállónak tekintették, nem igyekeztek a fordítást a héberhez idomítani, bár a részletes kommentárok kitérnek a két változat eltéréseire. Egy első és teljes német kiadás *Septuaginta Deutsch* néven két kísérő kommentárkötettel 2009-ben készült el Wolfgang Kraus és Martin Karrer szerkesztésében a Deutsche Bibelgesellschaft kiadásában.¹³ Ezek a kiadások nem egyházi, hanem tudományos használatra készültek, a német kiadás előszavában azonban jelzik a tényt, hogy ez a német ortodoxok első Ószövetség-fordítása.¹⁴ A Septuaginta spanyol kiadása 2008-ban jelent meg, és tudományos igényű román kiadása is elkészült a Colegiul Noua Europă kiadásában (6 kötet: 2004–2009) igen részletes kommentárokkal, de ezt elsősorban nem egyházi használatra szánták. Az egyházi használatot a tudományos igényekkel próbálja meg ötvözni még két további angol nyelvű vállalkozás: az *Orthodox Study Bible* patrisztikus kommentárokkal, ahol az egybecsengő ó- és újszövetségi helyeknél ügyeltek azok egyezésére,¹⁵ míg az *Eastern/Greek Orthodox Bible* a Septuaginta mellett jegyzetben közölné a fontosabb változatokat is, de ez még kezdeti stádiumban van.¹⁶ A liturgikus szövegfordításokat s ezeken belül a beágyazott szentírási részeket a nagy nyugati nyelveken szinte lehetetlen felsorolni, újabban Ephrem Lash archimandrita angolul,¹⁷ illetve Placide Deseille archimandrita, a Vercors-beli francia Saint Antoine-le-Grand monostor apátja tett kísérletet egy-egy rész elkészítésére és a szertartásba való beágyazására,¹⁸ de ezekből mindeddig nem született olyan

¹³ Maga a fordítás természetesen CD-ROM-on is megjelent.

¹⁴ A szöveg lábjegyzetben közli az ortodox egyházban elterjedt változat fordítását, amennyiben az eltér Rahlfs kiadásától, a kommentárok pedig elsősorban a maszoréta héber szöveggel vetik egybe, illetve további nyelvtani magyarázatot nyújtanak.

¹⁵ *Orthodox Study Bible* 2008 a teljes szöveggel, átdolgozva az 1993-ban kiadott első verziót is, amely az evangéliumokat és zsoltárokat tartalmazta. Ez az evangéliumokban a King James felújított változatát követi (*New King James Version*, szerk. Thomas Nelson, 1982), s ugyanezt vette alapul az Ószövetségben, a Rahlfs-féle kiadást követve, ahol egybecseng a maszoréta szöveg a Septuagintával, az eltérések esetében pedig Brenton fordítását revideálja, míg a zsoltárokat új fordításban adja elő. Ezek alapján azonban tudományos értéke nyilván sokkal korlátozottabb például a némethez képest, s a Rahlfs-féle verzió felhasználása miatt az egyházi használata is problémásabb, amire több kritika is utalt.

¹⁶ Laurent Cleenewerck szerkesztésében. Az Újszövetség 2011-ben már megjelent. A két idézett változat mellett ismert még Michel Asser fordítása (a King James Versiont követve): <http://orthodoxengland.org.uk/zot.htm>.

¹⁷ Lásd <http://www.anastasis.org.uk/general.htm>, a szertartási szövegekbe beágyazva.

¹⁸ *Les Psaumes, prière de l'Église. Le psautier des Septante* 1999 az ortodox egyház változatát követve, számos kiadásban, majd beleágyazva a szertartáskönyvekbe, pl. *Horologion*, de ezek még nem elérhetők az interneten.

átfogó fordítási kísérlet, amely a teljes szertartási szövegeket megfeleltetné az egyidejűleg használt Szentírásnak.

Az egyház és a Septuaginta

Miért fontos a Septuaginta? Egy megfelelő Septuaginta-fordítás a bibliatudomány alapvető kelléke, ezért is különleges, hogy erre Magyarországon mindaddig csak konfesszionális, ortodox, illetve részben görög katolikus részről történt kísérlet, s az is csak töredékes formában készült el, a teljesség igénye nélkül, melyet kevesen ismernek és még kevesebben használnak.

Ebben a tanulmányban még nagy vonalaiban sem kísérlelhetem meg leírni azt az utat, ahogy a Septuaginta a Jézus korabeli hellenizált zsidóság Szentírásából fokozatosan az egyház Bibliájává vált, míg maguk a zsidók 70 után fokozatosan helyettesítették és később teljesen el is utasították azt. Ebben a folyamatban az újszövetségi Szentírás rendkívül fontos állomás: az egyház kezdettől fogva úgy tartja, hogy Krisztus az Írások beteljesedése, és bár itt „az Írások szerint” kitétel nagy többsége a Septuagintára vonatkozik, mégsem beszélhetünk a Septuaginta hegemoniájáról még a görög nyelven megszületett szövegekben sem. A *Testimonia*, a messiási próféciaíknak tekintett és az Újszövetségben idézett szövegek jelentős része a Septuagintát követi, de távolról sem mind. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy az Újszövetség szerzői is tudatosan választottak, s nyilván nem csupán a – pogányokból származó – ősegyház preferenciája mutatkozik meg a Septuaginta verziójának a használatában. Később a filológia előrehaladtával olyan hatalmas vállalkozások ellenére, mint amilyen Órigenész *Hexapla*-ja, Lukiánosz szövegei vagy Ammoniosz és Euszebiosz bibliái, bár az egyház és az egyházatyák folyamatosan tudatában voltak a különféle változatoknak, mégis a Septuagintát tekintették a hivatalos Ószövetségnek, s ez még Órigenész esetében is így történt. Ismert azonban az is, hogy bár az egyházatyák, így Aranyaszájú Szent János, a héber szöveget nagy fenntartással kezelték, utalva annak későbbi kanonizálódására és esetleges tudatos torzítására, egyes problémás helyeknél mégis sokszor meghatározónak tartották a héber változatot szorosabban követő egyéb fordításokat.¹⁹ Az ószövetségi kánon meghatározásában az egyházatyák közül sokan a szűkebb héber változatot jelölik meg, elsősorban polemikus céllal, noha nem olvasták héberül a könyveket.²⁰ A nagy Septuaginta-kéziratok azonban általában a teljesebb

¹⁹ A leghíresebb ezek közül talán a Példabeszédek 8,22, ahol a Septuaginta szerint a Bölcsesség szava: „Az Úr teremtet engem az útjai kezdetén” az ariánus vitákban kiélezett jelentőséget nyer. Míg a héberben a *qanani* szó lehetséges ’teremtet’ és ’szerzett’ fordításából az utóbbit preferálja Szalamiszi Szt. Epiphániosz és Nagy Szt. Atanáz. Lásd *La Bible d’Alexandrie* 17: 208–209. Hasonló megoldásokkal találkozunk még Zsolt 7,11–12; 11,3 esetében is.

²⁰ VANYÓ 2002, 128–130. több ószövetségi könyvlistát említ a 2. századtól fogva. Szalamiszi

kánont tartalmazzák. Jellemző viszont az, ahogy Szent Ágoston figyelmeztette Szent Jeromost a Vulgata létrehozásakor, hogy a „Hebraica veritas” a „translatio iuxta hebraeos” az egyházi hagyományt megtöri, törést okoz az egyház Szentírásában. Vanyó László *Az egyházatyák Bibliája és az ókeresztény exegézis módszere és története* című művében részletesen bemutatja ezt a folyamatot, így ezen a helyen nem szükséges részletesebben kitérni rá.²¹ Vanyó ugyanakkor utal arra is, hogy Jeromos a héber fordítást a betű szerinti értelem miatt tekintette fontosnak, és a magasabb, szellemi interpretációhoz ő is a Septuagintát követte, Órigenész munkássága nyomán.²²

Az Új- és Ószövetség összefüggéseinek rendkívül szerteágazó, gazdag problémaköréből két példát ragadnék ki a Septuaginta jelentőségének bemutatására és arra, hogy a Szentírásban megnyilvánuló egyházi hagyomány figyelmen kívül hagyása fordítási hibákat okoz, és értetlenséget idézhet elő a mai bibliaolvasóban.

Az első példa a Gal 3,16, ahogyan Szent Pál apostol magyarázza a Ter 17,7-et, messianisztikus próféciaaként értelmezve azt, melyet azonban általában nem tartanak az eredeti *Testimonia* részének:

Károli: „Az ígéretnek pedig Ábrahámnak adattak és az ő magvának. Nem mondja: És a magvaknak, mint sokról; hanem mint egyről. És a te magodnak, a ki a Krisztus.”

Ter 17,7: „És megállapítom az én szövetségemet én közötttem és te közötted, és te utánad a te magod között annak nemzedékei szerint örök szövetségül, hogy legyek tenéked Istened, és a te magodnak te utánad.”

Hasonlóan a Neovulgata: „És azt a szövetséget kötöm meg közötttem és közötted, és utódaidd között, nemzedékről nemzedékre örök szövetségül, hogy Istened leszek neked és utánad a te utódodnak is. Neked és utódodnak adom majd ezt a földet.”

Nyilván mindketten a Vulgata változatát tartották a szemük előtt, bár a „mag” szót az újabb fordítás már kerüli, és ehelyett a többes szám is azonnal megjelenik, bár még visszanyomozható a Galatákban megjelenő Szent Pál-i „midrás”. Ezzel szemben az új fordítású Bibliákban ez az egyes/többes szám szerinti megkülönböztetés alig vagy egyáltalán nem játszik szerepet. Így 1Móz 17,7, protestáns új fordítás: „Szövetségre lépek veled, sőt utódaiddal is, örök szövetségre minden nemzedékükkel. Mert Istened leszek, és utódaiddnak is.” Hasonló a Szent István Társulat fordítása is: Ter 17,7: „Szövetséget hozok létre köztem és közted, majd utánad utódaidd Istene leszek. Neked és utánad utódaiddnak adom a

Epiphániosz, akinek nézeteit a 364-es laodikeai zsinat (vitatott) 60. kánonja is követi, 22 könyvet különböztet meg és enged meg felolvasásra, mellyel a héber listákat követik, kihagyva például Jézus Sirák Fia könyvét is, ami pedig nagy népszerűségnek örvendett (az újszövetségi kánonban viszont a Jelenések könyve sem szerepel itt).

²¹ VANYÓ 2002, 175–182. és passim.

²² Uo. 277.

földet.” Az újabb változatoknál tehát az Ószövetség fordításánál egyáltalán nem vették figyelembe a Szent Pál-i hermeneutikát, bár lehetett volna, azaz kissé erősen fogalmazva: a példa szerint *stricto sensu* egyedül a Károli-féle változat jelenik meg mint az egyház Bibliájaként készült fordítás.²³

Természetesen az apostoli levelek „Írásai” alatt elsősorban a Septuagintát értik, s az apostoli exegézis a levelek alapja, így tetszőleges számú példát lehetne hozni ilyen eltérésekre a görögből készült Apostoli levelek és a héberből készült Ószövetség fordításából.²⁴ A második példát ezért inkább az evangéliumokból merítem, hiszen feltételezhetjük, hogy Jézus tanítása során kevésbé használta a Septuagintát, mint a héber Szentírást vagy az azt követő arámi Targumot, s ennek még az evangéliumokban is joggal kereshetnénk a nyomait. Bár közismert, hogy Máté evangéliuma nem olyan gyakran használja a Septuagintát, mint a többi evangélista, s ez fontos érv amellett, hogy annak eredetije arámi lehetett, egy ritkán elemzett helyen mégis a Septuagintát találjuk. Máté 15,7–9-ben Jézus Izajás 29,13-t idézi és magyarázza az írástudókkal szemben. Ugyanez a szöveg Márk 7,7-ben is megjelenik.

Mt 15,7–9: ὑποκριταί, καλῶς ἐπροφήτευσεν περὶ ὑμῶν Ἡσαΐας λέγων, Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσίν με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ’ ἐμοῦ μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων.
LXX: Iz 29,13: ἐγγίζει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσίν αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ’ ἐμοῦ· μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες ἐντάλματα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας.

A magyar fordításokban mit találunk?

Károli: *„Képmutatók, igazán prófétált felőletek Ésaiás, mondván: Ez a nép szájával közelget hozzám, és ajkával tisztel engemet; szíve pedig távol van tőlem. Pedig hiába tisztelnek engem, ha oly tudományokat tanítanak, a melyek embereknek parancsolatai.”* (Mt 15,8–9)

²³ Érdekes módon az ortodox fordítások sem mindig veszik figyelembe a páli exegézist, illetve a görög szöveget, így az orosz avagy a román szinodális fordítás sem törődik az egyes, illetve többes szám használatával, az Anania-féle román is csak felerészben. A tudományos igényű fordítások, a francia *La Bible d’Alexandrie*, a Boersma–Wright-féle angol, a *Septuaginta Deutsch* és a *Colegium Noua*-féle román kiadás azonban következetes és pontos, míg OROSZ 2001 ismét felemás: a 7. versben a *szperma* ’nemzedékedről’ fordításban jelenik meg, a 8. versben már: ’utódaidnak’.

²⁴ Az előadás utáni vitában felmerült Róm 3,1–2 mint ami a héber változat elsőbrendűségét bizonyítja. Ugyanez a szentírási hely előkerült már Filaret metropolitánál is. Mégis alaposabban megnézve, Pál apostol itt a *logiát* említi, ami elsősorban a krisztusi próféciákat jelenti, és itt nyilvánvaló a Septuaginta elsőbbsége, s ennek bizonyítéka a folytatás, a 3–4. vers, amit szintén a LXX és nem valamelyik héber szöveg alapján idéz a népek apostola a többségében zsidókból lett keresztény hívek előtt. Ezek szerint ezt a helyet semmiképp sem tekinthetjük relevánsnak a héber vagy görög változat elsőbbségére nézve.

Izajásnál viszont (29,13): „*És szólt az Úr: Mivel e nép szájjal közelget [hozzám,] és csak ajkaival tisztel engem, szíve pedig távol van tőlem, úgy hogy irántam való félelmök betanított emberi parancsolat lőn.*” (Károli-ford.)

„...istenfélelme pedig csupán betanult emberi parancsolat...” (Protestáns új ford.)

„...félelmük irántam csupán betanult emberi parancs...” (Neovulgata)

„...istenfélelmük csak emberi parancs követése, amit betanultak.” (SzIT)

A próféta héber szövege alapján tehát emberi parancsok követéséről (s inkább így jelenik meg a Kol 2,22-ben is), nem pedig hirdetéséről van szó, s így értelmét veszti Krisztus támadása a farizeusok emberi tanítása ellen s vele együtt különösen is híres – a törvénynek ellentmondani látszó – tanítása arról, hogy nem az szennyezi be az embert, ami bemegy a száján, hanem ami kijön onnan (Mt 15,11; Mk 7,15). Itt tehát úgy tűnik, hogy az evangéliumi Jézus tanítása a LXX-hoz hasonló változatot követ.²⁵ Az a tény, hogy az idézetet Márk és Máté teljesen egybehangzóan adja vissza, noha a hozzá kapcsolódó jézusi magyarázatok részben eltérnek, jelzi azt, hogy különösen is fontos jézusi tanításról van szó, amit nehezen lehet csupán a szövegek későbbi redakciójára visszavezetni. Ennek az eltérésnek mindeddig nem találtam magyarázatát, tudomásom szerint a próféta említett szövegének nem került elő esetleges korábbi verziója, arra azonban ezek a példák is elegendőek, hogy érzékeltessék, mennyire fontos a Biblia megismeréséhez és a konfúzió elkerüléséhez egy magyar nyelvű Septuaginta-fordítás, nem csupán azért, hogy az újszövetségi idézetek forrását azonosíthassuk, hanem akkor is fontos ezt tudni, amikor azok nem a Septuagintából származnak. Természetesen egy képzett teológusnak nem esik nehezére ezeknek utánanézni, bár a jelenlegi gyakorlat nem kedvez a Septuaginta iránti érdeklődésnek. Az egyszerű, idegen nyelvet nem ismerő hívek számára viszont, akik az eltérő szöveghagyományok szerepével nincsenek tisztában, az evangélisták és apostolok szavahihetőségét illetően komoly kéte-lyek merülhetnek fel, ha legalább jegyzetekben nem tisztázódik egyértelműen, hogy nem ők magyaráztak bele a szinte semleges ószövetségi helybe kitekert módon messianisztikus értelmet, hanem az az ősi kérügma része volt, amelyet már ők is úgy vettek át, mint az „Írásokat”. Ha következetesek akarunk lenni, természetesen egy alapos, kommentáros kiadás használata elkerülhetetlen.

²⁵ A jézusi szöveg az evangéliumokban az arámi Targum Chilton fordításában „their fear before me is as a commandment of men who teach” (*The Isaiah Targum*, 58. o.) szintén nem hasonlít az evangéliumokban idézett szöveghez, de ez nem jelenti azt, hogy a LXX alapjául szolgáló héber szöveg feltétlenül a TM-hez vagy a Targumhoz hasonló volt, mivel maguk a Targumok is későbbi lejegyzésűek. A qumráni Izaiás-tekercs bonyolultabb, de inkább ehhez áll közelebb (Fred Miller fordításában): „their awe of me by commandments of men is taught”. Hasonló a szír Pesittá is, Iz 29,13: „tőlem való félelmük emberi parancsolatban és tanításban merül ki.” (Perczel I. ford.) Ezt a szír Evangéliumokban azonban nem követik. Az evangéliumokban a szíreknél is több változat jelenik meg, viszonylag közel a korai görög szöveghez (pl. Vaticanus). Ez is talán arra utal, hogy Jézus szövege egy nem ismert arámi változat, ami azonban a LXX-hoz nagyon közel állt.

A magyar fordítások

A Szentírás magyar nyelvű liturgikus használatára az ortodoxián belül a magyarországi ortodox jelenlét sajátosságainak megfelelően először a gyorsan elmagyarosodó görög kereskedők részéről történt kísérlet. Steriády Tivadar tatai kereskedő adaptálta és adta ki 1802-ben Vácott Károli Újszövetség-fordítását a liturgikus felolvasások rendje szerint elrendezve: *Evangeliumok es epistolák, melyeket esztendő által olvastat A Nap-Keleti nem egyesült görög keresztény anyaszentegyház... magyar Nyelven ki-bocsájtotta Stériady Theodor tataji kalmár*. Ezt a kétkötetes kiadást, melybe a legfőbb szentek életét is belefoglalta, Steriády Sztratimirovics István karlócai ortodox metropolitának, a magyarországi autonóm ortodox egyház szerb fejének ajánlotta, de használatára nyilván elég szűk körben került sor, hiszen a szerbeknél mindmáig érzékeny pont a magyar nyelv használata, s akkor még ők sem rendelkeztek szerb nyelvű Szentírás-fordítással. A Steriády-féle kiadás utóéletét nehéz megállapítani, még liturgikus használata is kérdéses, a metropolita válasza vagy engedélye nem ismert. Érdekes módon Steriády a helyesírásban nem követi az egyik akkor ismert Károli-szöveget sem, de túlzott következetesség sem érzékelhető nála. E kiadásnak volt csekély folytatása a 19. században: Popovics János karcagi pap lefordította az evangéliumokat, nyilván szintén az istentiszteleti rendnek megfelelően, ami azonban kéziratban maradt.²⁶ Napjainkban a Szent István társulati bibliafordítást alapul véve születően van egy liturgikus *Evangelárium* és *Apostoli levelek gyűjteménye*, elsősorban görög katolikus kezdeményezésre, de ez nyilván gyakran nem felel meg a görög egyház által használt szövegnek.

Orosz Atanáz belefogott a Septuaginta fordításának sorozatába, s ennek első kötetét, a Teremtés könyvéről készült kommentáros fordítását adták ki Nyíregyházán 2000-ben.²⁷ Ez elsősorban a francia *La Bible d’Alexandrie*-t követi, de kiegészíti vonatkozó liturgikus szövegekkel, himnuszokkal. Ennek a kiadásnak mindeddig nem volt folytatása, kérdés, hogy lesz-e ilyen Orosz Atanáz püspök egyéb irányú tetemes elfoglaltságai miatt.

Ezt egészíti ki a Ménea-fordítás, amely Rohály Ferenc szláv alapján készített teljes kiadatlan fordítását vette alapul, s amely a napi istentiszteletek rendjét tartalmazza havi lebontásban.²⁸ Ezt a revideálást a görög szövegek alapján szintén a görög katolikus egyház jelenlegi két püspöke, Orosz Atanáz és Kocsis Fülöp végezte még megválasztása előtt, ami kész is lett, belefoglalva a

²⁶ BERKI 1975, 133–134.

²⁷ OROSZ 2001.

²⁸ *Ménea* I. (szept.–okt.) 2002; *Ménea* II. (nov.–dec.) 1998; *Ménea* III. (jan.–febr) 2005; *Ménea* IV. (márc.–ápr.) 2006; *Ménea* V. (máj.–jún.) 2008; *Ménea* VI. (júl.–aug.) 2010; *Nagyböjti énektár* 1998; *Pentékosztárion* 2002; valamennyi kötet kiadása Nyíregyházán történt, a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskolán.

próféciaikat, ahogy azokat a görög liturgikus rend megköveteli. A Méneákban foglalt proféciaikat elsősorban a Genézis könyvéből, Izaiás, Dániel, Ezékiel profécijából merítik, illetve a Példabeszédek könyve, Jób könyve alkotják, de Jézus, Sirák fia vagy a Salamon bölcsessége könyve, tehát olyan részek is belekerültek, amelyek a szűkebb héber kánonban s ezáltal a modern bibliák jelentős részében már nem szerepelnek.

Berki Feriz fordításai

Az ortodox egyházi fordítások terén új állomást jelent Berki Feriz tevékenysége. Ő hivatása mozgatórugójának tekintette a magyar nyelvű ortodoxia létrehozását, már minisztériumi tisztviselőként is a II. világháború idején, aminek a 20. század első felében vajdó görög alapítású egyházközségek teljes elmagyarosodása adta az alapját, s a jurisdikcionális gordiuszi csomó elvágását a magyar nyelvű szertartások bevezetésével indokolta, akarva-akaratlanul a Moszkvai Patriarchátus alá terelve ezeket az egyházközségeket 1950 és 1956 között, aminek ő lett esperes-adminisztrátora egész 2006-ban bekövetkezett haláláig. Ezek a gyakorlatilag független görög alapítású egyházközségek ugyanis 1920 után igyekeztek a budai szerb püspök spirituális fennhatósága alól kiszabadulni, és a Konstantinápolyi Patriarchátus jurisdikcióját érvényesíteni, ami azonban csak félmegoldásokat eredményezett. Eközben mind a szerbek, mind a görögök inkább az egyházak görög jellegét szerették volna erősíteni, amit az alapítólevelek is rögzítettek, miközben a tagok már nem vagy alig értettek görögül.

1969-ben adta ki Berki Feriz a *Hymnologion* I–II. kötetét (mintegy tízévi munkát követően) az egyházi szertartások éves ciklusának jelentősebb elemeivel, ami jelentős – de nem teljes – mértékben tartalmazza az egyházi felolvasások, elsősorban az esti istentiszteletek során használt ószövetségi szövegeket, „próféciaikat”. A *Hymnologion* második kötete végén (401–476. o.) tartalmazza a teljes zsoltároskönyv-fordítást húsz kathizmára osztva, ahogy azt a liturgikus felolvasások megkövetelik. A Szentírás-fordítás alapelveit nem mondja el, egyedül a forrást, a Septuagintát jelöli meg. A fordítás alapjául vett szöveg leginkább a Rahlfs-féle kiadás, de természetesen nem jelöli a különbségeket ott, ahol az eltér az ortodox egyházban használttól. A szertartási szövegek fordításában Berki Feriznek általában segítségére volt egy fordítóbizottság, amely elsősorban ortodox lelkészekből állt, de természetesen ott is meghatározó volt az ő szerepe és szava. A liturgikus szövegekhez a görög egyházi változat mellett felhasználta az egyházi szlávot. A zsoltárfordításnál viszont, melyet talán legjelentősebb vállalkozásának tekintett, nem tudunk ilyen segítségről. Általában gyorsan dolgozott, nagy munkabírással, nem töprengett el mélyen a nehezen kibogozható értelmű szövegeknél, ha-

nem a görögöt próbálta minél hübben és egyszerűbben visszaadni.²⁹ Ez a gyorsaság azonban gyakran a jelentés kárára ment, s bár nagyon büszke volt görögtudására és magyar stílusérzékére, sokszor ma is tanácstalanul állunk egy-egy szöveg előtt. Nem tudjuk, hogy kívánta-e revideálni a fordításokat, vagy később összehasonlította volna más fordításokkal, már ami az 1969-es változatot jelenti (korábban voltak apróbb javítások). Ebben a fordításban az ortodox hagyomány számára fontos, de a felolvasást esetleg félrevezető zsoltaírcímeket teljesen elhagyta, és versszámozást sem találunk.

Bevezetésként érdemes megemlíteni, hogy Berki Feriz a bibliai elnevezéseket általában a görög írásmód és bizánci kiejtés nyomán adja meg (s ez vonatkozik többek között például Mózes öt könyvének az elnevezésére is), azonban kivételt képeznek ez alól például a próféták vagy fontosabb bibliai szereplők nevei, mint Ézsaiás Izaiás helyett avagy Józsué, Nún fia, Jézus Navi helyett, noha ezeket az elnevezéseket a Vulgata is megtartotta a Septuagintára tekintettel, és a katolikus gyakorlatban is meghonosodott (már ami például Izaiás/Izajás nevét illeti).

A pozitív értelemben vett gyorsaságra és egyszerűsítésre jellegzetes megoldás a 37. (38.) zsoltaí 4. verse: „*Nincs gyógyulás testem számára a te haragodtól, nincs békesség csontjaimban vétkeim miatt.*” Itt a görögbe és a Vulgatába, illetve az ószlávba is átvett sajátos hebraizmust – ἀπὸ προσώπου τῆς ὀργῆς σου, ἀπὸ προσώπου τῶν ἁμαρτιῶν μου – egyszerűen elhagyta, amit a többi LXX-fordítás általában nem mert megtenni.³⁰

Másik példa az egyszerűsítésre, ami már vitathatóbb: Zsolt 50(51),6: νικήσης ἐν τῷ κρίνεσθαί σε: „*Hogy igaz légy igéidben és győztes ítéletedben*”, amit Pál apostol is idéz a Római levélben (3,4). Ezt a teológiailag bonyolult szöveget (pontosabban: „*amikor perbe szállnak veled*”), ami Isten megítélését foglalja magában, Berki Feriz a közvetlen grammatikai hűség hanyagolásával próbálta „szelídíteni”, az orosz szinodális fordítást követve – aminek azonban nem a LXX-fordítás volt a kiindulópontja –, s ez egyúttal a héberhez való közelítést is magában foglalta, az értelem végül mégis elhomályosult. Nem véletlen, hogy nem is találkozunk ehhez hasonló megoldással Róm 3,4 egyetlen magyar fordításánál sem.

A szertartásokra nagy hatást gyakorló, de egyértelműen félresikerült egyszerűsítéssel találkozunk még a 118. (119.) zsoltaí központi kifejezésének – τὰ δικαιώματα σου – a fordításában (5., 8., 12. stb. versekben), ami a hajnali szertartás közben gyakran visszatér; Berki Feriz fordításában *’igazságaid’*, noha értelme nyilván *’rendeléseid’*, *’előírásaid’*.

Az istentiszteletek során a himnuszok jelentős részét ószövetségi, első-

²⁹ Dr. Imrényi Tibor szegedi ortodox parókus elbeszélése alapján.

³⁰ A német: *angesichts*, új angol (NETS): *from before*. A románok is megtartják általában. A francia fordítás (P. Deseille) viszont elhagyja, a Berki-féle fordításhoz hasonlóan.

sorban zsoltárversek vezetik be elővers formájában, a Szentírás felolvasását megelőző szövegeket prokeimen(on) elnevezéssel külön is kiemelik. Emellett az eucharisztikus liturgia két részén az úgynevezett kis bemenetet kísérő ének, illetve az áldozási ének merít a zsoltárokból. Ezek a szövegek eltérő mértékben ugyan, de nagy figyelmet kapnak, így a közösség jobban magáévá teszi őket. Húsvétkor a bemeneti ének például különösen magasztos: ἐν ἐκκλησίαις εὐλογεῖτε τὸν Θεόν, Κύριον ἐκ πηγῶν Ἰσραὴλ. (Zsolt 67[68],27). Ez a Berki-féle Zsoltároskönyvben így hangzik: „Gyülekezetekben áldjátok az Istent, az Urat Izrael forrásaiból”, viszont a húsvéti szertartás során már így: „Egyházakban áldjátok az Istent, az Urat Izrael forrásaiból.” Ez a változtatás érthető a liturgia során, ami hasonlóan tükröződik a Vulgatában is, míg a többi magyar fordításban, még a görög katolikus szertartáskönyvben is használt „gyülekezet”, „ünnepi kórus” stb. kifejezés a húsvéti liturgiában súlyosan korlátozta volna a görög szöveg itt megjelenő „prófétai” értelmezését.³¹

Nagyon hasonló eset a Zsolt 21(22),23 verse a legjelentősebb messianisztikus zsoltárok egyikéből, s ezt találjuk a Zsidókhoz írt levél 2,12-ben is, amely Krisztus viszonyát írja le egyházához. A Zsidókhoz írt levél eme része érthetően a templomszentelés, a vízszentelés és egyes nagyünnepek (örömhírvitel, karácsony) apostoli olvasmányának részét képezi: „Hirdetni fogom a Te nevedet a testvéreimnek, a gyülekezet közepette dicsérlek majd téged.” (Berki F. zsoltárfordításában)

Ezt a szöveget az *ekklészia* szó használata mellett a jövő idő teszi sajátos próféciává, s így válik a Zsidókhoz írt levél egyik különleges elemévé, a kontextusból kifolyólag is a keresztény ekkléziológia egyik fontos szentírási alapjává, ahogy ez világos még a Károli-fordításban is (Zsid 2,12): „*az anyaszentegyháznak közepette dicséretet mondok néked*”, szemben Zsolt 21,23-mal: „*Hadd (...) dicsérjelek téged a gyülekezetben*”, de ami eltűnik az újabb (protestáns, Neovulgata vagy Szent István társulati) fordításokból, bár a katolikus fordítások a jövő időt még megőrizték.

Zsid 2,12: Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε

LXX: Zsolt 21,23: διηγῆσομαι τὸ ὄνομα σου...

Vulgata: Zsolt 21,23: narrabo nomen tuum fratribus meis in media ecclesia laudabo te

Zsid 2,12: nuntiabo...

Berki Feriz tehát kerülte a zsoltároknál a „profetikus olvasatot”,³² a Zsidók-

³¹ Természetesen a tudományos fordítások „gyülekezeteket” fordítanak, még a német változat kommentárjában sem utal semmi az *ekklészia* szó jelentéseire.

³² Ahogy tette ezt pl. Placide Deseille, Michel Asser vagy a nem ortodoxok közül pl. DODD 1952, 8.

hoz írott levélben azonban már „az egyháznak közepette dicséretet mondok Néked” fordítást adja, a Károli-féle fordítást követve.³³

A többi szöveg esetében gyakori például az igeidők sajátos használata, a görög jövő idő bizonyos esetekben következetesen jelennel (sőt múlttal!) való visszaadása, ezt néha indokolja valamiképp a kontextus és a héber szöveg, néha nem. Ilyen például a 17. (18.) zsoltár végig:

1. „Szeretlek, Uram, én erősségem, (...) és Őbenne reménykedem.”

Ἀγαπήσω σε, Κύριε, ἡ ἰσχύς μου, ἰλλ. ἐλπῶ ἐπ’ αὐτόν

44–45. „Nép, amelyet nem ismertem, szolgál majd nékem, első fülhallomásra engedelmeskedik nékem.”

λαός, ὃν οὐκ ἔγνων, ἐδοῦλεύσέ μοι, εἰς ἀκοὴν ὥτιος ὑπήκουσέ μου

Ez utóbbi esetben például mind a görög, mind a héberből készített fordítások múlt időt alkalmaznak.

További jellegzetes megoldások Berki Feriznél a Zsoltároskönyv egyes nehezen feloldható helyeire:

Zsolt 3,11(12): μάταια ἐλάλησεν ἕκαστος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ, καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησε κακά.

„Hívságokat szól mindenki a felebarátjához, hamis ajkak más-más szívvel szólnak.”

Ezt a szakaszt Filaret metropolita is idézi példaként arra, ahol Aranyszájú Szent János (PG 55,145) a héberhez fordul „a szívben” megkettőzésének értelmezése miatt. A magyar fordítás érdekes ugyan, de kevésbé érthető.³⁴

Zsolt 11(12),7: τὰ λόγια Κυρίου λόγια ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῇ κεκαθαρισμένον ἑπταπλασίως. „Az Úr beszédei tiszta beszédek, a földre jutva olyanok, mint a tűzben hétszer megpróbált ezüst.”

Aranyszájú Szent János, akit a görög írásmagyarázatban bevett Trembelas is követ, Károlihoz hasonlóan itt agyagtégelyben megtisztított ezüstről beszél (PG 55, 147).³⁵

Zsolt 15(16),4: ἐπληθύνθησαν αἱ ἀσθένειαι αὐτῶν, μετὰ ταῦτα ἐράχυσαν

³³ Kis vízszentelés. In: *Euchologion*, 402.

³⁴ A német két változatot is hoz: (ihre) Lippen sind betrügerisch, im Herzen und im Herzen reden sie (aminek szintén kevés értelme), a jegyzetben viszont ortodox olvasatként: (ihre) Lippen sind betrügerisch im Herzen und im Herzen redete er (d.h. der Frevler) Schlechtes. A Boersma-féle angol ez utóbbinak megfelelő alakot hoz.

³⁵ NETS: „tested for soil”, Giguet: „dégagé de la terre” = ‘salaktalan’, hasonlóan a román Europa Noua-fordításhoz, míg pl. Deseille: „épruvé dans un creuset de terre”, illetve az Anania-féle román fordítás (magyarázattal) az Aranyszájú Szent János által javasolt megoldást követi.

„Magsokasodtak betegségek azoknak, akik mással siettek összeállni.”

Itt a LXX-val és a Vulgatával szemben, ahol ez még a szentekre vonatkozik, pejoratív értelem jelenik meg, közelebb a héberhez,³⁶ és ez az értelmezési kísérllet a második tagmondatban – tudomásom szerint – sehol elő nem forduló, a görögből nehezen levezethető változatot eredményezett.

Természetesen nem célja e tanulmánynak a Berki Feriz-féle zoltárfordítás sajátosságait, hibáit egytől egyig bemutatni, inkább csak bevezetesként szolgált ehhez, és ezen keresztül arra próbálta felhívni a figyelmet, hogy olyan esetben, ahol – mint az ortodox egyház számára – az ősi egyházzal és annak Szentíráásával való folyamatosság alapvető kritérium, s ez még a bevett filológiai alapelvek fölött is érvényesül, milyen gonddal kell eljárni egy-egy fordítás elkészítésénél, ami azután – megint csak hűen az egyház eredeti kontextusához – a liturgián, az istentiszteleti szövegeken keresztül válhat az egyház, a hívek közös kincsévé.

Berki Feriz liturgikus fordításai ortodox egyházi használatra készültek. Ha tekintetbe vesszük, hogy a legutóbbi népszámlálás mintegy 13 000 ortodoxot tart számon, akik jelentős részben nemzetiségekből állnak, és nem feltétlenül templomba járó, illetve a Szentírást rendszeresen olvasó népek, így ha a Szentírást a kezükbe vesszük, feltehetőleg nem Berki Feriz *Hymnologion*ját nyitják ki, akkor e fordítás hatását eléggé csekélynek tarthatjuk. Ezt súlyosbítja Berki Feriz egyházpolitikai szerepe is, ami miatt őt számos egyházban többé-kevésbé *persona non gratának* tekintik (például a szerbeknél vagy a románoknál, emellett a görögök is igencsak fanyalogva fogadják, görögtudásának elismerése mellett). A románok ezen felül saját kétnyelvű szertartáskönyvet használnak, aradi kiadásút, de ebből a magyar csak az értésre szolgál, azaz nem vagy alig használják a szertartások során.

A Zsoltároskönyv újrafordításának is megszületett az igénye, így Baán István görög katolikus lelkész egy tudományos használatra, az egyházatyák szövegeinek fordításához felhasználandó új fordításhoz bizottságot kezdett szervezni 2006-ban, alapul az Orosz Atanáz által a Neovulgata átdolgozásával keletkezett zoltárfordításokat ajánlva.³⁷ Ez és egyéb vállalkozások azonban mindeddig nem hoztak kézzelfogható gyümölcsöt. Az ortodoxia és az egyházatyák iránti érdeklődés búvópatakszerűen nagyobb rétegeket is elér, akik között talán a Septuaginta iránti érdeklődés is erőteljesebb, ők néha kézbe vehetik a Berki-féle fordítást is, de idézéséig nem nagyon jutnak el. Jellemző módon az orosz irodalom (és filmek) fordításainál, amelyek bőven tartalmaznak zoltáridézeteket, elenyésző a Berki-féle változat használata, elég csak a

³⁶ Ebben is úgy tűnik, hogy Berki Feriz az orosz szinodális fordítást követte. Az Anania-féle román fordítás is a héber alapján kiegészítve a bálványimádókra vonatkoztatja ezt.

³⁷ Végül a bizottság munkája nélkül készült el ez a változat, és várja az imprimaturt és a kiadást.

Sziget című film magyar fordítására utalni, ahol a Károli-verzió jelenik meg. Az interneten tudomásom szerint a www.szimandron.hu népszerű ortodox weblapon érhető el ennek a zsoltárfordításnak mintegy tizede, ami eléggé csekély arány.

Az Újszövetség újabb, ortodox fordításának igénye

Bár az Újszövetség fordításában ilyen alapvető eltérések nem jelentkeznek és nem is jelentkezhetnek, hiszen a meglévő fordítások alapjául szolgáló görög szöveg jelentős mértékben megegyezik az ortodox egyház által használttal, mégis egy új ortodox fordítás (vagy legalábbis alapos átnézés) létjogosultságára és szükségességére többek között Perczel István is rámutatott, miszerint eltérő szövegértelmezés már Szent Ágoston óta kulcsszövegeket változtatott meg, ilyen például a 2Kor 3,18:

ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένοι προσώπῳ τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ κυρίου πνεύματος.

Perczel I. fordításában: „Mi viszont mindannyian elfátyolozatlan arccal tükrözzük vissza az Úr dicsőségét, s ugyanarra a képmásra változunk át dicsőségtől dicsőségre, mintegy az Úr Lélektől.”³⁸

Ezt a színeváltozás tapasztalatát leíró és az ortodox misztika számára is alapvető szöveget másképp adják vissza a magyar fordítások:

Károli: „*Mi pedig az Úrnak dicsőségét mindnyájan fedetlen arccal szemlélvén, ugyanazon ábrázatra elváltozunk, dicsőségről dicsőségre, úgy mint az Úrnak Lelkétől.*”

Protestáns új fordítás: „*Mi pedig, miközben fedetlen arccal, mint egy tükörben szemléljük az Úr dicsőségét mindnyájan, ugyanarra a képre formálódunk át az Úr Lelke által dicsőségről dicsőségre.*”

Neovulgata: „*Mi pedig mindnyájan, miközben fedetlen arccal szemléljük az Úr dicsőségét, ugyanarra a képmásra változunk át dicsőségről dicsőségre az Úr lelke által.*”

Szent István Társulat: „*Mi pedig mindnyájan, akik fedetlen arccal tükrözzük vissza az Úr dicsőségét, a dicsőségben fokról fokra hozzá hasonlóvá változunk át az Úr lelke által.*”

Perczel I. magyarázata szerint Mózes elfátyolozta arcát, miután együtt volt az Istennel a Sínai-hegyen, mert el kellett rejtienie a ragyogást gyöngye tekin-

³⁸ SIMEON 2000, 28.

tetük elől. De amikor az Úr felé fordult (a hegyen), levette a fátylat. Pál és az egyház hívei viszont mindannyian elfátyolozatlan arccal tükrözik vissza az Úr dicsőségét (mert folytonosan látják az Urat, mint a tanítványok a Tábor-hegyen). Visszatükrözzük (κατοπτρίζομενοι), amit a régi latin fordítás így fordított: *speculantes*, a *speculum*, 'tükör' szóból, de amit Szent Ágoston így értett: 'szemléljük' a *speculare* (θεωρῶ) igéből. A Szent István Társulat fordítása az egyetlen, amely itt a görögöt fordítja. Ugyanarra a képmásra változunk át, vagyis Krisztus képmására úgy, ahogyan ő átváltozott a Tábor-hegyen. Itt már nem követhető a Szent István Társulat fordítása, amely ezt mondja: „hozzá [vagyis az Úrhoz] hasonlóvá változunk át”, de itt konkrétan dologról van szó Perczel szerint: ugyanarra a képmásra, vagyis a tiszta emberség istenképmására, amely olyan volt a Tábor hegyén, amilyennek eredetileg teremtetett, és ez az emberség volt áthatva az Isten dicsőségétől. Dicsőségtől dicsőségre: a megtisztult emberség dicsőségétől az isteni természet dicsőségére. Ezt nem fejezi ki az a racionalista fordítás, hogy „fokról fokra a dicsőségben”.³⁹

Kérdés továbbá, hogy egy ilyen új fordítás, ha nem egyházi perikópáskönyvként készül el, tartalmazhatja-e, és ha igen, milyen mértékben a bibliakritika és a patrisztika vonatkozó legújabb eredményeit (természetesen elsősorban a jegyzetekben), így például a korai értelmezéseket, különösen a messiási szövegváltozatokkal kapcsolatban, illetve azon feltevések kifejtését, amelyek szerint az evangéliumok korai fordításai, elsősorban az ószír, esetleg egy görög előtti (arámi) állapotot tükröznek. Ez és még sok más, a szövegek tartalmát érintő értelmezés azonban félő, hogy szétfeszítené egy ilyen kiadás kereteit.

Összegzés

Összegezve elmondható, hogy az eddigi fordításoknak, elsősorban Berki Ferizének megvan az az előnye ortodox szempontból, hogy viszonylagos pontosságuk és általában véve elfogadható magyarságuk mellett a szertartások fordításánál is érvényesíteni tudta őket, azonban ez a munka természetesen alapos revideálásra szorul, aminek a szempontrendszere még kidolgozandó, tekintettel az ismert Septuaginta-fordításokon belül megnyilvánuló sokféle megoldásra. Ez a fordítói tevékenység és egyeztetés ugyanakkor végül Berki Feriz esetében sem terjedt ki az Újszövetség szövegeire, ami a liturgikus felolvasások során mindmáig zavart kelt. Az elmondottak alapján talán eljött az ideje, hogy a Septuaginta alapján is elkészüljön egy teljes Ószövetség-fordítás

³⁹ Az ortodox exegetikai hagyomány szerint inkább a Lélek isteni dicsőségéből az emberi dicsőségre való átmenetre utal itt, amit Mózes is átélt, s ami a keresztyéneknek a szent keresztségben adatik meg, amit néhány napig visszatükröznek, később elhomályosul a vétkek, a földi gondok miatt, s ehelyett mást nyernek el. Az itt feltüntetett fordítás azonban ebben az esetben is helyénvalóbb.

magyarul, felülvizsgálva a korábbiakat. Talán érdemes lenne ugyanakkor elkészíteni egy liturgikus szempontok alapján elrendezett, de a modern filológia eredményeit figyelembe vevő, mégis az egyházi hagyomány, kommentárok értelmezése nyomán elvégzett újabb Újszövetség-fordítást, ebben az esetben nyilván a bizánci szövegváltozat alapján. Egy ilyen Septuaginta alapú fordítási munkát rendkívüli módon megkönnyítenének a korábban idézett, különböző európai nyelveken elkészített kommentáros fordítások, amelyek korábban, így Berki Feriz számára még nem léteztek. Amennyiben teljes bibliafordításra kerülne sor, ideális esetben egy ilyen kiadás képes lenne a két szövetséget, a Szentírás két részét jelentős mértékben összhangba hozni (okulva természetesen a hasonló kiadások hibáiból is), s ahol nem, ott a kommentároknak kell megvilágítaniuk az eltéréseket. Ez utóbbi fordítás célközönségét a magyar ortodox hívek kicsiny, illetve a magyarországi görög katolicizmus számban jelentősebb közegén túl már képezhetné a bibliaolvasók szélesebb rétege is. A vállalkozás anyagi fedezetét azonban feltehetőleg inkább külső forrás tudná biztosítani, ami nyilván tudományos irányba vinne el egy ilyen bibliafordítást, s egyúttal az alapul veendő szöveget is. Ezen a téren a Septuaginta Deutsch vállalkozása követhető példa lenne, amennyiben azonban liturgikus használatra is készül, akkor az alapszövegnek nem a Rahlfs-féle változatnak, hanem az ortodox Bibliák szövegének kell lennie.

Ami bonyolítja egy ilyen új változat befogadását, elterjedését, az nem annyira a meglévő fordítások begyökerezettség az ortodoxoknál (miként a görög katolikusoknál), mint inkább az, hogy az említettek alapján a Szentírás szövegei, különösen a Zsoltárok és az ószövetségi Ódák olyan mértékben meghatározzák az egész liturgikus rendet, hogy egy új fordítás szükségszerűen az egész szertartás újralfordításához vezet. Ez egyelőre beláthatatlan vállalkozás, s erre – tudomásom szerint – más országokban sem került sor. Addig viszont a meglévő fordítások, elsősorban Berki Feriz szövegei maradnak az irányadók.

Hivatkozott művek

BERKI Feriz (szerk.): *Az orthodox kereszténység*. Budapest, 1975.

BRENTON, L. C. L.: *The Septuagint Version of the Old Testament, According to the Vatican Text*. Translated into English. S. Bagster and Sons, London, 1844.

DODD, C. H.: *According to the Scriptures. The Substructure of New Testament Theology*. Nisbet, London, 1952.

Euchologion. 2. kiad. Szerk. Berki Feriz. Budapest, 1997. (Magyar Orthodox Adminisztratúra.)

La Bible d'Alexandrie. 17. köt. *Les Proverbes*. Bev., jegyz. David-Marc, d'Hamonville. Cerf, Paris, 2000.

Les psaumes, prières de l'Église. Le psautier des Septante. Ford., szerk. R. P. Placide Deseille. Tinos, Athènes, 1999.

- OROSZ Atanáz (szerk.): *A görög atyák bibliája korabeli elemzésekkel*. 1. köt. *A Teremtés könyve*. Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza, 2001.
- Orthodox Study Bible*. Elk Grove, California, 2008
- SIMEON, Új Teológus Szent: *Huszonöt fejezet az istentiszteletről és a teológiáról*. Ford., kommentárok, utószó: Perczel István. Kairosz, Budapest, 2000.
- The Isaiah Targum*. Ford., bev., jegyz. Chilton, Bruce D. Glazier, Delaware, 1987.
- THOMSON, Charles: *The Holy Bible. Containing the Old and New Covenant, Commonly Called the Old and New Testament*. Translated from the Greek. Jane Aitken, Philadelphia, 1808.
- VANYÓ László: *Az egyházatyák Bibliája és az ókeresztény exegézis módszere és története*. Jel Kiadó, Budapest, 2002.

4. Mai protestáns bibliafordítások

A Magyar Bibliatanács 1975-ben megjelent új bibliafordítása

Nem tudom, mennyire közismert tény, de ha nem az, megérdemli, hogy azzá váljon: amikor a Magyar Bibliatanács megalakult 1949-ben, rögtön választás előtt állt: sokan úgy vélték, hogy az 1908-as Károli-revízió immár újabb revideálásra szorul, s ezért ezt a munkát kell elvégezni. Egy másik nézet szerint azonban ez nem volt elegendő, tekintettel a 20. század első felének megnövekedett exegetikai eredményeire, de ezen túl pedig főként a bibliafordítás elméleti kérdéseiben beállt változásokra. Új fordításra, s nem csupán revízióra van szükség! S ha nem emlékeznének némelyek: az előző véleményen volt a Bibliatanács akkori elnöke, Ravasz László, az utóbbi véleményt pedig markánsan képviselte Pákozdy László Márton. Mai közéleti klímánk talán elképzelhetetlennek tartaná, de a döntésben Ravasz László is elfogadta a „szakemberek” véleményét; így alakult, hogy az 1908-as revízió még hosszú ideig változatlanul forgalomban maradt, az új fordítás munkálatai pedig elkezdődhettek.

A fentiekből kiderül, hogy Pákozdy László Márton nem csak *spiritus rector*, de a bibliafordítás motorja is volt hosszú ideig, s tulajdonképpen mindenki számára trauma volt, amikor az ötvenes évek második felében kiszállt a munkából. Ennek okáról ritkán beszélünk; számomra nem volt más forrás, mint az ő elbeszélése, amit viszont érdemesnek tartanék adatolni annak a részéről, aki hozzáfér a dokumentumokhoz. Pákozdy professzor nehezményezte, hogy a bibliafordítás munkálataihoz nem kapja meg azokat a forrásokat, amelyeket pedig ökumenikus szervek biztosítottak volna a bibliafordítók számára. Mivel ilyen inkorrekt adminisztrációval nem tudott egyetérteni, ezért inkább elhagyta a bibliafordító bizottságot. Annyi bizonyos, hogy a bibliafordítók ténylegesen semmit nem kaptak munkájukért (amit – emlékezetem szerint – még az átlag egyházi ember sem tudott elképzelni akkor); csupán a bizottsági ülések napjára kaptak „napidíjat” (emlékezetem szerint ez a hatvanas években 31 Ft volt naponta). Ez tehát Pákozdy professzor igazát látszik bizonyítani – de talán nem is ez most a lényeg. Inkább az, hogy milyen sajnálatos, ha éppen a kezdeményező volt kénytelen távozni a bibliafordítás munkálataiból, s ma már csak egy-két próbafüzet kapcsán tudjuk elképzelni, hogy milyen lett volna az új bibliafordítás,

ha továbbra is Pákozdy professzor vezetésével zajlott volna a munka. Ugyan nem tudhatjuk, hogy időközben változtatott volna-e a véleményén (beszélgetéseink alapján: nem), de ő igen erősen Martin Buber hatása alatt állt, s nagyon hangsúlyozta a fontos teológiai fogalmak korrekt visszaadását, illetőleg azoknak konkordantivitással való képviseltetését – hallatlanul érdekes és értékes fordítás lett volna ez, miként Martin Buber *Verdeutschungja* is az volt. Tény azonban, hogy a hatvanas évekre a bibliafordítás elmélete is továbbfejlődött.

Minden negatív hangvétel ellenére azt meg kell hagynunk, hogy a bibliafordítás folyamata a nemzetközi erőfeszítésekkel párhuzamosan, azokkal együttműködve ment végbe. Aki emlékszik még a hatvanas és hetvenes évekre, az tudja, milyen hatalmas szó volt ez akkor! A bibliafordítók számára a legfontosabb az volt, hogy a kor exegetikai eredményeit kellőképpen képviseljék fordításukban – ez sokkalta fontosabb volt még annál a gondolatnál is, hogy „új” fordítást adjanak: mind az 1908-as revízió, mind a korábbi revíziók, főként pedig az eredeti Vizsolyi Biblia ott volt a fordítók asztalán. Emlékezetem szerint Tóth Kálmán professzor az összes holland kommentárt nézte át, Pálffy Miklós az összes németet, apám, Karasszon Dezső pedig az összes angolt (Muntag Andor bekapcsolódásával apám vette át a német nyelvű, Muntag Andor pedig az angol nyelvű kommentárokat). Természetesen már az is óriási előrelépés volt, hogy egy kritikai kiadású héber Biblia állt rendelkezésre, csakúgy, mint az ókori fordítások szintén kritikai kiadása. Megjegyzem itt, hogy elég hosszú fejtörésekre adott okot a LXX (amelynek szövege elég gyakran eltér a TM-től); végül is azonban korrekt döntés született e tekintetben is: ahol bizonyosnak mondható, hogy a LXX *Vorlagéja* azonos a maszoréta szöveggel, ott akár interpretációs vonatkozásban, akár pedig egy esetleges szövegromlás rekonstrukciójában szerepe lehet – ez azért fontos, mert ez egyszersmind a hagyományos református álláspont is a LXX vonatkozásában.

Ha jól látom, az exegetikai értéket nem vonja kétségbe senki a Bibliatanács új fordítása kapcsán. Vitás kérdés inkább az volt, hogy a bibliafordító elveket hogyan lehet és szabad alkalmazni egy liturgikus célra is szánt bibliafordítás kapcsán. A bibliafordító bizottságok teljesen magukévá tették (és konzultációkon külföldi kollégáikkal be is gyakorolhatták) a dinamikus ekvivalencia elvét, ami hangsúlyozottan nem szavakat, hanem kifejezéseket, illetve azok értelmét adja vissza a fordításban. Egy példával szemléltetem: Ám 7,12: „*Menj el, próféta! Fuss el a Júda földére; ott egyed kenyered és ottan prófétálj!*” (1908); „*Te látnok! Menj el innen, menekülj Júdába, ott keresd meg kenyeredet, és ott prófétálj!*” (1975) Nem vitás, hogy egyrészt pontosabb az 1975-ös fordítás, másrészt szebb és érthetőbb, különösen a héber *’ákal lehem* visszaadásában. Azt viszont világosan látták a fordítók, hogy a nagy európai nyelvek esetében egyszerre több fordítás elkészítésére is lehetőség van. A liturgiai használat mellett elképzelhető egy kifejezetten tudományos fordítás (például a Bible de Jérusalem) vagy egy magas szintű irodalmi nyelven elkészített fordítás, aminek

viszont liturgiai használata problematikus (The New English Bible), hogy a köznapi fordításokról ne is beszéljünk (Good News for Modern Man, Die Gute Nachricht, La Bible en Français courant). Mindez egyáltalán nem változtat azon, hogy a hagyományos fordítások revíziója is tovább folytatódhat.

Ezzel szemben magyar nyelven ez a sokrétűség akkor elképzelhetetlen volt. Szükségszerűen egyeztetni kellett a különböző szempontokat, amelyek közül változatlanul elsődleges volt, hogy az 1975-ös fordításnak liturgiai használatra alkalmasnak kellett maradnia. Ezt úgy kívánták biztosítani a fordítók, hogy nyomatékosan nem írott, hanem elhangzott szöveget tartottak szem előtt (tréfásan többször mondták egymás között: kottát kellene írni a fordítás-hoz...). Hogy a tudományos érték, az exegetikai eredmények milyen fontosak voltak, azt már említettük. A szép irodalmi nyelv használata ugyancsak elsődleges fontosságú volt; itt hálásan emlékezhetünk arra, hogy Tóth Kálmán professzor – több pozitív tulajdonsága mellett – egészen kimagasló magyar nyelvtörténész is volt, s így a Magyar Tudományos Akadémia szakértője (B. Lőrinczi Éva) előtt is kellőképpen tudta képviselni a fordítás álláspontját. Az új fordítás végül nem az utca nyelvén készült, mégis szempont volt az is, hogy – bár ókori szövegről van szó – ne a megfogalmazás maga szolgáljon az egyházi nyelvben kevésbé jártasak számára megbotránkozásul. Elég, ha maga a tartalom meghökkentő az olvasó számára!

Mindezen szempontok figyelembevétele természetesen meglehetősen bonyolult fordítói eljárást eredményezett. Voltaképpen ez az egyetlen mondanivalóm: a végeredményt mindig igen sokrétű latolgatás előzte meg – talán ez nem mindig világos a fordítás felhasználói számára. Legalábbis az volt a benyomásom 1990-ben, az első revízió munkálatai során, hogy a hozzászólók általában egy-egy dolgot észrevettek, s ezt szóvá is tették. Ez bármennyire is dicséretes volt részükről, messze nem volt a fordítók munkájához mérhető. Az 1990-es revízió végeredményben nem is hozott többletet az 1975-ös fordításhoz képest: a változások olyan természetűek voltak, hogy azokat már korábban elvetették a fordítók. Ugyanakkor mégis hallatlanul fontos volt az 1990-es revízió: az olvasókat is bekapcsolta a bibliafordításba, s az új fordítás terjesztésében elévülhetetlen érdemei vannak: mára hallgatóimnak több mint fele már az új fordítást használja elsődlegesen.

Hogy az összetett feladatot hogyan sikerült elvégezni, arról leginkább az olvasók vallhatnak. Csupán néhány példára szorítkozzunk: a kútdal fordítása az általam ismert összes fordításnál jobban sikerült az 1975-ös új fordításban, 4Móz 21,17–18: *„Buzogj föl, kút, zengjétek dalát! Kút, fejedelmek ásták, nép vezérei vájták, kormánypálcájukkal, vezérbotjaikkal, puszta ajándékát.”* Természetesen a kritikai héber Biblia használata segítette itt a fordítókat, hogy a mondatot jobban elhatárolják, mint az 1908-as Károli-revízió. Ha azonban vitás kérdéseket említünk, akkor hadd idézem fel egyik beszélgetésemet Tóth Kálmán professzorral. Én nem helyesletem – s most sem helyeslem – a Biblia

első mondatának a fordítását. Azt nem kértem, hogy az általam helyes verzió kerüljön bele a szövegbe, tudniillik hogy függő mellékmondatként fordítsuk az első szavakat: „Amikor kezdetben Isten megteremtette...” Azt viszont már igen, hogy a „mennyet és a földet” helyett „ eget és a földet” legyen a szöveg – végső soron a mennynek a pokol az ellentéte, a földnek pedig az ég. Tóth Kálmán ezzel részben egyetértett, de a dogmatörténeti utóhatást szerinte nem lehetett kihagyni egy egyházi bibliafordításból. Végül még egy határeset: kétségtávol sokat nem tudunk még a Biblia egyes mondatainak értelmezésében. Mit kell tennünk akkor, ha egy ilyen passzushoz érkezünk el? Ilyen szakasz a 2Sám 5,8 – senki nem érti, hogyan foglalta el Dávid Jeruzsálemet. A héber szöveg (*wʿjiggaʿ baccinnór*) azért nehéz, mert a *cinnór* szó jelentését nem ismerjük, a *ngʿ* pedig kétértelmű. Általában két típusú fordítást tartanak lehetségesnek: az egyik szerint arra történik utalás, hogy a csatornában Jóáb felmászott, s a szöveg a többi katonát hasonló tettere buzdítja. A másik típus azt feltételezi, hogy a csatornában valamit el kellett pusztítani. Az új fordítás itt: „*Mindenki, aki öli a jebúsziaikat, nyomuljon a csatornához!*” Ennek a fordításnak éppenséggel az a lényege, hogy nem dönt; miként hiába olvassuk el ezt a szakaszt, nem tudjuk megmondani, hogyan foglalta el Jeruzsálemet Dávid, úgy ez a fordítás sem árulja el. Ha időközben valamilyen adat napvilágra kerülne, s a most eldönthetetlen kérdés egykor eldöntött lenne, akkor sem kell radikális beavatkozást kieszközölni – mint ahogy időközben eldőlt a kérdés: szó sem lehetett arról, hogy Jóáb felmásson a csatornában, hiszen a kérdéses Warrenakna későbbi... Hagyjuk mi is nyitva a kérdést, hogy kinek tetszik egy ilyen megoldás, s kinek nem! A szöveg képviselhető, sőt: szószéken felolvasható, jóllehet egy tudományos fordítás itt kipontozná e két szó fordításának helyét.

Úgy gondolom, nem lenne teljes a kép, ha a Magyar Bibliatanács működését nem említeném meg, hiszen olyan szolgálatról van szó, amiért joggal adhattunk, adhatunk hálát az elmúlt évtizedekben. Nyilván egyike volt azon intézményeknek, amelyek kiválóan ellátták feladatukat a legnehezebb helyzetben is, és az új fordítás kiadásában is hatalmas és értékes munkát végzett. Szerintem jó döntések sorát hozta meg: szakított azzal a gyakorlattal, hogy a Biblia eredeti szövegében nem szereplő szavakat kurziválja (mint az 1908-as revízió), hiszen ez inkább félrevezető volt. A kövér betűs szedés (az aranymondások kiemelése) szintén igen kérdéses módszer volt, így elmaradt. A perikópák elhatárolásában természetesen a kritikai kiadások segítettek, de a perikópák feliratának meghatározása, az utalójegyzetek összeállítása, valamint a minimális jegyzetanyag hozzáfűzése a szöveghez példaértékű lehet. A magam részéről sajnálom, hogy a kéthasábos szedéshez az 1990-es revízió ragaszkodott, de talán így a könyvformátumot jobban lehet tartani, s a költői részek szedéstechnikai feladata, tehát a versforma szedése továbbra is lehetséges maradt. Összességében úgy gondolom, hogy negyven évvel ezelőtt Magyarországon kevés hasonlóan sikeres vállalkozás volt!

Az 1975-ben megjelent új fordítású protestáns Biblia 1990-es revíziója

A fordítás (revízió) rövid története

Az 1990-ben – a Vizsolyi Biblia megjelenésének 400. évfordulóján – megjelent, revideált új fordítású Biblia története¹ 1979. november 15-én kezdődött, amikor a Magyar Bibliatanács felhívást tett közzé, amelyben várta a hozzászólásokat az 1975-ös új fordítású Biblia szövegéhez. Ezeket a következőképpen osztályozták: 1. fordítási hibák; 2. félreérthető vagy félremagyarázható (?) szóhasználat; 3. inkonzisztencia (teológiaiilag, lexikailag vagy stilisztikailag összefüggő szövegrészek indokolatlanul eltérő fordítása); 4. stilisztikai problémák, nehézkes fogalmazás, „nem szép” (?) nyelvezet; 5. idegen nyelvi hatás, magyartalanság; 5. a liturgiai alkalmazhatósággal kapcsolatos nehézségek; 6. nyomdatechnikai hiányosságokra, jegyzetanyagra vonatkozó észrevételek; 7. sajtóhibák.

A több mint 1300 észrevétel rendszerezése és feldolgozása 1981. március 1-jén vette kezdetét.² A rendszerező munka terhét Németh Pál hordozta, aki előkészítette az anyagokat a szöveggondozó bizottság üléseire. A bizottság ülésein három alkalommal is jelen volt Jan de Waard professzor, a Bibliatársulatok Világszövetségének fordítói konzultánsa, az Amszterdami Szabadegyetem akkori bibliafordítás tanszékének vezetője. A munkában és a javaslatok, észrevételek értékelésében éveken át részt vettek a Magyar Református Egyház Doktorok Kollégiumának ó- és újszövetségi szekciói is, kibővítve a munka szakmai hátterét.

Az észrevételek és visszajelzések gyűjtésének időszakát lezárva a szöveggondozó bizottság 1987. június 9-i ülésén fogadta el a revízió munkarendjét és a revíziós bizottságok alapszabályát, amelynek egyik lényegi eleme (3. §) volt az a Tóth Kálmán által „dialektikusnak” nevezett elv, hogy a szövegkorrekció a beérkezett hozzászólásokat maximálisan figyelembe véve, de minimális változtatással folyjék. A különösen hangzó megfogalmazás arról árulkodik, hogy a revízió munkatársai tekintettel voltak arra, hogy minden beérkezett észrevételt komolyan kell venni és értékelni. Ugyanakkor a bibliarevízió mindig „konzervatív” tevékenység, amelyben a minimális változtatás elve biztosítja,

¹ Összefoglalja TARR 2009.

² Vö. TARR 1995.

hogy a munka revízió maradjon, és ne váljék újabb fordítássá. Egy revízió elfogadottságában ugyanis meghatározó, hogy az olvasóközönség „felismeri-e” még az eredeti, revideált fordítást. Az őszövetségi bizottság elnöke Tóth Kálmán volt, akinek személye a folyamatosságot is biztosította az 1975-ös fordítás munkacsoportjával (ez sokszor nagyon hasznos, hiszen ellenkező esetben az új revízió munkatársai hajlamosak nem érteni vagy félreérteni a szöveggel kapcsolatos addigi döntéseket, illetve gyakran megpróbálják „feltalálni a meleg vizet”). Őszövetségi bizottsági tagok voltak Karasszon Dezső, Muntag Andor és Hetényi Attila. Az újszövetségi bizottság elnöke Cserhádi Sándor, bizottsági tagjai Lenkeyné Semsey Klára, Bolyki János és Páth Géza voltak. A szuperrevíziós bizottság elnöki tisztét Kocsis Elemér püspök töltötte be, de tagjai voltak még Tóth Kálmán és Cserhádi Sándor professzorok is.³

Tóth Kálmán így emlékszik a revíziót megelőző helyzetre és a revíziós munkára:⁴

„Nyugodtan kijelenthetjük, hogy az új fordítás revíziója mindvégig a nyilvánosság előtt készült. Amikor egy-egy bibliai könyv fordítása elkészült, azt a Bibliatanács nyomtatásban, úgynevezett próbafüzetekben adta közre. Egyházi folyóiratainkban számos írás jelent meg róluk, ismertető és sok ponton korrigáló szándékkal. Sokan küldték el levélben is véleményüket. Amikor pedig maga az új fordítás is megjelent 1975-ben, a Bibliatanács az egyházi lapokban felhívást tett közzé, felkérve az olvasókat, hogy küldjék be észrevételeiket, jobbító javaslatukat. Ezeknek az összegyűjtése, feldolgozása után sor kerülhetett az új fordítás átdolgozására és javított kiadására. A felhívás elsősorban tartalmi és stiláris szempontú javaslatokat kért, melyek a fordítási hibákra, félreérthető szóhasználatra, nehézkes vagy idegenszerű fogalmazásra vonatkoznak. Mintegy 1300 hozzászólás, 2087 bibliai helyre vonatkozó javaslat érkezett be az évek folyamán. Feldolgozásukhoz 1987 végén fogott hozzá egy-egy, külön az Őszövetséggel és külön az Újszövetséggel foglalkozó – református, evangélikus és baptista teológiai tanárokból álló – bizottság. Másfél évig tartó munkával megvizsgáltak minden észrevételt és javaslatot, és ahol indokolt volt, azok figyelembevételével átdolgozták az egész Biblia szövegét. Végül is mintegy 5300 helyen javították, alakították át a szöveget, kisebb részben (1500 helyen) az Őszövetséget, nagyobb mértékben (3800 helyen) az Újszövetséget. A változtatási javaslatokat osztályozva, ezeket három csoportba sorolhatjuk: a) visszatérés a revideált Károli-szöveghez, b) stiláris változtatások, c) tartalmi javítások. Mindegyik kategóriában volt nagyon sok megfontolandó és érvényesítendő javaslat. Különösen stiláris szempontból voltak igen hasznosak az észrevételek, sokszor ugyanis egy-egy szórendcsere vagy jobb szinonim szó használata tette jobbá, simábbá a fordítást. Ilyen stiláris változtatások voltak például a »szavak

³ Forrás: *Biblia – magyarázó jegyzetekkel*, 6.

⁴ TÓTH 1994. Válogatott idézetek, amelyek Tóth Kálmán jóváhagyásával hangzottak el az új fordítású Biblia megjelenésének 30. évfordulóján, 2005. november 7-én rendezett szimpóziumon, az MBTA székházában.

embere» helyett az »ékesen szóló« (Ex 4,10), a »Tiéd, Uram, az igazság« helyett a »Neked, Uram, igazad van« (Dán 9,7). A tartalmi változtatásokra példa a »te jó megfigyelő vagy. Térj vissza a városba« helyett a »nézd csak! Térj vissza a városba« (2Sám 15,27), az »így jutott el a király és a vele lévő hadinép Ajéfimba« helyett az »így jutott el a király és a vele lévő hadinép fáradtan a Jordánon túlra« (2Sám 16,14). Ezek csak kis példák a nagyméretű átdolgozó munka eredményeiből, de jól jellemzik azt, hogy a bibliatudomány és vele a bibliai szöveg megértése is fejlődik, ugyanakkor nyelvünk is változik, és ezt a változást tudomásul kell vennünk, különösen szem előtt tartva a vitatható szövegrészek problémáját.”

A revíziós munka kiadói fázisának egyik kardinális döntése volt a visszatérés az 1975-ös Bibliát jellemző egyhasábos tördelésről a Károli-Biblia és a bibliakiadás hagyományát jobban kifejező és az olvashatóságot megkönnyítő kéthasábos tördelésre. Tarr Kálmán, a szöveggondozói és kiadói munkálatokat is koordináló bibliatársulati főtítkárr így emlékszik erre a döntésre:

„Az új fordítású Biblia használatának 15 éves tapasztalata teljességgel egyértelművé tette, hogy az egyhasábos tördelés mind a szószéki használatban, mind az egyéni, napi bibliaolvasásban erősen gátló, hogy úgy mondjam »elkedvetlenítő«, egyszersmind szükségszerűen a drágább megoldás a terjedelem megnövekedése miatt. Az egyhasábos tördelés elvetésében páratlan egyhangúsággal döntöttünk a Bibliatanácsban és a felelős egyházi testületekben is. Talán e formai újítás volt a legnépszerűbb a revideált változat megjelenésekor és később is, amikor ismét megjelentek az érthető és kevésbé érthető kritikák az új fordítással kapcsolatban.”⁵

Az új tördelés és a tipográfia munkáját Haiman György professzor végezte, s ennek eredményeként az addig 102 íves új fordítású Biblia egy 76 íves, jobban kezelhető kötetté vált. Megjelenésekor az új kiadás – ma már elképzelhetetlennek tűnik – 270 forintba került, ami persze már akkor is erősen szubvencionált ár volt, hiszen a Bibliatársulatok Világszövetsége biblia nyomó papírral és egyéb anyagi támogatásával is segítette az Egyetemi Nyomdában folyó nyomtatást.

Fordításelméleti kérdések (alapszöveg, fordítói elvek és gyakorlati munka, célkitűzés)

A fentiekből is kitűnik, hogy bár könyvészeti szempontból elszakadt attól, a fordításelmélet és -gyakorlat szintjén az 1990-es revízió az 1975-ös új fordítás által kitaposott utat járta, így ezek tekintetében kapcsolódnom kell a Karasszon professzor úr által leírtakhoz. Az alapszöveg az Ószövetség esetében az 1977-ben megjelent Biblia Hebraica Stuttgartensia (kötetenként jelent meg 1968–1976 között), az Újszövetség esetében a Nestle–Aland 1979-ben megjelent 26. kiadása

⁵ Idézet egy magánlevelezésből, 2013. március 21-i dátummal.

(illetve az ezzel ekvivalens főszövegű UBS3) volt. Szövegkritikai tekintetben az 1990-es revízió nem hozott jelentősen új döntéseket, egyedül az ószövetségi szövegkritikai változtatások esetében mondhatjuk jelentősnek a LXX-olvasat átvételét egyes romlott vagy nehezebben értelmezhető szövegeknél. Ez a döntés azonban a legtöbbször egyezett a fordítási szakirodalom többségi javaslatával. Az újszövetségi revíziós munka esetében ritkán történt önálló szövegkritikai megfontolásokon alapuló változtatás. Néhol kétségtelenül visszatértek a textus receptus olvasatához. Úgy gondolom azonban, hogy ezek a változtatások nem annyira a szövegkritikai érvek mentén történtek, mint inkább a külsős észrevételekben követelt vagy a revíziós munkatársak által is jobbnak érzett Károli-féle olvasathoz való visszatérés hozadékaik voltak (ennek a gyakorlatnak különös példája az 1Kor 7,36–38 változtatása, amely felemás eredményt hozott, és emiatt a 2009–2012 közötti újabb revízióban apró megfogalmazásbeli változtatásokkal, de vissza kellett térnünk az 1975-ös megoldáshoz).

A fordítói elvek sem változtak érdemben az 1975-ös Bibliához képest. Különös garanciája lehetett ennek az a tény, hogy Jan de Waard személyében olyan szakmai ellenőre volt a munkálatoknak, aki E. A. Nida mellett fontos szerepet játszott a dinamikus ekvivalencia funkcionális ekvivalenciává történő átdolgozásában.⁶ Megjegyzendő, hogy – szemben az egyházi közhiedelemmel – mind az 1975-ös fordítás, mind annak 1990-es revíziója kapcsán erősen túlzás a dinamikus ekvivalencia következetes alkalmazásáról beszélni. Való igaz, hogy az új fordítású Biblia szakított a magyar bibliafordítási gyakorlat formális megfeleltetésből fakadó hagyományával, de alapvetően soha nem törekedett olyan fordításra, amely lexikailag vagy szintaktikailag elszakad a forrásszöveg szerkezetétől. Az új fordítás az esetek nagy többségében formailag is pontos fordítás, és igaz rá az NRSV kapcsán sokszor emlegetett „as formal as possible, as free as necessary” elv. Kétségtelen tény azonban, hogy az új fordítás munkatársai ezt a formai hűséget soha nem vitték el addig a pontig, ahol már szétfeszítette volna a „jó magyarság” határait.

Egy olyan kötetben, amelyben célunk az egyes fordítások megismertetése, sőt egymással való összehasonlítása, érdekesnek tűnhet áttekinteni, milyen típusú változtatásokat hajtottak végre az ó- és újszövetségi revíziós bizottságok munkatársai. Ebből a szempontból szeretném példaképpen röviden összegezni és értékelni az Ézsaiás könyvén és a Galata levélen végzett revíziót.⁷ Tóth Kálmán fentebb idézett hármas kategorizálását – visszatérés a revideált Károlihoz, stilisztikai javítás, illetve tartalmi javítás – én ötre bővítettem, és megkülönböztettem a revideált Károli szövegéhez vagy értelmezéséhez való visszatérést, illetve a központosítást, szövegtagolást, valamint írásjeleket érintő változtatásokat.

⁶ WAARD–NIDA 2002. Vö. még PECSUK 2012.

⁷ Az összehasonlítás TARR 1995 alapján készült.

Ézsaiás könyve (62 változtatás)

- Stilisztikai jellegű javítások (40%): 1,18; 7,14; 7,15; 9,6; 10,15; 16,10; 29,13; 29,17; 30,9; 30,10; 32,14; 32,15; 33,14; 34,4; 47,2; 47,3; 48,15; 49,6; 49,7; 51,5; 55,2; 57,9; 60,1; 66,4.
- Önálló exegetikai vagy fordítási javítások (22%): 1,31; 4,5; 7,5; 7,14; 11,10; 19,14;⁸ 33,8; 33,23; 35,10; 43,18; 55,2; 56,5; 58,3; 61,10.
- Exegetikai jellegű javítás, visszatéréssel a revideált Károli exegéziséhez (15%): 8,6; 19,14; 24,11; 24,13; 24,21; 29,6; 30,9; 38,18; 60,21.
- Szövegi visszatérés a revideált Károlihoz (16%): 22,19; 24,1; 24,3; 24,5; 40,31; 41,11; 54,10 (békét adó szövetségem – békességem szövetsége); 57,11; 58,2; 60,1.
- Központozás, írásjelek (7%): 7,6; 7,8; 19,4; 41,14; 43,9.

Galata levél (55 változtatás)

- Stilisztikai jellegű javítások (32%): 1,9; 1,14; 1,20; 2,3; 3,3; 4,9; 4,16; 4,17; 4,21; 4,23; 4,30; 5,21; 6,1; 6,4; 6,7; 6,9; 6,12; 6,13.
- Önálló exegetikai vagy fordítási javaslatok (38%): 1,1; 1,8; 2,4; 2,8; 2,11; 2,18; 2,20; 3,5; 3,10; 3,15; 3,19; 3,20; 4,19; 4,24; 4,27; 4,28; 5,13; 5,16; 5,17; 5,18; 5,26.
- Exegetikai jellegű javítás, visszatéréssel a revideált Károli exegéziséhez (13%): 3,2; 3,5; 3,7; 3,9; 3,10; 4,14; 4,18.
- Szövegi visszatérés a revideált Károlihoz (14,5%): 1,16; 1,22; 3,22; 3,28; 4,1; 5,15; 5,25; 6,2.
- Központozás, írásjelek (2%): 2,10.

A fenti adatok tükrében elmondható, hogy mind az ószövetségi, mind az újszövetségi revízió döntéseinek kétharmadát a stilisztikai és tartalmi, fordítási jellegű javítások tették ki. A revideált Károlihoz való szövegi vagy exegetikai visszatérés a javításoknak kevesebb mint egyharmadát adta. Tóth Kálmán ezt így indokolta: „A javítások mérlegelése során, azok egy része fölött napirendre kellett térni, főként azoknál, amelyek a revideált Károli-szöveghez való visszatérésre vonatkoztak, mert elfogadásuk visszalépést jelentett volna.”⁹ Ezt a szemléletet megérthetjük, ha arra gondolunk, hogy az ószövetségi revízió vezetőjeként Tóth Kálmán már részese volt az 1975-ös fordításnak is, tehát ismerte az 1975-ös fordítóinak szempontjait, akik tudatosan tértek el a revideált Károli jól ismert megoldásaitól. Ugyanezt elmondhatjuk Cserháti Sándorról és Kocsis Elemérről, akik mindketten 1964-ben lettek tagjai az új fordítású Biblia újszövetségi fordítóbizottságának, hogy azután az 1990-es revízióban

⁸ Amikor ugyanazt a verset több kategóriában is feltüntettem, az arra utal, hogy a versen belül több, eltérő jellegű javítás is történt.

⁹ TÓTH 1994, 96.

mint az újszövetségi bizottság elnöke és az egész revízió szuperrevizora döntő hatással legyenek a szöveg végső megfogalmazására.

Érdekes a számadatokat így egymás mellett látni, hiszen azt sugallják, hogy a revízió egységes munkafelfogásban zajlott, s ez ellentmondani látszik azoknak a történeteknek, amelyek az ó- és újszövetségi bizottságokban ismert személyi és szakmai ellentétekről szólnak. Mi több, ezek az adatok azt a személyes benyomást is árnyalják, amelynek alapján eddig meg voltam győződve arról, hogy az ószövetségi fordítás sokkal egységesebb képet mutat és fordításelméletileg a mögötte álló bizottság haladóbb felfogású volt („haladó” alatt Nida elveinek ismeretét és kritikus alkalmazását értem), mint az újszövetségi szöveg és a mögötte álló munkabizottság. Azt a szintén közkeletű hiedelmet pedig napnál világosabban cáfolják a számarányok, hogy az 1990-es revízió a közvélemény nyomásának engedve érdemi visszatérést jelentett volna a revideált Károli-fordításhoz. Ez a hiedelem talán azért alakulhatott ki, mert a revideált Károlihoz való visszatérések között többségben vannak az úgynevezett „aranymondások”, tehát a kegyességben és a liturgiában gyakrabban használt versek.

A fordítási szempontok áttekintését összefoglalva elmondhatjuk, hogy mint a magyar bibliafordítások mindig, az új fordítás 1990-es revíziója is küzd azzal a teljesíthetetlen feladattal, hogy egyszerre kell alkalmasnak lennie a szószéki használatra, az egyéni bibliaolvasásra és a bibliatanulmányozásra¹⁰ – erre Karasszon professzor is utal e kötetben. Ezek a feladatok valójában maradéktalanul csak eltérő szempontok mentén és világosan meghatározott célkitűzésekkel elkészített, önálló fordításokkal lennének teljesíthetők. A „one size fits all” elv a bibliafordítás esetében mindig frusztrációt okoz az eltérő igényekkel fellépő bibliaolvasók között. A Magyar Bibliatársulat hosszú távú tervei között éppen az a diverzifikálás szerepel: eltérő missziói situációkhoz eltérő bibliafordításokat adni a következő évtizedekben.

Célközönség és kiadói háttér

A fentiekből következően az új fordítású Biblia és revideált kiadása olyan „egyházi bibliafordításnak” készült, amely a lehető legmagasabb szakmai színvonalon, ugyanakkor a célközönség valódi meghatározása nélkül szól mindenkinek, egyháziakhoz és nem egyháziakhoz egyaránt. Az egyházas olvasóknak óhatatlanul sokszor „túl modern”, míg az egyházi kánaáni nyelvet nem beszélő, külsős olvasóknak sokszor megfeythetetlen egyházi zsargont beszél, néhol szinte a Vizsolyi Bibliáig visszavezethető nyelvi zárványokkal. Ezek azonban nem a véletlen szülöttei: még a most folyó revíziós munkában is lépten-nyomon szembesülünk azzal, hogy egy-egy kifejezés milyen mélyen

¹⁰ Lásd Karasszon István tanulmányát e kötetben: 122–123.

beleivódott a fordítók-revizorok tudatalattijába, olyannyira, hogy szinte csak azt érezzük helyesnek és méltó megfogalmazásnak. Ebben az értelemben az új fordítás nem jó illusztrációja Nida elveinek, aki meg volt győződve arról, hogy egy, az egyházi nyelvet nem beszélő olvasóknak készített fordítás jól funkcionálhat egy missziói szemléletű és elkötelezettségű egyházi olvasóközönség számára is, míg ugyanez fordítva nem működik. Más kérdés, hogy Nida „laboratóriumi”, nyelvész megközelítésű nézeteit az elmúlt években sorra kérdőjelezzik meg a régi, liturgikus fordítások iránti egyházi igények.

Az új fordítás és annak revideált kiadása olyan kiadói háttérrel készült, amelynek kezdetei a második világháború utáni időkre és a Magyar Bibliatanács megalakulásáig nyúlnak vissza. A Magyar Bibliatanács kiadói munkáját a Református Sajtóosztály apparátusa végezte el, ahogyan ma is ezek jogutódjainak, a Magyar Bibliatársulatnak és a református Kálvin Kiadónak az együttműködésében készül a Biblia és folyik a szöveggondozás.

Az új fordítás revideált kiadása több internetes felületen is elérhető, de a Magyar Bibliatársulat megbízásából a parokia.hu által üzemeltetett www.bibliatarsulat.hu honlap számít a hivatalos elektronikus szövegkiadásnak (alternatív link: <http://www.parokia.hu/bible/>). Az új fordítású Biblia elérhető *mobi* és *epub* e-könyv-formátumokban is, amelyeket elküldünk, ha valaki kéri a www.bibliatarsulat.hu oldalra küldött levélben. iPad platformon és okostelefonos alkalmazásokon is elérhető a www.bible.is honlapon.

Pozicionálása más fordításokhoz képest

Az új fordítású Biblia revideált változata az egyházas fordítások közé tartozik. A revideált Károli formatartó szöveghűségéhez képest dinamikusabb a szövege, de más mai fordításokkal, például a SZIT Bibliájával vagy az angoltól fordított Egyszerű fordítással összevetve akár konzervatívnek is tekinthető. Ez különösen akkor látszik, amikor dinamikusabb megközelítésű idegen nyelvű fordításokkal hasonlítjuk össze a megoldásait. Most csak azokat a bibliafordításokat említem, amelyeket a jelenlegi revízió úgynevezett referenciafordításokként is nevesített: Az NRSV-hez igen sokszor közel áll abban, hogy igyekszik szorosan követni az eredeti szöveget, és csak ott távolodik el az eredeti szintaxistól, ahol muszáj. Ugyanakkor egy-egy nehezebb exegetikai kérdésben követi a Good News/Gute Nachricht szövegcsalád egyszerűsítő megoldásait. Sokszor érhető benne tetten a revideált Luther-fordítás pragmatizmusa és dinamikája is. A Zürcher Bibeltől ugyanakkor határozottan távol áll, és ahhoz képest szinte dinamikusnak hat. Ezért is érdekes, hogy a mostani revízióban (2009–2012) a Zürcher fordítókra és fordítási megoldásokra gyakorolt hatása nagyon gyakran tetten érhető.

Használata

Amint említettem, a revideált új fordítás multifunkcionális fordításnak készült, és mind a mai napig az is. Ez egyszerre erénye és hibája. Erénye, hiszen mentes a túlzottan speciális fordítások gyermekbetegségeitől, ugyanakkor hibája, hiszen sem nem eléggé elegáns a nyelvezete, sem nem radikálisan szöveghű, sem nem bátran köznyelvi. Mégis, az e jellemzők iránti igény megvan ebben a fordításban, ami alkalmassá teszi arra, hogy a teljes protestáns egyházi közösség Bibliája legyen. Egy, az Ökumenikus Tanulmányi Központ által 1996–97-ben, tehát a revideált új fordítás megjelenését követően néhány évvel végzett, 11 ezer megkérdezett válaszáan alapuló felmérés szerint a revideált új fordítás elfogadottsága megkérdőjelezhetetlen volt az evangélikus (90%) és a baptista (70%) egyházban, míg a revideált Károli-Biblia dominanciája (70%) ekkor még egyértelmű volt a református és a metodista egyházban. Ez a folyamat a Kálvin Kiadó eladási statisztikái szerint 2008-ra, a Biblia évére oda jutott, hogy az új fordítású Biblia összesített eladási példányszámai megelőzték a revideált Károliét. Ebben a változásban talán már a revideált Károli-Bibliát átdolgozó újabb bibliakiadások megjelenése is benne van. A Magyar Bibliatársulat által gondozott bibliafordítások között az új elfogadottsága egyre nyilvánvalóbb lesz a nemzedékváltásokkal, hiszen ezt a fordítást érték jobban a fiatalabbak. A Bibliatársulat folyamatos szöveggondozói munkája és az új fordítás két-három évtizedenkénti revíziói a Magyar Bibliatársulat missziójában ezt a folyamatot igyekeznek biztosítani.

Hivatkozott művek

Biblia – magyarázó jegyzetekkel. MBT – Kálvin Kiadó, Budapest, 1996.

PECSUK Ottó: A dinamikus/funkcionális ekvivalencia jelentése E. A. Nida munkáiban.

In: uő. (szerk.): *A bibliarevizió műhelyéből. A Doktorok Kollégiuma újszövetségi szekciójának előadásai az új fordítású biblia (1975, 1990) revíziójához kapcsolódva.* 2011. augusztus 23–24. Debrecen. MBT – Kálvin Kiadó, Budapest, 2012. 38–50.

TARR Kálmán: Előszó. In: *Az új fordítású Biblia (1975) revíziójának eredményei (1990).* MBT – Kálvin Kiadó, Budapest, 1995. o. n.

TARR Kálmán: Beszámoló az új fordítású Biblia revíziójáról és a Vizsolyi Biblia 400. évfordulójára megjelent revideált új fordítású Biblia munkálatairól. In: Pecsuk Ottó (szerk.): *A Magyar Bibliatársulat hatvan éve.* Kálvin Kiadó, Budapest, 2009. 157–161.

TÓTH Kálmán: *Bibliafordítás – bibliamagyarítás.* Kálvin Kiadó, Budapest, 1994.

WAARD, Jan de – NIDA, Eugene A.: *Egyik nyelvről a másikra. Funkcionális ekvivalencia a bibliafordításban.* Kálvin Kiadó, Budapest, 2002.

PECSUK OTTÓ

Az 1975-ös protestáns új fordítás 2014-es revíziója¹

Az 1975-ben megjelent új fordítású protestáns Biblia első revíziója 1990-ben készült el. Az elmúlt húsz évben változatlan utánnyomással jelent meg ez a bibliafordítás, amely a magyarországi protestáns felekezetek körében időközben a revideált Károli-Biblia (1908) mellett a legnépszerűbb bibliafordítássá vált. Erről a revízióról már szoltam a konferenciánkon is. A legújabb, 2014-ben megjelent revízióról² a konferencián még nem esett szó, hiszen ott főként csak a már használatban lévő bibliafordításokat ismertettük és elemeztük, az előkészületben lévőket nem.

A 2006-ban elindult új revíziós munkafolyamat célja az volt, hogy a 2014-es megjelenést követően egy mind szövegezésében, mind külsőségeiben megújult bibliafordítás szolgálhassa tovább a protestáns felekezeteket és a bibliaolvasókat. A Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottságának felügyelete mellett folyó érdemi revíziós munkát egy ötfős munkacsoport végezte. A szöveggondozó bizottság által kimunkált és jóváhagyott revíziós szempontrendszer, amelyet a munkacsoport követett, a Bibliatársulatok Világszövetségének (United Bible Societies, UBS) ajánlásait követte, kiegészítve olyan sajátos szempontokkal, amelyek a magyar bibliafordítói hagyományban és a magyar nyelv sajátosságaiiban gyökereztek.

A 2014-es revízió előkészítése

A Magyar Bibliatársulat által végzett bibliarevízió előkészítésében és a végső döntés meghozatalában számos tényező játszott szerepet. Az 1990-es protestáns új fordítású Biblia elfogadottsága a protestáns egyházakon belül, sőt azokon túl is kétségen felül áll. 2008-ban, a Biblia évében történt meg először,

¹ Az itt leírtak bővebben és más szempontból megfogalmazva már napvilágot láttak írásban itt: PECSUK 2011.

² Rövidítése: RÚF, 2014.

hogy az eladási számok azt mutatták, hogy több új fordítású Biblia fogyott, mint a folyamatosan megjelentetett és ma is általánosan használatban lévő 1908-as revideált Károli-fordításból. Ezt természetesen még nem vehettük olyan jelnek, hogy a bibliaolvasó és bibliavásárló emberek szívesebben olvasnák az új fordítást, mint a revideált Károlit: valószínűleg inkább csak generációs kérdésről van szó, vagyis hogy a felnövekvő újabb egyházi nemzedék már inkább az újat ismeri és olvassa. Lelkészek beszámolóiból tudjuk, hogy milyen leküzdhetetlen nyelvi – és ebből fakadóan pedagógiai – akadályokkal kell szembenéznie annak a hitoktatónak, aki az általános iskolás korosztály tagjai között továbbra is eltökelten a revideált Károli-Bibliát használja. Az új fordítás nyelvi és tudományos szinten tartása a bibliatársulat alapfeladatai közé tartozik, ezért elemi érdekünk volt, hogy gondoskodjunk arról: az új fordítás továbbra is a legfontosabb „jól érthető” bibliafordítás maradjon gyülekezeteinkben. Különösen amiatt, hogy a szabad könyvpiac egyre-másra vet fel olyan nehezen ellenőrizhető háttérű és megbízhatóságú kísérleteket, amelyek a „könnyen érthető” vagy „egyszerű” Biblia ígéretével kecsegtetik az egyháztagokat, sőt még a képzett lelkipásztorokat is. Ismerte a nemzetközi szakirodalom revíziókra vonatkozó „25-30 évente” szabályát,³ és számolva azzal, hogy egy revízió a legjobb igyekezettel is eltarthat 5-6 évig, úgy gondoltuk, hogy 2006-ban megkezdjük az előkészületeket egy újabb revízióra. Az elmúlt tizenhat év során számtalan, az új fordításra vonatkozó észrevétel gyűlt össze a bibliatársulatnál. Ezek jelentős része a nyomdahibákra vagy a Károli-fordítástól való jelentősebb eltérésekre vonatkozott, ugyanakkor egy általános irányvonal is megmutatkozott az észrevételekben, ez pedig az új fordítású Biblia felolvashatóságára, eufóniájára, jó hangzására, illetve mindezek elégtelenségeire hívta fel a figyelmünket, különösen a revideált Károli-fordítással összevetve. Ez a foglalkozása az 1990-es új fordításnak már ismert volt előttünk, hiszen a fordítás jellegéből fakadt. A Károli-Biblia a posztreformáció korszakának gyermeke volt, és a vele egykorú fordításokhoz hasonlóan azzal a fordítói és nyelvi alapállással készült, hogy a nemes tartalomhoz nemes nyelvezet, retorikai kifinomultság illik – „aranyalma ezüsttányéron”. Ezt a tulajdonságát nem veszítette el az 1908-as revízióban sem, amelyet – mint fentebb említettük – olyan retorikailag képzett egyházi férfiak készítettek, akik hasonló elveket vallottak, mint maga Károli Gáspár és munkatársai.

Az új fordítás létrejöttében az újdonság nem a nyelvi megformáltság volt, hanem a tartalmi-értelmi megközelítésnek, a funkcionális elvnek ha nem is következetes, de hangsúlyos érvényesítése. Ezen a jellegén az 1990-es revízió sem változtatott érdemben, bár az ott végrehajtott változtatások jelentős része a revideált Károlihoz való visszatérést jelentett.⁴ A két fordítás tehát ebből a

³ Vö. WAARD–NIDA 2002.

⁴ Vö. KUSTÁR 2001.

szempontból nem teljesen összevethető. Mégis, a kritikai hangra figyelnünk kellett, és a revízió melletti érvek sorába felvettük az eufónia iránti igényt. A 2006-tól 2008 végéig tartó „anyaggyűjtési” időszakban az erre a célra létrehozott internetes adatbázisunkban közel hússzezer észrevételt gyűjtöttünk össze és rendszereztünk. A revízorok ezeket az észrevételeket minősítették elsőként munkájuk során, mielőtt rátértek volna a saját szempontrendszer alapján végzett munkára. A mi revíziónk megkezdése mellett szóló érv volt még a szövegszerkesztési-nyomdai technológia robbanásszerű fejlődésével lépést tartani képes szövegformátum kialakítása és a hazánkban is egyre hangsúlyosabb szerzői jogi szabályozással való egyeztetés igénye. A végső döntést a revíziós folyamat anyagi támogathatóságának tisztázása jelentette. Mindezek ismeretében 2009 elején megkezdtük az érdemi munkát.

A 2014-es revízió elvi kérdései

A revízió gyakorlati munkálatait mindenképpen komoly elméleti felkészülésnek kellett megelőznie. Ennek során a munkacsoportnak össze kell vetnie a megcélzott olvasóközönség igényeit a revideálandó fordítás adta lehetőségekkel. Döntéseket kellett hozni a revízió alapvető elveiről, a munkafolyamat során alkalmazandó eljárásokról, kompetenciákról, döntési mechanizmusokról. Ide tartoznak a szövegkritikai döntések: milyen alapszöveget követ a revízió, az mennyiben tér el a revideálandó fordítás alapszövegétől, és a megcélzott közönség vajon milyen módon reagál a bibliai szövegben bekövetkező mennyiségi változásokra? Ezek hiánya vagy átgondolatlansága könnyen a revízió kudarcához vezethet. Rendszerint egy elvi alapdokumentumnak vagy memorandumnak kell szabályoznia ezeket a kérdéseket. A tisztázott elvekből és a jobb megtervezettségéből fakadó előnyökön túlmenően igen komoly gyakorlati előnye is van egy ilyen tanúsítványnak, hiszen a közösségi revíziós munka a fordításhoz hasonlóan gyakran vitákkal és a nézetkülönbségekből származó súrlódásokkal jár, amelyek egy ilyen – mindenki által elfogadott – okirat hiányában csak igen nehezen szabályozhatók. Ennek vagy egy hasonló kiegészítő okmánynak fel kell sorolnia azokat a kérdéseket, amelyeket a revíziós munkafolyamat érinthet: ilyenek például az archaizmusok, hebraizmusok vagy grécizmusok, alapfogalmak téves fordításai az alapszövegben. Ezeken túl az eltérő szövegkritikai beállítódásból fakadó nehézségek: a régebbi bibliafordítások gyakran a prekritikus korban használt alapszövegből készültek, míg a mai fordítók már tudományos szövegkiadásokból dolgoznak. Eltérő exegetikai – írásértelmezési és -magyarázati – szempontokból eredő különbségek, egyes nyelveken az inkluzív nyelvhasználat (a két nem együttes megszólítása) változása jelenthet gondot, az alapszöveggel ellentétes mai helyesírási szabályok alkalmazása. A felismert nyomdahibák kijavítása, átvitt

értelmű szakaszok vagy idiómák helyesebb fordítása – a régebbi, formális fordítások ezeket sokszor nem érzékelték vagy érzékeltették kellőképpen –, és végül az olvasókat segítő jegyzetek kérdése: milyen jellegű információt közölünk a lábjegyzetekben?

A 2014-es revízió elvi sajátosságai

Az új fordítású Biblia 2014-ben megjelent revíziója is rendelkezett olyan alapidokumentummal, amely tisztázta

- a célközönség kérdését (igen széles kört jelöl meg: „az MBTA tagegyházainak hívei és a magyar nyelvet anyanyelvként beszélő bibliaolvasók”);
- a szövegkritikai alapokat (az Ószövetség revíziójánál a legutolsó kiadású Biblia Hebraica Stuttgartensia, míg az Újszövetség esetén a 27. kiadású Nestle–Aland, illetve az UBS 4. kiadású Greek New Testament szövegét vettük alapul). Ezt a kérdést közelebbről a dokumentumnak azon kitétele pontosítja, amely szerint „meg kívánjuk őrizni az 1990-es új fordítás alapvető szövegkritikai döntéseit”, valamint a szöveggondozó bizottság döntése arról, hogy „a revízióban kerüljük a szövegkritikai döntéseket jelző zárójeleket. Az ÚF szövegkritikai döntéseit megőrizve nem hagyjuk ki az NA27 által a főszövegből kivett verseket” (17. döntés);
- a legfontosabb referenciaként használt bibliafordításokat (New Revised Standard Version, revideált Luther-Biblia, Zürcher Bibel); az exegetikai, bár nem fordítási kérdésekben fontos referenciának tekintett Good News Bible (Today’s English Version) megoldásait is;
- a revízió által továbbra is célul kitűzött nyelvi szintet: „emelkedett, mai beszélt köznyelvi szint”;
- a revíziós munka által érintett kérdések körét: 1. Az 1990 és 2008. december 31. között beérkezett észrevételek; 2. az időközben felismert nyomdahibák; 3. a téves fordítások; 4. értelemzavaróan régies kifejezések; 5. inkonzisztenciák; 6. a hebraizmusokkal, grécizmusokkal, latinizmusokkal, germanizmusokkal vagy egyéb idegen nyelvi hatásokkal szemben a „jó magyarságú” nyelvi megoldások keresése; 7. a felolvasás esetén is jól hangzó megoldások alkalmazása;
- a revízióban részt vevők szerepét és feladatkörét (2-2 szerkesztőnk volt: egy „elsődleges” és egy „másodlagos”; a projektkoordinátor és adminisztratív munkatársa; az UBS fordítói konzultánsa, a nyelvhelyességet biztosító nyelvi lektor; egy tágabb lektori kör, a legfőbb döntéseket meghozó szöveggondozó bizottság tagjai);
- a munkafolyamat lépéseit (az alapidokumentumunk ezen szakaszát többször is alaposan átdolgoztuk, miután szembesültünk több gyakorlati nehézséggel, amelyekre a tervezésnél számítottunk);

- valamint a „copyright” szempontjait (az elkészülő szöveg jogtulajdonosa nem az adott könyveken dolgozó szerkesztő, hanem a munkálatokat összefogó testület, a bibliatársulat lesz).

A 2014-es revízió gyakorlati lépései

A nemzetközi szakirodalom szerint a revízió gyakorlati lépései természetesen nem szigorúan rögzítettek, minden eset más körülményeket, más lehetőségeket és nehézségeket jelent, de bizonyos állandó elemek azért adóttak. Ilyen a revideálandó szöveggel kapcsolatos észrevételek gyűjtése, rögzítése és rendszerezése. Szükséges előkészítő lépés annak a tisztázása a célközönséggel és az új bibliai szöveg fő „felhasználóinak” tekinthető egyházakkal, hogy milyen elképzeléseik, terveik, félelmeik és elvárásaik vannak az új szöveggel kapcsolatban. Fontos, hogy a munkatársak kiválasztása az egyházakkal egyetértésben történjék, és ezt a kapcsolatot folyamatosan ápolni kell a revízió folyamán. A fentebb említett elvi alapokmány elkészítése is a legfontosabb gyakorlati előkészítő lépések közé tartozik. Gyakran a revíziót egy-egy ó- és újszövetségi próbafordítással kezdik, amely nem csupán „gyakorlóterepként” szolgál a revizoroknak, de alkalmat ad az elvi alapidokumentum gyakorlatban történő felülvizsgálatára is. A próbakiadással kapcsolatos észrevételek begyűjtése egy tágabb kontrollcsoporttól nagy segítséget jelent annak megítélésében, hogy a revízió helyes úton halad-e. A próbakiadások folyamatos megjelentetése a revízió egyik fontos eleme. Ezáltal maradhat a revízió folyamatos érintkezésben a célközönséggel, egyszerre tanulva annak válaszaiból és előkészítve azt a majdan megjelenő teljes Szentírás befogadására.

A 2014-es revízió gyakorlati nehézségei

Az 1990-es új fordítás revíziója során a legtöbb gyakorlati nehézséget az egyeztetés jelentette. A munkálatok biztosan haladtak, de a határidők szinte tarthatatlannak tűntek, sokszor objektív okok miatt is. A revízióban részt vevő szakemberek biblikus tudósok, akiknek szakértelmére egyházuk számos egyéb területen is számít, így a revíziós munka a legjobb szándék ellenére sem lehetett folyamatos. Az e-mail vagy Skype jelentette összeköttetés és az online internetes revíziós munkafelület természetesen óriási segítséget jelentett, de gyakran megtapasztaltuk, hogy a munkaülések legtermékenyebb órái továbbra is azok voltak, amelyeket a nyomtatott szöveg fölé hajolva, tollal a kézben töltötünk. Komoly kérdést jelentett a pontos alapidokumentum dacára a revizorok eltérő feladatértelmezése. Nem mindenki értette ugyanazt szöveghűségeen és fordítói szabadságon. Ehhez magától értetődően hozzájárul az a nehézség

is, hogy az alapszövegünk sem volt homogén: bár számos helyen a szabadabb értelmi-funkcionális megközelítés uralkodik (főleg az Ószövetség könyveiben), továbbra is sok helyen érzük tetten a formális egyezésre törekvést, elsősorban az Újszövetség könyveiben. Igazán egynemű szöveg talán akkor állhatna elő, ha a jó stílus és az érthetőség megőrzése mellett pontosítani tudnánk a szabadban fordított és lazítani a merevebb formalizmussal fordított szövegeket. De ez korántsem ilyen egyszerű, hiszen a bibliai könyveknek még az Ó- vagy az Újszövetségen belül sem egységes a nyelvi szintje és a stílusa. Az erőszakos stilisztikai homogenizálás árthat az egyes könyvek önálló, felismerhető irodalmi karakterének. A leggyakrabban stilisztikai – mondatszórendi, szintaktikai – változásokat végeztünk, ritkábban lecseréltünk ma már elavult vagy az 1990-es nyelvállapothoz képest eltérő szemantikai körbe átkerült kifejezéseket: például „barom”, „atyafi”, „fölgerjed haraggal”, „kenet”, „paráznaság”, „bennszülött”, „szolgáló”, „nyomorult” vagy „pogány”. Sok fejtörést okozott a tulajdonnevek következetes átírása, illetve az idézési rendszer egységesítése. Már a munka korai fázisában döntöttünk a jegyzetanyag bizonyos mértékű egységesítéséről, valamint az alapvető tördelési és könyvészeti kérdésekről is.

Célközönség és kiadói háttér

A 2014-es revízió esetében javarészt érvényesek az 1990-es revíziónál elmondottak. Azt szeretnénk, ha ez a bibliafordítás továbbra is az „egyház Bibliája” maradna, ugyanakkor megfelelne a „jól érthető, mai magyar bibliafordítás” célkitűzésnek is. A Magyar Bibliatársulat tizenkét taggyházának többségében ezt a bibliai szöveget olvassák és használják, ezen nyugszik majd a liturgia, és ezt a szöveget idézik az egyházi kiadású könyvek szentírási szövegeként. Ezúttal is a Magyar Bibliatársulat megbízásából készült el a kiadásra kész szöveg, majd a kiadói munkafázist a Kálvin Kiadó vezette és felügyelte. A kiadás terjesztését a Kálvin Kiadó végzi, a Magyar Bibliatársulat feladata pedig a bibliai szöveg minél szélesebb körű megismertetése, a Bibliával kapcsolatos általános ismeretterjesztés, felnőttek és gyermekek között egyaránt.

Felhasználhatóság és elérhetőség

A Magyar Bibliatársulat gyakorlatában az általa fordított bibliai szövegek tudományos célú vagy oktatási anyagokban szabadon idézhetők, felhasználhatók, csupán a mű elején kell feltüntetni, honnan származnak az idézetek. Piaci célú kiadványok esetében az egy teljes bibliai könyvet nem meghaladó idézetekhez a Magyar Bibliatársulat írásbeli engedélye szükséges a szöveg

felhasználásához, ennél nagyobb idézetek esetében már szerzőijogdíj-köteles a kiadvány.

A bibliatársulat igyekezett gondoskodni arról, hogy az új bibliai szöveg minél több helyen elérhető legyen az interneten is. Ezért a régebben használatos www.parokia.hu/bible/ oldal megtartása mellett létrehoztunk egy új Biblia-oldalt, a www.abibliamindenkie.hu honlapot, ahol nemcsak egyszerű online Bibliát talál az olvasó, hanem a szöveggel való interaktív foglalkozás eddig ismeretlen távlatait is megismerheti. A www.youversion.com honlappal együttműködve az új bibliaszöveg elérhetővé válik a legtöbb ismert okostelefon-felületen is.

Hivatkozott művek

KUSTÁR Zoltán: Az új fordítású Biblia (1975) revíziója (1990) ószövetségi részének eredményei. *Theologiai Szemle*, 2001/4. 235–241.

PECSUK Ottó: Az 1990-es protestáns új fordítású Biblia revíziójának elmélete és gyakorlata. *Magyar Terminológia*, 4. évf. 2011. 72–81.

WAARD, Jan de – NIDA, Eugene A.: *Egyik nyelvről a másikra. Funkcionális ekvivalencia a bibliafordításban*. Kálvin Kiadó, Budapest, 2002.

Kecskeméthy István bibliafordítása¹

A Kecskeméthy-bibliafordítás kéziratában olvasható első keltezésről (1929. június 23.) egészen a teljes szöveg nyomtatásban való megjelenéséig² (2002) több mint hetven év telt el.³ Bár a fordítás egyetlen ember műve volt, a sajtó alá rendezés csapatmunkát igényelt. A kézirat története külön figyelmet érdemel, sajátos bonyodalmakon át jutott el a kilátástalan kezdetektől a méltán megérdemelt – bár megkésett – sikeres végkifejletig.

Előkészítő munkálatok

Saját bibliafordításának kivitelezése mellett Kecskeméthy István a Károli-féle fordítást revideáló csapatmunkában is részt vett. Az első revíziókísérlet kezdeményezője Szász Károly püspök volt, aki a Brit és Külföldi Bibliatársulat támogatásával megszervezte az Ószövetség revideálását. A munkát 1898-ban befejezték ugyan, de mivelhogy számos bírálattal kellett megütközniük, újra kellett kezdeni a revíziót. Az utóbbi eredményét publikálták 1908-ban. A revízió alapszövege Károli fordításának Szenczi Molnár Albert általi kiadása (Hanau, 1608) volt.

1903-ban a magyar belmissziói szövetségek tárgyalásokat folytattak a már említett British and Foreign Bible Societyval egy új magyar bibliafordítás támogatása ügyében. Kecskeméthy ebben a munkában is részt vett, de a terv – a maga egészében – megvalósítatlan maradt. Közreműködésének nyomtatásban megjelent eredménye az 1903-ban, Budapesten kiadott Márk-fordítás⁴ volt.

¹ Az előadás szövege a TUNYOGI 2009, 64–79. oldalakon található fejezet rövidített változata.

² *Biblia. Kecskeméthy István fordítása*. Lásd még: Visky Ferenc: *Az elrejtett kincs* (előszó). Sipos Gábor: *Kecskeméthy István bibliafordításának kéziratáról* (utószó).

³ KOZMA 2005 Komáromi Csipkés György bibliafordításának sorsával állítja párhuzamba a Kecskeméthy-féle bibliafordítás sorsát. „A babiloni száműzetés 70 évig tartott, s a bibliai példát metaforikus nyelven értelmezve azt mondhatjuk, hogy a Komáromi Csipkés-féle és a Kecskeméthy által átdolgozott Bibliát 70 évi száműzetés után Isten »hazavezérelte«.” – *Másképpen van megírva*. Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár, 2007. 63.

⁴ *Örömhír a mi Urunk Jézus Krisztusról. Márk*. Bethania-egylet, Budapest, 1903.

1917-ben az Országos Református Lelkészek Egyesülete (ORLE) egy Magyarázatos Újszövetség kiadásával készült megünnepelni a reformáció négyszáz éves évfordulóját. Erre az alkalomra a tapasztalt Kecskeméthy professzor segítségét is igénybe vette. E nagylélegzetű tervből mindössze az első kötet készült el – tíz éves késéssel –, viszont Kecskeméthy hozzájárulásának termékei három részletben kerültek kiadásra (1916-ban, 1927-ben és 1933-ban).⁵

Saját bibliafordítását nem sikerült teljes terjedelmében megjelentetnie, csupán bizonyos részletek⁶ láttak belőle – szórványos kiadásokban – napvilágot. Legterjedelmesebb részkiadása, a revideált Újszövetség⁷ a Scottish National Bible Society támogatásával jelent meg 1931-ben.

A bibliafordítás kézírata és a mögötte húzódó történet

A Kecskeméthy-féle bibliafordítás kéziratának történetét különféle legendák tarkítják. Jellegzetes genizatórténet, amikor időtlen elrejtettségük után, falak, barlangok és agyagkorsók rejtekéből revelatórikus szövegek bukkannak elő váratlan kincsként, hogy végre a döbbsen nyilvánosság elé kerüljenek. A fordítás megjelentetése mindenképpen jelentős teljesítmény és régi tartozás lerovása. Tanulságos és viszontagságos út vezethetett el attól a párnától, melybe állítólag Kecskeméthy fogadott lánya varrta be az illetéktelen szemek elől, egészen addig, hogy szinte hetven év utáni megjelenésével méltóképpen zárkózzék fel a magyar református bibliafordítások gazdagodó sorába.

Kecskeméthy műhelymunkájának tükre az úgynevezett „munka-Bibliája”, amely tulajdonképpen csak az Ószövetség szövegét tartalmazza. A Bombergiana-kiadást (London, 1865) úgy köttette újra két kötetben, hogy minden nyomtatott lap közé egy-egy üres lapot iktatott be, hogy legyen mire úgy jegyzetelnie, hogy a szöveg szentsége sértetlen maradjon, hogy „ne tegyen hozzá” vagy „ne vegyen el belőle” semmit. Kecskeméthy professzor ezekre a lapokra írta jellegzetes apró gyöngybetűivel a maga glosszáit. Ezt a munka-Bibliát használta fel kommentárjai összeállításakor, egyetemi előadásain, fordítása fogalmazásakor. Az 1Móz 16-hoz fűzött datált bejegyzés

⁵ Márk evangéliuma. A Magyarázatos Biblia 1. próbafüzete: Mk 1,1–3,6. Debrecen, 1916.

A Márk szerint való szent evangélium őseredeti alakjába visszaállítva. Az eredeti hellén nyelvből magyarra fordította Kecskeméthy István. Lyceum könyvnyomda, Kolozsvár, 1927.

Gyakorlati kommentár Márk evangéliumához. Kolozsvár, 1933.

⁶ Zsoltárfordítási kísérletek. PEIL, 1888, 1071–1074; Az Énekek éneke. PSZ, 1890, 104. Különnyomat, Budapest, 1890; A zsoltárokból. Átdolgozási kísérlet. PEIL, 1891, 405–406; Levél a római keresztyénekhez. Budapest, 1904; A zsoltárok első könyve, Zilah, 1910; Ámos próféta könyve. ThSZ, 1912, 241.

Kecskeméthy halála után sokkal később publikált szemelvények: Részletek Kecskeméthy István bibliafordításából. RSZ, 1988, 589–596; Kommentár Hóseás próféta könyvéhez. RSZ, 1995, 189–192.

⁷ Új Testamentom. Azaz: a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új Szövetsége. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. A bevett hellén szöveggel (Textus receptus) egybevetette és átdolgozta Kecskeméthy István. Scottish National Bible Society, Budapest, 1931.

tanúskodik arról, hogy ez a könyv mennyire hűséges, elválaszthatatlan társa volt az Erdélybe átköltözött bibliatudósoknak: 1895. március 21-én kelt Nagyenyeden – ugyanazon év szeptemberében, rövid nagyenyedi tanárkodás után, Kolozsváron kezdte el, illetve folytatta professzori munkálkodását.

Maga a fordítási munka 1929. június 23-án kezdődött, és az Ószövetség tolmácsolása 1934. szeptember 14-én ért véget (pontosabban „este fél kilenckor”, az apró részletekre is kitérő bejegyzés szerint). Hamarosan, szeptember 23-án az Újszövetség fordításának fogott neki, és egészen Jel 15,18-ig juthatott el.

Példák Kecskeméthy bibliafordításából

Kecskeméthy életideje alatt is megjelentek már szemelvények vagy bizonyos részek a bibliafordításából. Ezekről akkoriban ismertetések, kritikák, kiértékelések is napvilágot láttak, közülük némelyikre maga Kecskeméthy is reagált. Az itt következő válogatás olyan példákat sorol fel, amelyeket úgy a korabeli, mint a későbbi méltatói a fordító sajátos megoldásainak jellemző illusztrációiként említettek.

PÉLDÁK AZ ÓSZÖVETSÉG FORDÍTÁSÁBÓL

1988-ban, Kecskeméthy halálának ötvenedik évfordulójára a *Református Szemle* – többek között Kecskeméthynek is – jubiláló számot szentelt. Miközben ebbe az összevont számba készült írni, Eszenyeiné Széles Mária professzornak (kiváltságosaknak kijártó) alkalmá volt kézbe venni és elemezni az akkoriban kevésbé ismert Kecskeméthy-kéziratokat, így a Biblia fordításáét is. Következtetéseiről írott tanulmányából⁸ származik az itt következő néhány kivonat.

Az 1Móz 2,7: וַיֵּחַי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה – Kecskeméthy nem ’élő lélek’-nek (mint Károli: „Így lőn az ember élő lélekké”), hanem ’élőlény’-nek fordítja. Ily módon a fordító elveti az (új)platonista emberszemléletet, nem a test és lélek kettősségében vagy a test–lélek–értelem hármasságában értelmezi az embert, hanem a maga biblikus teljességében mint felbonthatatlan integritást.

Zsolt 25,1 (אֱלֹהִי יְהוָה נַפְשִׁי אֲשָׁא) tolmácsolása is hasonló szemléletet tükröz, ahol ahelyett, hogy a ’lelkemet’ fordítást választaná (mint Károli „Hozzád emelem, Uram, *lelkemet!*”), Kecskeméthy a ’szívemet’ szót használja („A *szívemet* Hozzád emelem, [...] Uram”). Szenczi Molnár Albert is ugyanígy ért(elmez)i *Psalterium*ában: „*Szívemet* Hozzád emelem, [...] Uram.” Eszerint a „lélek” nem csupán egy „része” vagy „(alkotó)eleme” az emberi alkotmánynak, hanem az egész emberi lény(eg) lakóhelye. Ebben az összefüggésben a „szív” az egész képviselésében szereplő átfogó kifejezés.

Néhány további példa Kecskeméthy költői leleményességét mutatja, amikor

⁸ ESZENYEINÉ SZÉLES 1988, 561–574.

alliteráló eredetit alliteráló megfelelővel fordít, megőrizve a szándékos szójátekok hangtani megfelelését és belső szemantikai, gondolati összecsengését is.

Például Ézs 5,7-ben: *וַיִּקְרַח לְמִשְׁפַּחַת יְהוָה מִשְׁפַּח לְצִדְקָה וְיְהוָה צִדְקָה* – két alliteráló szópár hivatott hangsúlyozni a kritikai élt: a *מִשְׁפַּחַת* ('ítélet') és a *מִשְׁפַּח* ('vérontás'), valamint a *צִדְקָה* ('igazságosság') és a *צִדְקָה* ('sírás'). A kritikai él a *ו* és a *ח*, valamint a *צ* és a *ש* közötti asszonáncban rejlik. A szokványos fordítások – érthető okokból – a bíráló párhuzamot megtartják ugyan, de anélkül, hogy az asszonáncot is megőriznék. Kecskeméthy viszont egy kis szemantikai csúsztatással úgy fordította ezt a versrészletet, hogy mind a két művészi fogást megtartotta tolmácsolásában. Sőt a szópárok egybecsengésükkel együtt nem is hangzanak furcsának vagy erőltetettnek: „és várt *jogosságra*, és íme *gonoszság; igazságra*, és íme *gazsági*!” Ám el kell ismernünk, hogy Károli Gáspár megoldása is nemcsak szövegű fordítás, hanem az eredeti asszonáncának és szótársításának is méltó átültetője: „és várt *jogörzésre*, s ím lőn *jogorzás; és irgalomra*, s ím lőn *siralom*!”

A következő példa is ézsaiási textus, Ézs 28,10 (vö. 28,13) fordítása.⁹ Az eredeti egy látszólag értelmetlen kétsoros halandzsa, ismétlődő egyszótagos rímmel: *וַיִּזְכֹּר לְצִדְקָה וְלִצְדִּיק וְלִצְדִּיק וְלִצְדִּיק*. Az Ézsaiás által bírált papok és próféták borgőzös mormolását hivatott „hangutánozni” ez a blablázó idézet, melyet a képmutató testület tekintélye súlyával akart belediktálni az oktalannak vélt népbe, holott a rendeletek és tantételek álkomolyságába burkolt szócsökevények csupán üresjáratú hadarásokként kattogtak. Kecskeméthy ezt a rövidke (ám nagy fordítói kihívást rejtegető) mondatot úgy fordította, hogy a próféta kléruskritizáló gunyorosságát és az egybecsengések egyszótagú terjedelmét is visszatükrözhesse: „*tanra tan, tanra tan, rendre rend, rendre rend*.” Ezt a fordítói megoldást dicséri még az a tény is, hogy a szavak jelentése (mellékönyvekkel együtt) sem szenvedett csorbát az átültetés során. Károli fordítása is nagyon leleményes, de nélkülözi az eredetivel való egytagú szimmetriát: „parancsra új parancs, parancsra új parancs, szabályra új szabály, szabályra új szabály”.

PÉLDÁK AZ ÚJSZÖVETSÉG FORDÍTÁSÁBÓL

Kecskeméthy Újszövetség-fordítása¹⁰ 1931-ben jelent meg először. A volt Kecskeméthy-tanítvány, addigra már tanár kolléga, Muzsnay László írt róla méltatást,¹¹ elismerve, hogy a fordító mindig dilemmában van. Ugyanis elkerülhetetlen választás elé kerül, melynek során a döntés már-már visszavonhatatlan; csak egy következő revízió változtathat, viszont a felelősség mindig a fordítóé. A dilemma tárgya a nyelv. Melyik nyelv legyen az irányadó: a fordítandó vagy a fordítás nyelve? Hogyha a fordítandó alapszöveg eredeti

⁹ Ezt a példát Adorjáni Zoltán emelte ki, lásd a *Kecskeméthy István „feltámadt” Bibliája* című előadást, amely elhangzott Budapesten 2002. június 2-án és Debrecenben június 3-án Kecskeméthy bibliafordításának bemutatóján.

¹⁰ *Új Testamentom. Azaz: a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új Szövetsége.*

¹¹ MUSNAY 1931, 302–307.

nyelve a mérvadó, helyenként a fordítás szövegének nyelvhelyessége sérül(het), szellemiségétől idegen nyelv(tan)i megoldásokhoz kell folyamodni, melyek erőszakot tesznek/tehetnek a tolmácsolás esztétikumán. Ha viszont a fordítás nyelve az irányadó, akkor az eredeti szöveg értelme, illetve az eredetihez való szöveghűség kerül(het) veszélybe, és a fordítónak számot kell vetnie az esetleges szemantikai elsiklásokkal, alterálódásokkal. A dilemma helyes egyensúlyozása oly nehéz, hogy valósággal lehetetlen.

Muzsnay kritikai megjegyzései azokra a megoldásokra vonatkoznak, melyeket Kecskeméthy a fordítás során alkalmazott, és amelyek véleménye szerint nem egyeznek meg a magyar nyelv grammatikai szabályaival és spiritualitásával (ezért „magyartalanoknak” minősíti őket). Íme néhány példa:¹²

- Róm 7,18: „...mert az akarás kezemre áll” – „...mert az akarás megvan bennem” (Károli) helyett. A „kézre állni” kifejezés szokatlan a magyar nyelvhasználatban, véleményezi Muzsnay, bár a görög eredeti megfelelője pontosan ezt jelenti: παράκειμαι – ’kéznél lenni’, ’jelen lenni’, ’mellette, közelében feküdni, heverni’, ’szomszédos, határos, közeli lenni’, átvitt értelemben: ’rendelkezni valakivel/valamivel’, ’rendelkezésre állni’.
- 1Thessz 4,4: „tudja közületek mindenki a maga edényét megszerezni szentségben és tisztességben”. Itt a „megszerezni” ige használata – az adott kontextusban szereplő szavak szomszédságában – tűnik magyartalannak. Muzsnay inkább a „megőrizni” ige használatát tartja nyelvileg helyesnek. Kecskeméthy fordítása viszont a megfelelő görög szó, a κτάνομαι ’(meg)szerezni’; ’(meg)nyerni’ lexikálisan szöveghű tolmácsolása.
- 1Thessz 4,6: „...és meg ne károsítsa az üzletben felebarátját”. Itt az „üzlet” főnév használata kifogásolt, mert nem fejezi ki a görög eredeti szélesebb sugárú jelentéskörét (πρᾶγμα – ’ügy(let)’, ’dolog’, ’esemény’, ’eset’, ’cseledeket’; ’cselekmény’, ’tett’, ’vállalkozás’, ’feladat’, ’vita’, ’per’). Az ’üzlet’ szó egyébként is az túlságosan modern, és olyan jelentésbeli mellézköngéje van, amely alkalmatlan – és talán méltatlan is – a bibliai nyelv „hangulatának” tükrözésére.

Kecskeméthy legtöbb esetben a Biblia eredeti szövegének javára döntött, és bírálói részéről alkalmanként a furcsa magyarságú vagy éppen a magyartalan szóhasználat vádját vonta magára.

Egyik-másik korabeli bírálatra írásban is reagált Kecskeméthy; egyik ilyen válasza a Muzsnay kritikájára írt felelet¹³ volt. Reakcióiban visszautasította a „magyartalanság” vádját, és a saját fordítói opciója védelmére kelt: „...az én fordításom hű visszaadása az igazán szép, tömör és logikus eredeti szövegnek; a vele szemben felhozott variánsok pedig egytől egyig csak targumok.”¹⁴

¹² Uo. 305–306.

¹³ KECSEKEMÉTHY 1931, 354–356.

¹⁴ Uo. 354–355.

Idézhető még néhány olyan példa is az Újszövetség fordításából, amely eltér a magyar bibliaolvasók által megszokott változattól:

- Mk 6,26: διὰ (...) τοὺς ἀνακειμένους – Kecskeméthy fordításában „az asztaltársaság miatt” – „vendégek” (Károli) helyett. Az 1927-ben kiadott változatban¹⁵ a τοῖς συνανακειμένοις részletet Mk 6,22-ben „az asztaltársaságnak” szóval fordította, de később változtatott rajta: „a vendégeknek”. Mk 6,26 fordítása viszont változatlan maradt.
- Alkalmazott (két-, vagy háromszavas) szókapcsolatokról is említhető egy pár példa: a sajátos és elterjedt ’emberhalász’ szópár Mk 1,17 fordításában (ἀλιεῖς ἀνθρώπων – emberhalászokká teszlek benneteket; Károli: „hogyan embereket halásszatok”) és a hármas szóösszetételű ’újszövetség-vér’ Mk 14,24-ben (τὸ αἷμα μου τῆς διαθήκης – az én újszövetség-vérem; Károli: „az én vérem, az új szövetség vére”).
- 1Kor 13,12-ben az ἐν αἰνίγματι Kecskeméthynél szó szerinti fordításban jelenik meg: „rejtélyes képben”. Károli közismert változata: „homályosan”.
- 1Kor 15,14-ben mindkét alkalommal a κενός, -ή, -όν jelzőt Kecskeméthy ’üres’-nek fordítja, míg a megszokott bibliafordítások ’hiábavaló’-nak értelmezik.

A fenti példák nem feltétlenül exegetikai „csúcok” – bár néhányuk valóban csúcsteljesítmény –, mégis kellőképpen bizonyítják, hogy Kecskeméthy mennyire otthonosan mozgott a bibliai nyelvek világában, és azt is, hogy mennyire kiváló ismerője volt anyanyelvének. Nemcsak lexikai szinten ismerte a nyelve(ke)t, hanem teljes beleérzéssel rá tudott hangolódni a szóhasználatból adódó szellemiségükre is. A szöveget nemcsak kimeríthetetlen szókincsének igénybevételével, hanem egy költő érzékenységevel és egy kifinomult hallású muzsikuss receptivitásával is tolmácsolta. Képes volt a leghalványabb jelentéshangzást is megragadni a kapott és továbbított nyelv árnyalatokban gazdag többszólamúságából, és olyan precizitással rögzíteni, mely semmit sem szalasztott el a felfedezés pillanatában kifogott értelemről.

RÉGI(ES) MAGYAR SZAVAK HASZNÁLATA

Kecskeméthy bibliafordításának kiadásakor a szerkesztők egy szószedetet is csatoltak a függelékben, amely a fordító által használt régi(es) magyar szavakat és azok rövid magyarázatát tartalmazza, anélkül, hogy az előfordulási helyüket is feltüntették volna. Néhányukat Károli Gáspár is alkalmazta – igaz, hogy akkoriban ezek a szavak nem voltak „rég[i]es[ek]” – és még ma is (liturgikus) használatban vannak a magyar protestáns egyházakban, viszont sokuk sajátosan csak Kecskeméthy bibliafordításában fordul elő. A következő lista jórészt az utóbbiakat tartalmazza.

¹⁵ A Márk szerint való szent evangélium őseredeti alakjába visszaállítva. Az eredeti hellén nyelvből magyarra fordította Kecskeméthy István. Kolozsvár, 1927.

- *Báma*: az óhéber בָּמָה ('[hegy]gerinc', '-hát', 'magaslat') kultikus kifejezésből származik. Kecskeméthy szóösszetételekben alkalmazta, úgymint: 'bámaház(ak)' és 'bámapap(ok)'.

A bāmaház(ak) eredeti megfelelője בית הבמות – 1Kir 13,32-ben, 2Kir 17,29.32-ben és 2Kir 23,19-ben fordul elő.

A bámapap(ok) (héberül: כֹּהֵן בָּמָה) szóösszetétel kétszer fordul elő 1Kir 13,33 és egyszer 2Kir 17,32 és 2Kir 23,9 fordításában.

Ez 20,29-ben, ahol egy szójáték is található, a בָּמָה kifejezés kétszer szerepel: קִמָּה הַבָּמָה אֲשֶׁר־אֶתֵּם הַבָּאִים שָׁם וַיִּקְרָא שְׁמָהּ בָּמָה.

Kecskeméthy először – jelentése szerint – 'magaslat'-nak fordította, másodszor viszont meghagyta kölcsönszóként, „báma” átiratban: „Mi az a magaslat, ahova ti bementek? Ezért nevezik a nevét bāmának mind a mai napig.” Széljegyzetben azt is megjegyezte, hogy lefordíthatatlan szójátékról van szó, melynek rejtett tüskéje a בִּיאָ ('bemenni', 'belépni') igenévben található.

- *Becő*: magyar regionalizmus, amely már Kecskeméthy idejében is magyarázatra szorult. Ezért széljegyzetben fűzött hozzá szükséges magyarázatot: a vad szentjánoskenyér termése, melyet takarmánynak használnak. A becő szót Kecskeméthy Lk 15,16 fordításánál használta a görög τό κεράτιον, -ου (a κέρας diminutívja: 'szarvacska'; többes számban, ahogyan az evangéliumi szövegben található, a 'szentjánoskenyér(fa)' [botanikai neve: *Ceratonia siliqua*] szarv formájú gyümölcsét jelenti) megfelelőjeként. Muzsnay László kifogásolta ezt a szóhasználatot,¹⁶ helyette Károli Gáspár megoldását (moslék) helyeselte.

- *Cserény(ek)* (vesszőből font kerítéssel körbehatárolt pásztortanya; karám; esztana; juhakol): a héber מִשְׁפָּתַיִם (= [bizonytalan jelentésű, valószínűen:] 'tűzhelyek', 'hamvrakások') kettős számú hímnemű főnév abszolútus alakjára alkalmazta Kecskeméthy. 1Móz 49,14-ben és Bír 5,16-ban fordul elő a fenti héber kifejezés megfelelőjeként, valamint Zsolt 68,14-ben a rövidített változat (שִׁפְתַּיִם 'horgok', 'ékek', 'szögek') fordításaként.

1Sám 24,4-ben és Zof 2,6-ban a pleonazmusserű összetett szó, a 'juhcserevények' fordul elő (héberül: נִדְרוֹת הַצֹּאן).

- Az enyhely vagy enyhely szóösszetétel 2Móz 15,13-ban szerepel (héber eredetije: לָקָה 'legelő', 'pásztorlak', 'lakhely').
- 3Móz 11,16-ban és Deut 14,15-ben a שָׂחָף ('csér', 'sirály') madárnevet Kecskeméthy „csüllő”-nek (ornitológiai elnevezése szerint *Rissa tridactyla*) fordítja. Károli a kakukkal azonosította a rejtélyes bibliai madarat.
- Jer 4,30-ban a héber פִּיֶּיךָ ('antimonérc', 'stibium' – kozmetikai célokra, a szemek csillogását kiemelő szemhéjfestésre használt fekete ásványi por, antimonszulfid; szürke megfelelője az antimonit) főnevet dárdanyak

¹⁶ MUSNAY 1931, 305–306.

- fordította Kecskeméthy. A dárda derivátumaként valószínű, hogy a szemhéjak lándzsahegy alakú festésére vonatkozik.
- A jegec a jég szóból származik, és kristályt, jégszerű kristályképződményt jelent. Kecskeméthy a Mt 5,13-hoz csatolt széljegyzetben használta. A főszövegben a „föld sója”-nak fordította a τὸ ἄλας τῆς γῆς szakaszt, viszont a „megízetlenül”-höz, amely a μωραίνω (’bolonddá tenni’, ’ízetleníteni’) fordítása, magyarázatot fűzött – hivatkozva Mk 9,50-re és Lk 14,34-re mint párhuzamos helyekre: „A Holt-tenger partján a víz elpárolgása folytán képződnek olyan jegecek, melyekben egyéb anyagok mellett só is van; de azt az eső könnyen kimossa belőlük. Tehát nem a só veszíti el ízt, hanem a jegec veszíti el savát. Ezt jó tudni!”¹⁷
 - A (ki)nyű vernakuláris igét Kecskeméthy Mt 15,13-ban alkalmazta a görög ἐκριζῶ (’tövestől kihúzni’, ’teljesen kiirtani’) igére.
 - A kompona névszót a héber מִשְׁכָּל (’mérlegek’, ’mérők’) dualis constructus (מִשְׁכָּלַי) fordításánál alkalmazta 3Móz 19,36-ban. Mivelhogy nem volt biztos a héber eredeti jelentésében, a főszövegben fontként fordította, széljegyzetben pedig ezt írta hozzá: „kompona?” A Károli-fordításban a mérték szó áll.
 - A szárnyék névszó a szárny és az árnyék főnevek összeolvadásából jött létre, és a nyáj számára – nádból vagy vesszőből – font árnyadó falféle fedezéket jelent. Kecskeméthy Ézs 1,8 és 24,20 fordításában használta a héber מְלִיכָה (’szállás’, ’menedék’, ’kunyhó’) tolmácsolására.
 - A törek, más szóval ’polyva/pelyva’ a csépléskor keletkező gabonaszár vagy üres gabonafej törmelékét jelenti. Kecskeméthy a héber תֵּבֶן (’szalma’; ’tarló’) szóra alkalmazta Jób 21,18-ban.
 - A vísánc kifejezés a ví(v) és a sánc összevonásából keletkeztetett, és ’ostromsáncot’, ’bástyát’ jelent. Kecskeméthy Mik 5,1 tolmácsolásakor használta a héber מִצְוָר (’ostrom’, ’ostromsánc’, ’[lövész]árok’) megfelelőjeként.
 - A zsólya (’facipő’, ’klumpa’, ’fatalpú lábbeli’; ’keresztpántos szandál[cipő]’) kifejezést Kecskeméthy Mk 6,9-ben, a görög τὸ σανδάλιον (τὸ σανδάλιον diminutívja) (általában többes számban: ’szandál[ok]’, valószínűen perzsa eredetű szó, amely a lábfej és boka körül csatos szíjjal ellátott fatalpat jelent) fordításakor alkalmazta.

A korabeli kritikák jórészt kifogásolták, hogy Kecskeméthy elavult szavakat és regionalizmusokat használt. Azzal érveltek, hogy a ritkán vagy csak kis térségekben – esetenként már egyáltalán nem – használt kifejezések pontos jelentése nem mindenki számára hozzáférhető. Maksay Albert¹⁸ véleménye és javaslata szerint a Kecskeméthy-Biblia „talán még kiválóbb lenne, ha hellyel-közzel előforduló provinciálizmusaitól (...) megtisztítaná a fordító”.

¹⁷ 1245. 31. jegyz.

¹⁸ MAKSAY 1928, 24.

Máthé Elek is hasonlóan vélekedett: „...nem hisszük, hogy modern bibliafordításban bármiféle tudatos archaizálásnak helye lehetne. Amilyen hiba lenne szembehelyezkedni azzal a nyelv húsává és vérévé lett archaizmussal, amit évszázadok hosszú formáló processzusa Károlyi fordításából a mai napig megőrzött, éppen olyan elhibázott az az archaizálás, amit itt találunk. Elvont és túlságosan meg sem indokolt filológiai elv kedvéért bibliafordításban lehetetlen olyan stílust használni, ami az élő és valóságosan beszélt nyelvtől teljesen idegen. Igen nagy kár, hogy Kecskeméthy István ezt az elhibázott elvet ráerőszakolta fordítására, mert ahol nyelve szabadulni tud a sok fél-múlttól és valától, fordítása erőteljes, tisztán csengő magyar nyelven szólal meg és ezek a részek, bátran el merjük mondani, szebbek, mint a megfelelő részek a többi új fordításban.”¹⁹

Valóban, az elavult magyar szavak használata megnehezíti a bibliafordítás olvasását; magyarázó jegyzetek nélkül helyenként lehetetlen nyomon követni a fordító értelmezését. Mégis, ezek a sajátos szavak olyan páratlan nyelvi zamatot adnak a szövegnek, amit egy igazán „ínyenc”, „műkedvelő” olvasó csak méltányolni tud. Igazi előnyük viszont abban rejlik, hogy ezek a régi magyar szavak a náluk talán jóval régebbi bibliai szöveg nyelvi hangulatának, légkörének felelevenítéséhez járulnak hozzá, és nem utolsósorban szókincsmentő szerepük is van, ami a mai nyelvi körülmények között egyáltalán nem elhanyagolandó szempont.

Kecskeméthy számára – mint egyébként bárki más számára is az lenne – a Biblia fordítása a legnagyobb kihívás, ennek megfelelően pedig ugyanakkor a legnagyobb teljesítmény is volt, élete fő- és mesterműve. A bibliafordítás munkája egybenőtt életével, mert egész dolgozó életében foglalkozott vele, tusakodott a szöveg jelentésével, folyton módosított, csiszolt rajta valamit. Tudós teológusi szolgálatának gerince, veleje volt a Szentírással való szüntelen értelmező, tolmácsoló foglalkozás, az a vitális tengely, amely körül és amely szerint keringett teológiai, Bibliával kapcsolatos gondolatvilága.

Emberről próbáló vállalkozása egész tevékeny életén át tartott, minden tudatos törekvése, tanulmánya erre a munkára néző felkészülés volt. Teljesítményének nagyságát tekintve azt kell feltételeznünk, hogy egyetlen nap sem telt el anélkül, hogy ne fordított volna. Csak ámulni tudunk azon a szorgalmon és munkabíráson, aminek tanújelét adta munkásságának sokfélesége és minősége. Mégis, nem tudta teljes mértékben befejezni, bár a Szentírás teljes szövegével foglalkozott. Terve sokkal később, halála után jutott el a beteljesedésig, azután, hogy életműve majdnem megsemmisült. Nemcsak élete, hanem utóélete is rendkívüli volt.

Mivelhogy Kecskeméthy István bibliafordítása csak nemrég került a nyilvánosság elé, a szöveg fogadtatása, az egyéni lelki életbe és a közösségi istentiszteleti használatba való beépülése még folyamatban van. Az iránta való érdeklődés viszont nem szorul bizonyításra.

¹⁹ MÁTHÉ 1930, 534.

Hivatkozott művek

- A Márk szerint való szent evangélium őseredeti alakjába visszaállítva.* Az eredeti hellén nyelvből magyarra fordította Kecskeméthy István. Lyceum könyvnyomda, Kolozsvár, 1927.
- A Márk szerint való szent evangélium őseredeti alakjába visszaállítva.* Az eredeti hellén nyelvből magyarra fordította Kecskeméthy István. Kolozsvár, 1927.
- Biblia. Kecskeméthy István fordítása.* Szerk. Adorjáni Zoltán – Bálint Ágnes – Bodó Kinga – Gálfalvy Ágnes. Koinónia, Kolozsvár, 2002.
- ESZENYEINÉ SZÉLES Mária: Kecskeméthy István, a bibliafordító. *Református Szemle*, 1988/5–6. 561–574.
- Gyakorlati kommentár Márk evangéliumához.* Kolozsvár, 1933.
- KECSKEMÉTHY István: *A zsoltárok első könyve.* Zilah, 1910.
- KECSKEMÉTHY István: A zsoltárokból. Átdolgozási kísérlet. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap (PEIL)*, 1891, 405–406.
- KECSKEMÉTHY István: Ámos próféta könyve. *Theológiai Szemle*, 1912, 241.
- KECSKEMÉTHY István: Az Énekek éneke. *Protestáns Szemle*, 1890, 104.
- KECSKEMÉTHY István: Kommentár Hóseás próféta könyvéhez. *Református Szemle*, 1995, 189–192.
- KECSKEMÉTHY István: Reflexiók Musnai László bírálatára. *Református Szemle*, 1931, 354–356.
- KOZMA Zsolt: A Vizsolyi Biblia hagyatéka és örököseinek kötelezése. *Református Egyház*, LVII. évf. 2005/7–8.
- Levél a római keresztyénekhez.* Görögből fordította Kecskeméthy István. Budapest, 1904.
- MAKSAY Albert: A Márk szerint való szent evangélium őseredeti alakjába visszaállítva. Az eredeti hellén nyelvből magyarra fordította Kecskeméthy István, Kolozsvár, 1927. Az Út, 1928. 24.
- Márk evangéliuma. A Magyarázatos Biblia 1. próbafüzete: Mk 1,1–3,6.* Debrecen, 1916.
- MÁTHÉ Elek: A Márk Szerint Való Szent Evangélium Őseredeti alakjába visszaállítva, az eredeti hellén nyelvből magyarra fordította: Kecskeméthy István. Kolozsvár, 1927. *Theológiai Szemle*, 1930, 534.
- MUSNAI László: Kecskeméthy István újtestamentumi fordítása. *Református Szemle*, 1931, 302–307.
- Részletek Kecskeméthy István bibliafordításából. *Református Szemle*, 1988, 589–596.
- TUNYOGI Lehel: *A rejtőzködő állítmány. Kecskeméthy István élete és munkássága.* EREK, Kolozsvár, 2009.
- Új Testamentom. Azaz: a mi Urunk Jézus Krisztusnak Új Szövetsége.* Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. A bevett hellén szöveggel (Textus receptus) egybevetette és átdolgozta Kecskeméthy István. Scottish National Bible Society, Budapest, 1931.
- Zsoltárfordítási kísérletek. *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 1888, 1071–1074.

5. Újabb mai fordítások és kísérletek

A Jehova Tanúi „Új világ”-fordítása

Πνεῦμα Κυρίου ἐπ’ ἐμέ, οὗ εἵνεκεν
ἔχρισέ με εὐαγγελίσασθαι
πτωχοῖς ἀπέσταλκέ με ἰάσασθαι
τοὺς συτετριμμένους τὴν καρδίαν

A Jehova Tanúi kiadója, az Őrtorony Társulat 1950 óta angolul és sok más nyelven is kiadja a saját bibliafordításukat (New World Translation, NWT). Bár a Jehova Tanúi aktív tagsága körülbelül hétmillió fő, a NWT-t eddig világszerte több mint száztízmillió példányban terjesztették.

Az „Új világ”-fordítás (ÚVF) újszövetségi része (*Keresztény görög iratok*, KGI) 2000-ben jelent meg magyarul, a teljes Biblia (*A Szentírás Új világ fordítása*) 2003 nyarán. A fordítás sajátosságainak megértéséhez tudni kell, hogy a szervezet tanítása ariánus jellegű.

Fő érvei:

1. Jehova Tanúi ugyanazt hiszik, amit az ősegyház a 4. századig: csak az Atya Isten, a neve Jehova (JHVH, a Tetragrammaton), a Fiú az első teremtmény (tulajdonképp Mihály arkangyal), a „szent szellem” csak isteni erő.
2. Isten „személynevének” héber betűi (JHVH) eredetileg benne voltak az Újszövetség görög szövegében (!) is. A 4. századi keresztények azonban kiírtották belőle, és az „Úr” (*küriosz*) vagy az „Isten” (*theosz*) szóval helyettesítették.
3. Mivel az így létrejött szövegben Jehova és Jézus egyaránt „Úr”, Isten és a Messiás összetéveszthető lett. Így alakult ki a szentháromságtan: bibliahamisítás révén, pogány vallások és filozófiák hatására, a pogány római császár utasítására.
4. Ezért kellett „helyreállítani” a „Jehova” nevet az Újszövetségben, összesen 237 esetben. Más, teológiai előítéleten alapuló félrefordításokat is korrigálni kellett, mert azokból megtévesztően úgy tűnik, hogy Jézus Isten, hogy láthatóan visszatér a földre, hogy a Szentlélek személy, hogy minden hívőnek egy közös reménysége van, hogy az emberi lélek tudatos formában túléli a halált, stb.

Az Őrtorony Társulat a saját fordításáról

AZ ÚVF KIADÁSÁNAK CÉLJA

A Jehova Tanúi olyan fordítást akartak, amely magában foglalja a legújabb tudományos kutatások eredményeit; olyat, amelyet nem színeztek ki a kereszténység hitvallásai és hagyományai; egy szó szerinti fordítást, amely hűségesen jeleníti meg azt, ami az eredeti írásokban áll, így pedig alapul szolgálhat az isteni igazság ismeretében való további növekedésre; egy olyan fordítást, amely világos és érthető a modern kori olvasók számára.¹

A TÁRSULAT VÉLEMÉNYE MÁS BIBLIAFORDÍTÁSOKRÓL

Valóban szükség volt új fordításra? Akkor már 190 nyelven adták ki a teljes Bibliát, és legalább egyes részeit további 928 nyelvre és nyelvjárásra fordították le. A Jehova Tanúi különböző időszakokban a legtöbb ilyen fordítást igénybe vették. Ám tény, hogy ezek közül a legtöbbet a kereszténység vallásos szektáihoz tartozó lelkészek és misszionáriusok készítették, fordításaikat pedig különböző mértékben vallásrendszerük múltbeli örökségeiként pogány filozófiák és írásellenes hagyományok befolyásolták, valamint a történetkritika részrehajlása.²

AZ ÚVF ÍGÉRETE A SZÓ SZERINTI, PONTOS FORDÍTÁS

A *Keresztény görög iratok* 1950-es első kiadásának az előszava ezt mondja: „A Szentiratok parafrázisát nem ajánljuk. Végig az volt a törekvésünk, hogy amennyire csak lehetséges, szó szerinti fordítást adjunk, ahol a modern angol kifejezőmód megengedi, és ahol a szó szerinti fordítás nem rejti el a gondolatot valami esetlenséggel. Így tudjuk a legjobban teljesíteni azok vágyát, akik aggályoskodnak, hogy az eredetinek pontos megállapítását kapják, amennyire csak lehetséges, szóról szóra. Tekintettel az ilyen becsületességre, a Biblia tanulmányozója teljes bizalommal fordulhat ehhez a fordításhoz és mérlegelheti az eredeti ihletett iratok gondolatait.”³

AZ ÚVF LEGFONTOSABB SAJÁTSÁGA

E fordítás legfőbb vonása az isteni név helyreállítása az azt megillető helyre, az angol szövegben. Ez meg is történik, mégpedig az angolban általában elfogadott „Jehova” formát alkalmazva a *Héber iratokban* 6973 esetben, a *Keresztény görög iratokban* pedig 237 alkalommal.⁴

¹ *Jehova Tanúi – Isten Királyságának hirdetői*, 608–609.

² Uo. 608.

³ *Az Őrtorony*, 1980/6. 27–28.

⁴ *New World Translation, with References*, 1984, 6.

A KGI ELŐSZAVÁNAK ÍGÉRETEI

„Az Új világ-fordítás igyekszik a lehető legpontosabban fordítani a görög szöveget, és ez a magyar nyelvű fordítás is igyekszik ugyanezt a szó szerintiiséget nyújtani. (...)

Ahol a szöveggörnyezettel összeegyeztethető szavakat toldottunk be, hogy világossá és érthetővé tegyük a fordítást, ott az ilyen betoldott szavakat szögletes zárójelbe tettük [...]. (...) A zárójelbe (...) tett szavakat azért ékeltük be, hogy teljessé tegyük a magyar szöveg értelmét.”⁵

AZ ÚVF KÉSZÍTŐI ISMERETLENK KÍVÁNTAK MARADNI

A fordítók nem a maguk dicsőségére törekedtek, hanem a Szentírás isteni Szerzőjének szándékoztak tiszteletet szerezni. (...) Mivel a fordítók ismeretlenek kívánnak maradni, képzettségükről semmi továbbit nem tudunk mondani. A fordítást a minősége alapján kell megítélni.⁶

A fordításról teológiai szempontból

A társulat „fordítói technikájának” bemutatásához néhány fontos témát választottam ki. Az összehasonlításhoz a standard héber és görög szövegeket (BHS4, NA27/UBS4), illetve az MBT 1990-es fordítását használtam. Az ÚVF betoldásait félkövér szedéssel emeltem ki, az első és a második magyar kiadás közötti eltérésekre évszámmal hívom fel a figyelmet (2000/2003). A megértés érdekében a háttérben álló Őrtorony-tanokat is ismertetem.

A „HÉBER IRATOK” ÉS A „KERESZTÉNY GÖRÖG IRATOK”

A társulat szándékosan kerüli az *Újszövetség* címet. A hívőket két osztályba sorolja, földi és mennyei reménységűekre (a 144 000). A ma élő földi reménységű milliók pedig – bár hisznek Krisztus áldozatában – a társulat szerint nincsenek benne az Újszövetségben.

„JEHOVA”, AZ ISTEN

A „Jehova” szó középkori teológiai hibrid: a *JHVH* és az *Adonáj* magánhangzóinak összeolvasásából keletkezett (ez olyan, mint ha az „Isten” szót az „Uram” magánhangzóival ejtenénk: „Ustan”). A társulat szerint azonban ez Isten „személyneve”, amit azért fontos ismerni, mert Istent kell segítségül hívni, *Jézust nem elég*: „aki segítségül hívja Jehova nevét, megmentésben részesül” (Róm 10,13; ÚVF). Ezért a KGI összesen 237 helyen „helyreállította” a „Jehova” nevet (az „Úr” vagy „Isten” helyett). A 237-ből azonban csak 82 esetben van

⁵ KGI, 5.

⁶ *Érveljünk az Írásokból*, 374–375.

szó olyan Ószövetségből vett idézetről, amely valóban tartalmazta a JHVH-t, a többi 155 eset teljesen önkényes. Olyan szövegekben *nem* történt csere, amelyek ellentmondának a társulat tanításának (pl. „Senki sem mondhatja Jézust Úrnak, csak a Szentlélek által”, 1Kor 12,3).

ISTEN FIA, AZ „ISTEN”

A társulat tagadja, hogy Isten Fia, a Fiú Isten, ezért Jn 1,1-ben nem *Isten* volt az Ige, hanem „a Szó isten volt” – a kis „i” hivatott megkülönböztetni *az Istentől*, Jehovától (NWT: *the Word was a god*). Jézus a 2000-es kiadásban Isten „egyetlennemzett Fia” (Jn 3,16) volt, csak a 2003-as javította vissza *egyszülöttre*. Jézus nem egy az Atyával (Jn 10,38), a láthatatlan szellemi egység a társulat racionalizmusa miatt egyetértéssé redukálódik: „az Atya egységben van velem, és én is egységben vagyok az Atyával”. Jézus nem *az Atyában* van, és az Atya *őbenne*, hanem „én egységben vagyok az Atyával, és az Atya egységben van velem” (Jn 14,11), nem *az Atyától származik* [tulajdonképp „tőle van”], hanem csak „az Atya képviselője” (Jn 7,29), és nem az élet *fejedelme*, hanem „Főközvetítője” (ApCsel 3,15). Az ÚVF betoldása révén Isten nem *a saját vérén* váltotta meg egyházát, hanem „saját Fiának a vérén” (ApCsel 20,28, vö. Jel 1,8; 17–18; 2,8). Mivel a társulat szerint Jézus csak az *első* teremtmény, akin keresztül Jehova minden *mást* teremtett, Kol 1,16–17-ben négyszer is betoldja a „más” szót zárójel nélkül: „általa teremtett minden más az egekben és a földön” (vö. Jn 1,3). A Fil 2 Krisztus-himnuszának eredeti értelme is az ellenkezőjére torzult: „noha Isten formájában létezett, nem foglalkozott az elbitorlás gondolatával, tudniillik azzal, hogy Istennel egyenlő legyen. Nem, hanem megüresítette magát, rabszolgai formát öltött, és emberekhez lett hasonlóvá.” A 9. versben a társulat Krisztus dicsőségét is csökkenteni igyekszik: Isten nem *mindenek fölé* (túlzáfok) magasaltta fel, hanem csupán „magasabb állásba emelte” (középfok).

A „SZENT SZELLEM”

A társulat tagadja, hogy a Szentlélek személy, ezért az ÚVF-ben szinte mindenhol „szent szellem”-ként szerepel (az „Ördögről” azonban elismeri, hogy személy, Lk 4,3). Nem a Lélek beszél arról, hogy az utolsó napokban egyesek megtévesztő szellemekre hallgatnak, hanem „az ihletett kijelentés”, tehát egy prófétai kijelentés (1Tim 4,1, pedig a görögben *to pneuma* áll). Az ÚVF szerint már a Szentírás első verseiben sem Isten Lelke lebegett a vizek felett (1Móz 1,2), hanem „Isten tevékeny ereje” (pedig a héberben a *rúah Elohim* áll). A próféták sem azt kutatták, hogy melyik vagy milyen időről tett kijelentést a *Krisztus bennük levő Lelke* (1Pt 1,11), hanem „egyre csak azt vizsgálták, hogy mely sajátos időszakra, illetve miféle időszakra mutat a bennük levő szellem Krisztusra nézve”. Ha a *rúah* vagy a *pneuma* a társulat szerint Jehovára utal, akkor nagy „Sz”-szel jelenik meg: „Jehova pedig a Szellem, és ahol Jehova szelleme van, ott szabadság van. Mi pedig, miközben leplezetlen arccal vissza-

tükrözzük Jehova dicsőségét, mindnyájan átváltozunk ugyanarra a képmásra, pontosan úgy, ahogy Jehova, a Szellem véghezviszi ezt.” (2Kor 3,17–18) Mivel a társulat tagadja, hogy a Szentlélek minden Krisztus-hívőben benne lakik, Júdás levelének bűnökkel teli szakadárjaival sem az volt a baj, hogy *nincs bennük Lélek*, hanem hogy „nincsen szellemiségük” (Júd 19).

A „KI NEM ÉRDEMELT KEDVESSÉG”

Az ÚVF-ből hiányzik a *kegyelem* szó, mindenhol körülírva találjuk, mint „ki nem érdemelt kedvességet” (Ef 2,8), ezért féltő, hogy az ÚVF-en felnövő új magyar Tanú-nemzedéknek már szava sem lesz az Isten és ember közötti valóságos viszonyra. A 2000-es kiadásban Pál nem a hívők Jézusba vetett hitéről hallott (Kol 1,4), hanem „a Krisztus Jézussal kapcsolatos” hitükről (a 2003-as ezt visszajavította). E mögött az állt, hogy a társulat szerint Mihály arkangyal csak Jehova „eszköze” volt, aki engesztelést szerzett az emberek bűneiért, ezért a Tanú *Jehovának* legyen hálás, ne Mihálynak. El kell hinni a Jézusról szóló történetet, de nem szabad Jézushoz imádkozni. A társulat felfogása szerint Istenben eleve nem *hinni* kell (ami hűséges bizalom), hanem „hitet gyakorolni” benne (Jn 3,16). Ez jól szolgálja a társulati rendszert, amely szerint a Tanúnak valójában csak *addig* van esélye arra, hogy „megmentésben részesüljön” (üdvözljön), amíg lojálisan és aktívan szolgál a szervezetben.

AZ „ISMERETSZERZÉS”

A társulat oktatóprogramjának megfelelően az örök élethez nem az kell, hogy valaki *megismerje az Istent*, hanem „hogyan ismereteket fogadjanak magukba rólad” (Jn 17,3). A társulat racionalista megközelítésének megfelelően a gondolkodás(mód)ról és a helyes motivációról szóló szövegek a 2000-es kiadásban mint „elméleti magatartás” és „elméleti szabályozás” jelentek meg: „ha pedig elméletileg bármilyen vonatkozásban másra vagytok hajlamosak, az Isten majd kinyilatkoztatja nektek a fent említett magatartást” (Fil 3,15). Az apáknak sem az *Úr szerinti* fegyelemmel és intéssel, hanem „Jehova fegyelmezésében és elméleti szabályozásában” kellett volna nevelni a gyermekeiket (Ef 6,4; a 2003-as kiadásban is „az ő gondolkodásának zsinórmértéke szerint”). A hívők számára nem Jézus önfeláldozó, megalázkodó *indulata* (motivációja) volt a példa (Fil 2,5), hanem „azt az elméleti magatartást” kellett volna magukban megőrizniük, amely benne is megvolt. A 2003-as kiadás ezeket a részleteket „gondolkodásmódra” javította. Mindennek a háttérében az a szomorú tény áll, hogy az „újrászületés” a társulat szerint csak a 144 000 „felkent” kiváltsága, a több mint 7 millió „földi reménységű” Tanú nem születhet újjá, bennük nem lakhat a Szentlélek. Ezért a *Lélek* gyümölcse is (Gal 5,22–25) a társulat értelmezésében az *emberi* „szellem gyümölcse”: a Tanú engedelmeskedjen a szervezet felügyeletének, így „kiiskolázott lelkiismeret” és „kiegyensúlyozott szemlélet” alakulhat ki benne.

AZ „EMLÉKÜNNEP” ÉS AZ „ÉTKEZÉSEK”

A társulat szerint Jézusnak csak 144 000 „felkent”, „mennyei reménységű” tanítványa van, csak velük kötött új szövetséget, hogy vele uralkodjanak majd a mennyből. Ezért az eucharisziát vagy úrvacsorát helyettesítő évi egyszeri, nyilvános „emlékünnepe” csak a közjük tartozó (ma kb. 8000) „felkent” törheti meg a kenyeret és ihatja a bort. A Tanúk milliói csak megfigyelők. Jézus tehát az utolsó vacsorán nem *rájuk hagyja* a királyságot, hanem az ÚVF-ben így szól a tizenkettőhöz: „szövetséget kötök veletek (...) egy királyságra” (Lk 22,29). Ugyanígy, bár Pál 1Kor 11-ben eredetileg arra figyelmeztetett, hogy a hívők *méltó módon* vegyenek részt az úrvacsorán, tudniillik megkülönböztetve a többi ételtől, megvárva egymást (lásd 1Kor 11,21–22,34), az ÚVF-ben Pál sorai (1Kor 11,27–31) így alakulnak át: „aki méltatlanul eszi a kenyeret vagy issza az Úr poharát [a nem felkent Tanúk *nem méltók* az emlékünnepre – Sz. A.], vétkes lesz az Úr testét és véréét illetően. Az ember először is tartson önvizsgálatot, hogy alkalmas-e rá” [2003-as társulati betoldás], és „aki eszik és iszik, ítéletet eszik és iszik önmaga ellen, ha nem látja tisztán a testet” [ti. Krisztus Testét, amelybe a társulat szerint *csak* a 144 000 tartozik – Sz. A.]; ezért betegek és halnak meg sokan, „de ha tisztán látnánk, hogy mik vagyunk mi magunk, nem esnénk ítélet alá” [vagy „felkent” valaki, vagy nem – Sz. A.]. Végül, mivel a társulat szerint az „emlékünnepe” csak évi egyszer lehet megtartani (páska), az ÚVF szerint az első keresztyények nem *a kenyér megtörésében* vettek kitartóan részt, hanem „az étkezéseknek (...) szentelték magukat” (ApCsel 2,42). Az eucharisztia vagy úrvacsora így nem is az Úr (Krisztus), hanem „Jehova asztala” (1Kor 10,21; vö. 11,27).

A KERESZTSÉG

A keresztelés Jehova Tanúinál csupán a „hírnökké avatás” jelképe. Keresztelő János sem azt hirdette a zsidóknak, hogy keresztelkedjenek meg *a bűnök bocsánatára* (Mk 1,4), hanem az ÚVF körülíró betoldásai révén „megjelent (...) prédikálva a keresztséget, mint ami a bűnök megbocsátásához vezető megbánás jelképe.” Jehova Tanúi keresztségét egyetlen keresztyény egyház sem fogadja el.

A „VIZONYLAGOS” ÁLLAMHATALOM

A társulat szerint az állam nem Isten akaratából létezik, csak megengedi a létüket az armageddoni csatáig, amikor minden Jehova-ellenes hatalom megsemmisül. Ezért szerinte ami hatalom *van*, az nem egyszerűen *Istentől van*, mert Istentől *rendeltetett* (Róm 13,1), hanem „a létező hatalmak Isten által állnak fenn a maguk viszonylagos állásában”.

A „JELENLÉT”

A *világ* a társulat szótárában „a dolgok jelenlegi gonosz rendszere”. Mivel a társulat tagadja, hogy Jézus láthatóan visszajön, de azt állítja, hogy 1914 óta láthatatlanul „jelen van”, az apostolok az ÚVF-ben nem Jézus *visszajövetelének* és a világ végének a jeleire kérdeztek rá, hanem arra, hogy „mi lesz a jele a jelenlétnek és a világrendszer befejezésének” (Mt 24,3).

A „HALÁLALVÁS”

Az Őrtorony Társulat tagadja, hogy az emberi lélek tudatos formában túléli a halált, és a lélek „alvását” tanítja (úgynevezett *soul sleep*). Ezért az ÚVF-ben az ember nem *elhunyt* (az „elaludt” a meghalás szépítő körülírása), hanem „halálalvásba merül” (1Kor 15,18). Az emberek sorsát illetően sem azt döntötte el Isten, hogy *egyszer* meghaljanak és *utána* megítéltesse, hanem a társulat betoldása révén az van „fenntartva” nekik, hogy „egyszer s mindenkorra meghaljanak”, azaz testükkel együtt megsemmisüljenek. Mivel a társulat szerint a halott a feltámadásig nem létezik, Jézus a jó latornak nem azt ígéri, hogy *még aznap* vele lesz a paradicsomban, hanem „Bizony mondom ma: velem leszel a Paradicsomban” (Lk 23,43); a „mondom” után levő vesszőt a társulat először kettősponttá alakította át (2000), majd meghagyta vesszőnek (2003), de a „ma” után tette (ugyanazt a kifejezést 73 más esetben úgy adja vissza, hogy a vessző az értelem szerinti helyén van).

NÉHÁNY TOVÁBBI FURCSASÁG

A társulat fordításának *modernkedése* helyenként több mint értelemzavaró. A héber „Hozsánna!” (*hósiáh ná* tulajdonképp: „Segíts hát!”) Jézus idejére már a dicsőítés kifejezése volt, a Jeruzsálembé bevonuló Jézust (Mt 21,9) azonban az ÚVF-ben így köszöntötte a sokaság: „Mentsd meg, kérünk, a Dávid fiát! Áldott, aki Jehova nevében jön! Mentsd meg, kérünk, fenn a magasságokban!” A KGI 2000-es kiadásában Gábriel nem *Békességet!* kíván a *jegy*es Máriának, hanem „Jó napot, te kegyelembe fogadott asszony, Jehova veled van” (Lk 1,28). A 2003-as kiadás is csak a köszöntésen változtat: „Légy üdvözölve, te kegyelembe fogadott asszony.” A 2000-es kiadásban Júdás is így köszöntötte Jézust elárultatása *estéjén* (Mt 26,49): „Jó napot, Rabbi!” (A 2003-as javítás: „Légy üdvözölve, Rabbi!”)

Összefoglalás

Az ÚVF-ben természetesen nyelvtanilag pontos és érthető köznyelvi megfogalmazást is találunk. Ugyanakkor az Őrtorony Társulat e magyar nyelvű kiadványa

- tárgyi bizonyíték *nélkül* vádolja a 4. századi egyházat bibliahamisítással (rágalmaz);
- „helyreállítás” címén önkényes módon saját teológiáját *írja bele* a szövegbe;
- összeállítói vagy nélkülözték, vagy szándékosan figyelmen kívül hagyták az alapvető nyelvészeti ismereteket;
- az Őrtorony sajátos, kívülálló számára furcsa („teokratikus”) szókincsét hozza;
- ígérete ellenére nem szó szerinti, hanem rendszeresen parafrazeál;
- ígérete ellenére a betoldások százait szinte sehol sem teszi zárójelbe;
- még más antitrinitárius közösségek sem használják;
- a bibliaferdítés iskolapéldája.

„A Biblia fordítása érthetően súlyos felelősséggel jár. Ha valaki szándékosan változtat vagy kihagy valamit a Bibliából, ezzel meghamisítja Isten ihletett Szavát.”⁷

⁷ Az isteni név, amely mindörökké fennmarad, 5.

A Szent Pál Akadémián készülő Újszövetség-fordítás

„Aki szó szerint lefordít egy verset, az hazug;
ha viszont hozzátesz, akkor káromló és rágalmazó.”
(*Babiloni Talmud*, Kiddusin 49a)

A Hit Gyülekezete állami akkreditációval bíró főiskolája, a teológiai mester-diplomát (MA) adó Szent Pál Akadémia oktatói 1995-ben döntöttek úgy, hogy közösen készítenek egy új Újszövetség-fordítást (a távlati tervek között szerepel az Ószövetség lefordítása is). A fordító munkacsoport tagjai dr. Flaisz Endre, dr. Grüll Tibor, dr. Grüll Tiborné (született Csalog Eszter), Répás László, dr. Ruff Tibor, dr. Rugási Gyula, dr. Tóth Eszter (született Missura Eszter). Mivel mindannyian aktívan tanítanak, írnak, kutatnak és más (például lelkesítő) tevékenységet folytatnak, a bibliafordítást szabadidejükben végzik, ezért a végleges, teljes szöveg mindmáig nem készült el, ideális esetben idén év végén jelenhet meg. A négy evangélium ugyan már napvilágot látott egy külön kötetben, és a többi irat nagy része is a Hit Gyülekezete rendszertelenül megjelenő teológiai folyóiratában, az *Új Exodusban*, azonban a végső kiadás szövege ezekétől is jelentős mértékben különbözni fog számos – alább részben tárgyalandó – okból.

Az alapkoncepció szerint a szó szerinti és a „magyarázó” (amplified) jellegű, nagyon szabad fordítás között nagyjából középutas fordítást igyekszünk készíteni, amely a lehető legszélesebb rétegek számára érthetővé teszi a Szentírást modern magyar nyelven, anélkül azonban, hogy „lebutítaná” annak szövegét e cél érdekében. E tekintetben az angol nyelvű bibliafordítás-irodalomban a New International Version fordítói felfogása áll a legközelebb hozzánk. Egy felmérés szerint a magyar népesség egyharmada jelenleg funkcionális analfabéta (fel tudja olvasni a szöveget, de eközben nem érti meg), kétharmada pedig szinte semmit nem olvas. Így a fenti célt nem egyszerű megvalósítani. Olyan szöveget igyekszünk készíteni, amely eltávolít minden akadályt a mai, a Bibliát többnyire nem ismerő magyar átlag olvasó megértése elől, miközben nem egyszerűsít le semmit az Írás eredeti intencióitól eltérően. Ideálunk ezért egy olyan szöveg, amely mentes minden archaizáló, egyházias, csoportnyelvi, felekezeti-belterjes vagy más elidegenítő effektustól; nem áll távolabb nyelvtanilag a szekularizált magyar átlag olvasótól, mint egy 500 ezres példányszámú bulvárújság vagy egy népszerű regény nyelvezete – anélkül

ugyanakkor, hogy e cél érdekében meghamisítaná a Szentírás eredeti görög nyelvének a kortárs görög közegben elfoglalt helyét, stílusát, hangzását, hangulatát.

Ugyanakkor az eddigi magyar bibliafordításokhoz szokott fül számára nagyon szokatlan terminológiát is bevezettünk, amikor ezt teológiaiag elkerülhetetlenül szükségesnek láttuk. Ezek közül a legjelentősebb változtatás, hogy a Krisztus szó helyett a végső változatban valószínűleg mindenhol a Messiás szót fogjuk használni, mivel előbbi jelentése annyira elhomályosult már a teológiaiag képzetlen olvasók számára, hogy szinte Jézus családneveként használják, így például Péter mondata: „*Te vagy a Krisztus, az élő Isten fia*” az átlag olvasó számára már elvesztette eredeti értelmét. Hasonlóan szokatlan lesz, hogy a *pneuma* szót mindig a *szellem* szóval fordítjuk, megkülönböztetve a *pszükhé* 'lélek' szótól, így a *Szentlélek Szent Szellemként* szerepel mindenhol. A keresztelest alámerítésnek, a zsidót számos esetben júdeainak fordítjuk (amikor a szövegösszefüggésből következően azt jelenti). Az *aiónt* 'világkorszaknak', a *koszmoszt* 'világnak' fordítjuk, megkülönböztetve a kettőt. E legfontosabbakon kívül még számos más hasonló terminológiai változtatást is eszközölünk. E konferencia magasan képzett teológusai bizonyára külön magyarázat nélkül is értik e változtatások teológiai jelentőségét, és ismerik a mögöttük húzódó évszázados vitákat. A fordításhoz terveink szerint egy név- és fogalommagyarázatot is csatolunk majd, amelyben ezeket a változtatásokat részletesen, alaposan, de tömören megindokoljuk. E változtatásokat a kereszténység megújulása érdekében annyira fontosnak tartjuk, hogy a szöveg eleinte majd szokatlan hangzását is vállaljuk ennek érdekében. Ezen a helyen szeretném előre azt is kinyilvánítani, hogy nagy örömmel állunk elébe a későbbiekben mindezen döntéseink közös megvitatásának Önökkel és más szakemberekkel, szóban és írásban – e helyen azonban nincs mód hosszabban, teológiai szempontokból tárgyalni a terminológiát.

Még ennél a területnél maradván meg kell jegyezni, hogy így is sok tekintetben kompromisszumos megoldás születik. Az angyal angyal marad, és nem hírvívő; a menny menny marad, és nem egek; az egyház egyház marad, és nem népgyűlés; vagyis sok olyan kifejezést, ami a görögben köznyelvi, másra is használt szóként került be a bibliai szövegbe, a magyar fordításokban azonban hagyományosan „vallási szakkifejezéssé” vált, meghagyunk ilyenek, azaz nem radikalizáltuk az eredeti szöveg intencióihoz való visszatérés követelményét minden esetben. Ugyanígy Jézus Jézus marad, és nem Jésua vagy Jésu, Péter nem lesz Petrosz, sem János Jóhánán, és így tovább. A nevek átírásában azt a – szintén kompromisszumosnak is mondható – elvet követjük, hogy a magyarban már megszokottakat meghagyjuk bevett alakjukban (Jézus, Péter, János, Jakab, Pál, Timóteus, Mária stb.), a szokatlanabbakat azonban héber-arámi eredetjükre vezetjük vissza (Závdáj, Zákkáj, Jáír stb.). Ez utóbbi döntésünk mögött az a szándék is meghúzódik, hogy a szöveget hangulatilag

is az eredeti zsidó közegbe helyezzük vissza, és a Biblia érzelmi-hangulati zsidótlanításának, sőt „zsidóellenesítésének” évezredes tendenciáival szembe forduljunk.

Esetenként egy szót akár több szóval adunk vissza, és nem törekedtünk konkordativitásra sem. Ezeket a szempontokat alárendeltük egy mai magyar nyelven szépen megszólaló, közérthető és tartalmilag a lehető legpontosabb szöveg követelményének.

A nyelvtani szerkezetek fordításának tekintetében általánosságban azt az evidens alapelvet igyekeztünk követni, hogy a görög nyelvre jellemző sajátosságokat ne ültessük át szó szerint, hanem a magyar nyelv jellegzetességeit kövessük. Mindezt nincs mód itt részletesen tárgyalni, csak néhány példát mutatok be. A görög particípiumokat hosszan halmozó sorozatokat például általában mellékmondatokkal adjuk vissza a magyarban; a levelekben gyakran előforduló, névmásokkal végtelen láncolatokká kapcsolt hosszú mondatokat több rövidebb mondatra tördeljük, akár azon az áron is, hogy inkább újra kitesszük az alanyt (vagy tárgyat stb., amire/akire a névmás utal a görögben). Mondanom sem kell, hogy kifejezést ekvivalens kifejezéssel igyekszünk visszaadni, nem szó szerint (bár ilyenkor a szó szerinti fordítást gyakran közöljük lábjegyzetben, mivel az írásmagyarázat szempontjából annak is lehet jelentősége). A különböző fajta genitivusokat más- és másféleképp fordítjuk, nem mindig egyszerű magyar birtokos szerkezettel, mint Károli.

Fontosnak tartjuk a görög szöveg érzelmi-hangulati elemeinek a visszaadását a magyarban, túl az értelmi-tartalmi pontosságon. Véleményünk szerint a korábbi bibliafordítások e tekintetben gyakran jóval szegényesebbek az eredeti szövegnél. Az egyes stílusrétegek közötti különbségeket is igyekszünk érzékeltetni.

Ahol egyenrangú alternatív fordítási lehetőségek közül kell választanunk, a Károli-fordításban szereplőtől eltérőt választjuk, nem mintha azt rossznak tartanánk, hanem hogy ezzel is gazdagítsuk és mélyítsük a Károlit is olvasó hívők bibliaismeretét, illetve általában a magyar bibliai kultúrát.

A Hit Gyülekezete és a Szent Pál Akadémia vezetőségétől azt az útmutatást kaptuk, hogy minél több, a mélyebb megértést és tanulmányozást segítő, alternatív fordítási lehetőségeket tartalmazó lábjegyzetet készítsünk, hogy a fordítás segítse az igehirdetőket a prédikációikra való felkészülésben, a hívőket pedig az elmélyült bibliatanulmányozásban, hogy a főszövegben vissza nem adható jelentésrétegekben is elmerülhessenek. A láb- és végjegyzetek elsősorban nem hitéleti-teológiai, hanem nyelvi és történeti jellegűek, de esetenként óhatatlanul teológiai jelentőségük is van. Ugyanakkor a főszöveget olyanra igyekszünk formálni, hogy önmagában is megálljon és hiteles fordítás legyen, amely lábjegyzetek nélkül is olvasható, kiadható lesz.

Az Ószövetségből vagy más írott szövegekből származó idézeteket dőlt betűvel és sok esetben középre tördelve szedjük. Nem jelezzük külön, ha az

idézet nem pontos, és részben eltér az eredetitől, az Ószövetség héber szövegétől vagy a Septuagintától.

Fontos még, hogy sokéves vívódás és kutatás után munkacsoportunk tagjai egyeztetés nélkül is meglepő egységet mutatva arra a döntésre jutottak, hogy a görög szöveg kritikai kiadásainak használata helyett visszatérünk a textus receptushoz. Mivel régebben a Nestle–Aland-féle szöveget fordítottuk, a végső verzió elkészítéséhez ebből a szempontból is átalakítjuk még a teljes fordítást, ez is időt vesz igénybe. E döntés hátterét itt szintén nincs mód feltárni, vitatott – vagy egyesek szemében akár botrányos – voltával tökéletesen tisztában vagyunk, ennek ellenére vállaljuk, és készek vagyunk akár egy külön konferencia vagy írásbeli vita keretében is megindokolni szövegkritikai és teológiai szempontból, mivel nem elkapkodott, hanem mélyen átgondolt koncepcióról van szó. A különböző szövegváltozatokat nem jelöljük lábjegyzetekben, mert az átlag olvasót érzésünk szerint nem ezek a kérdések érdeklik elsősorban.

Igyekszünk a magyar nyelvet nemcsak használni, de itt-ott művelni is a fordítással. Tudatosan váltogatjuk például az e-vel, ö-vel egyaránt ejthető igekötőket, szavakat (pl. feltámadás-föltámadás), hogy nyelvünk budapesties, „mekegő” tendenciáival szembemenjünk. Ugyanakkor kerülünk minden olyan csoport- vagy tájnyelvi fordulatot, ami az átlag olvasót elidegenítené a szövegtől (különösen a vallási életben megszokott archaizmusokat), vagyis igyekszünk a mai köznyelvet követni, ahol csak lehet.

A Szent Pál Akadémia hallgatóiból verbuválódott munkacsoport – oktatói vezetéssel – egy teljesen új keresztutalás-rendszerrel is ellátta az új fordítás valamennyi könyvét. Ennek fő elve az volt, hogy ne a teológiai-allegorikus, hanem inkább a tényszerű összefüggések álljanak benne előtérben.

A végső, teljes változatot térképekkel és más informatív kiegészítőkkel, valamint – kinyilatkoztatott szövegtől elkülönített, tájékozódást segítő – fejezetcímekkel együtt (is) szeretnénk megjelentetni.

SZŐCS ZOLTÁN

Az egyszerű fordítású (EFO) Biblia

A tisztesség megkívánja, hogy előrebozsásam: ami a bibliafordítást mint általam nagyra becsült szakmai tevékenységet illeti, a „céhen kívüli” körökből érkeztem, végzettségem szerint biológus vagyok. Ezen a területen harmincnyolc évig tevékenykedtem – főleg tudományos kutatóként és egyetemi oktatóként –, mielőtt a bibliafordítással egyáltalán kapcsolatba kerültem volna. A „hivatásom” azonban mélyebben gyökerezik, mint a tanult szakmám: gimnazista korom óta szeretem Jézus Krisztust – és ugyanígy szeretem és tanulmányozom a Szentírást. Arról azonban soha nem is álmodtam, hogy valaha bibliafordításra adom majd a fejemet. Minden érdekel, ami a Bibliával kapcsolatos – elsősorban a történelem. Magyar–francia szakos tanár volt az édesapám: tőle örököltam és tanultam a magyar nyelv és irodalom szeretetét, a jó nyelvérzéket és a nyelvek iránti érdeklődést. Amióta az eszemet tudom, állandó csodálattal tölt el az anyanyelvem – számomra ez ugyanúgy forrás és kincs, mint a Biblia.

Hangsúlyozni szeretném, hogy ezen a konferencián magánemberként veszek részt. Nem képviselek semmilyen intézményt, semmiféle „hivatalos” álláspontot. Amit mondandó vagyok, az kizárólag a saját véleményem, tapasztalatom és meggyőződéselem.

A fordítás rövid története

A NEMZETKÖZI BIBLIAFORDÍTÓ KÖZPONT (WBTC – BLI)

A nemzetek többsége – természetesen – a maga számára fordította le a Bibliát. Vannak azonban olyan intézmények is, amelyek más népeket szolgálnak a bibliafordítások készítésével. Ilyen a World Bible Translation Center (WBTC, Fort Worth, Texas, USA – a továbbiakban: központ), amelyet 1973-ban amerikai keresztények alapítottak, és amerikai hívők adományaiból tartanak fenn. Megjegyzem, hogy a világhálón további kilenc olyan intézményt találtam (ebből hatot az USA-ban), amely más nemzetek számára készít bibliafordításokat.

A központ eredetileg csak egyetlen, könnyen érthető, egyszerű nyelvezetű amerikai angol bibliafordítást akart készíteni, amelyet „Easy-to-Read” (ERV) fordításnak neveztek el. Ez 1978-ban jelent meg, és hamarosan népszerű lett. (Azóta sokszor átdolgozták, és ma is ez az egyik legkedveltebb amerikai bibliafordítás.) A siker láttán elhatározták, hogy hasonló, egyszerű stílusú bibliafordításokat készítenek más nemzeteknek is. Már itt szeretném hangsúlyozni, hogy a magyar EFO-Biblia nem az ERV fordítása vagy adaptációja. A központban népes szakembergárda dolgozik, ezenkívül számos „külsőt” is foglalkoztatnak. Minden egyes bibliai könyvnek megvan a maga specialistája, aki rendelkezik a megfelelő teológiai végzettséggel, többnyire doktori fokozattal és nyelvtudással. Munkájukat kiváló technikai háttér segíti, és világszerte jelentős nemzetközi kapcsolatokkal rendelkeznek. Természetesen a fordítás munkáját mindig az illető nemzethez tartozó és a célnyelvet anyanyelvi szinten beszélő, hívó emberek végzik, akik a központ munkatársaival szoros együttműködésben hozzák létre az adott bibliafordítást. 1978 óta harmincegy teljes bibliafordítást készítettek: többek között kínai, hindi, nepáli, arab, spanyol, orosz, tamil, vietnámi és most legutóbb magyar nyelven is. Ezen kívül elkészült és megjelent harminc Újszövetség-fordítás: többek között román, ukrán, bolgár, koreai, japán, török és portugál nyelven. Évente sok millió ajándékpéldányt osztanak szét az általuk kiadott Bibliákból. Részletesebb információk találhatóak a <http://www.bibleleague.org/what-we-do/easy-to-read-bibles/translation-fact-sheet> honlapon. Az elkészült fordítások egy része ingyenesen letölthető az internetről: <http://www.bibleleague.org/resources/bible-download>.

A központ 2011-ben csatlakozott a Bible League International (BLI – lásd a fenti honlapot) szervezethez, amely hetvenöt éve bibliakiadással és -terjesztéssel foglalkozik az egész világon.

A magyar EFO-Biblia

A központ valamikor a 1990-es évek elején fogott hozzá egy modern, magyar Újszövetség-fordítás elkészítéséhez, de a munka nagyon lassan haladt. Magam 2000-ben szinte „véletlenül” sodródtam bele a fordításba, soha nem gondoltam arra, hogy ilyen nagy fába vágjam a fejszémet. Először arra kértek, hogy csupán nyelvhelyességi szempontból javítsam néhány újszövetségi könyv fordításának szövegét. Nem sokkal ez után a fordító kilépett a munkából. Ekkor a központ arra kért, hogy vegyem át a stafétabotot. Az lett volna a feladatom, hogy az Apostolok cselekedeteitől kezdve javítsam az előzőleg már elkészült nyers szöveget. Miután ezzel nem boldogultam, inkább készítettem egy teljesen új fordítást az ApCsel-től a Jelenésekig – a Galata levél kivételével, amelyet egy harmadik fordító készített. Az Újszövetség 2003 nyarán jelent meg, s az „egyszerű fordítás” (EFO) elnevezést kapta. Azóta többször újra kellett nyomni,

és elég széles körben elterjedt. Felekezeti hovatartozástól függetlenül sokan kedvelik ezt a fordítást, pedig számos helyen javításra szorult. 2003 és 2005 között alaposan átdolgoztam a szövegét. Az Újszövetség kedvező fogadtatásának hatására 2004-ben felkértek, hogy vállaljam el az Ószövetség fordítását is. Miután ennek szövegével öt év alatt elkészültem, az Újszövetség 2003-as magyar szövegét is teljesen átdolgoztam. Az „egyszerű fordítású” teljes Biblia 2012 szeptemberében látott napvilágot – ebben már az Újszövetség is az új szöveggel jelent meg.

Hangsúlyozni szeretném, hogy az EFO-Biblia csapatmunka gyümölcse. Nagyon sokan és sok éven át dolgoztunk rajta. Mi ketten – feleségem és jómagam – a fordítás munkáját vállaltuk, de még ebben is voltak munkatársaink: a Galata levelet és az Ószövetségből három fejezetet mások készítettek. Úgy gondolom, a többszörös lektorálás munkája és a különböző korrekciók legalább olyan fontos részei a munkának, mint maga a fordítás.

Nagyon sokat jelent, hogy a feleségem mindvégig biztatott és támogatott ebben a munkában. Kitűnő nyelv- és stílusérzékelével nagyon sokat segített a helyes kifejezések megtalálásában, a javításokban és a hibakeresésben. Nyugodtan mondhatom: ezt a fordítást együtt „hordtuk ki és szültük meg”. Nélküle nem tudtam volna végigvinni ezt a munkát. Részünkről ez a munka önkéntes vállalkozás volt, a központtal nem kerültünk hivatalos kapcsolatba, kizárólag magánemberként vettünk részt a munkában.

Fordításelméleti kérdések

A központ munkatársai olyan bibliafordításokat készítenek, amelyek a mai ember számára érthető stílusban, a hétköznapi nyelv eszközeivel fejezik ki a Biblia örökérvényű üzeneteit. Ezek a fordítások mindenkinek szólnak: alapkövetelmény, hogy az egyszerű emberek és tizenéves fiatalok is megértsék – ezért nem kötődnek egyetlen felekezethez sem. Egyaránt szólnak a hívőkhöz és azokhoz, akik még nem hisznek Jézus Krisztusban, emiatt a hagyományos vallási fogalmakat közérthető kifejezésekkel helyettesítik vagy megmagyarázzák.

Az EFO-Biblia is a legnagyobb gondossággal készült az eredeti szövegekből – az angol mint közvetítő nyelv segítségével. A cél az volt, hogy az eredeti szövegek szó szerinti angol fordítása és a bőséges angol nyelvű kommentárok és nyelvi magyarázatok alapján a fordító világosan megértse az eredeti szöveg értelmét, jelentésárnyalatait, és képes legyen az üzenetet a saját anyanyelvén megfogalmazni. Azonban nem követtünk egyetlen más fordítást sem, és szeretném hangsúlyozni, hogy az EFO-Biblia nem valamilyen angol bibliafordítás adaptációja vagy fordítása, hanem eredeti munka.

Az eredeti szöveg értelméhez ragaszkodva, hűségesen és pontosan igyekeztünk kifejezni annak mondanivalóját. Törekedtünk az eredeti költői szö-

vegek formájának megőrzésére, és figyelembe vettük a modern szövegkritika eredményeit is. Ahol maga az eredeti szöveg „homályos”, sérült, vagy jelentős szövegváltozatok találhatók a kéziratokban, ezt lábjegyzetben jeleztük.

A bibliafordítás tizenkét éve során igen ritkán ütköztem olyan akadályba, amely abból adódott, hogy a szöveget nyelvtanilag nehezen érthetőnek találtam (például nem lehetett eldönteni, hogy ki beszél, miről, és kinek mondja). Azzal viszont lépten-nyomon küzdenem kellett, hogy amit megértettem a szövegből, azt hogyan adjam vissza hűségesen és ugyanakkor az átlag olvasó számára jól érthető, mai magyar nyelven.

A központ által használt alapszövegek

Az Ószövetség esetében alapvetően azt a héber maszoréta szöveget követtük, amely a Biblia Hebraica Stuttgartensia 1984-es kiadásában található. Egyes helyeken utaltunk a holt-tengeri tekercsek vagy a LXX egyes részeire, amelyek korábban keletkeztek, mint a ma ismert maszoréta szövegek.

Az Újszövetség esetében az a görög szöveg volt a forrásunk, amely a United Bible Societies által kiadott *The Greek New Testament* 1993-as, 4. revideált kiadásában, illetve a Nestle–Aland-féle *Novum Testamentum Graece* 1993-as, 27. kiadásában található. Egyes esetekben – ha a bibliakutatók újabb eredményei ezt indokoltá tették – eltértünk a fenti szövegektől, s erre a jegyzetekben utaltunk is.

A fordítás gyakorlati menete

1. Az anyanyelvi fordítókat a központ szakemberei tanfolyamokon készítik fel. Bőségesen ellátják a fordítókat az eredeti szövegek szó szerinti angol fordításaival, szövegkritikai jegyzetekkel, nyelvi és tartalmi magyarázó kommentárokkal, egyéb szakmai segédanyagokkal és a bibliafordítókat segítő speciális számítógépes programokkal – s ezek használatára is megtanítják őket.

2. A fordító elkészíti az első nyersfordítást a kijelölt könyvből.

3. Majd ezt valaki más angol nyelvre fordítja, és elküldi a központba.

4. Az illetékes szakterületi lektor ezt gondosan összeveti az eredeti héber, illetve görög szöveggel – megjegyzéseket fűz hozzá, és változtatásokat javasol a fordítónak.

5. A fordító vagy elfogadja a javaslatokat és elvégzi a korrekciókat, vagy megindokolja, hogy miért szeretne ragaszkodni az eredeti változathoz.

6. Az előző két pontban leírtak addig ismétlődhetnek, amíg a kérdések megnyugtató módon nem rendeződnek.

7. Ha a fordító és a lektor nem tud egyetértésre jutni, akkor egy másik

lektorhoz kerül az ügy, és az ő szava már döntő. A második lektor általában személyesen találkozik a fordítóval. Ezek a megbeszélések mindig nagyon építőek voltak, és rengeteget tanultam belőlük.

8. Sok munkát jelent a lábjegyzetek, a szójegyzék, a térképek elkészítése és a szöveggel való egyeztetése.

9. Követelmény, hogy amikor az eredeti szövegben – különböző helyeken – egyező szövegrészek fordulnak elő, azok a fordításban is szó szerint azonosak legyenek. Ez sem könnyű feladat.

10. Ezután teológiai és nyelvi szakképzettséggel rendelkező magyar lektorok kezébe kerül a fordítás: ők is egybevetik az eredeti szöveggel – és javításokat javasolnak.

11. Majd magyar (5-10 fős) tesztcsoportok kapnak egyes részeket. Ezeket egyikük felolvassa, a többiek hallgatják, és azonnal jelzik, ha valamit nem értenek. Mindegyik csoport írásban értékeli a kapott részt, és változtatásokat javasol. Körülbelül tizenöt ilyen csoport segítette a munkánkat.

12. A Biblia egyes könyveit meghatározott sorrendben „adagolják” a fordítóknak – előbb a könnyebben fordítható (például történeti) könyveket, későbbre hagyva a nehezebb költői és prófétai szövegeket.

Végül megemlítem, hogy a fenti fordítási módszert a nemzetközi bibliafordító intézmények világszerte egységesen alkalmazzák. A Központ is tagja a Forum of Bible Agencies Intl. szervezetnek (<http://www.forum-intl.org>).

Célközönség és kiadáói háttér

Ezt a fordítást a legszélesebb, magyarul beszélő közösségnek szántuk – különös tekintettel a kevésbé művelt, a nem vallásos rétegekre és a tizenéves fiatalokra – vagyis főleg azokra, akik a Bibliát többnyire még egyáltalán nem ismerik.

A Kiadó a Bible League International szervezet, amelynek a központ (WBTC) az egyik részlege. A teljes EFO-Biblia 2012. szeptember 29-én jelent meg – azóta kapható a könyvesboltokban.

Internetes elérhetőség: <http://www.biblegateway.com/versions/Hungarian-Bible-Easy-to-Read-Version-ERV-HU/>.

Az EFO-Újszövetség ingyenesen letölthető az internetről: <http://www.bibleleague.org/resources/bible-download>.

Valószínűleg hamarosan a teljes EFO-Biblia is letölthető lesz. Készülnek az okostelefonokra, táblagépekre letölthető androidos változatok is.

Pozicionálása

Az EFO nem egy külföldi bibliafordítás hazai változata, hanem az eredeti szövegek alapján készült eredeti munka. Nem kötődik egyetlen felekezethez sem. Nem liturgikus használatra, hanem a legszélesebb olvasóközönség számára készült, beleértve a nem vallásos olvasókat is.

Mai nyelven szól – nem a hagyományos egyházi nyelvezetet használja. Ha mégis szükség van olyan „biblikus” kifejezésekre, amelyeket a mai köznyelv nem ismer, akkor azok megértését magyarázattal segíti. Ez azonban nem azt jelenti, hogy alkalmas lenne magasabb szintű bibliatanulmányozásra vagy felsőfokú oktatásban való használatra – nem erre szántuk. Az eredeti szöveg mondanivalóját a lehető leghűségesebben igyekszik tolmácsolni. Törekszik az egyszerűsége, érthetősége – de nem parafrázis. A nagyközönség számára, mindennapi használatra szántuk. Ideális a mai fiataloknak és azoknak, akik a Bibliát először veszik a kezükbe.

Használata

Széles a spektrum: mind a hagyományos egyházi körökben, mind a kisebb-nagyobb gyülekezetekben (régiekben és újabbakban egyaránt) megkedvelték és egyre többen olvassák – különösen a fiatalabbak. Az egyik keresztény könyvesboltban hónapok óta az EFO-Biblia a legkeresettebb könyv – utána pedig az EFO-Újszövetség következik. Az első kiadás mindkét esetben pár hónap alatt elfogyott. A teljes Bibliából sok példány került ingyenes terjesztésre – s ebből jutott a határokon túli magyar keresztény közösségeknek is.

Építő szándékú szubjektív javaslatok

A Biblia fordítása folyamatos munkát jelent: soha nincs teljesen befejezve. Maga a fordító is állandóan változik, miközben a fordításon dolgozik. Mire befejezi – akár kezdené is előlről. A fordítás elvei és módszerei is folyamatosan változnak, s a nyelvünk is folytonosan alakul a mindennapi használatban.

Néhány javaslat – a jobbítás szándékával és hangsúlyozottan szubjektív nézőpontból:

1. A szövegkritika ma már túlzottan nagy befolyásra tett szert – időszerű lenne az arany középutat megtalálni. A Károli-fordításhoz képest nagyon sok bibliai vers a lábjegyzetekbe szorult vissza, mert a szigorú szövegkritikai mércével mérve nem találtak eléggé hitelesnek. Ahogyan mondják: „a legjobb kéziratokban nem található meg”.

Ha egy kéziratból valami hiányzik, annak nyilván sokféle oka lehet – má-

solói tévedésből kimaradt valami, megsérült a kézirat stb. –, de hogy egy másoló hozzátett volna valamit a szöveghez, ami eredetileg nem volt benne, azt elképzelhetetlennek tartom. Ezért javaslom, hogy a „párhuzamos helyek” alapján – különösen az evangéliumok szövegében – fogadjuk el hitelesnek és vegyük be a törzsszövegbe azokat a részeket is, amelyek a kéziratok többségében megvannak ugyan, de egyes kéziratokból hiányoznak.

2. A mai többségi álláspont szerint a LXX hitelessége erősebb, mint a maszoréta szövegeké. Emiatt – amennyiben a kettő között eltérés mutatkozott – a LXX szövegváltozata került az EFO szövegébe, és a maszoréta változat lábjegyzetbe. Miután a holt-tengeri tekercsek bizonyították, hogy a héber szövegek másolói kivételes pontossággal és hűséggel dolgoztak, javaslom, hogy a maszoréta szövegeket tekintsük megbízhatóbbnak, mint a LXX szövegét. Ehhez szorosan kapcsolódik a következő felvetésem.

3. Az Újszövetség kézírataiban az Ószövetségből vett idézetek – tudomásom szerint – általában a LXX szövegét hozzák. Emiatt, amikor a gyanútlan olvasó fellapozza az idézett szöveget az Ószövetségben, meglepve tapasztalja, hogy a kettő között jelentős eltérések mutatkoznak (pl. Mt 3,3). Tudom, hogy – az általánosan elfogadott nézet szerint – a görög kéziratok szövegét tiszteletben kell tartanunk, s ezzel én is egyetértek. De vajon nem érdemelné meg a Biblia megbízhatóságának védelme néhány lábjegyzetet, amellyel az olvasó kételyeit eloszlatjuk? Azt is el tudom képzelni, hogy idővel a szövegbe az Ószövetségből vett szó szerinti idézet kerülhetne bele, és a görög kéziratokban található, a LXX-ből származó idézetet tennénk lábjegyzetbe, némi magyarázat kíséretében.

4. Az általánosan elfogadott álláspont szerint a fordítás célja, hogy a mai olvasók is ugyanazt az üzenetet értsék meg a szövegből, mint a korabeli hallgatók (vagy olvasók). Ez az alapelv az esetek többségében logikusnak tűnik, mégis felülvizsgálatra szorul. Ugyanis a prófétai könyvek üzenetei sok esetben nemcsak a korabeli hallgatóknak szóltak, hanem a későbbi korok embereinek is! Adott esetben a mi korunknak is lehetnek címezve. Éppen ettől olyan időszzerű könyv a Biblia. Nem egy poros történelemkönyvről beszélünk, hanem Isten élő és hatékony üzenetéről, amely soha nem veszti el az érvényességét. Tehát nem lenne szabad korlátoznunk az isteni üzenetek érvényességét arra a – sokszor nagyon is szűk – területre, amely a korabeli hallgatóság felfogóképességét jellemezte. Dániel és Zakariás próféta esete mutatja, hogy sok esetben még maguk a próféták sem értették, amit Isten mutatott nekik. S mikor megkérdezték, hogy mit jelent a látomás – néha megmagyarázták nekik, néha nem. A próféták azonban hűségesen lejegyezték, amit láttak, éppen azért, hogy a későbbi korokban – amikor az üzenet majd időszzerűvé válik – a címzettek megértsék.

5. Úgy tapasztaltam, hogy ritkán ugyan, de akadnak „nehezen érthető” helyek a Szentírásban. Ezeket már arról is fel lehet ismerni, hogy a külön-

böző fordítások hajmeresztően eltérő módon tolmácsolják őket. Szeretném javasolni, hogy a fordító valahogyan (például lábjegyzetben) jelezze, ha ez a helyzet. Szerintem kötelességünk tudatni az olvasóval, hogy az adott rész „problemátikus”, és többféle fordítás is elképzelhető, amelyek mind bizonytalanok. Ilyenkor nem marad más hátra, mint a szó szerinti fordítás – amely esetleg érthetetlennek tűnik.

6. A szinoptikus evangéliumok szövegének és történelmi hátterének kutatásában a Jerusalem School of Synoptic Research kutatóintézet (alapítva: 1978) jelentős eredményeket ért el, amelyeket mind a fordításban, mind a szöveg értelmezésében nagyszerűen hasznosítani lehet. Ebben az intézetben keresztény és nem keresztény bibliakutatók, az 1. századi Júdea történetének és irodalmának szakértői együtt (!) dolgoznak azon, hogy Jézus életét és tanításait mélyebben megismerhessük. Ebben a témában számos könyvet és tanulmányt adtak ki. Internetes folyóiratuk: www.JerusalemPerspective.com.

Végül szeretném elfogadásra ajánlani azt az elvet, hogy minden népnek szüksége lenne több, különböző stílusú és felfogású bibliafordításra – természetesen bizonyos korlátok között: csakis az eredeti szöveg értelméhez hűséges fordításokra gondolok. Ráadásul ezeket szinte minden nemzedékben alaposan revideálni kellene. Úgy gondolom, hogy a Biblia kimeríthetetlen gazdagságát és mélységeit egyetlen fordítás sem adhatja vissza teljesen. Szükséges, hogy több oldalról is megvilágítsuk mindazt, amit tartalmaz – hiszen a cél mégiscsak az, hogy az emberek megértsék és elfogadják Isten üzeneteit.

S mivel a nyelv állandóan változik, és az emberek sokfélék, egyetlen fordítással nem érhetjük el a társadalom összes rétegét. Az isteni üzeneteknek minden nemzedékben és minden fordításban újra meg újra testet kell öltetniük – vagyis az akkor használatos nyelven és közérthetően kell megszólalniuk.

Függelék

Tizenkét párhuzamos szöveg

A válogatás szempontjai

A különféle értelmezések és megoldások felvillantásával a szövegről való töprengésre, gondolkodásra és annak értelmezésére szeretnénk készíteni az olvasót. Ez nem jelenti azt, hogy egyformán helyesnek tartunk minden fordítói megoldást. E kiadvány célja egymás megismerése és nem kritizálása volt.

Milyen elvek szerint válogattunk? Egyrészt a keresztény Biblia (amely ma-
gába foglalja az általunk Ószövetségnek nevezett Héber Bibliát is) leghíresebb,
sok szempontból egymásra is rímelő passzusait közöljük (1Móz 1,1–2,4a; ill. Jn
1,1–18); másrészt közlünk olyan helyet a Héber Bibliából, amelynek radikálisan
más a zsidó és a keresztény értelmezési hagyománya (Ézs 52,13–53,12). Az
Újszövetségben ilyen klasszikus szöveg a Hegyi beszéd boldogmondásai (Mt
5,3–12), a *Magnificat* (Lk 1,46–55), illetve Pál apostol híres szeretethimnusza
(1Kor 13).

Az Újszövetség fordításában az egyik legvitatottabb kérdés (erről a konfe-
rencia egyik kerekasztalán is szó volt) a *pszüché*, illetve a *pneuma* görög fogal-
mainak magyar tolmácsolása: a történelmi egyházak általában a „lélek” szót,
a kisegyházak egy része pedig a „szellem”-et használja (Mt 5,3; Lk,1,46–47;
1Kor 2,11–12 stb.)

Végezetül a keresztény hit és teológia egyik központi kérdését, Jézus Krisz-
tus halálának misztériumát kifejező nyelvi fogalmak különböző mai fordítá-
sainak összehasonlítására irányítjuk az olvasó figyelmét (Róm 3,25; 5,10–11;
2Kor 5,18–21; 1Jn 2,2; 4,10).

Az eredeti (héber, ill. görög) szöveget a ma használatos kritikai kiadások
alapján idézzük, és mellé helyezünk tizenegy különböző fordítást. Az egyes
bibliafordítások bibliográfiai adatait és azok internetes hozzáférhetőségét a
Függelék végén közöljük.

Fabiny Tibor

A táblázatok megszerkesztése Marjai Éva és Kendeh K. Péter munkája.

1MÓZ 1,1-2,4a

BIBLIA HEBRAICA SUTT GARTENSIA

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:

וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵּהוֹ וְבָהוּ וְחָשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ
אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי אוֹר וַיְהי־אוֹר:

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב
וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ:

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם
וּלְחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהי־עֶרֶב
וַיְהי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד:

KÁROLI (1590)

- 1 Kezdetben teremté Isten az mennyet és az földet.
- 2 Az föld pedig vala ékesség nélkül való és pusztá. És setétség vala az mélségnek színén, és az Úrnak lelke táplálja vala az vizeket.
- 3 Akkor monda az Isten: Légyen világosság, és lőn világosság.
- 4 És látá Isten, hogy jó volna a világosság, és elválasztá az világosságot az setétségtől.
- 5 És nevezé az világosságot napnak, és a setétséget éjszakának, és lőn az estve és az reggel első nap.

IMIT (1907)

Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet.
A föld pedig pusztá és üres volt és sötétség volt a mélység színe fölött; és Isten szelleme lebegett a vizek színe fölött.
És mondta Isten: Legyen világosság! És lett világosság.
És látta Isten, hogy jó a világosság, és elválasztotta Isten a világosságot a sötétségtől.
És nevezte Isten a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig nevezte éjjelnek.
És lett este és lett reggel: egy nap.

HERTZ (1939)

- 1 Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet.
- 2 A föld pedig pusztá és üres volt és sötétség volt a mélység színén; és Isten szelleme lebegett a vizek színén.
- 3 És mondta Isten: „Legyen világosság!” És lett világosság.
- 4 És látta Isten, hogy a világosság jó, és elválasztotta Isten a világosságot a sötétségtől.
- 5 És nevezte Isten a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig nevezte éjjelnek.
És lett este és lett reggel: első nap.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Kezdetben teremté Isten az eget és a földet.
A föld pedig kietlen és pusztá vala, és setétség vala a mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett.
És monda Isten: Legyen világosság: és lőn világosság.
És látá Isten, hogy jó a világosság; és elválasztá Isten a világosságot a setétségtől.
És nevezé Isten a világosságot nappalnak, és a setétséget nevezé éjszakának: és lőn este és lőn reggel, első nap.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 1 Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet.
- 2 A föld pedig kietlen és pusztá volt, sötétség volt a mélység színén, és Isten Lelke lebegett a vizek felett.
- 3 Akkor ezt mondta Isten: Legyen világosság! És lett világosság.
- 4 Látta Isten, hogy jó a világosság, és elválasztotta Isten a világosságot a sötétségtől.
- 5 Isten a világosságot nappalnak nevezte, a sötétséget pedig éjszakának. És lett este, és lett reggel: első nap.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet.

A föld még kietlen és pusztaság volt, a mélység fölött sötétség volt, de Isten Lelke lebegett a vizek fölött.

Akkor ezt mondta Isten: Legyen világosság! És lett világosság.

Látta Isten, hogy a világosság jó, elválasztotta tehát Isten a világosságot a sötétségtől.

És elnevezte Isten a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig éjszakának nevezte el. Így lett este, és lett reggel: első nap.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet.

A föld pusztaság és üres volt, és sötétség volt a mélység felett, és Isten Lelke a vizek felett lebegett.

És Isten szólt: »Legyen világosság!« És lett világosság.

Látta Isten, hogy a világosság jó. Elválasztotta a világosságot a sötétségtől,

és elnevezte a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig éjszakának. Akkor este és reggel lett: egy nap.

PATMOS (2012)

Kezdetben teremté Isten az eget és a földet.

A föld pedig kietlen és pusztaság vala, és sötétség vala a mélység színén, és az Isten Lelke lebeg vala a vizek felett.

És monda Isten: Legyen világosság; és lőn világosság.

És látá Isten, hogy jó a világosság; és elválasztá Isten a világosságot a sötétségtől.

És nevezé Isten a világosságot nappalnak, és a sötétséget nevezé éjszakának; és lőn este, és lőn reggel, első nap.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

1 Kezdetkor teremtette Isten az eget és a földet.

2 A föld pusztaság volt és üres, sötétség borította a mélységeket, és Isten lelke lebegett a vizek fölött.

3 Isten szólt: „Legyen világosság”, és lett világosság.

4 Isten látta, hogy a világosság jó. Isten elválasztotta a világosságot a sötétségtől.

5 A világosságot nappalnak nevezte Isten, a sötétséget pedig éjszakának. Azután este lett és reggel: az első nap.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

1 Kezdetben, mikor Isten az eget és a földet megteremtette,

2 a föld pusztaság és üres volt, és sötétség volt a hullámár színén; és Isten szelleme ült a vizek színén.

3 Mikor Isten mondta: Legyen világosság; világosság lett.

4 És látta Isten a világosságot, hogy jó volt; és elválasztotta Isten a világosságot a sötétségtől.

5 És nevezte Isten a világosságot napnak, és a sötétséget nevezte éjszakának. Aztán este lett, aztán reggel lett, egy nap.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

1 Kezdetben teremtette Isten az eget, a földet és mindent, ami égen-földön létezik.

2 A föld kaotikus, lakatlan és üres volt, a mélységet sötétség borította be. De Isten Szelleme ott lebegett a mélységes vizek fölött.

3 Parancsolt Isten: „Legyen világosság!” – és felragyogott a világosság.

4 Akkor Isten megvizsgálta a világosságot, és örömet lelte benne. Majd elválasztotta a világosságot a sötétségtől.

5 Azután elnevezte a világosságot nappalnak, a sötétséget pedig éjszakának. Majd leszállt az este, azután felvirradt a reggel – ez volt az első nap.

BIBLIA HEBRAICA SUTT GARTENSIA

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וַיְהִי מְבדֵּל
בֵּין מַיִם לַמָּיִם:

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיְבַדֵּל
בֵּין הַמָּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ
וּבֵין הַמָּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן:

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמַיִם
וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקּוּן הַמָּיִם
מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד
וַתֵּרָאָה הַיַּבֵּשָׁה וַיְהִי־כֵן:

IMIT (1907)

És mondta Isten: Legyen boltozat a vizek közepében, hogy legyen elválasztó vizek és vizek között.

És alkotta Isten a boltozatot és így elválasztotta a vizeket, melyek a boltozaton alul voltak, a vizektől, melyek a boltozaton fölül voltak; és úgy lett.

És nevezte Isten a boltozatot égnek. És lett este és lett reggel: második nap.

És mondta Isten: Gyűljenek össze a vizek az égen alul egy helyre, hogy meg-lássék a száraz! És úgy lett.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

És monda Isten: Legyen mennyezet a víz között, a mely elválasztja a vizeket a vizektől.

Teremté tehát Isten a mennyezetet, és elválasztá a mennyezet alatt való vizeket, a mennyezet felett való vizektől. És úgy lőn.

És nevezé Isten a mennyezetet égnek: és lőn este, és lőn reggel, második nap.

És monda Isten: Gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre, hogy tessék meg a száraz. És úgy lőn.

KÁROLI (1590)

6 Azután monda az Isten: Légyen kiterjesztett erősség az víz között, mely elválassza az vizeket az vizektől.

7 És szerze az Isten kiterjesztett erősséget, mely elválasztaná az kiterjesztetett erősség alatt való vizeket az kiterjesztetett erősség felett való vizektől, és úgy lőn.

8 És az kiterjesztett erősséget nevezé égnek, és lőn az estve és az reggel második nap.

9 Azután monda az Isten: Gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre, hogy tetedjék meg az száraz, és úgy lőn.

HERTZ (1939)

6 És mondta Isten: „Legyen boltozat a vizek közepén, hogy elválassza a vizeket egymástól.”

7 És megalkotta Isten a boltozatot és elválasztotta a vizeket, melyek a boltozat alatt voltak, azoktól a vizektől, melyek a boltozat fölött voltak; és úgy lett.

8 És nevezte Isten a boltozatot égnek. És lett este és lett reggel: második nap.

9 És mondta Isten: „Gyűljenek össze az ég alatt levő vizek egy helyre, hogy látható legyen a szárazföld. És úgy lett.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

6 Azután ezt monda Isten: Legyen boltozat, amely elválasztja a vizeket a vizektől.

7 Teremtette tehát Isten a boltozatot, és elválasztotta a boltozat alatt való vizeket a boltozat felett való vizektől. És úgy lett.

8 A boltozatot Isten égnek nevezte. És lett este, és lett reggel: második nap.

9 Majd ezt monda Isten: Gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre, hogy előtűnjék a száraz. És úgy lett.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Azután ezt mondta Isten: Legyen boltozat a vizek között, hogy elválassza egymástól a vizeket!

Megalkotta tehát Isten a boltozatot, és elválasztotta a boltozat alatt levő vizeket a boltozat felett levő vizektől. És úgy történt.

Azután elnevezte Isten a boltozatot égnek. Így lett este, és lett reggel: második nap.

Azután ezt mondta Isten: Gyűljenek össze az ég alatt levő vizek egy helyre, hogy láthatóvá válják a szárazföld! És úgy történt.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Azután újra szólt Isten: »Legyen boltozat a vizek között, s válassza el a vizeket a vizektől!«

Meg is alkotta Isten a boltozatot, s elválasztotta azokat a vizeket, amelyek a boltozat alatt voltak, azoktól, amelyek a boltozat felett voltak. Úgy is lett.

Isten elnevezte a boltozatot égnek. Akkor este és reggel lett: a második nap.

Azt mondta ezután Isten: »Gyűljenek egy helyre a vizek, amelyek az ég alatt vannak, és tűnjék elő a száraz!« Úgy is lett.

PATMOS (2012)

És monda Isten: Legyen mennyezet a víz között, amely elválassza a vizeket a vizektől.

Teremté tehát Isten a mennyezetet, és elválasztá a mennyezet alatt való vizeket a mennyezet felett való vizektől. És úgy lőn.

És nevezé Isten a mennyezetet égnek; és lőn este, és lőn reggel, második nap.

És monda Isten: Gyűljenek egybe az ég alatt való vizek egy helyre, hogy tessék meg a száraz. És úgy lőn.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

6 Isten újra szólt: „A vizek közepén keletkezzék szilárd boltozat, és alkosson válaszfalat a vizek között.” Úgy is lett.

7 Isten megalkotta a szilárd boltozatot, és elválasztotta vele a boltozat fölötti és a boltozat alatti vizeket.

8 Isten a boltozatot égnek nevezte. Erre este lett és reggel: a második nap.

9 Isten ismét szólt: „Gyűljenek össze az ég alatti vizek egy helyre, és emelkedjék ki a száraz.” Úgy is történt.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

6 Mikor Isten mondta: Legyen mennyezet a vizek között, és legyen elválasztó víz és víz közt.

7 És csinálta Isten a mennyezetet; és elválasztotta azokat a vizeket, melyek a mennyezeten alul vannak azoktól a vizektől, melyek a mennyezeten felül vannak; és úgy lett.

8 És nevezte Isten a mennyezetet égnek. Aztán este lett, aztán reggel lett, második nap.

9 Akkor azt mondta Isten: Gyűljenek össze az ég alatt való vizek egy helyre, és tűnjék elő a száraz; és úgy lett.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

6 Azután ismét parancsolt Isten: „Legyen boltozat a vizek között, hogy elválassza a vizeket egymástól!”

7 Így teremtette Isten a boltozatot, amely elválasztotta a boltozat alatti vizeket a boltozat fölötti vizektől – és úgy is lett.

8 Majd elnevezte a boltozatot égnek. Leszállt az este, azután felvirradt a reggel – ez volt a második nap.

9 Azután ismét parancsolt Isten: „Gyűljön össze az ég alatt minden víz egy helyre, és váljon láthatóvá a szárazföld!” – és úgy is lett.

BIBLIA HEBRAICA SUTT GARTENSIA

וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיָּבֶשֶׁת אֶרֶץ
וַלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יָמִים וַיִּקְרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשָּׂא אֶרֶץ
דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזֵּרַע זֶרַע עֵץ
פֶּרִי עֵשֶׂה פֶּרִי לַמִּינֵהוּ אֲשֶׁר
זָרַעְתִּיבוּ עַל־הָאֶרֶץ וַיְהִי־כֵן:

וַתִּזְעַח אֶרֶץ דָּשָׂא עֵשֶׂב מִזֵּרַע
זֶרַע לַמִּינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה פֶּרִי
אֲשֶׁר זָרַעְתִּיבוּ לַמִּינֵהוּ וַיִּקְרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב:

וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי:

KÁROLI (1590)

10 Az szárazat pedig nevezé Isten földnek, az vizeknek sokaságát tengernek, és látá Isten, hogy ez jó volna.

11 Monda annak felette az Isten: Hozzon az föld gyenge füveket, maghozó füveket, gyümölcsfákat, melyek az ő nemek szerint való gyümölcsöket hozzanak, melyekben légyen az ő magvok ez földön, és úgy lőn.

12 Hoza annak okáért az föld gyenge füveket, maghozó füveket az ő nemek szerint, és gyümölcstermő fákat, melyekben vala az ő nemek szerint való magvok, és látá Isten, hogy az jó volna.

13 És lőn az estve és az reggel harmadik nap.

IMIT (1907)

És nevezte Isten a szárazat földnek, a vizek gyüleményét pedig nevezte tengereknek. És látta Isten, hogy jó.

Akkor mondta Isten: Sarjasszon a föld sarjat, maghozó füvet, gyümölcsfát, gyümölcstermőt, a maga neme szerint, a melyben az ő magva benne van, a földön! És úgy lett.

És előhozott a föld sarjat, maghozó füvet a maga neme szerint és fát, gyümölcstermőt, a melyben az ő magva benne van, a maga neme szerint. És látta Isten, hogy jó.

És lett este és lett reggel: harmadik nap.

HERTZ (1939)

10 És nevezte Isten a szárazat földnek, az összegyűlt vizeket pedig nevezte tengereknek. És látta Isten, hogy jó.

11 És mondta Isten: „Hozzon a föld sarjat, magtermő füvet, gyümölcsfát, amely gyümölcsöt terem a maga faja szerint, amelyben benne van a magva, a földön!” És úgy lett.

12 És hajtott a föld sarjat, magtermő füvet a maga faja szerint és gyümölcstermő fát, melyben a magva benne van a maga faja szerint. És látta Isten, hogy jó.

13 És lett este és lett reggel: harmadik nap.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

És nevezé Isten a szárazat földnek; az egybegyűlt vizeket pedig tengernek nevezé. És látá Isten, hogy jó.

Azután monda Isten: Hajtson a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet, gyümölcsfát, a mely gyümölcsöt hozzon az ő neme szerint, a melyben legyen néki magva e földön. És úgy lőn.

Hajta tehát a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet az ő neme szerint, és gyümölcstermő fát, a melynek gyümölcsében mag van az ő neme szerint. És látá Isten, hogy jó.

És lőn este és lőn reggel, harmadik nap.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

10 A szárazat Isten földnek nevezte, az egybegyűlt vizeket pedig tengernek. És látta Isten, hogy ez jó.

11 Azután ezt mondta Isten: Hajtson a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet; gyümölcsfát, hogy neme szerint való gyümölcsöt teremjen, és magva legyen a földön. És úgy lett.

12 Hajtott tehát a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet a maga neme szerint és gyümölcstermő fákat, amelyeknek gyümölcsei fajtájuknak megfelelő magvakat hoznak. És látta Isten, hogy ez jó.

13 És lett este, és lett reggel: harmadik nap.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Azután elnevezte Isten a szárazföldet földnek, az összegyűlt vizeket pedig tengernek nevezte el. És látta Isten, hogy ez jó.

Azután ezt mondta Isten: Növesszen a föld növényeket: füveket, amelyek magvakat hoznak, és különféle gyümölcsfákat, amelyek gyümölcsöt teremnek, és majd abban magvuk lesz a földön. És úgy történt.

Hajtott tehát a föld növényeket: különféle füveket, amelyek magvakat hoznak, és különféle gyümölcstermő fákat, amelyeknek magvuk van. És látta Isten, hogy ez jó.

Így lett este, és lett reggel: harmadik nap.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

10 Isten a szárazat földnek nevezte, az összefolyt vizeket pedig elnevezte tengernek. Isten látta, hogy ez jó.

11 Akkor megint szólt Isten: „Teremjen a föld zöldellő növényeket, amelyek termést hoznak, és fákat, amelyek magot rejtő gyümölcsöt teremnek a földön.” Úgy is lett.

12 A föld zöldellő növényeket termett, amelyek termést hoznak fajuk szerint, és fákat, amelyek gyümölcsöt érlelnek, amelyben magvak vannak, a fajtának megfelelően. Isten látta, hogy ez jó.

13 Este lett és reggel: a harmadik nap.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Isten elnevezte a szárazat földnek, az egybegyűlt vizeket pedig elnevezte tengernek. És látta Isten, hogy jó.

Majd azt mondta Isten: »Hajtson a föld fűvet, amely zöldül és magot hoz, és gyümölcstermő fát, amely a földön faja szerint meghozza gyümölcsét, a belsejében maggal!« Úgy is lett.

A föld fűvet hajtott, amely zöldül, és faja szerint magot hoz, és fát, amely faja szerint gyümölcsöt hoz, a belsejében maggal. És látta Isten, hogy jó.

És lett este és reggel: a harmadik nap.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

10 És nevezte Isten a szárazat földnek; a vizek összegyülekezését pedig nevezte tengereknek; és látta Isten, hogy jó volt.

11 És azt mondta Isten: Hajtson a föld zöldhajtást: maghozó fűvet, gyümölcsfát, mely neme szerint való gyümölcsöt terem, amelyben a magja benne van a földön; és úgy lett.

12 És hajtott a föld zöldhajtást, fűvet, mely neme szerint való magot terem, és fát, mely olyan gyümölcsöt terem, melyben magja benne van neme szerint; és látta Isten, hogy jó volt.

13 Aztán este lett, aztán reggel lett, harmadik nap.

PATMOS (2012)

És nevezé Isten a szárazat földnek, az egybegyűlt vizeket pedig tengernek nevezé. És látá Isten, hogy jó.

Azután monda Isten: Hajtson a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet, gyümölcsfát, amely gyümölcsöt hozzon az ő neme szerint, amelyben legyen neki magva e földön. És úgy lőn.

Hajta tehát a föld gyenge fűvet, maghozó fűvet az ő neme szerint, és gyümölcstermő fát, amelynek gyümölcsében mag van az ő neme szerint. És látá Isten, hogy jó.

És lőn este, és lőn reggel, harmadik nap.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

10 Majd elnevezte a szilárd alapzatot szárazföldnek, az összegyűlt vizet pedig tengernek. Akkor Isten megvizsgálta, amit alkotott, és örömét lelte benne.

11 Azután ismét parancsolt Isten: „Sarjadjon ki a földből mindenféle zöldellő növény: magot termő légyszárú növények és gyümölcsfák, amelyek termésében szintén mag van!” – és úgy is lett.

12 A földből kihajtott mindenféle zöldellő növény: magot termő légyszárú növények és gyümölcsfák, amelyek termésében szintén mag van. Akkor Isten megvizsgálta, amit alkotott, és örömét lelte benne.

13 Majd leszállt az este, azután felvirradt a reggel – ez volt a harmadik nap.

BIBLIA HEBRAICA SUTTGARTENSIA

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מֵאֵר
בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין
הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיָה
לְאֹת וּלְמוֹעֵד יָמִים וָלַיְלָה וְיָמִים:

וְהָיָה לְמֵאוֹרֶת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם
לְהָאֵיר עַל-הָאָרֶץ וְיָהִי-כֵן:

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-שְׁנֵי הַמָּאֹרֹת
הַגְּדֹלִים אֶת-הַמָּאֹר הַנָּגֵל
לְמַחְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת-הַמָּאֹר
הַקָּטָן לְמַחְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים:

KÁROLI (1590)

14 Azután monda az Isten: Légyenek világ-
gosító állatok az égnek kiterjesztésén,
hogy különbséget tegyenek az nap kö-
zött és az éjtszaka között, és légyenek
jelei bizonyos időknak, napoknak és esz-
tendőknak.

15 Légyenek, mondok, világosító állatok az
égnek kiterjesztésén, hogy világosítsák
az földet, és úgy lőn.

16 Szerze azért az Isten két nagy világo-
sító állatokat, az nagyobbik világosító
állatot, hogy világosítsana nappal, az ki-
sebbik világosító állatot, hogy éjtszaka
világosítsana, és csillagokat is.

IMIT (1907)

És monda Isten: Legyenek világító tes-
tek az ég boltozatán, hogy elválasszák
a nappalt az éjjeltől; s legyenek jelekül,
ünnepek, napok és évek számára;

és legyenek világító testekül az ég bol-
tozatán, hogy világítsanak a földre! És
úgy lett.

És alkotta Isten a két nagy világító tes-
tet, a nagyobbik világítót a nappal ural-
mára és a kisebbik világítót az éjjel ural-
mára, meg a csillagokat.

HERTZ (1939)

14 És monda Isten: „Legyenek világító tes-
tek az égboltozaton, hogy elválasszák
a nappalt az éjjeltől és szolgáljanak je-
lekül és időjelzőkül a napok és az évek
számára.

15 És legyenek világítók az égboltozaton,
hogy világítsanak a földre!” És úgy lett.

16 És alkotta Isten a két nagy világítót, a
nagyobbik világítót, hogy uralkodjék
nappal és a kisebbik világítót, hogy ural-
kodjék éjjel, meg a csillagokat.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

És monda Isten: Legyenek világító tes-
tek az ég mennyezetén, hogy elválassz-
sák a nappalt az éjszakától, és legyenek
jelek, és meghatározói ünnepeknek, na-
poknak és esztendőknak.

És legyenek világítókul az ég mennye-
zetén hogy világítsanak a földre. És úgy
lőn.

Teremté tehát Isten a két nagy világító
testet: a nagyobbik világító testet, hogy
uralkodjék nappal és a kisebbik világító
testet, hogy uralkodjék éjjel; és a csilla-
gokat.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

14 Majd ezt monda Isten: Legyenek vilá-
gítótestek az ég boltozatán, hogy elvá-
lasszák a nappalt az éjszakától, és le-
gyenek jelek és meghatározói az ünne-
peknek, napoknak és esztendőknak,

15 és legyenek világosságul az ég boltoza-
tán, hogy világítsanak a földre. És úgy
történt.

16 Megteremtette tehát Isten a két nagy
világítótestet: a nagyobbik világítótes-
tet, hogy uralkodjék nappal, és a kiseb-
bik világítótestet, hogy uralkodjék éjjel,
és a csillagokat.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Azután ezt mondta Isten: Legyenek világító testek az égbolton, hogy elválasszák a nappalt az éjszakától, és jelezzék az ünnepeket, a napokat és az esztendőket,
és legyenek világító testekként az égbolton, hogy világítsanak a földre! És úgy történt.

Megalkotta Isten a két nagy világító testet – a nagyobbik világító testet, hogy uralkodjék nappal, és a kisebbik világító testet, hogy uralkodjék éjszaka – és a csillagokat.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Azt mondta ezután Isten: »Legyenek világítók az ég boltozatán! Válasszák el a nappalt az éjszakától, jelezzék az időket, a napokat és az esztendőket,

ragyogjanak az ég boltozatán, és világítsanak a földre!« Úgy is lett.

Megalkotta tehát Isten a két nagy világítót – a nagyobbik világítót, hogy uralkodjék a nappalon, meg a kisebbik világítót, hogy uralkodjék az éjszakán – és a csillagokat.

PATMOS (2012)

És monda Isten: Legyenek világító testek az ég mennyezetén, hogy elválasszák a nappalt az éjszakától, és legyenek jelek, és meghatározói ünnepeknek, napoknak és esztendőeknek;
És legyenek világítókul az ég mennyezetén, hogy világítsanak a földre. És úgy lőn.

Teremté tehát Isten a két nagy világító testet: a nagyobbik világító testet, hogy uralkodjék nappal, és a kisebbik világító testet, hogy uralkodjék éjjel; és a csillagokat.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

14 Akkor megint szólt Isten: „Legyenek világító testek az égbolton, s válasszák el a nappalt az éjszakától.

15 Ezek határozzák meg az ünnepeket, a napokat és az éveket. Fényeskedjenek az égbolton, s világítsák meg a földet.” Úgy is lett.

16 Isten megteremtette a két nagy világítót. A nagyobbik világítót, hogy uralkodjék a nappalon és a kisebbik világítót, hogy uralkodjék az éjszakán, s hozzá még a csillagokat is.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

14 Akkor azt mondta Isten: Legyenek világítók az ég mennyezetén, hogy elválasszák a napot az éjszakától, és legyenek jelekül és ünnepekül és napokul és esztendőkül.

15 És legyenek világítókul az ég mennyezetén, hogy világítsanak a földre; és úgy lett.

16 És megcsinálta Isten a két nagy világítót: a nagyobbik világítót, hogy uralkodjék a nappalon, és a kisebbik világítót, hogy uralkodjék az éjszakán; és a csillagokat.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

14 Azután ismét parancsolt Isten: „Legyenek világító égitestek az ég boltozatán! Válasszák el a nappalt az éjszakától, szolgáljanak jelekül, és mutassák meg a kijelölt időket, napokat és éveket!

15 Ragyogjanak az ég boltozatán, és világítsák meg a földet!” – és úgy is lett.

16 Így alkotta Isten a két nagy világító égitestet: az erősebb fényűt, hogy nappal uralkodjon, és a gyengébb fényűt, hogy éjjel uralkodjon. Megalkotta a csillagokat is.

BIBLIA HEBRAICA SUTT GARTENSIA	KÁROLI (1590)
וַיִּתֵּן אֱלֹהִים בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַאֲרִיר עַל־הָאָרֶץ: וְלַמָּשָׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיִּבְרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי: וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל הַמָּוֶן שָׁמַיִם נַפֵּשׁ תִּהְיֶה וְעוֹף יִעוֹפֶף עַל־הָאָרֶץ עַל־פְּנֵי קִדְּוֵי הַשָּׁמַיִם:	17 És helyhezteté az Isten azokat az égnek kiterjesztésén, hogy az földet megvilágosítsanak. 18 És hogy vezéri lennének az napnak és az éjtszakának, és különbséget tennének az világosság és setétség között, és látá Isten, hogy jó volna. 19 És lőn az estve és az reggel negyedik nap. 20 Azután monda az Isten: Hozzanak az vizek úszó élő állatokat, és az madarak repessenek az föld felett az egeknek kiterjesztésének színén.
IMIT (1907)	HERTZ (1939)
És tette azokat Isten az ég boltozatára, hogy világítsanak a földre és hogy uralkodjanak nappal és éjjel és hogy elválasszák a világosságot a sötétségtől. És látta Isten, hogy jó. És lett este és lett reggel: negyedik nap. És mondta Isten: Nyüzsgjenek a vizek élő lények nyüzsgésével, a madár meg repdessen a föld felett az ég boltozata színén!	17 És elhelyezte őket Isten az égboltozaton, hogy világítsanak a földre. 18 És hogy uralkodjanak nappal és éjjel és hogy elválasszák a világosságot a sötétségtől. És látta Isten, hogy jó. 19 És lett este és lett reggel: negyedik nap. 20 És mondta Isten: „Nyüzsgjenek a vizek élő lények sokaságától és röpködjenek a madarak a föld fölött, az égboltozaton”.
REVIDEÁLT KÁROLI (1908)	ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)
És helyezetté Isten azokat az ég menyeyezetére, hogy világítsanak a földre; És hogy uralkodjanak a nappalon és az éjszakán, és elválasszák a világosságot a setétségtől. És látá Isten, hogy jó. És lőn este és lőn reggel, negyedik nap. És monda Isten: Pezsdüljenek a vizek élő állatok nyüzsgésétől; és madarak repdessenek a föld felett, az ég mennyezetének színén.	17 Az ég boltozatára helyezte azokat Isten, hogy világítsanak a földre, 18 és uralkodjanak a nappalon és az éjszakán, és elválasszák a világosságot a sötétségtől. És látta Isten, hogy ez jó. 19 És lett este, és lett reggel: negyedik nap. 20 Majd ezt monda Isten: Pezsdüljenek a vizek élő állatok nyüzsgésétől, és madarak repdessenek a föld felett, az ég boltozata alatt.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Az égboltra helyezte őket Isten, hogy világítsanak a földre, és uralkodjanak a nappalon és az éjszakán, és válasszák el a világosságot a sötétségtől.

És látta Isten, hogy ez jó. Így lett este, és lett reggel: negyedik nap.

Azután ezt mondta Isten: Pezsdüljenek a vizek élőlények nyüzgésétől, és repdessenek madarak a föld felett, az égbolt alatt!

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

17 Isten az égboltra helyezte őket, hogy világítsanak a földnek, uralkodjanak a nappal és az éjszaka fölött,
18 s válasszák el a világosságot meg a sötétséget.

19 Isten látta, hogy ez jó. Este lett és reggel: a negyedik nap.

20 Isten szólt: „A vizek teljenek meg élőlények sokaságával, az égen, a föld felett pedig röpködjenek madarak.” Úgy is történt.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Az ég boltozatára helyezte őket, hogy világítsanak a földre, s uralkodjanak a nappalon és az éjszakán, és válasszák el a világosságot a sötétségtől. És látta Isten, hogy jó.

És lett este és reggel: a negyedik nap.

Azt mondta ezután Isten: »Hozzanak elő a vizek csúszó-mászó élőlényeket, és szárnyaljon szárnyas a föld felett, az ég boltozata alatt!«

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

17 És az ég mennyezetére tette őket Isten, hogy világítsanak a földre.
18 És uralkodjanak a nappalon és az éjszakán, és elválasszák a világosságot a sötétségtől; és látta Isten, hogy jó volt.

19 Aztán este lett, aztán reggel lett, negyedik nap.

20 Akkor azt mondta Isten: Rajozzanak a vizek rajokat, élőlényeket; és madarak repdessenek a föld felett, az ég mennyezetének színén.

PATMOS (2012)

És helyezteté Isten azokat az ég mennyezetére, hogy világítsanak a földre; És hogy uralkodjanak a nappalon és az éjszakán, és elválasszák a világosságot a sötétségtől. És látá Isten, hogy jó.

És lőn este, és lőn reggel, negyedik nap.

És monda Isten: Pezsdüljenek a vizek élő állatok nyüzgésétől, és madarak repdessenek a föld felett, az ég mennyezetének színén.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

17 Isten helyezte ezeket az ég boltozatára, hogy világítsanak a földre,
18 hogy uralkodjanak nappal és éjjel, és hogy válasszák el a világosságot a sötétségtől. Akkor Isten megvizsgálta, amit alkotott, és örömet lelte benne.

19 Majd leszállt az este, azután felvirradt a reggel – ez volt a negyedik nap.

20 Azután ismét parancsolt Isten: „Mindenfajta vízi élőlény nyüzsgjön a vizekben! A föld felett, az ég boltozatán repdessenek szárnyas élőlények!”

BIBLIA HEBRAICA SUTT GARTENSIA

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּיִם
הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־נֶפֶשׁ הַחַיָּה
הַרְמִשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם
וְאֵת כָּל־עוֹף כָּנָף לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב:

וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר
פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הַמַּיִם
בַּיָּמִים וְהָעוֹף יִרְבַּ בָּאָרֶץ:

וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חַמִּישִׁי:
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ
נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ כַּחַמָּה וְהָמָשׁ
וְתִתֵּן־לָאָרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי־כֵן:

KÁROLI (1590)

- 21 Teremte azért az Isten nagy cethalakat és minden úszó élő állatokat, melyeket a vizek hoztanak az ő nemek szerint, és minden repeső szárnyas állatokat az ő nemek szerint. És látá az Isten, hogy az jó volna.
- 22 És megáldá az Isten azokat, mondván: Gyümölcstöszözetek és sokasodjatok, és töltsétek bé a tengernek vizeit. Az repeső állatok is pedig szaporodjanak az földön.
- 23 És lőn az este és az reggel ötödik nap.
- 24 Azután monda az Isten: Hozzon a föld az ő nemek szerint való élő állatokat, barmokat, csúszó-mászó állatokat és földi vadakat az ő nemek szerint, és úgy lőn.

IMIT (1907)

És teremtette Isten a nagy tengeri szörnyeket és mind a mozgó élő lényt, melyekkel nyüzsgöttek a vizek, az ő nemeik szerint és minden szárnyas madarat, az ő neme szerint. És látta Isten, hogy jó.

És megáldotta őket Isten, mondván: Szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek meg a vizet a tengerekben, a madár pedig sokasodjék a földön.

És lett este és lett reggel: ötödik nap.

És mondta Isten: Hozzon elő a föld élő lényt a maga neme szerint, barmot és csúszó-mászót és a föld vadját a maga neme szerint! És úgy lett.

HERTZ (1939)

- 21 És teremtette Isten a nagy tengeri szörnyetegeket és mind az élő lényeket, melyekkel nyüzsgöttek a vizek, a maguk faja szerint és minden szárnyas madarat a maga faja szerint. És látta Isten, hogy jó.
- 22 Ekkor megáldotta őket Isten, mondván: „Szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek meg a vizeket a tengerekben, a madarak pedig sokasodjanak a földön.”
- 23 És lett este és lett reggel: ötödik nap.
- 24 Ekkor mondta Isten: „Teremjen a föld élő lényt a maga faja szerint, barmot, csúszó-mászót és szárazföldi vadat a maga faja szerint!” És úgy lett.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

És teremté Isten a nagy vízi állatokat, és mindazokat a csúszó-mászó állatokat, a melyek nyüzsgönek a vizekben az ő nemök szerint, és mindenféle szárnyas repdesőt az ő neme szerint. És látá Isten, hogy jó.

És megáldá azokat Isten, mondván: Szaporodjatok, és sokasodjatok, és töltsétek be a tenger vizeit; a madár is sokasodjék a földön.

És lőn este és lőn reggel, ötödik nap.

Azután monda az Isten: Hozzon a föld élő állatokat nemök szerint: barmokat, csúszó-mászó állatokat és szárazföldi vadakat nemök szerint. És úgy lőn.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 21 Ekkor megteremtette Isten a nagy víziállatokat és a vizekben nyüzsgő különféle úszó élőlényeket a maguk neme szerint és mindenféle szárnyast a maga neme szerint. És látta Isten, hogy ez jó.
- 22 Azután megáldotta őket Isten e szavakkal: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a tenger vizét; a madár is sokasodjék a földön.
- 23 És lett este, és lett reggel: ötödik nap.
- 24 Azután ezt mondta Isten: Hozzon a föld élő állatokat a maguk neme szerint: állatokat, csúszó-mászó állatokat és szárazföldi vadakat a maga neme szerint. És úgy lett.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

És megteremtette Isten a nagy víziállatokat, a vizekben nyüzsgő különféle úszó élőlényeket és a különféle madarakat. És látta Isten, hogy ez jó.

Azután megáldotta őket Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, és töltsétek be a tenger vizét; a madarak is sokasodjanak a földön!

Így lett este, és lett reggel: ötödik nap. Azután ezt mondta Isten: Hozzon elő a föld különféle élőlényeket: különféle jóságokat, csúszómászókat és vadállatot! És úgy történt.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Megteremtette tehát Isten a nagy tengeri szörnyetegeket, és mindazt az élő és nyüzsgő lényt, amelyet a vizek előhoztak, faja szerint, és minden szárnyast, faja szerint. És látta Isten, hogy jó.

És megáldotta őket Isten: »Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a tenger vizeit, és sokasodjék a szárnyas a földön!«

És lett este és reggel: az ötödik nap. Azt mondta ezután Isten: »Hozzon elő a föld élőlényt, faja szerint: lábasjóságot, csúszómászót és szárazföldi vadat, faja szerint.« Úgy is lett.

PATMOS (2012)

És teremté Isten a nagy víziállatokat, és mindazokat a csúszó-mászó állatokat, amelyek nyüzsögnek a vizekben az ő nemük szerint, és mindenféle szárnyas repdesőt az ő neve szerint. És látá Isten, hogy jó. És megáldá azokat Isten, mondván: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a tenger vizeit; a madár is sokasodjék a földön.

És lőn este, és lőn reggel, ötödik nap. Azután monda az Isten: Hozzon a föld élő állatokat nemük szerint: barmokat, csúszó-mászó állatokat és szárazföldi vadakat nemük szerint. És úgy lőn.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

21 Isten megteremtette fajtájuk szerint a nagy tengeri állatokat és mind az élőlényeket, amelyek mozognak vagy a vízben úszkálnak. És a röpködő madarakat is, ugyan csak fajtájuk szerint. Isten látta, hogy ez jó.

22 Isten megáldotta őket és így szólt: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a tengerek vizét, s a madarak is szaporodjanak a földön.”

23 Este lett és reggel: az ötödik nap.

24 Aztán szólt Isten: „Hozzon elő a föld élőlényeket fajuk szerint: háziállatokat, csúszómászókat és mezei vadakat fajuk szerint.” Úgy is történt.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

21 És megteremtette Isten a nagy tengeri szörnyeket; és mindazokat a nyüzsgő élőlényeket, melyeket kirajzoltak a vizek nemük szerint, és minden szárnyas madarat neve szerint; és látta Isten, hogy jó volt.

22 És megáldotta őket Isten mondván: Legyetek termékenyek és sokasodjatok, és töltsétek be a vizet a tengerekben, és a madár sokasodjék a földön.

23 Aztán este lett, aztán reggel lett, ötödik nap.

24 Akkor azt mondta Isten: Hozzon elő a föld élőlényt neve szerint, barmot és csúszómászót és vadállatot neve szerint; és úgy lett.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

21 Így teremtette Isten a nagy víziállatokat és mindenféle egyéb vízi élőlényt, amelyek élnek, mozognak, és tömegesen nyüzsögnek a vízben. Teremtett mindenféle repülő szárnyas állatot is. Akkor Isten megvizsgálta, amit teremtett, és örömet lelte benne.

22 Majd megáldotta őket: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, sokasodjatok, és népesítsétek be a tenger vizét! A szárnyas állatok is sokasodjanak, és terjedjenek el a földön!”

23 Majd leszállt az este, azután felvirradt a reggel – ez volt az ötödik nap.

24 Azután ismét parancsolt Isten: „Hozzon elő a föld mindenfajta szárazföldi állatot: háziállatokat, kisebb és nagyobb vadállatokat!” – és úgy is lett.

BIBLIA HEBRAICA SUTT GARTENSIA

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֱתֵיכֶת הָאָרֶץ
לְמִינָהּ וְאֶת־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ
וְאֶת־כָּל־רֶמֶשׂ הָאָרֶץ לְמִינָהּ
וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם
בְּצַלְמֵנוּ כְּדֹמוֹתֵנוּ וְיִרְדּוּ
בְּדֶגֶת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם
וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאָרֶץ וּבְכָל־רֶמֶשׂ
הָרֶמֶשׂ עַל־הָאָרֶץ:

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם
בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא
אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:

IMIT (1907)

És alkotta Isten a föld vadját a maga neme szerint, a barmot a maga neme szerint és a földnek minden csúszó-mászóját a maga neme szerint. És látta Isten, hogy jó.

És mondta Isten: Alkossunk embert, képünkre, hasonlatosságunk szerint, hogy uralkodjanak a tenger hala, az ég madara és a barom felett, meg az egész föld felett és minden csúszó-mászó felett, a mely mozog a földön.

És teremtette Isten az embert az ő képére, Isten képére teremtette őt; férfinak és nőnek teremtette őket.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Teremté tehát Isten a szárazföldi vadakat nemök szerint, a barmokat nemök szerint, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokat nemök szerint. És látá Isten, hogy jó.

És monda Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra; és uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon. Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfiúvá és asszonnyá teremté őket.

KÁROLI (1590)

25 Teremte azért az Isten az ő nemek szerint való földi vadakat, és barmokat az ő nemek szerint, és az földön csúszó-mászó állatokat az ő nemek szerint. És látá Isten, hogy jó volna.

26 Azután monda az Isten: Teremtsünk embert az mi ábrázatunkra és az mi hasonlatosságunkra, és uralkodjék az tengernek halain, az égen repeső madarakon, az barmokon mind az egész földön, és földön csúszó-mászó minden állatokon.

27 Teremte azért Isten embert az ő képére, az Istennek képére teremté azt, férfiúvá és asszonyi állattá teremté őket.

HERTZ (1939)

25 És Isten megteremtette a szárazföldi vadat a maga faja szerint, meg a barmot a maga faja szerint és minden földi csúszó-mászót a maga faja szerint. És látta Isten, hogy jó.

26 Ekkor mondta Isten: „Alkossunk embert a mi képünkre, hasonlatosságunkra, hogy uralkodjék a tenger halain és az ég madarain és a barmokon, meg az egész földön és minden csúszó-mászón, amely a földön mozog!”

27 És teremtette Isten az embert az ő képére. Isten képére teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

25 Megteremtette tehát Isten a szárazföldi vadakat a maguk neme szerint, az állatokat a maguk neme szerint és a földön csúszó-mászó mindenféle állatot a maguk neme szerint. És látta Isten, hogy ez jó.

26 Akkor ezt mondta Isten: Teremtsünk embert a magunk képére és hasonlóságára. Uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, az állatokon, mind az egész földön és a földön csúszó-mászó mindenféle állaton.

27 Megteremtette tehát Isten az embert a maga képére; Isten a maga képére és hasonlóságára teremtette: férfiúvá és asszonnyá teremtette őket.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Megalkotta Isten a különféle vadállatokat, a különféle jószágokat és a különféle csúszómászókat. És látta Isten, hogy ez jó.

Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlóvá: uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a jószágokon, az összes vadállaton és az összes csúszómászón, ami a földön csúszik-mászik.

Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Megalkotta tehát Isten a szárazföld vadait, fajuk szerint, a lábasjószágokat, fajuk szerint, és a föld minden csúszómászóját, faja szerint. És látta Isten, hogy jó.

Majd azt mondta Isten: »Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra, hogy uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, az állatokon és az egész földön, s minden csúszómászón, amely mozog a földön!«

Megteremtette tehát Isten az embert a maga képére; Isten képére teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket.

PATMOS (2012)

Teremté tehát Isten a szárazföldi vadakat nemük szerint, a barmokat nemük szerint, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokat nemük szerint. És látá Isten, hogy jó. És monda Isten: Teremtsünk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra; és uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a barmokon, mind az egész földön, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon.

Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt: férfivá és asszonnyá teremté őket.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

25 Isten megteremtette a mezei vadakat fajuk szerint, a háziállatokat fajuk szerint és az összes csúszómászót a földkerekségen, fajonként. Isten látta, hogy ez jó.

26 Isten újra szólt: „Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlóvá. Ők uralkodjanak a tenger halai, az ég madarai, a háziállatok, a mezei vadak és az összes csúszómászó fölött, amely a földön mozog.”

27 Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

25 És megalkotta Isten a vadállatot neme szerint és a barmot neme szerint és minden, ami a földön csúszik-mászik neme szerint; és látta Isten, hogy jó volt.

26 És azt mondta Isten: Alkossunk embert a mi képünkre, hozzánk hasonlót; és uralkodjanak a tenger halain és az ég madarain és a barmon és minden vadállaton és minden csúszómászón, mely a földön mászik.

27 És megteremtette Isten az embert az ő képére, Isten képére teremtette őt, férfivá és nővé teremtette őket.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

25 Így alkotott Isten mindenféle nagyobb vadállatot, háziállatot és kisebb állatot. Akkor Isten megvizsgálta, amit alkotott, és örömet lelte benne.

26 Szólt Isten: „Alkossunk embert, aki hasonló hozzánk, és olyan, mint mi. Uralkodjon a tenger halain, az ég madarain és a háziállatokon. Uralkodjon az egész földön és a kisebb állatokon, amelyek a földön mozognak!”

27 Megteremtette hát Isten az embert, aki hasonlít hozzá. Úgy teremtette, hogy olyan legyen, mint ő. Férfinak és nőnek teremtette őket.

BIBLIA HEBRAICA SUTT GARTENSIA

וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר
לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ
אֶת־הָאָרֶץ וּכְבֹּשֶׁה וּרְדוּ בָהֶן
הָיִם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל־חַיָּה
הָרֹמֶשֶׁת עַל־הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתַתִּי
לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשֶׂב זֶרַע וְרֵעַ
אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ
אֲשֶׁר־בּוֹ פְרִי־עֵץ זֶרַע וְרֵעַ
לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ:

IMIT (1907)

És megáldotta őket Isten és mondta nekik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek be a földet és hódítsátok azt meg; s uralkodjatok a tenger hala, az ég madara és minden élő fölött, mely mozog a földön.

És mondta Isten: Ime, odaadtam nektek mind a maghozó fűvet, mely az egész föld színén van és mind a fát, melyen maghozó gyümölcs van; tiétek legyen eledeleül.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

És megáldá Isten őket, és monda nekik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon.

És monda Isten: Ímé néktek adok minden maghozó fűvet az egész föld színén, és minden fát, a melyen maghozó gyümölcs van; az legyen néktek eledeül.

KÁROLI (1590)

28 És megáldá Isten őket, és monda nékiek az Isten: Gyümölcsözzetek és sokasodjatok, és töltsétek bé az földet, és hajtsátok azt birodalmatok alá, és uralkodjatok az tengernek halain, az égnek repeső madarain, és földön csúszó-mászó minden állatokon.

29 És monda az Isten: Ímé adtam néktek minden maghozó fűvet, mely vagy az egész földnek színén, és minden gyümölcstermő és maghozó fát, hogy azok legyenek néktek eledeletekre.

HERTZ (1939)

28 És megáldotta őket Isten és szólott hozzájuk Isten: „Szaporodjatok és sokasodjatok és töltsétek be a földet és hódítsátok meg; és uralkodjatok a tenger halain és az ég madarain és minden állaton, amely mozog a földön.”

29 És szólott Isten: „Íme, odaadtam nektek minden magtermő fűvet, amely az egész föld színén van, és minden fát, amelynek gyümölcse magot terem; tiétek legyen eledeleül.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

28 Megáldotta őket Isten, és ezt monda nekik: Szaporodjatok és sokasodjatok, töltsétek be a földet, és hajtsátok uralmatok alá. Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a földön csúszó-mászó mindenféle állaton.

29 Azután ezt monda Isten: Íme, nektek adok minden maghozó fűvet az egész föld színén és minden fát, amelyen maghozó gyümölcs van. Az legyen az eledeletek.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Azután megáldotta őket Isten, és ezt mondta nekik Isten: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet, és hajtsátok uralmatok alá! Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a szárazföldön mozgó minden élőlényen!

Majd ezt mondta Isten: Nektek adok minden maghozó növényt az egész föld színén, és minden fát, amelynek maghozó gyümölcse van: legyen mindez a ti eledetek!

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

28 Isten megáldotta őket, Isten szólt hozzájuk: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá. Uralkodjatok a tenger halai, az ég madarai és minden állat fölött, amely a földön mozog.”

29 Azután ezt mondta Isten: „Nézzétek, nektek adok minden növényt az egész földön, amely magot terem és minden fát, amely magot rejtő gyümölcsöt érlel, hogy táplálékotok legyen.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Isten megáldotta őket, és azt mondta nekik Isten: »Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet! Hajtsátok azt uralmatok alá, és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és minden állaton, amely mozog a földön!«

Majd azt mondta Isten: »Íme, nektek adtam minden fűvet, amely magot hoz a földön, s minden fát, amelynek a gyümölcsében benne van a magva, hogy legyen ennivalótok,

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

28 És megáldotta őket Isten, és azt mondta nekik Isten: Legyetek termékenyek és sokasodjatok és töltsétek be a földet és hódítsátok meg azt, és uralkodjatok a tenger halán és az ég madarán és minden állaton, mely a földön mászik.

29 És azt mondta Isten: Íme nektek adok minden maghozó fűvet, mely az egész föld színén van, és mindazt a fát, amelyen magot magzó fagyümölcs van; nektek legyen eledelül.

PATMOS (2012)

És megáldá Isten őket, és monda nekik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet, és hajtsátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon.

És monda Isten: Íme, nektek adok minden maghozó fűvet az egész föld színén, és minden fát, amelyen maghozó gyümölcs van; az legyen nektek eledelül.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

28 Azután megáldotta őket: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, sokasodjatok, népesítsétek be a földet, és vegyétek birtokba! Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a többi állatokon, amelyek a földön élnek és mozognak.”

29 Még azt is mondta nekik Isten: „Nézzétek! Nektek adok az egész földön minden magot termő növényt és minden gyümölcsfát, amelynek termésében mag van – ezek fognak táplálni benneteket.

BIBLIA HEBRAICA SUTTGARTENSIA		KÁROLI (1590)	
וּלְכָל־חַיַּת הָאָרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל רֹמֵשׁ עַל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עָשָׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי־כֵן׃		30	Az földnek pedig minden vadainak, az égnek minden madarainak és földön csúszó-mászó állatoknak, az melyekben élő lélek vagyon, az földnek minden fűvét adtam eledeltekre, és úgy lőn.
וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה־טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם הַשְּׁשִׁי׃		31	És minekutána megtekintette volna Isten, valamit teremtett vala, ímé igen jó vala. És lőn az estve és az reggel hatodik nap.
וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל־צָבָאָם׃		2,	
		1	Azért elvégezteték az menny és az föld, és azoknak minden seregek.
IMIT (1907)		HERTZ (1939)	
És a föld minden vadjának, meg az ég minden madarának és a földön való minden mozgónak, a miben élő lélek van, mind a zöld fűvet adtam eledelül. És úgy lett.		30	A föld minden vadjának és az ég minden madarának és mindennek, ami a földön mászik, amelyben élő lélek van, mind a zöld fűvet adtam eledelül". És így lett.
És látta Isten mindazt, a mit alkotott, és ime, igen jó. És lett este és lett reggel: a hatodik nap.		31	És látta Isten mindazt, amit alkotott, és ime nagyon jó volt. És lett este és lett reggel: hatodik nap.
Így befejeztetett az ég és a föld és minden seregük.		2,	
		1	Így bevégeztetett az ég és a föld és minden seregük.
REVIDEÁLT KÁROLI (1908)		ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)	
A föld minden vadainak pedig, és az ég minden madarainak, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatoknak, a melyekben élő lélek van, a zöld fűveket adom eledelül. És úgy lőn.		30	A föld minden vadjának, az ég minden madarának és a földön csúszó-mászó mindenféle állatnak pedig, amelyekben élő lélek van, a zöld fűveket adom eledelül. És úgy lett.
És látá Isten, hogy minden a mit teremtett vala, ímé igen jó. És lőn este és lőn reggel, hatodik nap.		31	És látta Isten, hogy minden, amit teremtett, íme, igen jó. És lett este, és lett reggel: hatodik nap.
És elvégezteték az ég és a föld, és azoknak minden serege.		2,	
		1	Így készült el az ég és a föld és minden seregük.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Minden földi állatnak, az ég minden madarának és minden földi csúszómászónak pedig, amelyben élet van, eledelül adok minden zöld növényt. És úgy történt.

És látta Isten, hogy minden, amit alkotott, igen jó. Így lett este, és lett reggel: hatodik nap.

Így készült el az ég és a föld és azok minden serege.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

30 A mező vadjainak, az ég madarainak s mindennek, ami a földön mozog és lélegzik, minden zöld növényt táplálékul adok.” Úgy is történt.

31 Isten látta, hogy nagyon jó mindaz, amit alkotott. Este lett és reggel: a hatodik nap.

2,
1 Így készült el a föld és az ég minden bennelevővel együtt.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

a zöld növényzetet pedig a föld minden állatának, az ég minden madarának és mindannak, ami mozog a földön, s amiben élő pára van, hogy eledelük legyen!« Úgy is lett.

És látta Isten, hogy mindaz, amit alkotott, nagyon jó volt. És lett este és reggel: a hatodik nap.

Elkészült tehát az ég és a föld, s azok minden ékessége.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

30 A föld minden vadjának pedig és az ég minden madarának és minden csúszómászónak a földön, amiben élő lélek van, minden fűlombot eledelül; és úgy lett.

31 És látott Isten mindent, amit csinált, és íme nagyon jó volt. Aztán este lett, aztán reggel lett, hatodik nap.

2,
1 Így végeztetett el az ég és a föld, és egész seregük.

PATMOS (2012)

A föld minden vadainak pedig, és az ég minden madarainak, és a földön csúszómászó mindenféle állatoknak, amelyekben élő lélek van, a zöld füveket [adom] eledelül. És úgy lőn.

És látá Isten, hogy minden, amit teremtetett vala, íme igen jó. És lőn este, és lőn reggel, hatodik nap.

És elvégezteték az ég és a föld, és azoknak minden serege.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

30 A föld összes állatainak pedig a zöldelő növényeket adom táplálékul. A mezei vadaknak, az égi madaraknak, és minden egyéb szárazföldi állatnak, amelyben az élet lehelete van, odaadtam a föld összes zöld növényét, hogy azt egyék.”

31 Akkor Isten megvizsgált mindent, amit létrehozott, és nagyon jónak találta. Majd leszállt az este, azután felvirradt a reggel – ez volt a hatodik nap.

2,
1 Elkészült tehát az ég és a föld, és minden, ami bennük van.

BIBLIA HEBRAICA SUTTGARTENSIA	KÁROLI (1590)
וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל־מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יוֹמֵי הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אוֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל־מְלָאכְתּוֹ אֲשֶׁר־בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת: אֱלֹהֵי תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם	2 Mikor pedig elvégezte volna az Isten hetednapon az ő alkotmányát, azmelyet csinált vala, az hetedik napon megszűnék minden csinálmányátul, melyet csinált vala. 3 És megáldá az Isten az hetedik napot, azaz megszentelé azt, mivelhogy azon szűnt volna meg minden ő csinálmányának csinálásátul, melyet teremtett vala az Isten, hogy azt elvégezné. 4 Ezek az mennynek és földnek kezdeti, azmikor teremtettek [...]
IMIT (1907)	HERTZ (1939)
Befejezte Isten a hetedik napon művét, melyet alkotott, és nyugodott a hetedik napon minden művétől, melyet alkotott. És megáldotta Isten a hetedik napot és megszentelte azt, mert azon nyugodott minden művétől, a mit teremtett Isten és alkotott. Ezek az eredetei az égnek és a földnek [...]	2 És a hetedik napon Isten bevégezte művét, melyet alkotott, és megnyugodott a hetedik napon minden művétől, amelyet alkotott. 3 Ekkor megáldotta Isten a hetedik napot és megszentelte, mert ezen megnyugodott Isten minden művétől, amelyet teremtett és alkotott. 4 Ez az ég és a föld teremtésének története [...]
REVIDEÁLT KÁROLI (1908)	ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)
Mikor pedig elvégeze Isten hetednapon az ő munkáját, a melyet alkotott vala, megszűnék a hetedik napon minden munkájától, a melyet alkotott vala. És megáldá Isten a hetedik napot, és megszentelé azt; mivelhogy azon szűnt vala meg minden munkájától, melyet teremtve szerzett vala Isten. Ez az égnek és a földnek eredete, a mikor teremtettek.	2 Mikor pedig a hetedik napra befejezte Isten a munkáját, amelyet alkotott, megnyugodott a hetedik napon minden munkája után. 3 Azután megáldotta Isten a hetedik napot és megszentelte, mivelhogy azon nyugodott meg minden munkája után. 4 Ez az ég és a föld teremtésének története.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

A hetedik napra elkészült Isten a maga alkotó munkájával, és megpihent a hetedik napon egész alkotó munkája után.

Azután megáldotta Isten a hetedik napot, és megszentelte azt, mert azon pihent meg Isten egész teremő és alkotó munkája után.

Ez az ég és a föld teremtésének története.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

2 Isten a hetedik napon befejezte művét, amit alkotott. A hetedik napon megpihent munkája után, amit végzett.

3 Isten megáldotta és megszentelte a hetedik napot, mert azon megpihent egész teremő munkája után.

4 Ez a története az ég és a föld teremtésének, ahogy az lefolyt.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

A hetedik napra befejezte Isten a munkáját, amelyet végzett, és a hetedik napon megnyugodott minden munkától, amelyet végzett.

Megáldotta Isten és megszentelte a hetedik napot, mert azon nyugodott el minden munkájától, amelyet végezve teremtet Isten.

Ez volt az ég és föld története a teremtésükben.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

2 Így végezte el Isten a hatodik napon munkáját, melyet csinált; és megszűnt a hetedik napon minden munkájától, melyet csinált.

3 És megáldotta Isten a hetedik napot és szentté tette azt, mivelhogy azon szűnt meg minden munkájától, melyet csinálva teremtet Isten.

4 Ezek az égnak és a földnek tereméskori történetei.

PATMOS (2012)

Mikor pedig elvégezte Isten hetednapon az ő munkáját, amelyet alkotott vala, megszűnénk a hetedik napon minden munkájától, amelyet alkotott vala.

És megáldá Isten a hetedik napot, és megszentelé azt; mivelhogy azon szűnt vala meg minden munkájától, melyet teremtvé szerzett vala Isten.

Ez az égnak és a földnek eredete, amikor teremtetek.

EGYSZERŐ FORDÍTÁS (2012)

2 Isten a hatodik nap végére befejezte a teremés minden munkáját, és a hetedik napon visszavonult az alkotástól.

3 Mivel ezen a napon Isten visszavonult a teremés minden munkájától, ezért megáldotta a hetedik napot, és különválasztotta azt a maga számára.

4 Ez tehát az ég és föld, és minden bennük lévő teremésének a története.

ÉZS 52,13-53,12

BIBLIA HEBRAICA SUTTGARTENSIA	SEPTUAGINTA
הֵנָּה יִשְׁכִּיל עַבְדִּי יְרֹם וְנָשָׂא וְנָבִיא מֵאַדָּר: כֹּאֲשֶׁר שָׁמְמוּ עָלָיו רַבִּים כִּנְמִשְׁחַת מֵאִשׁ מִרְאֵהוּ וְתֹאֲרֹו מִבְּנֵי אָדָם: כֵּן יִזְהַ נְזִים רַבִּים עָלָיו וְקִפְצוּ מַלְכִּים פִּיָּהֶם כִּי אֲשֶׁר לֹא־סִפֵּר לָהֶם קִאוֹ וְאֲשֶׁר לֹא־שָׁמְעוּ הִתְבֹּהֲנוּ: מִי הָאִמִּין לְשִׁמְעָתוֹ וּזְרֹעַ יְהוָה עַל־מִי נִגְלָתָה:	13 Ἰδοὺ συνήσκει ὁ παῖς μου καὶ ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται σφόδρα. 14 ὁν τρόπον ἐκστήσονται ἐπὶ σέ πολλοὶ οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδός σου καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, 15 οὕτως θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ ἐπ’ αὐτῷ, καὶ συνέξουσιν βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὄψονται, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασιν, 53, συνήσουσιν. 1 κύριε, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίων κυρίου τίνι ἀπεκαλύφθη;
KÁROLI (1590)	IMIT
Ímé jószerecsés leszen az én szolgám, felmagasztaltatik, felemeltetik, és igen dicsőséges leszen. Miképpen hogy álmélkodtanak sokan terajta, mivelhogy az ő ábrázatja rú- tabb volt, hogynem mint valamely em- beré, és az ő formája, hogynem mint az embereknek fiaié. Azonképpen sok népeket meghint, az királyok az ő szájokat őelőtte befogják: mert azmit nékiek nem beszéllettek volt, azt meglátják, és azmit nem hallot- tak volt, megértik. Kicsoda hiszen a mi prédikálásunknak, és az Úrnak karja kinek jelenik meg?	13 Íme, boldogulni fog az én szolgám, föl- magasodik, fölemelkedik és magas lesz nagyon. 14 Valamint eliszonyodtak rajta sokan – annyira eltorzított, nem is emberi volt az ábrázata és alakja nem olyan, mint az ember fiaié, 15 akképpen megdőbbsen sok nemzetet, miatta királyok zárják el szájukat; mert a mi nem beszéltetett el nekik, azt lát- ták, és amit nem hallottak, azt észlelték. 53, 1 Ki hitt a mi hírünknek, és az Örökkévaló karja kiben nyilvánult?
REVIDEÁLT KÁROLI (1908)	ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)
Ímé, jó szerencsés lesz szolgám, magas- ságos, felséges és dicső lesz nagyon. Miképen eliszonyodtak tőled sokan, oly rút, nem emberi volt ábrázatja, és alakja sem ember fiaié volt: Akképen ejt ámulatba sok népeket; fő- lötte a királyok befogják szájokat, mert a mit nekik nem beszéltek volt, azt látják, és mit nem hallottak volt, arra figyelnek. Ki hitt a mi tanításunknak, és az Úr karja kinek jelentetett meg?	13 Íme, a szolgám eredményes lesz mun- kájában, magasra emelkedik, és nagyon dicsőséges lesz. 14 Ahogy sokan iszonyodtak tőle, mert olyan eltorzult, nem emberi volt az ábrázata, és alakja sem volt olyan, mint az embe- rek fiaié, 15 úgy ejt majd ámulatba sok népet. A kirá- lyok is befogják szájukat színe előtt, mert meglátják, amit addig nem mondtak el ne- kik, és megértik, amit addig nem hallottak. 53, 1 Ki hitte el, amit hallottunk, és az Úr kar- ja ki előtt lett nyilvánvaló?

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Íme, eredményes lesz szolgálom! Magasztos lesz és felséges, igen magasra emelkedik.

Sokan csak iszonyodtak tőle, annyira torz volt; nem volt már emberi a külseje, kinézete nem volt emberhez hasonló. De bámulatba ejt majd sok népet, királyok is befogják előtte szájukat, mert olyan dolgot látnak, amiről senki sem beszélt nekik, olyasmit tudnak meg, amiről addig nem hallottak.

Ki hitte volna el, amit hallottunk, és az Úr karjának ereje ki előtt volt nyilvánvaló?

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

13 Nézzétek, szolgálom diadalmaskodik, fontos lesz és felmagasztalják, és nagy dicsőségre emelkedik.

14 Amint sokan megborzadtak láttán, – hiszen oly dicstelennnek látszott, és alig volt emberi ábrázata –,

15 úgy fog majd sok nemzet ámulni rajta, és királyok némulnak el színe előtt. Mert olyasmit fognak látni, amelyet még soha nem hirdettek nekik; és olyan dolognak lesznek tanúi, amelyenről addig soha nem hallottak.

53, 1 Ki hitt abban, amit hallottunk, és az Úr karja ki előtt nyilvánult meg?

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Íme, sikert arat szolgálom, magasra emelkedik, magasztos és igen fenséges lesz.

Amint sokan megborzadtak tőle, hiszen olyan torz volt, nem emberi a külseje, alakja nem hasonló az emberek fiaihoz, úgy ámulatba ejt majd sok nemzetet, királyok fogják be előtte szájukat, mert olyat látnak, amiről nem beszéltek nekik, és olyat vesznek észre, amiről nem hallottak.

53, »Ki hitt annak, amit hallottunk, és az Úr karja ki előtt nyilvánult meg?

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

13 Íme szerencsével jár az én szolgálom; fel-emelkedik és felmagasztaltatik, és nagygyá lesz igen.

14 Amiképpen bámultak rajtad sokan; úgy el volt torzítva a férfistól arca, és az emberiestől az alakja.

15 úgy megrezzent sok nemzetet: rajta királyok befogják szájukat; mert amit nem beszéltek nekik, látják, és amit nem hallottak, megértik.

53, 1 Ki hitt a mi prédikálásunknak; és az Úr karja kin jelent meg?

PATMOS (2012)

Íme, jó szerencsés lesz szolgálom, magasztos, felséges és dicső lesz nagyon.

Miképpen eliszonyodtak tőled sokan, olyrút, nem emberi volt ábrázatja, és alakja sem ember fiaié volt:

Akképpen ejt ámulatba sok népeket, fölötte a királyok befogják szájukat, mert amit nekik nem beszéltek volt, azt látják, és mit nem hallottak volt, arra figyelnek.

Ki hitt a mi tanításunknak, és az Úr karja kinek jelentetett meg?

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

13 „Nézzétek Szolgámat! Elvégzi feladatát sikeresen, ezért felmagasztalják, magas tisztségre emelik, és felséges lesz.

14 Sokan elfordultak tőle, mert nem volt kíváncsi a megjelenése. Nem olyan volt, mint az emberek fiai. De ahogyan sokan elborzadtak tőle,

15 úgy fognak csodálkozni rajta a nemzettek! Még a királyok is ámulnak rajta, és elnémulnak előtte, mert saját szemükkel látják, amit senki sem mondott nekik, s megértik, amiről sohasem hallottak.”

53, 1 Ki hitte el, amit hallottunk, és hirdettünk? Ki előtt volt nyilvánvaló az Örökévaló hatalma?

BIBLIA HEBRAICA SUTT GARTENSIA

וַיֵּשֶׁל כִּינֹק לְפָנָיו וְכִשְׂרָשׁ
מֵאֶרֶץ צִיָּה לֹא־תָאֵר לוֹ וְלֹא
הָדָר וְנִרְאָהוּ וְלֹא־מְרָאָה וְנִחְמָדָהוּ:
נִבְהָה וַחֲדָל אִישׁ־שִׁם אִישׁ מִכְּאֻבּוֹת
וַיִּדְוַע חֲלִי וּכְמִסְתָּר פָּנָיו
מִמֶּנּוּ נִבְהָה וְלֹא חֲשַׁבְנָהוּ:
אָכֵן חֲלִינוּ הוּא נָשָׂא וּמִכְּאֻבּוֹ
סָבְלָם וְאֶנְחָנוּ חֲשַׁבְנָהוּ וְנִנְיָה
מִכָּה אֱלֹהִים וּמַעֲשֵׂהָ:

KÁROLI (1590)

Mindazáltal felnevekedik őelőtte mint egy vesszőszál, és mint egy gyökér az szomjúhozó földből: Nem vala néki formája és ékessége: nézünk őreája, és nem vala kívánatos ábrázatja.

Minden emberek között utálatos és megvetetett, fájdalokkal teljes, beteges, és olyan vala, mint azki előtt ember elrejtí orcáját, és semminek állítottuk őtet.

De az mi betegséginket ő viselte, és a mi fájdalmainkat ő hordozta: jóllehet mi azt állítottuk, hogy megostoroztatott és megverettetett s megnyomorítottatott Istentől:

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Felnőtt, mint egy vesszőszál Ő előtt, és mint gyökér a száraz földből, nem volt néki alakja és ékessége, és néztünk rá, de nem vala ábrázata kívánatos!

Útált és az emberektől elhagyott volt, fájdalok férfja és betegség ismerője! mint a ki elől orcánkat elrejtjük, útált volt; és nem gondoltunk vele.

Pedig betegséginket ő viselte, és fájdalmainkat hordozá, és mi azt hittük, hogy ostoroztatik, verettetik és kínoztatik Istentől!

SEPTUAGINTA

- 2 ἀνηγγείλαμεν ἐναντίον αὐτοῦ ὡς παιδίον, ὡς ῥίζα ἐν γῇ διψώσῃ, οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα· καὶ εἶδομεν αὐτόν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος·
- 3 ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον ἐκλείπειν παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὦν καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἡτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη.
- 4 οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ ὑπὸ Θεοῦ καὶ ἐν κακώσει.

IMIT

- 2 Felnevekedett előtte mind a csemete, és mint gyökér elszikkadt földből, sem alakja neki, sem dísz; nézzük, de nincs ábrázata, hogy megkedvelnék.
- 3 Megvetett és az emberek elhagyottja, fájdalok embere és betegség meg-hittje; és mint aki elől elrejtik az arcot, megvetett, és nem tekintettük.
- 4 De bizony a mi betegségeinket ő viselte és a mi fájdalmainkat ő hordozta, pedig mi őt tekintettük sújtottnak, Istentől vertnek és nyomorgatottnak;

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 2 Úgy nőtt föl színe előtt, mint egy vesszőszál, mint gyökér a száraz földből. Nem volt neki alakja és ékessége. Néztünk rá, de ábrázata nem volt kívánatos.
- 3 Megvetett és emberektől elhagyott volt, fájdalok férfja és betegség ismerője! Mint aki elől arcunkat elrejtjük, megvetett volt, és nem gondoltunk rá;
- 4 pedig a mi betegségeinket viselte, és a mi fájdalmainkat hordozta. De mi azt gondoltuk, hogy Isten ostorozza, veri és kínozza,

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Mint vesszőszál, sarjadt ki előttünk, mint gyökér a szikkadt földből. Nem volt neki szép alakja, amiben gyönyörködhattunk volna, sem olyan külseje, amiért kedvelhettük volna.

Megvetett volt, és emberektől elhagyott, fájdalmak férfja, betegség ismerője. Eltakartuk arcunkat előle, megvetett volt, nem törődtünk vele.

Pedig a mi betegségeinket viselte, a mi fájdalmainkat hordozta. Mi meg azt gondoltuk, hogy Isten csapása sújtotta és kínozza.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Úgy nőtt fel színe előtt, mint a hajtás, és mint a gyökér a szomszédos földből; nem volt szép alakja, sem ékessége, hogy megnézzük őt, és nem volt olyan külseje, hogy kívánjuk őt.

Megvetett volt, és utolsó az emberek között, fájdalmak férfja és betegség ismerője, aki elől elrejtettük arcunkat; megvetett volt, és nem becsültük őt.

Pedig a mi betegségeinket ő viselte, és a mi fájdalmainkat ő hordozta; mi mégis megvertnek tekintettük, Istentől sújtottnak és megalázottnak.

PATMOS (2012)

Felnőtt, mint egy vesszőszál őelőtte, és mint gyökér a száraz földből, nem volt neki alakja és ékessége, és néztünk rá, de nem vala ábrázata kíváncsi!

Utált és az emberektől elhagyott volt, fájdalmak férfja és betegség ismerője! Mint aki elől orcánkat elrejtjük, utált volt; és nem gondoltunk vele.

Pedig betegségeinket ő viselte, és fájdalmainkat hordozta, és mi azt hittük, hogy ostromoztatják, verettetik és kínozzák Istentől.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

2 Úgy nőtt fel előttünk, mint a hajtás, és mint a gyökér a szomszédos földből. Nem volt sem szép, sem ékes [hiszen láttuk], a külsejére nézve nem volt vonzó.

3 Megvetett volt, utolsó az emberek között, a fájdalmak férfja, aki tudta, mi a szenvedés; olyan, aki elől iszonyattal eltakarjuk arcunkat, megvetett, akit bizony nem becsültünk sokra.

4 Bár a mi betegségeinket viselte, és a mi fájdalmaink nehezédtek rá, mégis (Istentől) megvertnek néztük, olyannak, akire lesújtott az Isten, és akit megalázott.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

2 És felszökkent, mint a hajtás, őelőtte; és mint a gyökér a száraz földből. Nem volt alakja, és nem volt rajta dísz; ha néztük, nem olyan arc volt, amit megkívánunk:

3 Lenézett és legelhagyatottabb ember, fájdalmak embere, betegség barátja; és mint aki elől arcunkat elrejtjük, lenézett, és nem vesszük számba.

4 Valóban, betegségeinket ő hordozta, és fájdalmainkat magára vette; és mi azt gondoltuk, hogy ostromoztatott, hogy istenverte és megalázott.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

2 Felnőtt az Örökkévaló szeme előtt, mint friss hajtás, fiatal csemete, mint gyökér-sarj a száraz földből. De nem láttuk vonzonak külsejét, nem találtuk sem szépeknek, sem érdekesnek.

3 Az emberek lenézték őt, még barátai is elhagyták. Tudta, mi a fájdalom, és hogy mit jelent a betegség, de mi arcunkat eltakartuk, hogy ne is lássuk. Nem törődtünk vele.

4 Pedig betegségeinket ő viselte, és fájdalmaink nehezédtek rá. S mi még azt hittük, hogy Isten csapásai sújtják, hogy ő veri és bünteti!

BIBLIA HEBRAICA SUTT GARTENSIA

וְהוּא מְחַלֵּל מִפְשַׁעֵנוּ מִדָּכָא
מִעֲוֹנוֹתֵינוּ מוֹכֵר שְׁלוֹמֵנוּ
עָלֵינוּ וּבִחְבֻרָתוֹ נִרְפָּא־לָנוּ:
כִּלְנוּ כִצָּאן תַּעֲנִינוּ אִישׁ לְדַרְכּוֹ
פָּנִינוּ נִיהָה חֲפָנִיעַ בּוֹ
אֵת עֵין כִּלְנוּ:
נָגַשׁ וְהוּא נִעְנֶה וְלֹא יִפְתַּח־פִּיו
כִּשֶׁה לְמַכּוֹחַ יוֹכֵל וּכְרֻחַל לִפְנֵי
נְזִיחָה נֶאֱלָמָה וְלֹא יִפְתַּח
פִּיו:

KÁROLI (1590)

De ő megsebesítettett az mi álnokságinkért, megrontatott az mi bűneinkért: az mi békességünknek veresége vagy on őrajta, és az ő sebeivel gyógyultunk meg. Mi mindnyájan mint az juhok eltévedtünk, kiki az ő útjára, és az Úr mindnyáján az mi álnokságinkat őreája vetette.

Az mi bűnünk büntetését szenvedte és kénoztatott, mindazáltal nem nyitotta meg az ő száját: mint az bárány az mésszárszékre vitetett, és mint az juh az öt nyírók előtt megnémult, és nem nyitotta fel az ő száját.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

És ő megsebesítettett bűneinkért, megrontatott a mi vétkeinkért, békességünknek büntetése rajta van, és az ő sebeivel gyógyulánk meg. Mindnyájan, mint juhok eltévelyedtünk, kiki az ő útára tértünk; de az Úr mindnyájunk vétékét ő reá veté. Kínoztatott, pedig alázatos volt, és száját nem nyitotta meg, mint bárány, mely mésszárszékre vitetik, és mint juh, mely megnémul az öt nyírók előtt; és száját nem nyitotta meg!

SEPTUAGINTA

5 αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν· παιδεῖα εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτόν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν.
6 πάντες ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλανήθη· καὶ κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν.
7 καὶ αὐτὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα· ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῇν ἤχθη καὶ ὡς ἄμνος ἐναντίον τοῦ κείροιντος αὐτὸν ἄφωμος οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.

IMIT

5 megsebzett volt a mi büntetteinktől, összezúzott a mi bűneinktől, jólétünkre való fenyítés volt rajta és az ő sebei által nekünk lett gyógyulás.
6 Mindannyiunk mint a juhok tévelyegtünk, ki-ki a maga útjára fordultunk; az Örökkévaló pedig őt illette mindnyájunk bűnével.
7 Szorongattatott, míg ő megalázta magát és nem nyitotta ki száját, mint a bárány, mely levágásra vitetik és mint a juh, mely nyírói előtt elnémul; nem nyitotta ki száját.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

5 jóllehet a mi bűneinkért kapott sebeket, a mi vétkeinkért törték össze. Őt érte a büntetés, hogy nekünk békességünk legyen, és az ő sebei árán gyógyultunk meg.
6 Mindnyájan, mint juhok, eltévelyedtünk, mindenki a maga útjára tért, de az Úr őrá vetette mindnyájunk vétékét.
7 Kínozták, és ő megalázta magát, száját nem nyitotta ki. Mint a bárány, amelyet mésszárszékre visznek, és mint a juh, amely megnémul az öt nyírók előtt, ő sem nyitotta ki száját.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Pedig a mi vétkeink miatt kapott sebeket, bűneink miatt törték össze. Ő bűnhődött, hogy nekünk békességünk legyen, az ő sebei árán gyógyultunk meg. Mindnyájan tévelyegtünk, mint a juhok, mindenki a maga útját járta. De az Úr őt sújtotta mindnyájunk bűnéért.

Amikor kínozták, alázatos maradt, száját sem nyitotta ki. Mint a bárány, ha vágóhídra viszik, vagy mint a juh, mely némán tűri, hogy nyírják, ő sem nyitotta ki száját.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

De őt a mi vétkeinkért szúrták át, a mi bűneinkért törték össze; a mi békességünkért érte fenyítés, és az ő sebei által gyógyultunk meg.

Mindnyájan, mint a juhok, tévelyegtünk, mindenki a maga útjára tért; és az Úr őrá rakta mindnyájunk bűnét. «

Megkínozták, és ő alázatos volt, nem nyitotta ki száját; mint a bárány, melyet leölésre visznek, és mint a juh, mely nyírói előtt elnémul, nem nyitotta ki száját.

PATMOS (2012)

És ő megsebesítettett bűneinkért, megrontatott a mi vétkeinkért, békességünknek büntetése rajta van, és az ő sebei által gyógyultunk meg.

Mindnyájan, mint juhok eltévelyedtünk, ki-ki az ő útjára tértünk; de az Úr mindnyájunk vétkeit őrá veté.

Kínoztatott, pedig alázatos volt, és száját nem nyitotta meg, mint bárány, mely mézsárszékre vitetik, és mint juh, mely megnémul az őt nyírók előtt; és száját nem nyitotta meg!

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

5 Igen, a mi bűneinkért szúrták át, a mi gonoszságainkért törték össze; a mi békességünkért érte utol a büntetés, az ő sebei szereztek nekünk gyógyulást.

6 Mi mindnyájan, mint a juhok, tévelyegtünk, ki-ki a maga útjára tért, és az Úr mégis az ő vállára rakta mindnyájunk gonoszságát.

7 Megkínozták, s ő alázattal elviselte, nem nyitotta ki a száját. Mint a juh, amelyet leölni visznek, vagy amint a bárány elnémul nyírója előtt, ő sem nyitotta ki a száját.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

5 Pedig ő a mi vétkeink miatt szúratott keresztül, bűneink miatt zúzatott össze; békességünk fenyítéke volt rajta, és sebei által lett gyógyulásunk.

6 Mindnyájan eltévedtünk, mint a juhok, ki-ki a maga útjára fordult; és az Úr mindnyájunk bűnét reá vetette.

7 Zaklatták, és ő megalázta magát, és nem nyitotta meg a száját: mint a bárány, mikor a mézsárszékre viszik, és mint a juh az őt nyírók előtt megnémul; úgy nem nyitotta meg a száját.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

5 Bizony, bűneinkért kapott sebeket, vétkeinkért törték össze őt! Békességünk büntetését ő fizette meg, és sebei árán gyógyultunk meg.

6 Mind a saját fejünk után mentünk, szét-széledtünk és eltévedtünk, mint nyájtól a juhok, de az Örökkévaló az ő vállára rakta mindannyiunk vétkeit.

7 Bántalmazták és megsebesítették, de alázattal viselte. Szó nélkül tűrte, s nem tiltakozott, mint a bárány, ha levágni viszik, mint juh, mikor némán tűri, hogy megnyírják.

BIBLIA HEBRAICA SUTTGARTENSIA

מַעֲצָר וּמִשְׁפָּט לְקַח וְאֶת־דֹּרוֹ
מִי יִשְׁחָק כִּי נִגְזַר מֵאֲרֶץ
חַיִּים מִפֶּשַׁע עִמִּי נָגַע לְמוֹ:

וַיִּתֵּן אֶת־רִשְׁעִים קִבְּרוֹ וְאֶת־עֲשִׂיר
בְּמַתָּיו עַל לֹא־חֶקֶם עָשָׂה
וְלֹא מִרְחָמָה בָּפִיו:

וַיְהִיָּה חֶפֶץ נִכְאֹו הַחַלִּי אֲמִתָּשִׁים
אֲשֶׁם נִפְשׁוּ יִרְאָה זֶרַע יִאֲרִיד
נָמִים וְחֶפֶץ יְהִיָּה בִּידוֹ יִצְחָק:

KÁROLI (1590)

Az fogságtól és az ítélettől megszabadult: és az ő nemzetségét kicsoda beszélhetné meg? Mivelhogy kivágattatott az élőknek földjükből: az én népemnek bűniért volt őrajta az vereség. És az istentelenek kezébe adá az ő korporsóját, és az gazdagnak az ő halálát: jóllehet nem cselekedett hamisságot, és álnokság nem találtatott az ő szájában. Mindazáltal az Úr akarta őtet megrontani és betegség alá vetni: hogy minek-utána vetendi az ő lelkét áldozatul az bűnért, meglássa az magot, meghosszabbítsa napjait, és az Úrnak akarátja az ő keze által jó szerencsés legyen.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

A fogságból és ítéletből ragadtatott el, és kortársainál ki gondolt arra, hogy kivágatott az élők földéből, hogy népem bűnéért lőn rajta vereség?! És a gonoszok közt adtak sírt neki, és a gazdagok mellé jutott kínos halál után: pedig nem cselekedett hamisságot, és álnokság sem találtatott szájában. És az Úr akarta őt megrontani betegség által; hogyha önlelkét áldozatul adja, magot lát, és napjait meghosszabbítja, és az Úr akarata az ő keze által jó szerencsés lesz.

SEPTUAGINTA

- 8 ἐν τῇ ταπεινώσει ἡ κρίσις αὐτοῦ ἦρθη· τὴν γενεάν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται; ὅτι αἵρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν τοῦ λαοῦ μου ἦχθη εἰς θάνατον.
- 9 καὶ δώσω τοὺς ποινηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ· ὅτι ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.
- 10 καὶ κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτὸν τῆς πληγῆς· ἐὰν δῶτε περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ὑμῶν ὀφεται σπέρμα μακρόβιον· καὶ βούλεται κύριος ἀφελεῖν.

IMIT

- 8 Elnyomás által és ítélet által elragadtatott, kortársai közt pedig ki gondol arra, hogy kivágatott az élők országából: népem büntette miatt ő sújtatott? Gonoszok mellé tették a sírját és gazdag mellé halálában, noha nem követett el erőszakot és nem volt álnokság a szájában.
- 9 De az Örökkévaló akarta őt összezúzni, szenvedtetni: ha lelke bűnáldozattá teszi magát, látni fog magzatot, hosszú életű lesz, és az Örökkévaló akarata sikerül kezében.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 8 Erőszakkal és elítélve vitték el, és kortársai közül ki gondolt arra, amikor kivágták az élők földjéből, hogy népem bűnéért éri a büntetés?
- 9 A gonoszok között adtak sírt neki, és a gazdagok mellé jutott halála után. Pedig nem cselekedett hamisságot, és álnokság sem volt a szájában.
- 10 Az Úr akarata volt az, hogy gyötrődjön és összetörjön azért, hogy saját lelkét áldozatul adva meglássa majd utódait, napjai meghosszabbodjanak, és keze által megvalósuljon az Úr akarata.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Fogság és ítélet nélkül hurcolták el, de kortársai közül ki törődött azzal, hogy amikor kiirtják a földön élők közül, népe vétke miatt éri a büntetés?!

A bűnösök közt adtak sírt neki, a gazdagok közé jutott halála után, bár nem követett el gonoszságot, és nem beszélt álnoksul.

Az Úr akarata volt az, hogy betegség törje össze. De ha fel is áldozta magát jóvátételül, mégis meglátja utódait, so-káig él. Az Úr akarata célhoz jut vele.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

8 Erőszakos ítélettel végeztek vele. Ugyan ki törődik egyáltalán ügyével? Igen, ki tépték az élők földjéből, és bűneink miatt halállal sújtották.

9 A gonoszok közt adtak neki sírboltot, és a gazdagok mellé temették el, bár nem vitt végbe gonoszságot, sem álnokság nem volt a szájában.

10 Úgy tetszett az Úrnak, hogy összetöri a szenvedéssel. Ha odaadja életét engesztelő áldozatul: látni fogja utódait, hosszúra nyúlik élete, és teljesül általa az Úr akarata.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Sanyargatás és ítélet után vitték el; és sorsával ki törődik? Mert kivették az élők földjéből, népem vétke miatt sújtották halálra.

Istentelenek között adtak sírt neki, és gazdag mellett, amikor meghalt, bár nem követett el erőszakot, és nem volt álnokság a szájában.

De az Úrnak úgy tetszett, hogy összetörje betegséggel. Ha odaadja engesztelő áldozatul életét, meglátja majd utódait, hosszúra nyújtja napjait; és az Úr tet-szése az ő keze által teljesül.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

8 Zár alól és ítélet alól kivetettet; de kortársainál ki gondolja meg ezt: hogy ki-vágatott az élet földjéről, a népem vétke miatt volt rajta csapás?

9 És hitetlenek mellé tették sírját, és gazdag mellé sírhalmait; noha jogtalanságot nem követett el, és csalárdság nem volt szájában.

10 De az Úrnak tetszett összetörni őt, megkínózni: hogy ha lelke meghozta a bűn-áldozatot, lásson magot, nyújtsa meg napjait, és az Úr kedve általa jusson si-kerre.

PATMOS (2012)

A fogságból és ítéletből ragadtatott el, és kortársainál ki gondolt arra, hogy ki-vágatott az élők földjéből, hogy népem bűnéért lőn rajta vereség?!

És a gonoszok közt adtak sírt neki, és a gazdagok mellé [jutott] kínos halál után, pedig nem cselekedett hamisságot, és álnokság sem találtatott szájában.

És az Úr akarta őt megrontani betegség által: hogyha önlelkét áldozatul adja, magot lát, és napjait meghosszabbítja, és az Úr akarata az ő keze által jó sze-rencsés lesz.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

8 Erőszakkal fogták el, és igazságtalanul ítékeztek fölötte. Kortársai közül senki sem értette meg, hogy népem bűnei mi-att ítélték halálra, és irtották ki az élők közül.

9 Gonosztevők között jelölték ki sírhelyét, de a gazdagok sírjába került. Megölték, bár semmi gonoszt nem tett, nem talál-tak hamisságot még beszédében sem!

10 Bizony, az Örökkévaló akarta összetörni őt. Ő határozott úgy, hogy Szolgájának szen-vednie kell, és életét bűnért való áldoza-tul kell adnia. Azután Szolgája meglátja majd „utódait”, hosszúra nyújtja életét, és sikerre viszi az Örökkévaló akaratát.

BIBLIA HEBRAICA SUTT GARTENSIA

מַעֲמַל נַפְשׁוֹ יִרְאֶה יִשְׁבֶּעַ בְּדַעְתּוֹ
 יִצְדִּיק צְדִיק עֲבָדֵי לְרַבִּים
 וְעוֹנָתָם הוּא יִסְבֵּל:

לְכֵן אֶחָד־לִדְּלוֹ בְּרַבִּים וְאֶת־עֲצוּמִים
 יִחַלֵּק שְׁלָל תַּחַת אֲשֶׁר הָעֵרָה
 לְמִנּוֹת נַפְשׁוֹ וְאֶת־פְּשָׁעִים נִמְנָה
 וְהוּא חֲטָא־רַבִּי נָשָׂא לְפִשְׁעֵים
 יִפְנִיעַ: ם

SEPTUAGINTA

11 ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, δεῖξαι αὐτῷ φῶς καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιῶσαι δίκαιον εὖ δουλεύοντα πολλοῖς, καὶ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν αὐτὸς ἀνοίσει.

12 διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς καὶ τῶν ἰσχυρῶν μεριεῖ σκῦλα, ἀνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἢ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη· καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν ἀνήμεγκεν καὶ διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν παρεδόθη.

KÁROLI (1590)

Az ő lelkének fáradságának meglátja (hasznát), és megelégedik, és az ő es-méretivel az én igaz szolgám sokakat megigazít: mert azoknak álnokságukat ő vette el.

Annak okáért őnéki rész osztok az nagyokkal, és az hatalmasokkal osztja meg a zsákmányt: mivelhogy az ő életét halálra adta, és az bűnösök közé számláltatott, és ő sokaknak bűnüket hordozta, és az bűnösökért imádkozott.

IMIT

11 Lelkének fáradaalmából fog látni, jóllakni; megismerésével visz igazságra az igaz, az én szolgám, sokakat és bűneiket ő hordozza.

12 Ezért kiosztok neki a sokak közt és hatalmasokkal osztja a zsákmányt, azért, hogy odaengedte halálra lelkét és bűnösökhöz számíttatta magát pedig ő sokaknak a vétjét viselte és a bűnösökért közbenjárt.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Mert lelke szenvedése folytán látni fog, és megelégszik, ismeretével igaz szolgám sokakat megigazít, és vétkeiket ő viseli.

Azért részt osztok néki a nagyokkal, és zsákmányt a hatalmasokkal oszt, mivelhogy életét halálra adta, és a bűnösök közé számláltatott; pedig ő sokak bűnét hordozá, és a bűnösökért imádkozott!

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

11 Mert lelke szenvedése nyomán látni fog, és megelégedett lesz. Az ő megismerése által igaz szolgám sokakat igazzá tesz, mivel ő hordozza vétkeiket.

12 Ezért a nagyokkal osztok részt neki, és a hatalmasokkal együtt kap zsákmányt, mert halálra adta életét, és a bűnösök közé számították, noha sokak bűnét hordozta, és közbenjárt a bűnösökért.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Lelki gyötrelmeitől megszabadulva, elégedetten szemléli majd őket. Igaz szolgám sokakat tesz igazzá ismeretével, és ő hordozza bűneiket.

Ezért a nagyok között adok neki részt, a hatalmasokkal együtt részesül zsákmányban, hiszen önként ment a halálba, hagyta, hogy a bűnösök közé sorolják, pedig sokak vétkeit vállalta magára, és közbenjár a bűnösökért.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

11 „Majd ha véget ér lelkének gyötrelme, látni fogja a világosságot, és megelégedés tölti el. Szenvedésével sokakat megigazultakká tesz szolgám, mivel gonoszságait magára vállalta.

12 Ezért osztályrészül sokakat adok neki, és a hatalmasok lesznek a zsákmánya, amiért életét halálra adta, és a gonosztevők közé sorolták, noha sokak vétkeit hordozta, és közben imádkozott a bűnösökért.”

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Lelkének gyötrelme után meglátja a világosságot, megelégedett lesz. Tudásával szolgám igazzá tesz sokakat, és bűneiket ő hordozza.

Ezért osztályrészül adok neki sokakat, és hatalmasokkal osztozik a zsákmányon, amiért halálra adta életét, és a bűnösök közé számították; pedig ő sokak vétkeit viselte, és a bűnösökért közbenjár.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

11 Lelke fáradságából lát, amivel megelégszik, tudományával megigazít; igaz lesz az én szolgám a sokaknak, és bűneiket ő veszi magára.

12 Ezért részt osztok neki a nagyok közt, és a hatalmasokkal oszt zsákmányt azért, mert kiöntötte lelkét halálra és a bűnösök közé számláltatott; és ő hordozta sokak bűnét, és a vétkesekért közbenjár.

PATMOS (2012)

Mert lelke szenvedése folytán látni fog [és] megelégszik, ismeretével igaz szolgám sokakat megigazít, és vétkeiket ő viseli.

Azért részt osztok neki a nagyokkal, és zsákmányt a hatalmasokkal oszt, mivel-hogy életét halálra adta, és a bűnösök közé számláltatott; pedig ő sokak bűnét hordozá, és a bűnösökért imádkozott!

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

11 „Lelke vajúdása után látni fog, és elégedettség tölti be. Igaz Szolgámat sokan megismerik, és ők is igazakká lesznek általa, mert vétkeiket Szolgám viseli.

12 Mivel lelkét önként adta halálra, és a bűnösök közé sorolták, mivel magára vette sokak bűneit, és a bűnösökért imádkozott, ezért jutalmat a hatalmasok között osztok neki, és osztályrészét a győzelmi zsákmányból a hősök között kapja meg” – mondja az Örökkévaló.

MT 5,3-12

NOVUM TESTMANENTUM GRAECE

Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.
μακάριοι οἱ πειθοῦντες, ὅτι αὐτοὶ παρακληθήσονται.
μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσιν τὴν γῆν.
μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται.
μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται.
μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν θεὸν ὄψονται.

KÁROLI (1590)

- 3 Bódogok az lelki szegények, mert övék az mennyeknek országa.
- 4 Bódogok, azkik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak.
- 5 Bódogok az alázatosok, mert ők örökség szerint bírják ez földet.
- 6 Bódogok, akik éheznek és szomjúhozzák az igazságot, mert ők megelégttetnek.
- 7 Bódogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.
- 8 Bódogok, akiknek szívek tiszta, mert ők Istent meglátják.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Boldogok a lelki szegények: mert övék a mennyeknek országa.
Boldogok, a kik sírnak: mert ők megvigasztaltatnak.
Boldogok a szelídek: mert ők örökségül bírják a földet.
Boldogok, a kik éheznek és szomjúhozzák az igazságot: mert ők megelégttetnek.
Boldogok az irgalmasok: mert ők irgalmasságot nyernek.
Boldogok, a kiknek szívök tiszta: mert ők az Istent meglátják.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 3 Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa.
- 4 Boldogok, akik szomorkodnak, mert ők megvigasztaltatnak.
- 5 Boldogok a szelídek, mert ők öröklük a földet.
- 6 Boldogok, akik éheznek és szomjúhozzák az igazságot, mert ők megelégttetnek.
- 7 Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.
- 8 Boldogok a tiszta szívűek, mert ők meglátják Istent.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa.
Boldogok, akik sírnak, mert ők megvigasztaltatnak.
Boldogok a szelídek, mert ők öröklük a földet.
Boldogok, akik éheznek és szomjaznak az igazságra, mert ők megelégttetnek.
Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot nyernek.
Boldogok a tiszta szívűek, mert ők meglátják Istent.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 3 „Boldogok a lélekben szegények, mert övék a mennyek országa.
- 4 Boldogok, akik szomorúak, mert majd megvigasztalják őket.
- 5 Boldogok a szelídek, mert övék lesz a föld.
- 6 Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, mert majd eltelnek vele.
- 7 Boldogok az irgalmasok, mert majd nekik is irgalmaznak.
- 8 Boldogok a tiszta szívűek, mert meglátják az Istent.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)	BÉKÉS-DALOS (1951)
»Boldogok a lélekben szegények, mert övük a mennyek országa.	3 „Boldogok a lélekben szegények: övük a mennyek országa.
Boldogok, akik sírnak, mert ők vigasztalást nyernek.	4 Boldogok a szomorkodók; majd vigasztalásban lesz részük.
Boldogok a szelídek, mert ők öröklük a földet.	5 Boldogok a szelídek: övük lesz a föld.
Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, mert ők kielégülést nyernek.	6 Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot: majd betelnek vele.
Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmat nyernek.	7 Boldogok az irgalmasok: majd irgalmat nyernek.
Boldogok a tisztaszívűek, mert ők meglátják Istent.	8 Boldogok a tisztaszívűek: ők meglátják Istent.
KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)	CSIA (1978)
Boldogok a szellemi szegények; mert azoké a mennyek országa.	3 „Boldogok a Szellem által a szegények, mert övük a mennyek királyi uralma!
Boldogok, akik sírnak; mert azok megvigasztaltatnak.	4 Boldogok, akik sírnak, mert meg fogják bátorítani őket!
Boldogok a szelídek; mert azok öröklük a földet.	5 Boldogok a szelídek, mert örökrészül fogják kapni a földet!
Boldogok, akik éheznek és szomjúhozzák az igazságot; mert azok megelégtetnek.	6 Boldogok azok, akik az igazságosságra éheznek és szomjaznak, mert majd kielégítik őket!
Boldogok az irgalmasok; mert azok irgalmasságot nyernek.	7 Boldogok a könyörülő, mert rajtuk is könyörülni fognak!
Boldogok a tisztaszívűek; mert azok az Istent meglátják.	8 Boldogok a tisztaszívűek, mert látni fogják az Istent
EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)	HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)
„Milyen boldogok és áldottak, akik felismerik, hogy szükségük van Istenre, mert övük Isten Királysága!	3 Boldogok a Szellem koldusai, mert övük a menny uralma!
Milyen boldogok és áldottak, akik most gyászolnak és sírnak, mert Isten majd megvigasztalja őket!	4 Boldogok, akik sírnak, mert őket megvigasztalják majd!
Milyen boldogok és áldottak a szelídek és alázatosak, mert ők fogják örökölni a földet!	5 Boldogok „a szelídek, mert örökölni fogják a földet”!
Milyen boldogok és áldottak, akik éheznek és szomjaznak az igazságosságra, mert Isten megadja nekik, amire vágnak!	6 Boldogok, akik éheznek és szomjaznak az igazságosságot, mert jól fognak lakni!
Milyen boldogok és áldottak, akik irgalmasan bánnak másokkal, mert Isten is irgalmasan bánik velük!	7 Boldogok az együtt érzők, mert majd ők is együttérzésben részesülnek!
Milyen boldogok és áldottak a tiszta szívűek, mert ők meglátják Istent!	8 Boldogok a tiszta szívűek, mert meg fogják látni Istent!

NOVUM TESTAMENENTUM GRAECE

μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ
θεοῦ κληθήσονται
μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν
δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία
τῶν οὐρανῶν.
μακάριοί ἐστε ὅταν ὀνειδίσωσιν ὑμᾶς καὶ
διώξωσιν καὶ ἔπωσιν πᾶν πονηρὸν καθ'
ὑμῶν [ψευδόμενοι] ἕνεκεν ἐμοῦ·

χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς
ὑμῶν πολὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὕτως γὰρ
ἐδίδωξαν τοὺς προφῆτας τοὺς πρὸ ὑμῶν.

KÁROLI (1590)

- 9 Bódogok az békességre igyekezők, mert azok Istennek fiainak mondatnak.
- 10 Bódogok, azkik háborúságot szenvednek az igazságért, mert azoké az mennyeknek országa.
- 11 Bódogok lesztek, mikoron titeket szidalmaznak, háborgatnak és minden gonosz hazugságot mondanak tiellenetek énérettem;
- 12 Örüljete és örvendezzete, mert az ti jutalmotok bőséges mennyekben; mert ezképpen háborgatták a prófétákat is, kik tielőttetek voltak.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Boldogok a békességre igyekezők: mert ők az Isten fiainak mondatnak.

Boldogok, a kik háborúságot szenvednek az igazságért: mert övék a mennyeknek országa.

Boldogok vagytok, ha szidalmaznak és háborgatnak titeket és minden gonosz hazugságot mondanak ellenetek én érérttem.

Örüljete és örvendezzete, mert a ti jutalmatok bőséges a mennyekben: mert így háborgatták a prófétákat is, a kik előttetek voltak.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 9 Boldogok a békességre igyekezők, mert ők az Isten fiai.
- 10 Boldogok, akiket üldöznek az igazság miatt, mert övék a mennyek országa.
- 11 Boldogok vagytok, ha szidalmaznak és üldöznek titeket, és hazugul minden rosszat rátok fognak miattam.
- 12 Örüljete és örvendezzete ennek, mert jutalmatok bőséges a mennyekben; így üldözték előttetek a prófétákat is.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Boldogok, akik békét teremtenek, mert ők Isten fiainak neveztetnek.

Boldogok, akiket az igazságért üldöznek, mert övék a mennyek országa.

Boldogok vagytok, ha énmiattam gyaláznak és üldöznek titeket, és mindenféle rosszat hazudnak rátok.

Örüljete és ujjongjatok, mert jutalmatok bőséges a mennyekben, hiszen így üldözték a prófétákat is, akik előttetek éltek.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 9 Boldogok a békességben élők, mert Isten fiainak hívják majd őket.
- 10 Boldogok, akik üldözést szenvednek az igazságért, mert övék a mennyek országa.
- 11 Boldogok vagytok, ha miattam gyaláznak és üldöznek benneteket, és hazudva minden rosszat rátok fognak énmiattam.
- 12 Örüljete és ujjongjatok, mert nagy lesz a mennyben a jutalmatok! Így üldözték előttetek a prófétákat is.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Boldogok a békeszerzők, mert őket Isten fiainak fogják hívni.

Boldogok, akiket az igazság miatt üldöznek, mert övék a mennyek országa.

Boldogok vagytok, amikor gyaláznak és üldöznek titeket, és hazudozva minden rosszat mondanak rátok miattam.

Örüljetek és ujjongjatok, mert jutalmatok nagy a mennyekben; így üldözték ugyanis a prófétákat is, akik elöttetek voltak.

BÉKÉS-DALOS (1951)

9 Boldogok a békességesek: ők Isten fiai.

10 Boldogok, akiket az igazságért üldöznek: övék a mennyek országa.

11 Boldogok vagytok, ha miattam szidalmaznak és üldöznek titeket és hazudozva minden rosszat fognak rátok.

12 Örüljetek és ujjongjatok: nagy lesz jutalmatok a mennyben. Hiszen így üldözték elöttetek a prófétákat is.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

Boldogok a békességszerzők; mert azok Isten fiainak hívatnak.

Boldogok az igazságért üldözöttek; mert azoké a mennyek országa.

Boldogok vagytok, ha szidalmaznak beneteket, és üldöznek, és mindenféle gonosz beszédet mondanak rátok hazugul énértem.

Örüljetek és ujjongjatok, mert nagy a ti jutalmatok mennyekben; mert így üldözték a prófétákat, kik elöttetek voltak.

CSIA (1978)

9 Boldogok a békességet készítő, mert majd Isten fiainak hívják őket!

10 Boldogok azok, akiket az igazságosságért üldöznek, mert övék a mennyek királyi uralma!

11 Boldogok lesztek, még ha gyaláznak is titeket, ha énértem üldöznek, és hazugul mindenféle rosszat mondanak majd ellenetek!

12 Örüljetek, ujjongjatok ilyenkor, mert nagy a béretek a mennyekben! Hiszen már a prófétákat is így üldözték, akik elöttetek élték!

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Milyen boldogok és áldottak, akik békességet teremtenek, mert őket Isten gyermekeinek nevezik!

Milyen boldogok és áldottak, akiket azért üldöznek, mert igazságosak! Övék Isten Királysága!”

„Boldogok és áldottak vagytok, amikor miattam üldöznek, bántanak titeket, vagy mindenféle rosszat mondanak rólatok ok nélkül.

Örüljetek és ujjongjatok, mert igen nagy jutalom vár rátok a Mennyben! Így üldözték azokat a prófétákat is, akik elöttetek éltek.”

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

9 Boldogok, akik békét teremtenek, mert őket Isten fiainak fogják hívni!

10 Boldogok, akik az igazságosság miatt üldöztetést szenvednek, mert övék a menny uralma!

11 Boldogok vagytok, ha szidalmaznak és üldöznek titeket, és mindenféle gonosz dolgot hazudoznak rólatok miattam.

12 Örüljetek és ujjongjatok, mert nagy fizetség jár nektek a mennyben, hiszen így üldözték a prófétákat is, akik elöttetek éltek.

LK 1,46–55

NOVUM TESTAMANTUM GRAECE

Καὶ εἶπεν Μαριάμ· Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ
μου τὸν κύριον,
καὶ ἡγαλλίασεν τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ θεῷ
τῷ σωτῆρί μου,
ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς
δούλης αὐτοῦ. ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν
μακαριοῦσιν με πᾶσαι αἱ γενεαί

ὅτι ἐποίησέν μοι μεγάλα ὁ δυνατός, καὶ
ἄγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ,

καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς καὶ γενεὰς
τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

KÁROLI (1590)

- 46 Akkor monda a Mária: Magasztalja az
én lelkem az Urat,
47 És örvendez az én lelkem az én megtar-
tó Istenemben.
48 Mert megtekinté az ő szolgálóleányá-
nak alázatos állapotját, mert ímé enge-
met ez időtül fogva bódognak monda-
nak minden nemzetségek.
49 Mert az hatalmas Isten énvelem nagy-
ságos dolgokat cselekedék, és szent az
ő neve.
50 És az ő irgalmassága nemzetségről nem-
zetségre vagyon azokon, azkik őtet félik.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Akkor monda Mária: Magasztalja az én
lelkem az Urat,
És örvendez az én lelkem az én megtar-
tó Istenemben.
Mert reá tekintett az ő szolgáló leá-
nyának alázatos állapotjára; mert ímé
mostantól fogva boldognak mondanak
engem minden nemzetségek.
Mert nagy dolgokat cselekedék velem a
Hatalmas; és szent az ő neve!
És az ő irgalmassága nemzetségről nem-
zetségre vagyon azokon, a kik őt félik.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 46 Mária pedig ezt mondta: Magasztalja az
én szívem az Urat,
47 és örvendezik az én lelkem megtartó Is-
tenemben,
48 mert rátekintett szolgálóleánya aláza-
tos voltára, mert ímé, mostantól fogva
boldognak mond engem minden nem-
zedék,
49 mert nagy dolgokat tett velem a Hatal-
mas, szent az ő neve!
50 Irgalma nemzedékről nemzedékre meg-
marad azokon, akik őt félik.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Mária pedig ezt mondta: Magasztalja
lelkem az Urat,
és ujjong az én lelkem megtartó Iste-
nemben,
mert rátekintett szolgálóleányának meg-
alázott voltára: és íme, mostantól fogva
boldognak mond engem minden nem-
zedék,
mert nagy dolgokat tett velem a Hatal-
mas, és szent az ő neve,
irgalma megmarad nemzedékről nem-
zedékre az őt félőkön.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 46 Mária így szólt: „Lelkem magasztalja az
Urat,
47 és szívem ujjong megváltó Istenemben,
48 mert rátekintett szolgálója alázatossá-
gára. Íme, mostantól fogva boldognak
hirdet minden nemzedék,
49 mert nagyot tett velem a Hatalmas, és
Szent az ő neve.
50 Irgalma nemzedékről nemzedékre az is-
tenfélőkkel marad.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)	BÉKÉS-DALOS (1951)
Mária erre így szólt: »Magasztalja lelkem az Urat, és szívem ujjong megváltó Istenemben, mert tekintetre méltatta szolgálója alázatosságát. Íme, mostantól fogva boldognak hirdet engem minden nemzedék, mert nagy dolgot cselekedett velem a Hatalmas, és Szent az ő Neve. Irgalma nemzedékről nemzedékre azokra száll, akik őt félik.	46 Erre Mária így szólt: »Magasztalja lelkem az Urat, 47 és ujjongjon szívem üdvözítő Istenemben. 48 Hiszen tekintetre méltatta alázatos szolgálóányát: lám, ezentúl boldognak hirdet minden nemzedék. 49 Mily nagy dolgokat művelt velem ő, a hatalmas és szent! 50 Irgalma az istenfélőkre száll nemzedékről nemzedékre.
KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)	CSIA (1978)
És azt mondta Mária: Magasztalja az én lelkem az Urat, és örvendett szellemem Istenben, üdvözítőmben; hogy megtekintette szolgálójának alázatosságát. Mert ím mostantól boldognak mond engem minden nemzedék, hogy nagy dolgokat cselekedett velem a Hatalmas, és szent az ő neve. És az ő irgalma nemzedékről nemzedékre való, azokon, akik őt félik,	46 Mária így szólt: »Magasztalja lelkem az Urat! 47 Szellemem ujjongásba tör ki Megmentőmön, Istenemen, 48 hogy rátekintett rabszolgálójának alacsony voltára. Hiszen mostantól fogva minden nemzedék boldognak fog mondani engem. 49 Mert felséges dolgokat tett velem a Hatalmas! Szent az ő neve. 50 Irgalma nemzedékről nemzedékre tart azokon, akik őt félik.
EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)	HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)
Mária pedig ezt mondta: „Dicsérem az Örökkévalót teljes szívemből-lelkemből, szellemem ujjong Istennek, Üdvözítőmnek, mert rátekintett alázatos szolgálóleányára! Bizony, mostantól fogva minden nemzedék boldognak és áldottnak mond engem, mert nagy dolgot tett velem a Hatalmas! Szent a neve! Nemzedékről nemzedékre irgalmas azok iránt, akik tisztelik és félik őt.	46 Ekkor Mária így szólt: – Dicsőíti lelkem az Urat, 47 és szellemem ujjong Istennek, az én Szabadítómnak, 48 mert észrevette szolgálóányának alázatosságát! Látod, mostantól fogva boldognak mond engem minden nemzedék, 49 mert nagy dolgokat tett velem a Mindenható – szent a neve, 50 és együttérzése kíséri az Őt félőket nemzedékek nemzedékein át.

NOVUM TESTAMENENTUM GRAECE	KÁROLI (1590)
Ἐποίησεν κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ, διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν· καθεῖλεν δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὑψώσεν ταπεινούς, πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλεν κενούς. ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι ἐλέους καθὼς ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα.	51 Hatalmas dolgot cselekedék karjának ereje által, és az kevélyeknek szíveknek gondolatjának esztét vesztté. 52 Az hatalmasokat levoná az ő székekből, és az alázatosokat felmagasztalá, 53 Az éhezőket minden jókkal bétölté, és az gazdagokat üresen bocsátá. 54 Hozzá fogadá Izráelt, az ő szolgáját, hogy megemlékeznék az ő irgalmasságáról 55 (Miképpen szólott vala az mi atyáink- nak, Ábrahámnak és az ő maradékának) mindörökké.
REVIDEÁLT KÁROLI (1908)	ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)
Hatalmas dolgot cselekedék karjának ereje által, elszéleszté az ő szívök gon- dolatában felfuvalkodottakat. Hatalmasokat döntte le trónjaikról, és alázatosokat magasztalt fel. Éhezőket töltött be javakkal, és gazda- gokat küldött el üresen. Felvévé Izráelnek, az ő szolgájának ügyét, hogy megemlékezzék az ő irgalmassá- gáról. (A miképen szólott volt a mi atyáink- nak), Ábrahám iránt és az ő magva iránt mindörökké!	51 Hatalmas dolgot cselekedett karjának ereje által, szétszórta a szívük szándé- kában felfuvalkodottakat. 52 Hatalmasokat döntött le trónjukról, és megalázottakat emelt fel. 53 Éhezőket töltött be javakkal, és gazda- gokat küldött el üresen. 54 Irgalmáról megemlékezve felkarolta szol- gáját, Izráelt, 55 ahogy megígérte atyáinknak, Ábrahám- nak és utódainak mindörökké!
REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)	SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)
Hatalmas dolgot cselekedett karjával, szétszórta a szívük szándékában felfu- valkodottakat. Hatalmasokat döntött le trónjukról, és megalázottakat emelt fel; éhezőket látott el javakkal, és bővelke- dőket küldött el üres kézzel. Felkarolta szolgáját, Izráelt, hogy meg- emlékezzék irgalmáról, amint kijelentette atyáinknak, Ábra- hámnak és az ő utódjának mindörökké.	51 Karja bizonyosságot tett hatalmáról: szét- szórta a szívük szándékában gőgösöket, 52 letaszította trónjukról a hatalmasokat, az alázatosakat pedig fölemelte. 53 Az éhezőket javakkal töltötte el, de a gazdagokat üres kézzel küldte el. 54 Gondjába vette szolgáját, Izraelt, meg- emlékezve irgalmáról, 55 amelyet atyáinknak, Ábrahámnak és utódainak örökre megígért.”

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)	BÉKÉS-DALOS (1951)
Hatalmas dolgokat művelt karja erejével, szétszórta a gondolataikban kevéskedőket. Hatalmasokat levetett a trónról, és kicsinyeket felemelt. Éhezőket betöltött jókkal, és üresen bocsátott el gazdagokat. Felkarolta szolgáját, Izraelt, megemlékezve irgalmasságáról, amint megmondta atyáinknak, Ábrahámnak és utódainak mindörökre.	51 Nagyszerű dolgokat művel karja erejével: szétszórja a szívük szándékában gögösködőket. 52 Uralkodókat taszít le a trónjukról, de fölemeli az alázatosokat. 53 Éhezőket tölt be minden jóval, de üres kézzel bocsátja el a gazdagokat. 54 Fölkarolja szolgáját, Izraelt, s amint megígérte atyáinknak, 55 nem feledi irgalmasságát Ábrahám és utódai iránt mindörökre.”
KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)	CSIA (1978)
erőt cselekedett karja által: szétszórta a szívük gondolatában felfuvalkodottakat; ledöntötte a hatalmasokat trónjaikról, és az alázatosokat felmagasztalta. Az éhezőket betöltötte javakkal; és a gazdagokat elbocsátotta üresen; felvette Izráelnek, az ő szolgájának ügyét: hogy emlékezzék irgalmasságáról, amiképpen szólt atyáinknak, Ábrahámhoz és magvához örökké.	51 Karjával megvalósította hatalmának uralmát. Szétszórta azokat, akiket szívük gondolkodása fennhéjázásra bírt, 52 a hatalom birtokosait trónjukról letaszította, és az alacsonyakat felmagasztalta, 53 éhezőket javakkal töltött meg, és gazdagokat éhesen küldött el. 54 Fölvette szolgájának, Izráelnek gondját, 55 visszaemlékezett Ábrahámnak és magvának ígért örök irgalmasságára, úgy, ahogy arról atyáinkhoz szólt.”
EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)	HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)
Kinyújtotta karját, megmutatta erejét: szétszórta a büszkéket, akik magukat nagyra tartják, ledöntötte trónjukról az uralkodókat, az alázatosakat pedig felemelte. A szükségben lévőket elhalmozta minden jóval, a gazdagokat pedig üres kézzel küldte el. Segítségére sietett szolgájának, Izráelnek, mert nem felejtette el ígéretét, hogy könyörületesen bánik velünk. Mert ezt ígérte őseinknek, Ábrahámnak és az ő gyermekeinek mindörökre.”	51 Megmutatta uralmát karjával: szétszórta azokat, akik szívük szándékában felfuvalkodtak; 52 ledöntötte trónjukról az erőseket, az alázatosakat viszont fölemelte; 53 az éhezőket betöltötte javakkal, a gazdagokat pedig elküldte üres kézzel. 54 Segítségére sietett gyermekének, Izraelnek, mert eszébe jutott együttérzése 55 – amiként atyáinknak megmondta – Ábrahám és utódja iránt a világkorszakon át!

JN 1,1-18

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE	KÁROLI (1590)
Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος. οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν· ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν. Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης·	1 Az kezdetben vala amaz ige, és az az ige vala az Istennél, és az ige Isten vala. 2 Ez az ige kezdettől fogva az Istennél vala. 3 Mindenek ez által teremtetek, és őnála nélkül semmi nem teremtetett, valami teremtetett. 4 Őbenne vala az élet, és az élet vala az embereknek amaz világosságok. 5 És ez az világosság az setéségben fénylik, de az setéség azt meg nem esmérte. 6 Vala egy ember Istentől bocsáttatott, kinek neve János vala.
REVIDEÁLT KÁROLI (1908)	ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)
Kezdetben vala az Íge, és az Íge vala az Istennél, és Isten vala az Íge. Ez kezdetben az Istennél vala. Minden ő általa lett és nála nélkül semmi sem lett, a mi lett. Ő benne vala az élet, és az élet vala az emberek világossága; És a világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be azt. Vala egy Istentől küldött ember, kinek neve János.	1 Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige. 2 Ő kezdetben Istennél volt. 3 Minden általa lett, és nélküle semmi sem lett, ami létrejött. 4 Benne volt az élet, és az élet volt az emberek világossága. 5 A világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be. 6 Megjelent egy Istentől küldött ember, akinek János volt a neve.
REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)	SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)
Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és az Ige Isten volt. Ő kezdetben Istennél volt. Minden általa lett, és nélküle semmi sem lett, ami létrejött. Benne élet volt, és az élet volt az emberek világossága. A világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség nem fogadta be. Megjelent egy ember, akit Isten küldött, akinek a neve János.	1 Kezdetben volt az Ige, az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige, 2 ő volt kezdetben Istennél. 3 Minden általa lett, nélküle semmi sem lett, ami lett. 4 Benne az élet volt, s az élet volt az emberek világossága. 5 A világosság világít a sötétségben, de a sötétség nem fogta fel. 6 Föllépett egy ember, az Isten küldte, s János volt a neve.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)	BÉKÉS-DALOS (1951)
Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, és Isten volt az Ige. Ő volt kezdetben Istennél. Minden általa lett, és nála nélkül semmi sem lett, ami lett. Benne élet volt, és az élet volt az emberek világossága. A világosság a sötétségben világít, de a sötétség azt nem fogta föl. Volt egy ember, akit Isten küldött, János volt a neve.	1 Kezdetben volt az Ige, és az Ige Istennél volt, mert Isten volt az Ige. 2 Ő volt kezdetben Istennél. 3 Minden őáltala lett és nélküle semmi sem lett, ami lett. 4 Benne élet volt, és az élet volt az emberek világossága. 5 A világosság a sötétségben világít, de a sötétség nem fogta föl. 6 Jött egy ember, akit Isten küldött, János volt a neve.
KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)	CSIA (1978)
Kezdetben volt az ige, és az ige az Istennél volt, és Isten volt az ige. Ez volt kezdetben az Istennél. Minden általa lett, és nála nélkül semmi sem lett, ami lett. Őbenne élet volt, és az élet volt az emberek világossága. És a világosság a sötétségben fénylik, de a sötétség azt nem fogadta be. Jött egy ember, Isten küldötte, neve annak János.	1 Kezdetben már volt az Ige, az Ige Isten felé fordult és Isten volt az Ige. 2 Ő kezdetben az Isten felé fordulva volt. 3 Minden rajta keresztül támadt s egyetlen létező sem lett önélküle. 4 Benne élet volt és az élet volt az emberek világossága. 5 A világosság fénylik a sötétségben és a sötétség azt fel nem tartóztatta. 6 Támadt egy ember, kit Isten maga mellől küldött el, a neve János.
EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)	HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)
Kezdetben volt az Ige, aki Istennel együtt volt, és maga is Isten volt. Az Ige kezdetben együtt volt Istennel. Minden az Ige által jött létre, nélküle egyetlen teremtmény sem keletkezett. Benne volt az élet, amely a világosság volt az emberek számára. A világosság fénylik a sötétségben, de a sötétség sohasem tudta legyőzni, feltartóztatni vagy megérteni. Isten küldött egy embert, akit Jánosnak hívtak.	1 Kezdetben volt a Szó, a Szó Istennél volt, és Isten volt a Szó; 2 ez kezdetben Istennél volt. 3 Minden általa jött létre – semmi sem jött létre nélküle, ami létrejött. 4 Benne élet volt, és az élet volt az emberek világossága; 5 a világosság pedig világít a sötétségben – de a sötétség nem fogadta be. 6 Volt egy ember, akit Isten küldött, Jánosnak hívták;

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν, ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν δι' αὐτοῦ. οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.
ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ᾔγνω.
εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Ez jött tanúbizonyságul, hogy bizony-
ságot tegyen a világosságról, hogy min-
denki higgyen ő általa.
Nem ő vala a világosság, hanem jött,
hogy bizonyságot tegyen a világossá-
gról.
Az igazi világosság eljött volt már a vi-
lágba, a mely megvilágosít minden em-
bert.
A világban volt és a világ általa lett, de a
világ nem ismerte meg őt.
Az övéi közé jöve, és az övéi nem fogad-
ták be őt.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Ő tanúként jött, hogy bizony-
ságot tegyen a világosságról, hogy mindenki
higgyen általa.
Nem ő volt a világosság, de bizony-
ságot kellett tennie a világosságról.
Az Ige volt az igazi világosság, amely
megvilágosít minden embert: ő jött el a
világba.
A világban volt, és a világ általa lett, de a
világ nem ismerte meg őt:
a saját világába jött, de az övéi nem fo-
gadták be őt.

KÁROLI (1590)

- 7 Ez jött tanúbizonyságtenni, azaz hogy az világosságról bizony-
ságot tenne, hogy őáltala mindenkinek hinnie-
nek.
- 8 Nem vala ez amaz világosság, hanem küldetett volt, hogy bizony-
ságot tenne arról az világosságról.
- 9 Ez vala amaz igaz világosság, mely meg-
világosít minden ez világra született em-
bert.
- 10 Ez világon vala, és ez világ őáltala terem-
tetett, de ez világ őtet meg nem esméré.
- 11 Az övéi közé jöve, és az övéi őtet bé nem
vevék.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 7 Tanúskodni jött, hogy bizony-
ságot tegyen a világosságról, hogy mindenki
higgyen általa.
- 8 Nem ő volt a világosság, hanem azért
jött, hogy bizony-
ságot tegyen a világossá-
gról.
- 9 Az igazi világosság, amely megvilágosít
minden embert, már eljött a világba.
- 10 A világban volt, és a világ általa lett, de a
világ nem ismerte meg őt.
- 11 Az övéi közé jött, és az övéi nem fogad-
ták be őt.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 7 Azért jött, hogy tanúságot tegyen, ta-
núságot a világosságról, hogy mindenki
higgyen általa.
- 8 Nem ő volt a világosság, csak tanúságot
kellett tennie a világosságról.
- 9 (Az Ige) volt az igazi világosság, amely
minden embert megvilágosít.
- 10 A világba jött, a világban volt, általa lett
a világ, mégsem ismerte föl a világ.
- 11 A tulajdonába jött, de övéi nem fogad-
ták be.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)	BÉKÉS-DALOS (1951)
Tanúskodni jött, hogy tanúskodjék a világosságról, s mindenki higgyen általa.	7 Azért jött, hogy tanúságot tegyen, tanúságot tegyen a világosságról, hogy mindenki higgyen általa.
Nem ő volt a világosság, csak tanúságot kellett tennie a világosságról.	8 Nem ő volt a világosság, hanem (azért jött), hogy tanúságot tegyen a világosságról.
Az igazi világosság, aki minden embert megvilágosít, a világba jött.	9 Az igazi világosság, amely minden embert megvilágosít, a világba jött.
A világban volt, a világ őáltala lett, de a világ nem ismerte fel őt.	10 A világban volt, Ő általa lett a világ, mégsem ismerte föl a világ.
A tulajdonába jött, övéi azonban nem fogadták be.	11 Tulajdonába jött, de az övéi nem fogadták be.
KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)	CSIA (1978)
Ez bizonyágtételre jött, hogy bizonyágot tegyen a világosságról, hogy mindenki higgyen őáltala.	7 Tanúságtétel végett jött, hogy a világosság mellett tanúskodjék, hogy rajta keresztül mindenki hihiessen.
Nem az volt a világosság, hanem hogy bizonyágot tegyen a világosságról.	8 Nem ő volt a világosság, csak azért jött, hogy a világosságról tanúságot tegyen.
Az igazi világosság, mely megvilágosít minden embert, eljött a világra.	9 Az igazi világosság, mely minden embert megvilágít, érkezőben volt már a világra.
A világban volt, és a világ általa lett, és a világ őt meg nem ismerte.	10 A világban volt és a világ rajta keresztül támadt, de a világ nem ismerte őt fel.
A sajátjába jött, és az övéi nem fogadták be őt.	11 A sajátjába jött, de az övéi be nem fogadták.
EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)	HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)
Ő azért jött, hogy tanúskodjon a világosságról, s hogy mindenki halljon arról, aki a világosság, és higgyen benne.	7 ő tanúskodni jött, tanúságot tenni a világosságról, hogy mindenki hinni kezdjen általa.
Nem ő volt a világosság, hanem azért jött, hogy tanúskodjon a világosságról mindenkinek.	8 Nem ő maga volt a világosság, hanem azért jött, hogy tanúságot tegyen a világosságról.
Az igazi világosság – aki mindenkit megvilágosít – már készen volt arra, hogy megjelenjen.	9 Az igazi világosság, amely minden embert megvilágít, akkoriban jött el a világba.
Már a világon volt, és bár ez a világ általa jött létre, az emberek mégsem ismerték fel őt.	10 Itt volt a világban, s a világ általa jött létre – mégsem ismerte meg a világ.
A saját birtokába jött, de a saját népe nem fogadta be.	11 Saját otthonába jött, de övéi nem fogadták be.

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς
ἐξουσίαν τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς
πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ,

οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος
σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς
ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν.
Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ
ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ
ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν
ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης
χάριτος καὶ ἀληθείας.

KÁROLI (1590)

- 12 Valakik pedig ötet bévevék, ada azok-
nak ily méltóságot, hogy Istennek fiai
lennének, tudniillik azoknak, azkik az ő
nevében hisznek.
- 13 Kik nem vértől, sem az testnek akarat-
jától, sem az férfiúnak indulatjától, ha-
nem Istentől születettek.
- 14 És amaz ige testté lett, és lakozott mikö-
zöttünk, és láttuk az ő dicsőségét, úgy-
mint az Atyának egyetlen egyszülötté-
nek dicsőségét, ki teljes vala kegyelem-
mel és igazsággal.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Valakik pedig befogadák őt, hatalmat
ada azoknak, hogy Isten fiaivá legyenek,
azoknak, a kik az ő nevében hisznek;
A kik nem vérből, sem a testnek akara-
tából, sem a férfiúnak indulatjából, ha-
nem Istentől születtek.

És az Íge testté lett és lakozék mi közöt-
tünk (és láttuk az ő dicsőségét, mint az
Atya egyszülöttjének dicsőségét), a ki
teljes vala kegyelemmel és igazsággal.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 12 De mindazoknak, akik befogadták, akik
hisznek az ő nevében, hatalmat adott,
hogy Isten gyermekeivé legyenek,
- 13 akik nem vérből, sem a test akaratából,
sem a férfiú indulatából, hanem Istentől
születtek.
- 14 Az Ige testté lett, és közöttünk lakozott,
és láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya
egyszülöttjének dicsőségét, aki teljes
volt kegyelemmel és igazsággal.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Akik pedig befogadták, azoknak hatal-
mat adott arra, hogy Isten gyermekeivé
legyenek; mindazoknak, akik hisznek az
ő nevében,
akik nem vérből, sem a test, sem a férfi
akaratából, hanem Istentől születtek.

Az Ige testté lett, közöttünk lakott, és
láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egy-
szülöttjének dicsőségét, telve kegye-
lemmel és igazsággal.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 12 Ám akik befogadták, azoknak hatalmat
adott, hogy Isten gyermekei legyenek.
Azoknak, akik hisznek nevében,
- 13 akik nem a vérnek vagy a testnek a vá-
gyából s nem is a férfi akaratából, ha-
nem Istentől születtek.
- 14 S az Ige testté lett, és közöttünk élt. Lát-
tuk dicsőségét, az Atya Egyszülöttének
dicsőségét, akit kegyelem és igazság tölt
be.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Mindazoknak azonban, akik befogadták, hatalmat adott, hogy Isten gyermekei legyenek; azoknak, akik hisznek az ő nevében, akik nem a vérből, sem a test ösztönéből, sem a férfi akaratából, hanem Istentől születtek.

Az Ige testté lett, és köztünk lakott, és mi láttuk az ő dicsőségét, mint az Atya egyszülöttének dicsőségét, aki telve volt kegyelemmel és igazsággal.

BÉKÉS-DALOS (1951)

12 Ám azoknak, akik befogadták, hatalmat adott, hogy Isten fiaivá legyenek, azoknak, akik hisznek nevében,

13 akik nem a vér vagy a test vágyából, nem férfi akaratából, hanem Istentől születtek.

14 Az Ige testté lett, és köztünk élt. Láttuk dicsőségét, az Atya Egyszülöttének dicsőségét, akit kegyelem és igazság tölt be.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

Valakik azonban befogadták őt, azoknak teljhatalmat adott, hogy Isten gyermekeivé legyenek, azoknak, akik hisznek az ő nevében; kik nem vérből, sem testi akaratból, sem férfiúi akaratból, hanem Istentől születtek.

És az Ige testté lett, és köztünk lakozott, és láttuk dicsőséget, mint Atya Egyszülöttének dicsőségét, ki teljes kegyelemmel és igazsággal.

CSIA (1978)

12 Ám mindazoknak, akik befogadták őt, lehetőséget adott arra, hogy Isten gyermekeivé legyenek,

13 azoknak, akik nevében hisznek, az ő nevében, aki nem vérből, sem a hús akaratából, sem a férfi akaratából nem született, hanem Istentől.

14 Az Ige hússá lett, közöttünk vett szállást és mi megláttuk dicsőségét, mely olyan volt, mint az Atya mellől érkező Egyszülöttnek dicsősége: kegyelemmel és igazsággal teli.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Akik viszont befogadták – vagyis akik hisznek benne –, azoknak mind felhatalmazást és lehetőséget adott arra, hogy Isten gyermekeivé legyenek.

Azonban ők nem úgy születtek, ahogyan a gyermekek világra jönnek. Nem az emberi testből származnak, nem testi vágyból, nem a férfi akaratából, hanem magától Istentől születtek.

Az Ige hús-vér emberré lett, és közöttünk élt, mi pedig közelről szemléltük a dicsőségét. Igen, a Mennyei Atyától származó egyszülött Fiú dicsőségét, akiben az isteni kegyelem és a valóság teljessége lakik.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

12 Azoknak viszont, akik befogadták, hatalmat adott, hogy Isten fiaivá váljanak: azoknak, akik a nevében hisznek;

13 akik nem vérből, nem egy hús-vér test vágyából, nem egy férfi szándékából, hanem Istentől születtek.

14 És a Szó hús-vér testté lett, sátrat vert közöttünk, és mi szemtanúi voltunk dicsőségének, mint az Atya egyetlen gyermeke dicsőségének, aki tele van kegyelemmel és igazsággal.

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγεν λέγων· Οὗτος ἦν ὃν εἶπον, Ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν.

ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος· ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο.

θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

János bizonyosságot tett ő róla, és kiáltott, mondván: Ez vala, a kiről mondám: A ki utánam jó, előttem lett, mert előbb volt nálamnál.

És az ő teljességéből vettünk mindnyájan kegyelmet is kegyelemért.

Mert a törvény Mózes által adatott, a kegyelem pedig és az igazság Jézus Krisztus által lett.

Az Istent soha senki nem látta; az egyszülött Fiú, a ki az Atya kebelében van, az jelentette ki őt.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

János bizonyosságot tett róla, és azt hirdette: Ő volt az, akiről megmondtam: Aki utánam jön, nagyobb nálam, mert előbb volt, mint én.

Mi pedig valamennyien az ő teljességéből kaptunk kegyelmet kegyelemre.

Mert a törvény Mózes által adatott, a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által jött el.

Istent soha senki sem látta: az egyszülött Isten, aki az Atya kebelén van, az jelentette ki őt.

KÁROLI (1590)

15 Az János bizonyosságot tett ő róla, és kiáltott, mondván: Ez, azkiről én szölok vala, azki énutánam jött, énnálamnál feljebb becsültetett, mert énnálamnál méltóságosb.

16 És az ő teljességéből vettünk mindnyájan kegyelmet is kegyelemért.

17 Mert az törvény Mózes által adatott, de az kegyelem és az valóság az Jézus Krisztus által lett.

18 Az Istent soha senki nem látta, amaz egyetlen egyszületett fiú, ki az Atyának kebelében vagyon, az beszélette meg minékünk.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

15 János bizonyosságot tett róla, és így kiáltott: Ő az, akiről megmondtam: Utánam jön, de megelőz engem, mert előbb volt nálam.

16 Mi mindnyájan az ő teljességéből kaptunk kegyelmet kegyelemre.

17 Mert a törvény Mózes által adatott, a kegyelem pedig és az igazság Jézus Krisztus által lett.

18 Az Istent soha senki nem látta, az egyszülött Fiú, aki az Atya kebelén van, az jelentette ki őt.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

15 János tanúbizonyságot tett róla, amikor azt mondta: „Ez az, akiről hirdettem: Aki nyomomba lép, nagyobb nálam, mert előbb volt, mint én.”

16 Mindannyian az ő teljességéből részesültünk, kegyelmet kegyelemre halmozva.

17 Mert a törvényt Mózes közvetítette, a kegyelem és az igazság azonban Jézus Krisztus által lett osztályrészünk.

18 Istent nem látta soha senki, az Egyszülött Isten nyilatkoztatta ki, aki az Atya ölén van.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

János tanúságot tesz róla, és hirdeti: »Ő az, akiről ezt mondtam: Aki utánam jön, megelőz engem, mert előbb volt, mint én.«

Mi mindnyájan az ő teljességéből kaptunk kegyelmet kegyelemre halmozva.

Mert a törvényt Mózes által kaptuk, a kegyelem és az igazság pedig Jézus Krisztus által valósult meg.

Istent soha senki nem látta: az egyszülött Isten, aki az Atya kebelén van, ő nyilatkoztatta ki.

BÉKÉS-DALOS (1951)

15 János hangos szóval tanúságot tesz róla: „Ő az, akiről hirdettem: Aki nyomomba lép, nagyobb nálam, mert előbb volt, mint én.”

16 Mindnyájan az Ő teljességéből kaptunk kegyelmet kegyelemre halmozva.

17 A törvényt Mózes közvetítette, a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által valósult meg.

18 Istent nem látta soha senki, az egyszülött Isten, aki az Atya keblén nyugszik, Ő nyilatkoztatta ki.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

János bizonyágot tett róla és kiáltott, mondván: Ez volt az, akiről azt mondtam: Aki utánam jön, megelőzött engem; mert előbb volt, mint én.

És teljességéből mi mindnyájan vettünk, és pedig kegyelmet kegyelemért:

mert a törvény Mózes által adatott, a kegyelem és az igazság Jézus Krisztus által lett.

Istent soha senki nem látta; az egyszülött Fiú, ki az Atya kebelében van, az jelentette ki.

CSIA (1978)

15 János tanúságot tett mellette és kiáltása így hangzott: „Ő az, akiről azt mondtam: Utánam jó ugyan, mégis előttem lett: mert előbb volt nálamnál.”

16 Mert mi mindannyian abból kaptunk, akivel ő volt tele, kegyelmet kegyelem fejében.

17 Mert a törvényt Mózesen át adták, de a kegyelem és az igazság a Krisztus Jézuson át támadt.

18 Senki sohasem látta Istent, az egyszülött Isten, aki az Atya kebelén van, ő jelentette Őt ki.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Őröla tanúskodott Bemerítő János, amikor hirdette: „Ő az – kiáltott fel –, akiről előre megmondtam, hogy el fog jönni! Ő az, aki ugyan később érkezik, mint én, mégis nagyobb nálam, mert már akkor is létezett, amikor én még meg sem születtem.”

Ő az, akinek a teljességéből kaptunk mindannyian sokféle kegyelmet, áldást és ajándékot az isteni kegyelem alapján.

A Törvényt Mózesen keresztül kaptuk, de a kegyelem és a valóság a Messiás Jézuson keresztül jött el hozzánk.

Istent soha nem látta egyetlen ember sem. Az egyszülött Fiú – aki maga is Isten, és nagyon szoros közösségben van az Atyával –, ő mutatta meg nekünk, és ismertette meg velünk, milyen az Isten.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

15 János tanúságot tett róla: – Ő volt az – kiáltotta –, róla mondtam, hogy aki utánam jön, előbb született nálam, hiszen előbb volt, mint én!

16 És mi mindannyian az ő teljességéből kaptunk kegyelmet kegyelemért;

17 mivel a Törvény Mózes által adatott, de a kegyelem és az igazság Jézus, a Messiás által valósult meg.

18 Istent soha senki nem látta – az egyetlen Fiú mutatta meg Őt, aki az Atya ölében van.

RÓM 3,25

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

ὁν προέθετο ὁ θεὸς ἱλαστήριον διὰ [τῆς] πίστεως ἐν τῷ αὐτοῦ αἵματι εἰς ἐνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἁμαρτημάτων

KÁROLI (1590)

25 Kit az Isten rendelt engesztelő áldozatul az ő vérében való hitnek általa az előbbeli bűnöknek megbocsátásában való igazságának megmutatására.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Kit az Isten eleve rendelt engesztelő áldozatul, hit által, az ő vérében, hogy megmutassa az ő igazságát az előbb elkövetett bűnöknek elnézése miatt,

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

25 Mert Isten őt rendelte engesztelő áldozatul az ő vérében való hit által, hogy megmutassa igazságát, mivel a korábban elkövetett bűnöket elnézte,

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Őt rendelte Isten engesztelő áldozatul az ő vére által azoknak, akik hisznek. Ebben mutatta meg igazságát. A korábban elkövetett bűnöket ugyanis elengedte

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

25 Őt adta oda Isten véres engesztelő áldozatul a hitben, hogy kimutassa igazságosságát. Isten végtelen türelmében elnézte a korábban elkövetett vétkeket,

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

akit Isten rendelt vére által történő engesztelésül, a hit révén, hogy így kimutassa a maga igazvoltát, miután eltúrte az előző idő bűneit

BÉKÉS-DALOS (1951)

25 Őt adta oda az Isten véres engesztelő áldozatul a hit által, hogy kimutassa igaz voltát.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

Kit az Isten kitett az ő vérében hit által való engesztelő áldozatul, hogy megmutassa az ő igazságosságát azoknak a bűnösöknek elnézése miatt,

CSIA (1978)

25 Azon át, hogy az ő vérében kell hinnünk, már eleve őt rendelte az Isten engesztelő fedélnek, hogy igazságosságát megmutassa nekünk. Igazságosságát abban, hogy az isteni türelem elengedte az előzőleg (a Krisztus előtt) elkövetett vétkeket,

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Isten azért küldte Jézust, hogy akik benne hisznek, azoknak a bűneit megbocsássa. Ez Jézus vére, vagyis a halála által lehetséges. Így mutatta meg Isten, hogy ő mindig igazságos. Igazságosságát mutatja az, hogy türelmes volt, és Jézusra való tekintettel elengedte a múltban elkövetett bűnöket.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

25 Őt Isten tette ki közszemlére engesztelésül – amely az ő vérebe vetett hit által hatékony –, hogy bemutassa igazságosságát a korábban elkövetett bűnök elengedése által

RÓM 5,10-11

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ θεῷ
διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, πολλῶ
μᾶλλον καταλλαγέντες σωθησόμεθα ἐν τῇ
ζωῇ αὐτοῦ·
οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ
θεῷ διὰ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
δι' οὗ νῦν τὴν καταλλαγὴν ἐλάβομεν.

KÁROLI (1590)

- 10 Mert ha mikoron ellenségi voltunk, megbékéltünk Istennel az ő fiának halála által, sokkal inkább megtartatunk az ő élete által, minekutána megbékéltünk véle.
- 11 Nemcsak az pedig, hanem dicsekedünk is az Istenben, az mi Urunk Jézus Krisztusnak általa, ki által mostan ez békéltetést nyertük.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Mert ha, mikor ellenségei voltunk, megbékéltünk Istennel az ő Fiának halála által, sokkal inkább megtartatunk az ő élete által minekutána megbékéltünk vele.

Nemcsak pedig, hanem dicsekedünk is az Istenben a mi Urunk Jézus Krisztus által, a ki által most a megbékélést nyertük.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 10 Mert ha akkor, amikor ellenségei voltunk, megbékéltünk Istennel az ő Fiának halála által, mennyivel inkább megtartatunk az ő élete által, miután megbékéltünk vele!
- 11 Sőt ezenfelül még dicsekszünk is Istennel a mi Urunk Jézus Krisztus által, aki által most a megbékélést nyertük.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Mert ha akkor, mikor ellenségei voltunk, megbékéltettünk Istennel Fia halála által, akkor, miután megbékéltettünk, még inkább üdvözíteni fog élete által.

Sőt ezenkívül még dicsekszünk is Istennel a mi Urunk Jézus Krisztus által, aki által most részesültünk a megbékélésben.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 10 Mert ha Istent Fia halála kiengesztelte akkor, amikor még ellenségek voltunk, most, hogy kibékültünk vele, annál inkább megmenekülünk az ő életében.
- 11 Sőt ezenfelül még dicsekszünk is az Istenben Urunk, Jézus Krisztus által, aki megszerezte nekünk a kiengesztelődést.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Ha mi, amikor még ellenségek voltunk, kiengesztelődünk Istennel Fiának halála által, most, mint kiengesztelődöttek, sokkal inkább üdvösséget nyerünk az ő élete által.

Sőt még dicsekszünk is Istenben a mi Urunk, Jézus Krisztus által, aki által most elnyertük a kiengesztelődést.

BÉKÉS-DALOS (1951)

10 Ha ugyanis akkor, amikor még ellenségei voltunk, Fia halála által kiengesztelődött velünk az Isten, mennyivel inkább szabadulunk meg most, hogy kiengesztelődünk vele, annak élete által.

11 De nemcsak, hogy kiengesztelődünk, hanem még dicsekszünk is az Istenben Urunk Jézus Krisztus által, aki most megszerezte nekünk a kiengesztelődést.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

Mert ha mikor ellenségei voltunk, megbékéltünk az Istennel az ő Fiának halála által, sokkal inkább megtartatunk az ő élete által, minekutána megbékéltünk vele.

Nem csak pedig, hanem dicsekedünk is az Istenben a mi Urunk Jézus Krisztus által, aki által most a megbékülést vetjük.

CSIA (1978)

10 Mert ha akkor, mikor ellenségek voltunk, Fiának halálán át megbékéltünk Istennel, mennyivel inkább mentetünk meg a Belőle belénk ömlő élet révén most, mikor már megbékéltünk,

11 sőt mikor már dicsekedhetünk is az Istennel Urunkon, a Krisztus Jézuson keresztül, ki által most a megbékülést elnyertük.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Amikor még ellenségei voltunk, Isten békét kötött velünk a saját Fia halála árán. Akkor mennyivel inkább megment bennünket Krisztus élete most, miután már békességben élünk Istennel!

Sőt mi több, örülünk és dicsekedünk is Istennel, Urunk, Jézus Krisztus által, aki békét teremtett köztünk és Isten között.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

10 Hiszen ha Fiának halála által kibékültünk Istennel, mikor még ellenségei voltunk, sokkal inkább meg fogunk menekülni az élete által, miután már kibékültünk Vele;

11 sőt, nemcsak hogy kibékültünk, de még büszkéek is vagyunk Istenre a mi Urunk, Jézus, a Messiás által, aki által most ebben a kibékülésben részesültünk.

1KOR 2,1-16

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

Κάγῳ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοί, ἦλθον
οὐ καθ' ὑπεροχὴν λόγου ἢ σοφίας
καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μυστήριον τοῦ θεοῦ.

οὐ γὰρ ἔκρινά τι εἰδέναι ἐν ὑμῖν
εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τοῦτον
ἐσταυρωμένον.

κἀγὼ ἐν ἀσθενείᾳ καὶ ἐν φόβῳ καὶ ἐν
τρόμῳ πολλῷ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς.
καὶ ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ
ἐν πειθοῖ[ς] σοφίας [λόγοις] ἀλλ' ἐν
ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως,

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Ἐν is, mikor hozzátok mentem, atyámfi-
ai, nem mentem, hogy nagy ékesszólás-
sal, avagy bölcsességgel hirdessem nek-
tek az Isten bizonyágtételét.
Mert nem végeztem, hogy egyébről tud-
jak ti köztetek, mint a Jézus Krisztusról,
még pedig mint megfeszítettéről.
Ἐς ἐν erőtlenség, félelem és nagy rette-
gés közt jelentem meg ti köztetek.
Ἐς az én beszédem és az én prédikála-
som nem emberi bölcseségnek hitető be-
szédiben állott, hanem léleknek és erő-
nek megmutatásában:

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Ἐν is, amikor megérkeztem hozzátok,
testvéreim, nem úgy érkeztem, mint aki
ékesszólás vagy bölcsesség fölényével
hirdeti nektek az Isten bizonyágtételét.
Mert úgy határoztam, hogy nem tudok
közöttetek másról, csak Jézus Krisztus-
ról, róla is mint a megfeszítettéről.
Ἐς ἐν erőtlenség, félelem és nagy rette-
gés között jelentem meg nálatok.
Beszédem és igehirdetésem sem az em-
beri bölcsesség megejtő szavaival hang-
zott hozzátok, hanem a Lélek bizonyító
erejével,

KÁROLI (1590)

- 1 Ἐν azért mikor tihozzátok mennék,
atyámfiak, nem mentem, hogy az Isten-
nek bizonyágtételét nagy ékesen szó-
lással és bölcsességgel hirdessem nektek.
- 2 Mert nem végeztem volt magamban egye-
bet valamit tudni tiköztetek, hanem az
Jézus Krisztust, azt pedig, azkit megfe-
szítettek.
- 3 Ἐς én nagy erőtlenséggel, félelemmel és
rettegéssel voltam tiköztetek.
- 4 Ἐς az én beszédem és prédikálásom nem
volt emberi bölcsességnek hihető beszé-
diben, hanem inkább az lelki erőnek mu-
tatásában.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 1 Ἐν is, amikor hozzátok mentem, testvé-
reim, nem úgy mentem, hogy nagy ékes-
szólással vagy bölcsességgel hirdessem
nektek Isten bizonyágtételét.
- 2 Mert elhatároztam, hogy nem akarok
másról tudni köztetek, csak Jézus Krisz-
tusról, mégpedig mint megfeszítettéről.
- 3 Ἐς én erőtlenség, félelem és nagy rette-
gés közt jelentem meg nálatok.
- 4 Beszédem és igehirdetésem nem a böl-
csesség meggyőző beszéde volt, hanem
lélek és erő felmutatása,

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 1 Ἐν is, amikor nálatok jártam, testvé-
rek, nem keresett szavakkal vagy böl-
csességgel akartam nektek hirdetni Is-
ten misztériumát.
- 2 Elhatároztam ugyanis, hogy nem akarok
másról tudni köztetek, csak Jézus Krisz-
tusról, a megfeszítettéről.
- 3 Gyöngeségem tudatában félve és na-
gyon elfogódottan mentem hozzátok.
- 4 Tanításom és igehirdetésem ezért nem
a bölcsesség elragadó szavaiból állt, ha-
nem a Lélek és az erő bizonyágából,

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Én is, amikor hozzátok mentem, testvérek, nem a beszéd vagy a bölcsesség fölényével mentem, hogy hirdessem nektek Isten titkát.

Mert nem akartam másról tudni köztektek, mint Jézus Krisztusról, mégpedig a megfeszítettről.

Gyöngeségben, félelemben és nagy rettegésben voltam nálatok.

Beszédem és igehirdetésem nem a bölcsesség meggyőző szavaiból állt, hanem a Lélek és az erő bizonyágából,

BÉKÉS-DALOS (1951)

- 1 Én is, mikor nálatok jártam, testvérek, nem kiváló beszéddel vagy bölcsességgel léptem föl, hogy hirdessem nektek, amiről Isten tesz tanúságot.
- 2 Elhatároztam ugyanis, hogy nem akarok másról tudni köztektek, csak Jézus Krisztusról, a megfeszítettről.
- 3 Gyöngeségem tudatában elfogódva s nagy izgalommal mentem hozzátok.
- 4 Tanításom és igehirdetésem bizony nem az (emberi) bölcsesség meggyőző szavaiból állt, hanem a lélek és az erő bizonyításából,

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

És mikor én hozzátok mentem, atyámfiái, nem azért mentem, hogy kiváló ékesszólással és bölcsességgel hirdessem nektek a bizonyágtételt az Isten mellett. Mert nem végeztem valami egyebet tudni köztektek, csak Jézus Krisztust, éspe-dig azt, aki megfeszítettet.

És én erőtlenséggel és félelemmel és nagy rettegéssel voltam irántatok; és az én beszédem és az én prédikálásom nem emberi bölcsesség rábeszélő szavaiból állott, hanem léleknek és erőnek megmutatásában;

CSIA (1978)

- 1 Mikor hozzátok mentem testvéreim, én sem úgy mentem, hogy túltengő ékesszólással, vagy bölcsességgel hirdettem volna nektek az Isten bizonyágtételét.
- 2 Eltökéltem ugyanis, hogy semmiről sem fogok tudni köztektek, a Krisztus Jézuson kívül, s róla is csak úgy, mint megfeszítettről.
- 3 Sok erőtelenség, félelem és reszketés vett körül, mikor hozzátok jutottam,
- 4 beszédemet és igehirdetésem nem bölcs szavak tették meggyőzőkké, hanem a Szellem és hatalom felmutatása,

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Testvéreim, amikor hozzátok mentem, nem emberi bölcselkedéssel, vagy különleges ékesszólással ismertettem meg veletek Isten szellemi igazságait.

Elhatároztam, hogy minden mást félretéve csakis Jézus Krisztusról fogok nektek beszélni, és róla is úgy, mint aki meghalt a kereszten.

Amikor hozzátok érkeztem, gyenge voltam, és szinte reszkettem a félelemtől.

Beszédemet és tanításomat nem a bölcs szavak tették meggyőzővé, hanem a Szent Szellem ereje – ez volt a bizonyítéka annak, hogy igazat mondok!

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

- 1 Én is, testvérek, mikor hozzátok érkeztem, nem azért érkeztem, hogy magasröptű beszéddel vagy bölcsességgel hirdessem nektek Isten tanúságtételét.
- 2 Mert úgy döntöttem, hogy semmi másról nem akarok tudni köztektek, csak Jézusról, a Messiásról, és róla is csak mint keresztre feszítettről.
- 3 És én erőtlén voltam, féltem és erősen remegtem nálatok;
- 4 de a beszédem és üzenetem nem emberi bölcsességgel való érvelés volt, hanem szellem és erő bemutatása,

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾗ ἐν σοφίᾳ
ἀνθρώπων ἀλλ' ἐν δυνάμει θεοῦ.
Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις,
σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου οὐδὲ
τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν
καταργουμένων·
ἀλλὰ λαλοῦμεν θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ,
τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ θεὸς
πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν·
ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος
τούτου ἔγνωκεν, εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν
τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Hogy a ti hitetek ne emberek bölcseségén, hanem Istennek erején nyugodjék. Bölcsességet pedig a tökéletesek között szólunk; ámde nem e világnak, sem e világ veszendő fejedelmeinek bölcsességét;

Hanem Istennek titkon való bölcsességét szóljuk, azt az elrejtettet, melyet öröktől fogva elrendelt az Isten a mi dicsőségünkre;

Melyet e világ fejedelmei közül senki sem ismert, mert ha megismerték volna, nem feszítették volna meg a dicsőség Urát:

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

hogy hitetek ne emberek bölcsességén, hanem Isten erején nyugodjék.

A tökéletesek között azonban mi is bölcsességet szólunk, de nem e világnak, sem e világ múlandó fejedelmeinek bölcsességét,

hanem Isten titkos bölcsességét szóljuk, azt az elrejtett bölcsességet, amelyet Isten öröktől fogva elrendelt a mi dicsőségünkre.

Ezt e világ fejedelmei közül senki sem ismerte fel, mert ha felismerték volna, a dicsőség Urát nem feszítették volna meg.

KÁROLI (1590)

- 5 Hogy az ti hitetek ne állana emberi bölcsességből, hanem isteni erőből.
- 6 Bölcsességet szólunk pedig az tökéletesek között, nem ez világnak bölcsességét pedig, sem pedig nem ez világi fejedelmek bölcsességét, kik eltöröltetnek.
- 7 Hanem szóljuk az Istennek titkos bölcsességét, amaz elrejtetett bölcsességet, melyet Isten elrendelt vala ez világ előtt, az mi dicsőségünkre.
- 8 Melyet ez világi bölcssek közül egy is nem tudott: Mert ha tudták volna, az dicsőségnek Urát soha meg nem feszítették volna.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 5 hogy hitetek ne emberek bölcsességén, hanem Isten erején nyugodjék.
- 6 Bölcsességet pedig a tökéletesek között szólunk, ámde nem e világnak, sem e világ veszendő fejedelmeinek bölcsességét,
- 7 hanem Isten titkos bölcsességét szóljuk, azt az elrejtettet, amelyet Isten öröktől fogva elrendelt a mi dicsőségünkre.
- 8 Ezt e világ fejedelmei közül senki sem ismerte meg, mert ha megismerték volna, nem feszítették volna meg a dicsőség Urát.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 5 hogy hiteteknek ne emberi bölcsesség, hanem Isten ereje legyen az alapja.
- 6 A tökéletesek körében azonban mi is bölcsességet hirdetünk. Nem ennek a világnak a bölcsességét, sem az e világ pusztulásra ítélt fejedelmeit,
- 7 hanem Isten titokzatos, rejtett bölcsességét, amelyet Isten öröktől fogva megdicsőülésünkre rendelt.
- 8 Ezt senki sem ismerte fel a világ fejedelmei közül, mert ha felismerték volna, nem feszítették volna keresztre a dicsőség Urát.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

hogy hitetek ne emberek bölcsességén, hanem Isten erején nyugodjék.

Bölcsességet pedig a tökéletesek közt hirdetünk, de nem ennek a világnak bölcsességét, sem ennek a világnak pusztulásra ítélt fejedelmeiét;

hanem Istennek titokzatos, elrejtett bölcsességét hirdetjük, amelyet Isten öröktől fogva előre elrendelt a mi dicsőségünkre.

Ezt senki sem ismerte fel ennek a világnak a fejedelmei közül, mert ha felismerték volna, sohasem feszítették volna keresztre a dicsőség Urát.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

hogy a ti hitetek ne emberek bölcsességén, hanem Istennek erején alapuljon.

De a tökéletesek között bölcsesség az, amit beszélünk; de nem e világnak bölcsessége, se nem fejedelmei, kik eltöröltetnek;

hanem beszéljük Istennek titkos, elrejtett bölcsességét, melyet eleve elrendelt az Isten öröktől fogva a mi dicsőségünkre;

melyet senki e világ fejedelmei közül nem ismert; mert ha megismerték volna, a dicsőségnek Urát meg nem feszítették volna;

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Azért történt ez így, hogy a ti hitetek alapja az Isten erejének megtapasztalása legyen, ne pedig valami emberi bölcsesség.

A szellemileg érett hívőket azonban tanítjuk a bölcsességre. Csakhogy ez a bölcsesség egészen más, mint a jelenlegi világ bölcsessége! Más, mint azoké, akik most uralkodnak a világ felett, s akik el fognak tűnni a hatalomból.

Mi Isten bölcsességét tanítjuk, amelyet ő mindaddig titokban tartott, noha már az idők kezdete előtt arra rendelte, hogy a dicsőségünkre legyen.

A világ felett uralkodó hatalmasok közül senki sem ismerte fel ezt a bölcsességet. Hiszen, ha felismerték volna, nem ölték volna meg a kereszten a Dicsőség Urát, Jézust.

BÉKÉS-DALOS (1951)

5 hogy hitetek ne emberi bölcsességén, hanem Isten erején alapuljon.

6 Bölcsességet hirdetünk mi is, de csak a tökéleteseknek. Nem ennek a világnak bölcsességét, sem e világ pusztulásra ítélt fejedelmeiét,

7 hanem Isten titokzatos, elrejtett bölcsességét hirdetjük, melyet az Isten öröktől fogva előre elrendelt a mi dicsőségünkre.

8 Ezt senki sem értette meg a világ fejedelmei közül, mert ha megértették volna, sohasem feszítették volna keresztre a dicsőség Urát.

CSIA (1978)

5 hogy hitetek ne emberi bölcsességén, hanem Isten hatalmán nyugodjék.

6 Ugyan bölcsességet is szólunk, de a tökéletesek között, azonban nem ennek a korszaknak, nem e korszak fejeinek bölcsességét, akik elvesznek,

7 hanem titokként Istennek bölcsességét, azt az elrejtettet, melyet az Isten korszakokkal ezelőtt különválasztott a mi dicsőségünkre,

8 mely e világ fejei közül senkinek sincs birtokában, senki sem ismerte meg. Hiszen, ha megismerték volna, a dicsőség Urát, nem feszítették volna meg.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

5 hogy a hitetek ne emberek bölcsességében, hanem Isten erejében álljon.

6 Bölcsességet pedig a tökéletesek körében mondunk. De nem ennek a világkorszaknak, és nem is e világkorszak tehetetlen fejedelmeinek a bölcsességét,

7 hanem szellem és erő bemutatása, hogy a hitetek ne emberek bölcsességében, hanem Isten erejében álljon.

8 Ezt e világkorszak fejedelmei közül senki sem ismerte, mert ha ismerték volna, nem feszítették volna keresztre a dicsőség Urát.

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

ἀλλὰ καθὼς γέγραπται,
 ἃ ὀφθαλμοὺς οὐκ εἶδεν καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν
 καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ
 ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

ἡμῖν δὲ ἀπεκάλυψεν ὁ θεὸς διὰ τοῦ
 πνεύματος· τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐραυνᾷ,
 καὶ τὰ βάθη τοῦ θεοῦ.

τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου
 εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ;
 οὕτως καὶ τὰ τοῦ θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν εἰ
 μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Hanem, a mint meg van írva: A miket
 szem nem látott, fül nem hallott és em-
 bernek szíve meg se gondolt, a miket Is-
 ten készített az őt szeretőknek.

Nekünk azonban az Isten kijelentette az
 ő Lelke által: mert a Lélek mindeneket
 vizsgál, még az Istennek mélységeit is.
 Mert kicsoda tudja az emberek közül az
 ember dolgait, hanemha az embernek
 lelke, a mely ő benne van? Azonképen
 az Isten dolgait sem ismeri senki, ha-
 nemha az Istennek Lelke.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Hanem amint meg van írva: „Amit szem
 nem látott, fül nem hallott, és ember
 szíve meg sem sejtett, azt készítette el
 Isten az őt szeretőknek.”

Nekünk pedig kinyilatkoztatta Isten a
 Lélek által, mert a Lélek mindent meg-
 vizsgál, még Isten mélységeit is.

Mert ki ismerheti meg az emberek közül
 azt, ami az emberben van? Egyedül az
 emberi lélek, amely benne lakik. Ugyan-
 így azt sem ismerheti senki, ami Isten-
 ben van, csak Isten Lelke.

KÁROLI (1590)

9 De prédikáljuk azmint meg vagyon írva,
 azmelyeket a' szem nem látott, sem az
 fül nem hallott, az embernek is gondo-
 latjában nem mentek, melyeket az Isten
 készített az őtet szeretőknek.

10 Minékünk pedig az Isten megjelentet-
 te azokat az ő lelke által: Mert az lélek
 mindeneket vizsgál, még az Istennek
 mélységét is.

11 Mert kicsoda tudhatja az emberek kö-
 zül a' mi emberben vagyon, hanem csak
 az embernek ő magának lelke, azmely
 őbenne vagyon? Azonképpen a' mi Is-
 tenben vagyon is, senki nem tudja, ha-
 nem az Isten lelke.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

9 Hanem amint meg van írva: Amiket
 szem nem látott, fül nem hallott, és em-
 beri szív meg sem gondolt, azt készítet-
 te Isten az őt szeretőknek.

10 Nekünk azonban Isten kijelentette a Lé-
 lek által, mert a Lélek mindent vizsgál,
 még az Isten mélységeit is.

11 Mert ki ismeri az emberek közül az em-
 ber gondolatait, ha nem ha az ember
 lelke, amely őbenne van? Ugyanígy az
 Isten gondolatait sem ismeri senki, csak
 az Isten Lelke.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

9 Így érvényes az Írás szava: Szem nem
 látta, fül nem hallotta, emberi szív föl
 nem fogta, amit Isten azoknak készített,
 akik őt szeretik.

10 Nekünk azonban feltárta Isten a Lélek
 által. A Lélek ugyanis mindent átlát,
 még Isten mélységeit is.

11 Ki ismeri az ember benső dolgait, ha
 nem a benne lakó emberi lélek? Hason-
 lóképpen Isten titkait sem ismeri senki,
 csak Isten Lelke.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Hanem amint írva van: „Amit szem nem látott, fül nem hallott, ami az ember szívébe föl nem hatolt, azt készítette Isten azoknak, akik szeretik őt”.

Nekünk azonban kinyilatkoztatta Isten a Lélek által; mert a Lélek mindent kikutat, még az Isten mélységeit is.

Mert ki ismeri az emberek közül az ember benső dolgait, ha nem az ember bensejében levő lelke? Éppúgy Isten benső dolgait sem ismeri senki, csak Isten Lelke.

BÉKÉS-DALOS (1951)

9 Itt inkább az Írás szava érvényes: „Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szív föl nem fogta, amit Isten azoknak készített, akik szeretik őt.”

10 Nekünk azonban Lelke által kinyilatkoztatta Isten, mert a Lélek mindent átlát, még Isten mélységeit is.

11 Ki ismeri az ember bensőjét, ha nem az ember lelke, mely benne van? Éppúgy Isten bensőjét sem ismeri senki más, csak Isten Lelke.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

hanem, amint meg van írva: Amiket szem nem látott, fül nem hallott, és embernek eszébe nem jutottak, amiket az Isten készített azoknak, akik őt szeretik. De nekünk az Isten kijelentette az ő Lelke által; mert a Lélek mindent kikutat, az Istennek mélységeit is,

mert ki tudhatja emberek közül azt, hogy mi van az emberben, ha csak nem az embernek a maga lelke, mely őbenne van? Azonképpen azt is, ami az Istenben van, nem tudhatja senki, csak az Isten lelke.

CSIA (1978)

9 Ellenkezőleg. Amint írva van: „Amit szem nem látott, és fül nem hallott, ami ember szívében fel nem ötlött, azt készítette Isten az őt szeretőknek.”

10 Nekünk tudniillik a Szellem által jelentette ki az Isten. A Szellem ugyanis mindent nyomoz, az Isten mélységeit is.

11 Melyik ember ismeri ugyanis az ember dolgait, hacsak nem az ember szelleme? Ekképp az Isten dolgait senki sem ismeri, csak az Isten Szelleme.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Mert azt mondja az Írás: „Amit szem nem látott, fül soha nem hallott, ember szíve meg sem sejtett, olyan dolgokat készített Isten azoknak, akik szeretik őt.” Nekünk azonban Isten mégis megmutatta ezeket a dolgokat a Szent Szellem által, aki mindent megvizsgál és kikutat, még magának Istennek a mélységes gondolatait is.

Mert senki sem ismerheti a másik ember gondolatait, csakis az illető saját szelleme, amely benne lakik. Ugyanígy, Isten gondolatait sem ismeri más, csak Isten Szelleme.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

9 Hanem – ahogy meg van írva: „Amit nem látott szem és nem hallott fül, ami emberi szívben föl sem merült, amit Isten készített el az Őt szeretőknek” –

10 azt nekünk Isten kinyilatkoztatta Szellemé által: mert a Szellem mindent kikutat, még Isten mélységeit is.

11 Hiszen az emberek közül ki tudhatja meg egy ember dolgait saját szellemén kívül, amely benne van? Ugyanígy Isten dolgait sem tudhatja meg senki más, csak Isten Szelleme.

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ πνεῦμα τοῦ κόσμου
ἐλάβομεν ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τοῦ θεοῦ,
ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τοῦ θεοῦ χαρισθέντα
ἡμῖν·
ἀ καὶ λαλοῦμεν οὐκ ἐν διδακτοῖς
ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις ἀλλ' ἐν
διδακτοῖς πνεύματος, πνευματικοῖς
πνευματικὰ συγκρίνοντας.
ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ
τοῦ πνεύματος τοῦ θεοῦ, μωρία γὰρ
αὐτῷ ἔστιν, καὶ οὐ δύναται γινῶναι, ὅτι
πνευματικῶς ἀνακρίνεται·

ὁ δὲ πνευματικὸς ἀνακρίνει [τὰ] πάντα,
αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Mi pedig nem e világnak lelkét vettük,
hanem az Istenből való Lelket; hogy
megismerjük azokat, a miket Isten aján-
dékolt nekünk.
Ezeket prédikáljuk is, nem oly beszé-
dekl, melyekre emberi bölcsesség ta-
nít, hanem a melyekre a Szent Lélek ta-
nít; lelkiekhez lelkieket szabván.
Érzéki ember pedig nem foghatja meg
az Isten Lelkének dolgait: mert bolond-
ságok néki; meg sem értheti, mivelhogy
lelkiképen ítéltetnek meg.
A lelki ember azonban mindent megítél,
de ő senkitől sem ítéltet meg.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Mi pedig nem a világ lelkét kaptuk, ha-
nem az Istenből való Lelket, hogy meg-
ismerjük mindazt, amit Isten ajándéko-
zott nekünk.
Ezeket hirdetjük is, de nem emberi böl-
csességből tanult szavakkal, hanem a
Lélektől jött tanítással, a lelki dolgokat
a lelki embereknek magyarázva.
A nem lelki ember pedig nem fogadja el Isten
Lelkének dolgait, mert ezeket bolondságnak
tekinti, sőt megismerni sem képes: mert csak
lelki módon lehet azokat megítélni.
A lelki ember azonban mindent megítél,
de őt senki sem ítéli meg.

KÁROLI (1590)

- 12 Mi pedig nem ez világnak lelkét vet-
tük, hanem az lelket, mely az Istentől
vagyon, hogy megtudhatjuk, azmit né-
künk ajándékozott az Isten.
- 13 Melyeket prédikálunk is, ne oly beszé-
dekl, melyekre az emberi bölcsesség
tanít, hanem azmelyekre az szent lélek
tanít, az lelkieket lelkiekhez szabván.
- 14 Az lelkes ember pedig meg nem foghat-
ja azokat, azmelyek az Istennek lelkié:
Mert őnéki bolondságnak tetszik, meg
sem tudhatja azokat, mert az léleknek
ereje által ítéltetnek meg.
- 15 Az lelki pedig mindeneget megítél, de ő
senkitől nem ítéltet meg.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 12 Mi pedig nem e világ lelkét kaptuk, ha-
nem az Istenből való Lelket, hogy meg-
ismerjük azokat, amiket Isten ajándéko-
zott nekünk.
- 13 Ezeket hirdetjük is, de nem oly beszé-
dekl, melyekre emberi bölcsesség ta-
nít, hanem amelyekre a Szentlélek tanít,
lelkiekhez lelkieket szabva.
- 14 A nem lelki ember pedig nem fogadja el
az Isten Lelkének dolgait, mert bolond-
ságok neki, nem képes megérteni sem,
mivel azt lelki módon kell megítélni.
- 15 A lelki ember azonban mindent megítél,
de őt senki sem ítélteti meg.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 12 Mi nem a világ lelkét kaptuk, hanem az
Istentől eredő Lelket, hogy megismer-
jük, amit az Isten a kegyelemben aján-
dékolt nekünk.
- 13 Erről beszélünk is, de nem az emberi
bölcsesség tanította szavakkal, hanem
ahogy a Lélek tanít, lelki embereknek
lelkieket nyújtva.
- 14 A testi ember nem fogja fel, ami az Isten
Lelkéből ered. Balgaságnak tartja, s nem
képes megérteni, mert lelkileg kellene
megítélnie.
- 15 Noha a lelki ember mindent megítél, őt
nem ítéli meg senki.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Mi azonban nem a világ lelkét kaptuk, hanem az Istentől származó Lelket, hogy megismerjük, amit Isten nekünk ajándékozott. Ezt hirdetjük is, de nem az emberi bölcsesség tudós szavaival, hanem a Lélek által tanított szavakkal, lelkiekhez lelkieket mérve.

Az érzéki ember azonban nem fogja fel, ami az Isten Lelkéé, mert oktalanság az számára, és nem tudja megérteni, hiszen lelki módon kell azt megítélni.

A lelki ember pedig mindent megítél, őt azonban senki sem ítéli meg.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

És mi nem a világ lelkét vettük, hanem azt a lelket, mely az Istentől van, hogy megismerjük azokat, amiket Isten ajándékozott nekünk.

Ezeket beszéljük is, nem oly szavakkal, melyekre emberi bölcsesség tanít, hanem amelyekre a Szentlélek tanít, lelkiekhez lelkieket kapcsolván.

De érzéki ember nem fogadja el azt, ami az Isten Lelkéé; mert bolondság neki, és nem tudja megérteni, mivelhogy lelki megítélés alá esik.

A lelki ember ellenben mindent megítél, de ő senkitől sem ítéltetik meg.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Mi azonban nem ennek a világnak a szellemét kaptuk, hanem az Istentől származó Szent Szellemet, hogy általa megismerjük mindazt, amit Isten nekünk ajándékozott.

Amikor ezekről a dolgokról beszélünk, nem az emberek bölcsessége szerint szólunk, hanem úgy, ahogy a Szent Szellem tanít: szellemi dolgokat szellemi módon magyarázunk. Akiben csak a régi, emberi természet él, az nem tudja felfogni az Isten Szellemétől származó dolgokat. Számára mindez csak bolondság. Egyszerűen képtelen megérteni, mivel ezeket csak a Szent Szellem segítségével lehet megismerni.

A szellemi ember viszont mindent képes megvizsgálni és helyesen értékelni. Őt azonban – a nem szellemi emberek – nem tudják kiismerni és helyesen értékelni. Mert, ahogyan az Írás mondja:

BÉKÉS-DALOS (1951)

12 Mi nem a világ lelkét kaptuk, hanem az Istentől eredő Lelket, hogy megismerjük, amit Isten nekünk ajándékozott.

13 Nos erről beszélünk, nem az emberi bölcsesség tudós szavaival, hanem, ahogy a Lélek tanítja, lelki embereknek lelkieket nyújtva.

14 Az érzéki ember nem fogja föl, ami Isten lelkéből ered. Oktalanságnak tűnik neki, s nem képes megérteni, hogy lelkieleg kell azt elbírálni.

15 A lelki ember azonban mindent elbírál, de őt senki sem jogosult megbírálni.

CSIA (1978)

12 Mi pedig nem a világ szellemét kaptuk, hanem az Istenből kiáramló szellemet, hogy tudjuk azt, amivel Isten kegyelme ajándékozott meg bennünket.

13 Amit szólunk is, nem emberi bölcsesség tanította szavakkal szóljuk, szellemi dolgokkal mérve össze a szellemi dolgokat.

14 Lelki ember nem fogadja el Isten Szellemének dolgait, hiszen ostobaság neki. Nem is ismerheti meg, mert szellemileg vizsgálhatók meg.

15 A szellemi ember mindent megvizsgál, ő maga azonban senki vizsgálata alá nem esik.

HIT GYÜLEKEZETE (megjelenés alatt)

12 Mi pedig nem a világ szellemét fogadtuk be, hanem az Istentől származó Szellemet, hogy mindent megtudhassunk, amit Isten nekünk ajándékoz.

13 Ezeket el is mondjuk, de nem emberi bölcsességből fakadó tanítás szavaival, hanem a Szent Szellem tanításaival, szellemi dolgokhoz szellemi dolgokat kapcsolva.

14 A lelki ember viszont nem fogadja el Isten Szellemének a dolgait, mert azok bolondságok számára, és nem tudja felfogni őket, mert azokat csak szellemi módon lehet megítélni.

15 A szellemi ember viszont mindent megítél, de őt magát senki sem ítéli meg.

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

τίς γὰρ ἔγνω νοῦν κυρίου, ὃς συμβιβάσει αὐτόν; ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν.

KÁROLI (1590)

16 Mert kicsoda tudja az Úrnak akaratját, azki taníthatná őtet: Mi pedig tudjuk az Krisztus akaratját.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Mert ki érte fel az Úrnak értelmét, hogy megoktathatná őt? Bennünk pedig Krisztus értelme van.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

16 Mert ki érte fel az Úr értelmét, hogy oktatathatná őt? Bennünk pedig Krisztus értelme van.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Mert ki értette meg az Úr szándékát, hogy őt kioktathatná? Bennünk pedig Krisztus értelme van.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

16 „Hiszen ki látta át Isten gondolatait, hogy oktatná őt?” Mi azonban birtokában vagyunk Krisztus gondolatainak.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Mert ki ismeri az Úr gondolatait, hogy oktatathatná őt? Bennünk pedig Krisztus gondolatai vannak.

BÉKÉS-DALOS (1951)

16 „Vajon ki látta át az Úr gondolatait, hogy kioktathatná őt?” Mi viszont Krisztus gondolatainak birtokában vagyunk.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

Mert ki ismerte meg az Úr értelmét, hogy őt oktatathatná? Bennünk pedig Krisztus értelme van.

CSIA (1978)

16 Hát ugyan ki ismerte meg úgy az Úr gondolkodását, hogy taníthatná őt? Bennünk azonban az Úr gondolkodása van.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

„Ki ismeri és érti az Örökkévaló gondolatait, s tanácsot ki adhat neki?” Márpedig mi Krisztus gondolatai, szándékai és gondolkozásmódja szerint gondolkozunk.

HIT GYÜLEKEZETE (megjelenés alatt)

16 Hiszen „ki ismeri az Úr szívének értelmét, aki taníthatná Őt?” – bennünk pedig a Messiás szívének értelme van.

1KOR 13,1–13

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

Ἐὰν ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων
λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ
ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἢ χῶν ἢ κύμβαλον
ἀλαλάζον.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen én bennem, olyanná lettem, mint a zengő ércz vagy pengő czimbalom.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Ha emberek vagy angyalok nyelvén szólok is, szeretet pedig nincs bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Szóljak bár az emberek vagy angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, olyan vagyok, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

Ha emberek és angyalok nyelvén beszélek, de szeretet nincs bennem, olyá lettem, mint a zengő érc és pengő cimbalom.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Ha képes vagyok emberek vagy angyalok nyelvén beszélni, de isteni szeretet nincs bennem, olyan leszek, mint egy zajos cintányér, vagy egy zörgő cimbalom.

KÁROLI (1590)

1 Ha az embereknek vagy angyaloknak nyelveken szólnék is, szeretet ha nincsen én bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc és az pengő cimbalom.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

1 Ha emberek vagy angyalok nyelvén szólok is, szeretet pedig nincsen bennem, olyanná lettem, mint a zengő érc vagy a pengő cimbalom.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

1 Szólhatok az emberek vagy az angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, csak zengő érc vagyok vagy pengő cimbalom.

BÉKÉS-DALOS (1951)

1 Szóljak bár emberek vagy angyalok nyelvén, ha szeretet nincs bennem, csak zengő érc vagyok, vagy pengő cimbalom.

CSIA (1978)

1 Ha embereknek vagy angyaloknak nyelvén szólok is, de szeretetem nincs, zengő érczé vagy pengő cimbalommá lettem.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

1 Ha beszélek emberi és angyali nyelveken, de nincs bennem szeretet: zengő rézzé vagy csörömpölő cintányérrá lettem.

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

καὶ ἐὰν ἔχω προφητεῖαν καὶ εἰδῶ τὰ
μυστήρια πάντα καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν,
καὶ ἐὰν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν ὥστε ὅρη
μεθιστάναι, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐθέν
εἰμι.

καὶν ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ
ἐὰν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυχήσωμαι,
ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν ὠφελοῦμαι.

Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, χρηστεύεται
ἡ ἀγάπη, οὐ ζηλοῖ, [ἡ ἀγάπη] οὐ
περπερεύεται, οὐ φυσιοῦται,

KÁROLI (1590)

- 2 És ha jövődőt tudjak is mondani, és minden titkokat és minden bölcsességet tudjak is, és ha egész hitem vagyon is, úgyannyira, hogy a hegyeket elvihessem helyérül, ha szeretet nincsen énbenem, semmi vagyok.
- 3 És ha minden marhám az szegények táplálására költöm is, és ha az én testemet az tűzre adnám is, ha szeretet nincsen bennem, semmit az nem használ.
- 4 Az szeretet tűrő, kegyes, az szeretet nem irigykedik, az szeretet nem cselekszik álnokul, nem fuvalkodik fel,

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

És ha jövődőt tudok is mondani, és minden titkot és minden tudományt ismerek is; és ha egész hitem van is, úgyannyira, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyökről, szeretet pedig nincsen én bennem, semmi vagyok.

És ha vagyonomat mind felétem is, és ha testemet tűzre adom is, szeretet pedig nincsen én bennem, semmi hasznom abból.

A szeretet hosszútűrő, kegyes; a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 2 És ha prófétálni is tudok, és minden titkot és minden tudományt ismerek is, és ha teljes hitem van is, úgy, hogy hegyeket mozdíthatok ki helyükről, szeretet pedig nincsen bennem, semmi vagyok.
- 3 És ha szétoosztom is minden vagyonomat, és testemet tűzre adom is, szeretet pedig nincsen bennem, semmi hasznom abból.
- 4 A szeretet hosszútűrő, jóságos; a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel,

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

És ha prófétálni is tudok, ha minden titkot ismerek is, és minden bölcsességnek birtokában vagyok, és ha teljes hitem van is, úgyhogy hegyeket mozdíthatok el, szeretet pedig nincs bennem: semmi vagyok.

És ha szétoosztom az egész vagyonomat, és testem tűzhálálra szánom, szeretet pedig nincs bennem: semmi hasznom abból.

A szeretet türelmes, jóságos; a szeretet nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 2 Lehet prófétáló tehetségem, ismerhetem az összes titkokat és mind a tudományokat, hitemmel elmozdíthatom a hegyeket, ha szeretet nincs bennem, mit sem érek.
- 3 Szétooszthatom mindenemet a nélkülözők közt, odaadhatom a testemet is égőáldozatul, ha szeretet nincs bennem, mit sem használ nekem.
- 4 A szeretet türelmes, a szeretet jóságos, a szeretet nem féltékeny, nem kérkedik, nem is kevés.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Legyen bár prófétáló tehetségem, ismerjem akár az összes titkot és minden tudományt, és legyen bár olyan teljes a hitem, hogy a hegyeket áthelyezzem: ha szeretet nincs bennem, semmi sem vagyok.

Osszam el bár egész vagyonomat alamizsnaként, és adjam át testemet, hogy dicsekedjek: ha szeretet nincs bennem, semmit sem használ nekem.

A szeretet türelmes, a szeretet jóságos, nem féltékeny, nem kérkedik, nem fuvalkodik fel,

BÉKÉS-DALOS (1951)

2 Legyen bár prófétáló tehetségem, ismerjem az összes titkokat és minden tudományt, legyen akkora hitem, hogy hegyeket mozgassak, ha szeretet nincs bennem, mit sem érek.

3 Osszam el bár egész vagyonomat a szegények közt s vessem oda testem, hogy elégessenek, ha szeretet nincs bennem, mit sem használ nekem.

4 A szeretet türelmes, a szeretet jóságos, a szeretet nem féltékeny, nem kérkedik, nem gőgösködik,

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

És ha próféta-ság van bennem, és tudok minden titkot és minden ismeretet, és ha megvan a teljes hitem, úgy, hogy hegyeket mozdítok el helyükből, de szeretet nincsen bennem, semmi vagyok.

És ha minden vagyonomat odaadom, hogy megegyék, és ha odaadom a testemet, hogy megégyessenek, de szeretet nincs bennem, semmit az nem használ nekem.

A szeretet hosszútűrő, kegyes; a szeretet nem irigykedik; a szeretet nem kérkedik, nem fuvalkodik fel,

CSIA (1978)

2 S ha bennem van a prófétálás ajándéka s a titkokat ismerem mind, úgyhogy teljes ismeretem van és ha teljes a hitem úgyhogy hegyeket mozdíthatok el, de szeretetem nincs, semmi vagyok.

3 És ha felétem minden vagyonomat, s ha odaadom testemet, hogy megégyessenek, szeretetem azonban nincs, nincs hasznom belőle.

4 A szeretet hosszan tűr, jóságos a szeretet, nem irigykedik, a szeretet nem kérkedik, nem fújja fel magát,

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Ha megkaptam a prófétálás ajándékát, ha ismerek minden titkos igazságot, ha minden tudás a birtokomban is van, ha olyan erős hitem van, hogy hegyeket is elmozdítok vele, de nincs bennem isteni szeretet, semmi vagyok!

Ha minden vagyonomat elosztom a szegények között, ha a testemet feláldozom, hogy tűzben égjen el, de isteni szeretet nincs bennem, semmit nem érek el vele.

Az isteni szeretet türelmes és jóságos. Ez a szeretet nem féltékeny, nem irigy, nem dicsekszik, nem büszke,

HIT GYÜLEKEZETE (megjelenés alatt)

2 Ha prófétálok, és tudok minden titkot és minden ismeretet; ha hegyeket elmozdítani képes teljes hitem van, de nincs bennem szeretet: semmi vagyok.

3 Ha egész vagyonomat szétosztom ételként, ha testemet adom áldozatul, hogy elégessék, de nincs bennem szeretet: semmi hasznom belőle.

4 A szeretet türelmes és jóindulatú; a szeretet nem irigykedik; a szeretet nem kérkedik és nem fuvalkodik föl;

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

οὐκ ἀσχημονεῖ, οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς, οὐ παροξύνεται, οὐ λογίζεται τὸ κακόν,

οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, συγχαίρει δὲ τῇ ἀληθείᾳ·

πάντα στέγει, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει.

Ἡ ἀγάπη οὐδέποτε πίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖται, καταργηθήσονται· εἴτε γλῶσσαι, παύσονται· εἴτε γνώσις, καταργηθήσεται.

ἐκ μέρους γὰρ γινώσκουμεν καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν·

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Nem cselekszik éktelenül, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a gonoszt,

Nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal;

Mindent elfedez, mindent hiszen, mindent remél, mindent eltűr.

A szeretet soha el nem fogy: de legyenek bár jövőmondások, eltöröltetnek; vagy akár nyelvek, megszűnnek; vagy akár ismeret, eltöröltetik.

Mert rész szerint van bennünk az ismeret, rész szerint a próféta:

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Nem viselkedik bántóan, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a rosszat.

Nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal.

Mindent elfedez, mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr.

A szeretet soha el nem múlik. De legyenek bár próféta: el fog töröltetni; legyen nyelveken való szó: meg fog szűnni; legyen ismeret: el fog töröltetni.

Mert töredékes az ismeretünk és töredékes a próféta.

KÁROLI (1590)

5 Nem cselekszik éktelenül, nem keresi csak az ő hasznát, nem gerjed hamar haragra, nem gondol gonoszt,

6 Nem örül az hamisságnak, örül pedig az igazságnak.

7 Mindeneket elszenved, mindeneket hiszen, mindeneket remél, mindeneket eltűr.

8 Az szeretet soha el nem fogy, de az jövőmondások is eltöröltetnek, az külömböző nyelvek is megszűnnek, az tanulásból való esméret is eltöröltetik.

9 Mert rész szerint vagyon bennünk az tanulás, rész szerint az próféta.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

5 nem viselkedik bántóan, nem keresi a maga hasznát, nem gerjed haragra, nem rója fel a gonoszt,

6 nem örül a hamisságnak, de együtt örül az igazsággal.

7 Mindent elfedez, mindent hisz, mindent remél, mindent eltűr.

8 A szeretet soha nem fogy el. De legyenek bár próféta: eltöröltetnek; vagy akár nyelveken szó, megszűnik; vagy akár ismeret, eltöröltetik.

9 Mert töredékes az ismeretünk, és töredékes a próféta.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

5 Nem tapintatlan, nem keresi a maga javát, nem gerjed haragra, a rosszat nem rója fel.

6 Nem örül a gonoszságnak, örömet az igazság győzelmében leli.

7 Mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel.

8 S a szeretet nem szűnik meg soha. A próféta véget ér, a nyelvek elhallgatnak, a tudomány elenyészik.

9 Most megismerésünk csak töredékes, és töredékes a próféta.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

nem tapintatlan, nem keresi a magáét,
nem gerjed haragra, nem feltételezi a
rosszat,
nem örül a gonoszságnak, de együtt örül
az igazsággal;
mindent eltűr, mindent elhisz, mindent
remél, mindent elvisel.
A szeretet soha meg nem szűnik. A pró-
fétálások véget érnek, a nyelvek meg-
szűnnek, a tudomány elenyészik.
Mert töredékes a megismerésünk, és tö-
redékes a prófétálásunk;

BÉKÉS-DALOS (1951)

5 nem tapintatlan, nem keresi a magáét,
haragra nem gerjed, a rosszat föl nem
rója,
6 nem örül a gonoszságnak, de együtt örül
az igazsággal,
7 mindent eltűr, mindent elhisz, mindent
remél, mindent elvisel.
8 A szeretet nem szűnik meg soha. A pró-
fétálás véget ér, a nyelvek elhallgatnak,
a tudomány elenyészik.
9 Tudásunk csak töredékes, töredékes a
prófétálásunk is,

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

nem cselekszik éktelenül, nem keresi a
maga hasznát, nem gerjed haragra, nem
rója fel a gonoszt,
nem örül az igazságtalanságon, hanem
együtt örül az igazsággal,
mindent fedez, mindent hisz, mindent
remél, mindent eltűr.
A szeretet soha el nem fogy. De akár
próféciák, eltöröltetnek; akár nyelveken
szólások, megszűnnek; akár ismeret, el-
töröltetik.
Mert részlegesen ismerünk, és részlege-
sen prófétálunk;

CSIA (1978)

5 nem illetlenkedik, nem keresi a magáét,
nem keseredik el, nem rója fel a go-
noszt,
6 nem örül az igazságtalanságnak, de
együtt örül az igazsággal,
7 mindent elfedez, mindent hisz, mindent
remél, mindenben állhatatos.
8 A szeretet soha alább nem hagy. A pró-
fétálások elvesztik hatásukat, a nyelvek
megszűnnek, az ismeret hatását veszti,
9 hiszen csak egy részt ismerünk, csak
részleges a prófétálásunk.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

nem viselkedik gorombán, nem a maga
hasznát keresi, nem lesz indulatos, nem
tartja számon, ha valaki rosszul bánt
vele,
nem örül az igazságtalanságnak, de
együtt örül az igazsággal.
Az isteni szeretet mindent eltűr, mindig
hisz, mindig remél, mindenben kitart.
Ez a szeretet soha nem fogy el. Elmúlik
a prófétálás, elmúlik a nyelveken szólás,
elmúlik minden tudás.
Mert töredékesek az ismereteink és a
prófétálásunk is.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

5 nem viselkedik szégyenletesen; nem a
maga javát keresi; nem jön dühbe; nem
tartja számon a rosszat;
6 nem örül az igazságtalanságnak, de
együtt örül az igazsággal;
7 mindent elfedez, mindenben hisz, min-
dent remél, mindenben kitart;
8 A próféciák elmúlnak, a nyelvek meg-
szűnnek, az ismeret eltűnik.
9 Mert részleges az ismeretünk, részleges,
amit prófétálunk –

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται.
ὅτε ἤμην νήπιος, ἐλάλουν ὡς νήπιος, ἐφροῖνουν ὡς νήπιος, ἐλογιζόμην ὡς νήπιος· ὅτε γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου.

βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωποι πρὸς πρόσωποι· ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην.

νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα· μείζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

De mikor eljő a teljesség, a rész szerint való eltöröltetik.

Mikor gyermek valék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek: minekutána pedig férfiúvá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat.

Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről-színre; most rész szerint van bennem az ismeret, akkor pedig úgy ismerek majd, a mint én is megismertettem. Most azért megmarad a hit, remény, szeretet, e három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Amikor pedig eljön a tökéletes, eltöröltetik a töredékes.

Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek; amikor pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermeki dolgokat.

Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most töredékes az ismeretem, akkor pedig úgy fogok ismerni, ahogyan engem is megismert Isten.

Most azért megmarad a hit, a remény, a szeretet, e három; ezek közül pedig a legnagyobb a szeretet.

KÁROLI (1590)

10 De minekutána eljövendő az tökéletes teljesség, eltöröltetik, azmi rész szerint vagyon.

11 Mikor gyermek volnék, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy értettem, mint gyermek, minekutána pedig öreg emberré lettem, elhagytam az gyermekhez illendő dolgokat.

12 Mert mostan látunk tükör által és homályos beszéd által. De amakkor szemtül szembe, most rész szerint vagyon bennem az esméret, akkor pedig lészen az esméret úgy, amint tanítottam.

13 Azért mostan megmarad az hit, az reménség, az szeretet. Ez három, ezek között pedig legnagyobb az szeretet.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

10 amikor pedig eljön a tökéletes, a töredékes eltöröltetik.

11 Amikor gyermek voltam, úgy szóltam, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy ítéltam, mint gyermek, miután pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermekhez illő dolgokat.

12 Mert most tükör által homályosan látunk, akkor pedig színről színre; most töredékes az ismeretem, akkor pedig úgy ismerek majd, ahogy én is megismertettem.

13 Most azért megmarad a hit, a remény, a szeretet, ez a három; ezek közül pedig a legnagyobb a szeretet.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

10 Ha azonban elérkezik a tökéletes, ami töredékes, az véget ér.

11 Gyermekkoromban úgy beszéltem, mint a gyerek, úgy gondolkoztam, mint a gyerek, úgy ítéltam, mint a gyerek. De amikor elértem a férfikort, elhagytam a gyerek szokásait.

12 Ma még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre. Most még csak töredékes a tudásom, akkor majd úgy ismerem mindent, ahogy most engem ismernek.

13 Addig megmarad a hit, a remény és a szeretet, ez a három, de közülük a legnagyobb a szeretet.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

amikor pedig eljön majd a tökéletes, a töredékes véget fog érni.

Amikor gyermek voltam, úgy beszéltem, mint a gyermek, úgy éreztem, mint a gyermek, úgy gondolkodtam, mint a gyermek; amikor pedig férfivá lettem, felhagytam azokkal a dolgokkal, amelyek gyermekhez valók.

Most ugyanis tükör által, homályosan látunk, akkor pedig majd színről színre. Most töredékes az ismeretem, akkor pedig úgy fogok ismerni, mint ahogy én is ismert vagyok.

Most tehát megmarad a hit, a remény, a szeretet, ez a három; de ezek közül legnagyobb a szeretet.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

de mikor eljön a teljes, akkor a részleges eltöröltetik.

Mikor gyermek voltam, úgy beszéltem, mint gyermek, úgy gondolkodtam, mint gyermek, úgy ítéltam, mint gyermek; mikor pedig férfivá lettem, elhagytam a gyermekhez illendő dolgokat.

Mert most tükör által látunk rejtélyes képben, akkor pedig szemtől szembe; most részlegesen ismerek, akkor pedig úgy ismerek majd, mint én is megismertettem.

Most pedig megmarad a hit, remény, szeretet, ez a három; ezek között pedig legnagyobb a szeretet.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Amikor azonban eljön a teljesség, a töredékes feleslegessé válik.

Amikor gyermek voltam, úgy beszéltem és úgy gondolkodtam, mint a gyermekek. Mikor azonban felnőttem, elhagytam a gyerekes dolgokat.

Mi is hasonlóképpen vagyunk: most csak úgy látjuk a valóságot, mintha egy homályos tükörben szemlélnénk. De mikor eljön a teljesség, mindent szemtől-szembe és világosan fogunk látni. Most mindent csak töredékesen ismerek és értek, de akkor majd olyan tökéletesen fogok ismerni és érteni mindent, ahogyan maga Isten ismer engem.

Ez a három azonban mindig megmarad: a hit, a remény, és a szeretet. Ezek közül azonban az isteni szeretet a nagyobb.

BÉKÉS-DALOS (1951)

de amikor eljön a beteljesedés, ami töredékes, véget ér.

Amikor még gyermek voltam, úgy beszéltem, mint a gyermek, úgy gondolkodtam, mint a gyermek, úgy ítéltam, mint a gyermek, de amikor férfivá nőtem, elhagytam a gyermek szokásait.

Most még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre. Most csak töredékes a tudásom, akkor majd úgy ismerek, ahogy én magam is ismert vagyok.

Most megmarad a hit, a remény, a szeretet – ez a három, de köztük legnagyobb a szeretet.

CSIA (1978)

Mikor pedig eljön a teljes, a részleges feleslegessé válik.

Mikor kiskorú voltam, úgy beszéltem, mint kiskorú, olyan törekvéseim voltak mint egy kiskorúnak, úgy számítottam mint egy kiskorú. De amikor férfivá lettem, félretettem a kiskorúság dolgait.

Most ugyanis tükrön át, képes beszédben látunk, akkor színről-színre. Most részt (töredékesen) ismerek, akkor úgy ismerek rá a dolgokra, mint ahogy én rám ismert az Isten.

Igy hát megmarad a hit, remény, szeretet, ez a három, közülük azonban legnagyobb a szeretet.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

de amikor eljön, ami tökéletes, akkor megszűnik, ami részleges.

Mikor kiskorú voltam, úgy beszéltem, mint egy kiskorú, úgy gondolkodtam, mint egy kiskorú, úgy vélekedtem, mint egy kiskorú; de mikor férfivá lettem, felhagytam a kiskorú dolgokkal.

Mert most „rejtvényeket” látunk „tükörben”, akkor pedig majd „szemtől szembe”; most részleges az ismeretem, akkor pedig majd úgy jutok teljes ismeretre, ahogy én is meg lettem ismerve.

Így tehát a hit, a remény és a szeretet marad meg – ez a három; és ezek közül a szeretet a legnagyobb.

2KOR 5,18–21

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Χριστοῦ καὶ δόντος ἡμῖν τὴν διακονίαν τῆς καταλλαγῆς ὥς ὅτι θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσειν ἑαυτῷ, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν, καὶ θέμενος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς ὑπὲρ Χριστοῦ οὖν πρεσβεύομεν ὥς τοῦ θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν· δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ, καταλλάγητε τῷ θεῷ

τὸν μὴ γνόντα ἀμαρτίαν ὑπὲρ ἡμῶν ἀμαρτίαν ἐποίησεν, ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη θεοῦ ἐν αὐτῷ.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Mindez pedig Istentől van, a ki minket magával megbékéltetett a Jézus Krisztus által, és a ki nekünk adta a békéltetés szolgálatát; Minthogy az Isten volt az, a ki Krisztusban megbékéltette magával a világot, nem tulajdonítván nekik az ő bűneiket, és reánk bízta a békéltetésnek ígését. Krisztusért járva tehát követségben, mintha Isten kérne mi általunk: Krisztusért kérünk, béküljete meg az Istennel. Mert azt, a ki bűnt nem ismert, bűnné tette értünk, hogy mi Isten igazsága legyünk ő benne.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Mindez pedig Istentől van, aki megbékéltetett minket önmagával Krisztus által, és nekünk adta a békéltetés szolgálatát. Isten ugyanis Krisztusban megbékéltette a világot önmagával, úgyhogy nem tulajdonította nekik vétkeiket, és ránk bízta a békéltetés ígését. Tehát Krisztusért járva követségben, mintha Isten kérne általunk: Krisztusért kérünk, béküljete meg Istennel! Mert azt, aki nem ismert bűnt, bűnné tette értünk, hogy mi Isten igazsága legyünk ő benne.

KÁROLI (1590)

- 18 Mindezek pedig Istentől vannak, ki magával minket megbékéltetett az Krisztus által, és adta az békéltetésnek szolgáltatását nekünk.
- 19 Mert az Isten Krisztusban vala, ki megengesztelte magának ez világot, nem tulajdonítván nékik az bűnüket, és adta minékünk ez megengeszteltetésnek beszédét.
- 20 Mivelhogy azért az Krisztus képében járunk ez követségben, mintha Isten kérne titeket miáltalunk, kérünk az Krisztus képébe, hogy békéljete meg Istennel.
- 21 Mert az Isten, azt azki bűnt nem tud vala, tette bűnné, hogy mi lennénk Isten igazsága őbenne.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

- 18 Mindez pedig Istentől van, aki megbékéltetett minket magával Jézus Krisztus által, és nekünk adta a békéltetés szolgálatát.
- 19 Mivel Isten az, aki Krisztusban megbékéltette magával a világot, nem tulajdonítva nekik bűneiket, és ránk bízta a békéltetés ígését.
- 20 Krisztusért járva tehát követségben, mintha Isten kérne általunk: Krisztusért kérünk, béküljete meg Istennel.
- 21 Mert azt, aki bűnt nem ismert, bűnné tette értünk, hogy mi Isten igazsága legyünk őbenne.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

- 18 De ezt Isten viszi végbe, akit Krisztus kiengesztelt irántunk, és aki minket a kiengesztelődés szolgálatával megbízott.
- 19 Isten ugyanis Krisztusban kiengesztelődött a világgal, nem tartja számon vétkeinket, sőt ránk bízta a kiengesztelődés ígését.
- 20 Tehát Krisztus követségében járunk, maga az Isten int benneteket általunk. Krisztus nevében kérünk: engesztelődjete ki az Istennel!
- 21 Ő azt, aki bűnt nem ismert, „bűnné” tette értünk, hogy benne „Isten igazságossága” legyünk.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Mindez pedig Istentől van, aki Krisztus által megbékéltetett minket önmagával, és nekünk adta a megbékélés szolgálatát. Mert Isten volt az, aki Krisztusban megbékéltette magával a világot, úgy, hogy nem számította be bűneinket, és ránk bízta a békéltetés igéjét.

Mi tehát Krisztus követségében járunk, s maga Isten buzdít általunk. Krisztusért kérünk tehát benneteket, béküljete meg Istennel!

Ő azt, aki nem ismert bűnt, bűnné tette értünk, hogy mi Isten igazságossága legyenünk őáltala.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

Mindez pedig Istentől van, aki megbékéltetett minket önmagával Jézus Krisztus által, és aki nekünk adta a békéltetés szolgálatát.

Merthogy Isten volt az, aki Krisztusban megbékéltette magával a világot, nem tulajdonítván nekik az ő bűneiket, és aki nekünk adta a megbékéltetés igéjét.

Tehát Krisztusért beszélünk, mint követek, mintha Isten intene általunk; Krisztusért kérünk, béküljete meg az Istennel.

Mert azt, aki bűnt nem ismert, érettünk bűnné tette, hogy mi Isten igazságává legyünk őbenne.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Mindez Istentől származik, aki Krisztus által kibékített önmagával bennünket. Sőt, ránk bízta, hogy másoknak is segítsünk kibékülni vele.

Isten ugyanis maga volt jelen Krisztusban, amikor kibékítette az embereket önmagával, és eltörölte a bűneikről szóló feljegyzést – s az erről szóló üzenetet pedig ránk bízta.

Mi tehát Krisztus követei vagyunk az emberek között. Úgy kérünk és biztatunk benneteket, mintha Isten szólna általunk. Krisztusért kérünk titeket: „Béküljete ki Istennel!”

Krisztus sohasem vétkezett, de Isten őt bűnért való áldozattá tette. Azért történt ez, hogy mi pedig Krisztus áldozata által elfogadhatóvá váljunk Isten számára.

BÉKÉS-DALOS (1951)

18 Mindez Istentől ered, akit Krisztus kiengesztelt irántunk, s aki ránk bízta a kiengesztelés szolgálatát.

19 Isten ugyanis Krisztusban kiengesztelte magával a világot s nem számítja be bűneinket, sőt ránk bízta a kiengesztelés igéjét.

20 Tehát Krisztus követségében járunk. Isten maga buzdít általunk. Krisztus nevében kérlek: engesztelődjete ki Istennel!

21 Ő „bűnné” tette értünk azt, aki bűnt nem ismert, hogy általa igazak legyünk Istenben.

CSIA (1978)

18 De mindez Istenből támadt, aki a Krisztuson keresztül minket magával kibékített és a kibékítés szolgálatát ránk bízta.

19 Isten volt a Krisztusban, amikor a világot magával kibékítette, amikor nem számította fel nekik az eleséseket, sőt belénk helyezte a kibékítés igéjét.

20 A Krisztus helyett járunk tehát követségben, mintha Isten kérlelne titeket rajtunk keresztül, a Krisztus helyett kérlelünk titeket: Béküljete ki Istennel!

21 Azt, aki vétkeket nem ismert, helyettünk vétékké tette, hogy benne Isten igazságosságává legyünk.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

18 És ez mind Istentől ered, aki kibékített bennünket önmagával Jézus, a Messiás által, és a békéltetés szolgálatát adta nekünk:

19 mert ahogy Isten volt az, aki a Messiásban kibékítette a világot önmagával, nem számítva fel nekik a vétkeiket, a mi szánkba adta a békéltető beszédet.

20 Tehát a Messiás követei vagyunk: mintha Isten kérne általunk, a Messiásért kérünk, béküljete ki Istennel,

21 mert őt, aki nem ismerte a bűnt, bűnné tette értünk, hogy mi Isten igazságossága legyünk őbenne.

1JN 2,2

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

καὶ αὐτὸς ἰλασμός ἐστιν περὶ τῶν
ἀμαρτιῶν ἡμῶν, οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ
μόνον ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

És ő engesztelő áldozat a mi vétkeinkért; de nemcsak a mienkéért, hanem az egész világért is.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

mert ő engesztelő áldozat a mi bűneinkért, de nemcsak a miénkéért, hanem az egész világ bűnéért is.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Ő az engesztelés a mi bűneinkért, de nemcsak a mieinkért, hanem az egész világ bűneiért is.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

és ő engesztelő áldozat a mi bűneinkért; de nemcsak a mieinkért, hanem az egész világéért is.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Ő maga volt az áldozat a bűneinkért – de nemcsak a mi bűneinkért, hanem minden ember összes bűnéért is.

KÁROLI (1590)

2 És ő az mi bűneinkért engesztelő, nemcsak az mi bűneinkért pedig, hanem mind az egész világnak bűneiért.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

2 mert ő engesztelő áldozat a mi vétkeinkért, de nemcsak a mienkéért, hanem az egész világéért is.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

2 Ő az engesztelő áldozat bűneinkért, nemcsak a mieinkért, hanem az egész világ bűneiért is.

BÉKÉS-DALOS (1951)

2 Ő engesztelő áldozat bűneinkért, de nemcsak a mieinkért, hanem az egész világ bűneiért is.

CSIA (1978)

2 Ő engesztelő áldozat is vétkeinkért, nem egyedül a mi vétkeinkért, hanem az egész világért is.

HIT GYÜLEKEZETE (megjelenés alatt)

2 és Ő engesztelő áldozat a mi bűneinkért, sőt nemcsak a mieinkért, hanem az egész világért is.

1JN 4,10

NOVUM TESTAMENTUM GRAECE

ἐν τούτῳ ἐστὶν ἡ ἀγάπη, οὐχ ὅτι ἡμεῖς ἠγαπήκαμεν τὸν θεόν, ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς καὶ ἀπέστειλεν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἰλασμὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν.

REVIDEÁLT KÁROLI (1908)

Nem abban van a szeretet, hogy mi szeretünk az Istent, hanem hogy ő szeretett minket, és elküldte az ő Fiát engesztelő áldozatul a mi bűneinkért.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014)

Ez a szeretet, és nem az, hogy mi szeretjük Istent, hanem az, hogy ő szeretett minket, és elküldte a Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007)

Ebben áll a szeretet. Nem mintha mi szeretünk volna Istent, hanem mert ő szeretett minket, és elküldte Fiát engesztelésül bűneinkért.

KECSKEMÉTHY (1938?, 2002)

Ebben van a szeretet, nem hogy mi szeretünk az Istent, hanem hogy ő szeretett minket, és elküldötte az ő Fiát engesztelésül a mi bűneinkért.

EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012)

Ez az isteni szeretet! Nem az, ahogy mi szeretjük Istent, hanem ahogy ő szeret bennünket. Ezt pedig azzal mutatta meg, hogy a saját Fiát küldte a Földre azért, hogy engesztelő áldozat legyen a bűneinkért.

KÁROLI (1590)

10 Ebben vagy on a szeretet, nem hogy mi szeretünk volna az Istent, hanem hogy ő szeretett minket, és elbocsátta az ő fiát, hogy lenne engesztelő áldozat az mi bűneinkért.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011)

10 Nem abban van a szeretet, hogy mi szeretünk Istent, hanem hogy ő szeretett minket, és elküldte az ő Fiát engesztelő áldozatul a mi bűneinkért.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013)

10 A szeretet nem abban áll, hogy mi szeretjük Istent, hanem hogy ő szeret minket, és elküldte a Fiát bűneinkért engesztelésül.

BÉKÉS-DALOS (1951)

10 A szeretet ebben mutatkozik meg: nem mi szeretünk Istent, hanem ő szeretett minket, és elküldte Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért.

CSIA (1978)

10 A szeretet nem abban jelentkezik, hogy mi szeretjük Istent, hanem abban, hogy ő szeretett minket s vétkeinkért engesztelő áldozatul elküldte a Fiát.

HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt)

10 Ebben van a szeretet – nem abban, hogy mi fejeztük ki szeretetünket Isten iránt, hanem abban, hogy Ő fejezte ki szeretetét irántunk: elküldte Fiát engesztelő áldozatul bűneinkért.

Rövidítések

FORRÁS- ÉS SZÖVEGKIADÁSOK

- BÉKÉS-DALOS (1951) = *Újszövetségi Szentírás*. Görög eredetiből fordította és magyarázta P. Békés Bellért és P. Dalos Patrik. 18. kiadás. Pannonhalmi Főapátság, Pannonhalma, 2008.
- BIBLIA HEBRAICA SUTTGARTENSIA. Szerk. Ellinger, Karl – Rudolf, Wilhelm. 5. kiadás. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1997.
- CSIA (1978) = *A puszta létnél többet. Az Új Testamentum Csia Lajos fordítása szerint*. Univerzális Bibliaiskola, h. n., 1978.
- EGYSZERŰ FORDÍTÁS (2012) = *Biblia. Egyszerű fordítás*. Nemzetközi Biblia Liga, h. n. 2012.
- HERTZ (1939) = *Mózes öt könyve és a Haftárak. Héber szöveg, magyar fordítás és kommentár*. 5 köt. Szerk. dr. Hertz J. H. Reprint kiadás. Akadémiai Kiadó és Nyomda, Budapest, 1984.
- HIT GYŰLEKEZETE (megjelenés alatt).
- IMIT (1907) = *Biblia. Teljes kétnyelvű (héber–magyar) Biblia 2 kötetben*. Reprint kiadás. Makkabi Kiadói Kft., Budapest, 1994.
- KÁROLI (1590) = *Biblia. Válogatás a Vizsolyi Bibliából*. Vál. Vas István. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2012. [1Móz 1,1–24a; Mt 5,3–12; Lk 1,46–55; Jn 1,1–18; Róm 3,25; Róm 5,10–11; 1Kor 13,1–13; 1Jn 2,2; 1Jn 4,10.] *Szent Biblia*. Vizsoly, 1590. Reprint kiadás. [Petri Gábor átírása. Ézs 52,12–53,12; 1Kor 2,1–16; 2Kor 5,18–21.]
- KECSKEMÉTHY (1938?, 2002) = *Biblia. Kecskeméthy István fordítása*. Szerk. Adorjáni Zoltán, Bálint Ágnes, Bodó Kinga, Gálfalvy Ágnes. Koinónia Kiadó – Erdélyi Református Egyházkerület, Kolozsvár, 2002.
- PATMOS (2012) = *Szent Biblia azaz az Istennek Ó- és Újszövetségben foglaltatott egész Szentírás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. A mai magyar nyelv szabályait figyelembe vevő, részben átdolgozott kiadás. Patmos Records, Budapest, 2012.
- REVIDEÁLT KÁROLI (1908) = *Szent Biblia. Azaz Istennek Ó és Új Testamentomában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár. Reprint kiadás. Magyar Bibliatársulat, Budapest, 2011.

REVIDEÁLT PROTESTÁNS ÚJ (2014) = *Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése*. Magyar nyelvre fordította és revideálta a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága. Kiadja a Magyar Bibliatársulat megbízásából a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2014.

SEPTUAGINTA. *Id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes*. Szerk. Alfred Rahlfs. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1997.

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT (2013) = *Biblia. Ószövetségi és újszövetségi Szentírás*. Gál Ferenc, Gál József, Gyürki László, Kosztolányi István, Rosta Ferenc, Szénási Sándor és Tarjányi Béla fordításának javított szövege új bevezetőkkal és szövegmagyarázatokkal. Sajtó alá rendezte: Rózsa Huba. 5. kiadás. Szent István Társulat, Budapest, 2013.

SZENT JEROMOS (NEOVULGATA) (2007) = *Ó- és Újszövetségi Szentírás a Neovulgáta alapján*. A Káldi-féle szentírásfordítás nyelvén megújítva, javítva a Neovulgáta alapján. 1997. Hatodik kiadás. Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 2007.

ÚJONNAN REVIDEÁLT KÁROLI (2011) = *Biblia. Istennek az Ószövetségben és az Újszövetségben adott kijelentése. A teljes Szentírás*. Fordította Károli Gáspár. Újonnán revideált kiadás. A fordítást az eredeti szöveggel egybevetette és átdolgozta a Protestáns Média Alapítvány által létrehozott szakbizottság. Veritas Kiadó, Budapest, 2011.

Kiadja a Hermeneutikai Kutatóközpont Alapítvány,
a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója és
a Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója
Budapest, 2014

Felelős kiadó: Fabiny Tibor – Kendeh K. Péter – Galsi Árpád
Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit, Petri Gábor
Szöveggondozó: Marjai Éva
Borítóterv: Török Andrea

Nyomdai kivitelezés: Mondat Kft. www.mondat.hu
Felelős vezető: Nagy László

ISBN 978-963-380-038-6 (Luther Kiadó)
ISBN 978-963-558-271-6 (Kálvin Kiadó)